

THE MERIC JOURNAL

MERİÇ ULUSLARARASI SOSYAL ve STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

ISSN NO: 2587-2206

EDİRNE

ISSN: 2587-2206 (Online) International Journal

Publication Details for “The Meric Journal”

Aims & Scope: The Meric Journal is the official journal of “Stratejik, Sosyal ve Kültürel Araştırma Derneği” (Association For Strategic Social And Cultural Research). Publication type is the academic journal. The principal purpose of the journal is to publish scholarly work in the social sciences defined in the classical sense, that is in the social sciences, the humanities, and the natural sciences (education, communication, geography, history, linguistics, psychology, anthropology, philosophy, philology, musicology, fine arts, sociology, archaeology, economics, international relations, social work, political science, international studies, business management, applied econometrics, applied statistics, law, public administration). The journal serves as a publication medium for the solution of problems in the field of social sciences.

Publisher information:

Stratejik, Sosyal ve Kültürel Araştırma Derneği, (Association For Strategic Social And Cultural Research). Saraçlar Street. No:23/3, Edirne/Turkey

E-mail: editor@mericjournal.com

Bibliographic records: 07/2017 to present

Publication type: Academic Journal

Subjects: Social sciences include: Education, communication, geography, history, linguistics, psychology, anthropology, philosophy, philology, musicology, fine arts, sociology, archaeology, economics, international relations, social work, political science, international studies, business management, applied econometrics, applied statistics, law, public administration.

Description: Serves as a publication medium for the solution of problems in the field of social sciences.

Frequency: Three times a year

Peer Reviewed: Yes

Editor Assoc. Prof. Dr. Mustafa HATİPLER, Trakya University, TURKEY

email: editor@mericjournal.com

Editorial Board- Yayın Kurulu

Assoc. Prof. Dr. Mustafa HATİPLER

Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ

Prof. Dr. Mümün TAHİR

Prof. Dr. Ergeni VELEV

Prof. Dr. Nurcan METİN

Prof. Dr. Engin BEKSAÇ

Prof.Dr. Murat ÇETİN

Prof. Dr. Özlem ÖZKIVRAK

Prof. Dr. Numan ORUC

Prof. Dr. Fehim HUSKOVIÇ

Assoc. Prof. Dr. İskender GÜMÜŞ

Assoc. Prof. Dr. Simge ÖZER PINARBAŞI

Assoc. Prof. Dr. Süleyman Gökhan GÜNAY

Assoc. Prof. Dr. Muamer HODZIC

Assoc. Prof. Dr. Kiriakos AMOUTZAS

Dr. Amina Siljak JESENKOVIC

Founding Editor

Assoc. Prof. Dr. Mustafa HATİPLER, Trakya University, TURKEY

Reviewers

Prof. Dr. Candan DEDELİOĞLU- Yalova University

Assoc. Prof. Dr. Çağrı GÜMÜŞ- Konya Karatay University

Assist. Prof. Dr. Mustafa KISA- Konya Teknik University

Assoc. Prof. Dr. Arzu GÜRDAL- Süleyman Demirel University

Prof. Dr. Ayşe Derya KAHRAMAN- İstanbul Cerrahpaşa University

Assist. Prof. Dr. Orhan SEVİNDİK- İstanbul Cerrahpaşa University

Assoc. Prof. Dr. Engin UĞUR- Bolu Abant İzzet Baysal University

Prof. Dr. Engin BEKSAÇ- Trakya University

Assist. Prof. Dr. Elif SABANCI POLAT- İstanbul Arel University

Assoc. Prof. Dr. İskender GÜMÜŞ- Kırklareli University

Prof. Dr. Murat ÇETİN- Tekirdağ Namık Kemal University

Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ- Trakya University

Prof. Dr. Mehmet Sadık ÖNCÜL- Sivas Cumhuriyet University

Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ- Trakya University

Prof. Dr. Engin BEKSAÇ- Trakya University

Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ- Trakya University

Prof. Dr. Mümün TAHİR Sofia University Of Library Studies And Information Technologies

Assist. Prof. Dr. Esin BENİAN- Trakya University

Assoc. Prof. Dr. Semiha KARTAL- Trakya University

Assoc. Prof. Dr. İlknur ESKİN- Trakya University

Dr. Raşit GÜLTEKİN- Trakya University

Assist. Prof. Dr. Ayşe ARSLAN- Sivas Cumhuriyet University

Assist. Prof. Dr. Fatıma Firdevs ADAM KARPUZ- Sivas Cumhuriyet University

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Merve GÖKALAN- Orhan SEVİNDİK

Mengü Ertel's Design Style (Sample Of Poster Designs)/259-279

Mengü Ertel'in Tasarım Üslubu (Afiş Tasarımları Örneği)

Engin UĞUR

Şehir Logolarında Yaşanan Değişikliklerin Şehrin Simgelerinin Temsil Edilmesi Açısından Değerlendirilmesi/280-299

Evaluation Of The Changes In The City Logos In Terms Of Representing The Symbols Of The City

Ramazan ÇELİK

Reklamlarda Erkek Mitinin Meta Olarak Kullanımı: Maskülen Rollerin Değişimi Üzerine Bir İnceleme/300-317

The Use Of The Male Myth As A Commodity In Advertising: A Review On The Change Of Masculine Roles

Zehra METE

Resim Sanatında Şiddet ve Tecavüz: Avrupa' nın Kaçırılması/318-340

Violence And Rape In Painting: Missing Europa

Sibel TAŞKIN

Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılık Bağlamında Nitel Bir Değerlendirme: Gizli Sayılar Film Analizi/341-364

A Qualitative Evaluation in the Context of Social Exclusion and Discrimination: Hidden Numbers Film Analysis

Gülnaz KILIÇ ÖZKAYNAR

Yükseköğretim Gençliğinin Liderlik Özellikleri Algılarının Araştırılmasına Yönelik Bir Çalışma/365-385

A Study On The Investigation Of Higher Education Youth's Perceptions Of Leadership Traits

Hatice DAYAR- Ömer AYKAÇIN

1519 ve 1566 Tarihli Tahrir Defterlerine Göre Gelibolu Livasına Tabi Keşan
Nahiyesinin Sosyal İktisadi ve Mali Düzenine İlişkin Tespitler/386-407

Findings Regarding The Social, Economic And Fiscal Order Of Keşan Town, Subject To
Gallipoliliva, According To The Cadastral Records *Dated 1519 And 1566*

Engin BEKSAÇ- Şule NURENGİN BEKSAÇ

Trakya ve Kuzeypbatı Anadolu'da Kaya Tapınakları/408-447

Rock Temples In The Thrace And North West Anatolia

Tülay CANITEZ- Nevzat İLHAN

Trakya'da Restorasyon Uygulamalarının Anıt Değer Ölçütleri Üzerinden
Değerlendirilmesi/448-480

Evaluation Of Restoration Applications In Thrakya By Members Of Monumental Value

Havva ARABACI

Endüstri 4.0'ın Muhasebe Sürecine Etkisi/481-489

Impact Of Industry 4.0 On The Accounting Process

Didem KAYAHAN YÜKSEL- Fadime İŞCEN KARASU

Covid-19 Küresel Salgınında Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamalarına Yönelik
Ebeveyn Görüşleri/490-512

Parent Views On Inclusive Education Practices During The Covid-19 Pandemic

Yayına Geliş Tarihi:20/06/2022
Yayına Kabul Tarihi:09/08/2022
Online Yayın Tarihi:31/12/2022

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:6, Sayı:17, Yıl:2022, Sayfa:259-279
ISSN: 2587-2206

MENGÜ ERTEL'S DESIGN STYLE (SAMPLE OF POSTER DESIGNS)

Merve GÖKALAN¹

Orhan SEVİNDİK²

Abstract

The art of graphic design, which emerged in the establishment phase of the Republic and developed with the effective support of master artists, started to blossom through successful works. In the field of graphic design, the first unforgettable name that comes to mind as a Republican era artist is İhap Hulusi Görey. Another graphic designer, Mengü Ertel, who, like Görey, has made a name for himself in Turkey with his designs -especially theatrical poster designs-, has followed the western design language since the Academy of Fine Arts. Although he considered the original stance of Polish posters as close to his own design language, it is visible in the designs he made that he has captured a unique style in poster designs and became original over time. This research aims to analyze the Ertel-specific style in the posters designed by Mengü Ertel, taking into account the design approaches of the period. The research seeks to answer the following question: "How is the style in the poster designs of Mengü Ertel?" In this context, Ertel's poster designs were examined using the "content analysis" technique, which is based on the survey model. In the research, 103 posters designed by Mengü Ertel were analyzed. The findings show that unique patterns are at the forefront in Mengü Ertel's design style, and the typographic elements he used not only provide information, but are also actively used as design objects. It is identified that there was a color palette that was reflected in all posters, especially in selecting the colors. When the poster designs prepared by Mengü Ertel were examined, the economic desperation experienced did not prevent the artist from being successful in his designs, and he concentrated his love and curiosity for the art of theater on the axis of poster designs and created original designs. In addition, the research has set as a side goal of creating knowledge about a crucial graphic designer in Turkey by contributing to the very few academic studies about Mengü Ertel.

¹ Graduate Student, Istanbul Arel University, mervegokalan@gmail, ORCID No: 0000-0002-5354-0903

² Responsible author, Asst. Prof., Istanbul University-Cerrahpaşa, Vocational School of Technical Sciences, Department of Design, orhansevindik@iuc.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-6162-7016

Atf/Citation: Gökalan, M. & Sevindik, O. (2022). Mengü Ertel's Design Style (Sample Of Poster Designs). *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(17), 259-279.

MENGÜ ERTEL'İN TASARIM ÜSLUBU (AFİŞ TASARIMLARI ÖRNEĞİ)

Özet

Cumhuriyet'in kuruluş döneminde ortaya çıkan ve usta sanatçıların etkili desteği ile gelişen grafik tasarım sanatı, başarılı işlerle meyvelerini toplamaya başlamıştır. Grafik tasarım alanında Cumhuriyet dönemi sanatçısı olarak akla ilk gelen unutulmaz isim İhâp Hulusi Görey'dir. Görey gibi Türkiye'de adından yapmış olduğu tasarımlarla -özellikle tiyatro afiş tasarımları- söz ettiren bir diğer grafik tasarımcı olan Mengü Ertel, Güzel Sanatlar Akademisi'nden itibaren batı tasarım dilini takip etmiştir. Polonya afişlerinin özgün duruşunu kendi tasarım diline yakın görse de zaman içerisinde afiş tasarımlarında kendine özgü bir üslubu yakaladığı ve özgünleştiği yapmış olduğu tasarımlarda kendini göstermektedir. Yapılan bu araştırma, Mengü Ertel tarafından tasarlanan afişlerdeki, Ertel'e özgü üslubu, dönemin tasarım yaklaşımlarını da dikkate alarak incelemeyi amaçlar. Araştırma, "Mengü Ertel'in Afiş tasarımlarındaki üslup nasıldır?" sorusunun cevabını aramış ve bu bağlamda Ertel'in afiş tasarımları, tarama modeline bağlı olan "içerik analizi" tekniğini kullanarak incelenmiştir. Araştırmada Mengü Ertel tarafından tasarımı yapılan 103 afiş analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, Mengü Ertel'in tasarım üslubunda kendine özgü desenlerin ön planda olduğu, kullanmış olduğu tipografik unsurların bilgi vermenin yanında bir tasarım nesnesi olarak da aktif olarak kullanıldığı görülmüştür. Özellikle renk seçiminde tüm afişlerine yansıyan bir renk paletinin olduğu tespit edilmiştir. Mengü Ertel'in hazırladığı afiş tasarımları incelendiğinde yaşanan ekonomik çaresizlik sanatçının tasarımlarında ki başarısına engel olmamış tiyatro sanatına duyduğu sevgi ve merakı afiş tasarımları ekseninde yoğunlaştırarak özgün tasarımlar ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bu araştırma ile, Mengü Ertel hakkında oldukça az olan akademik çalışmaya katkı sağlayarak Türkiye'nin önemli bir grafik tasarımcısı hakkında bilgi birikiminin oluşturulmasını da kendine yan bir hedef olarak belirlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Grafik Tasarımı, Afiş, Mengü Ertel, Tasarım, Üslup

INTRODUCTION

It is possible to come across the first traces of Graphic Design in the depictions drawn by people on the cave walls. Each figure drawn on the cave walls is a message and a method of communication that the people of that period wanted to give each other. Despite the dangerous conditions they were living in, while the first humans were struggling for life and survival, they tried to leave a trace with the paintings they made on the cave walls (Demir, 2003; Selamet, 2011; Turani, 2011; Meggs, 2012; Arlı, 2017; Kulakoğlu, 2019; Yegen, 2020).

The Turkish Language Association (TDK) stated that the word poster is of French origin and has been defined as "A poster, usually with a picture, hung in a place where the crowd can see, prepared to announce or promote

something” (sozluk.gov.tr). On the other hand, scientists working in the field of posters defined posters as a communication tool that can convey a specific message or information effectively, and enable people to access this information and message easily (Kaptan, 1996:1-2; Gümüştekin, 2013; Yeşilyurt, 2018; Uçar, 2019:13; Çilingir, 2020:34). At the same time, the poster, which is encountered and actively used in every field (theater, cinema, social responsibility studies, product promotion, etc.), is one of the most crucial products of graphic design (Meggs, 2012). It is possible to define graphic design as a communication tool that conveys the message to the other party through art (Ünsal, 2014:6). Art is the expression of emotions and imagination. Graphic design, which unites with art, has emerged with different branches of art and with different techniques since the very first existence of humanity (Arıcan, 2011:3).

The first example of a poster made on paper appears in the 15th century. The depiction of Saint Flour, known as the oldest poster, was hung on the doors of the churches of the Diocese of Notre Dame de Saint Flour in Paris, the capital of France. The first example of a poster, which is qualified as an announcement poster, aims to get the public to donate to the church. When evaluated in terms of encouraging people to donate, it has shown us that poster designs have an impact on the society in the early stages of graphic design. Poster design methods have developed since the first poster designs were made, but the purpose of the poster has not changed (Serin et al., 2006; Artan and Uçar, 2018; Yeşilyurt, 2018; Dinçeli, 2020; Kulakoğlu, 2020; Özpolat, 2020a).

The emergence of graphic design with today's structure occurs with industrialization and the transition to modern life. Everything from the packaged products we buy from the markets to the t-shirts in our wardrobe are included in our lives as products with graphic designs. The field of Graphic Design has become a field that makes great use of digital tools. The new versions, when combined with the graphic design programs of fast and advanced computers, create the most effective designs (Tanrikulu, 2009:35). The development of technology has improved the graphic design which had two dimensions and made it multidimensional (Uslu, 2017:18). However, thanks to the developing technology in this process, the emergence of the Internet has brought many innovations with the desire of people to develop, learn and renew themselves. As different branches emerged, graphic design managed to show itself in these branches. The method of conveying the message through print has now left its place to computers, television and the Internet (Twenlow, 2008:8; Tanrikulu, 2009:35-36).

With the effect of the industrial revolution, the posters, which are the products of graphic design, were reproduced relatively easily compared to the conditions of the period thanks to the development of Gutenberg's industrial printing activities and the posters were delivered to large masses (Dinçeli, 2020; Özdemir and Kurt, 2018). With the industrial revolution, mass production has become important, and with the invention of faster and more productive machines, graphic design and poster concepts have gained importance in order to meet the mass-produced products with the consumers (Ülüş, 2010; Kulakoğlu, 2020:10; Dinçeli, 2020). It is possible to say that there is a close relationship between the industrial revolution and the importance of graphic design. On the other hand, in this context, Merter (2008) explained the birth of graphic design and its impact on societies as follows; *“The birth of graphic design occurred with the increase of interest in the streets and the freedom of press that emerged in France in 1881. As the wheels of the industrial revolution started to rotate, graphic design gained importance, and various kinds of studies were carried out to sell more and to increase credibility.”* (Merter, 2008).

With the discovery of the printing press initiated by Joseph Gutenberg and the developments that followed, propaganda, announcements and theater posters took their place in the squares and streets and began to increase their influence on the communities. With the invention of lithography printing, color and visuals have also become printable. While the theater posters made with the lithography printing method were printed in smaller sizes in the 1860s, it became possible to print in even larger sizes as the technology advanced (Dinçeli, 2020).

The poster and the theater are connected to each other for communication purposes. Thanks to the poster, the theater is conveyed to the people in the most effective way. The first invitation to theater plays takes place thanks to the posters. The right color describing the theater play and the visuals used determine the quality of communication (Dinçeli, 2020). Thus, it has become easier to communicate with people thanks to the posters. The first representative of the posters, which are one of the ways to reach people that became a mass with the industrial revolution, was French Jules Cheret. Cheret, the artist of great importance for Parisian women, broke the taboos by portraying Parisian women as cheerful and free, reflecting the effect of the poster on the conservatives, and shed light on the artists after her through colorful lithography (Kaptan, 1996:7; Çakır, 2008; Becer, 2009; Gayret, 2018: 39-40; Kulakoğlu, 2020:11; Dinçeli, 2020).

While the developments in graphic design in general and in poster design in particular continued in Europe, the real prominence of poster design

emerged and developed after the proclamation of the Republic in Turkey even though poster design gave its first examples with the establishment of the printing press in our country. As the artists of the Republican era, who ensured the development of poster design in Turkey, one may count Kenan Temizan, Münif Fehim and İhap Hulusi Görey (Danacı, 2003; Umur, 2009; Selamet, 2011, Yarar, 2021). The first corporate identities of state institutions were established in the early periods of the Republic, and again, it was during this period that the newly established Republic of Turkey expressed itself visually (Serin et al., 2006:118).

1. LIFE AND CAREER OF MENGÜ ERTEL

Mengü Ertel was born on March 16th, 1931 in Üsküdar. He spent his childhood in Toptaşı district of Üsküdar and Yeldeğirmeni of Kadıköy. Thanks to his art teacher in secondary school, he was directed to the Fine Arts Academy and received training in the field of "Ornamental Arts" (Umur, 2009; Bektaş, 2011; Mengü Ertel, 2021; <https://menguertel.com/bolum-i/>; Abacı, 1999; Wannart Beta-Taya, 2018). One of the most important breaking points in Ertel's life occurred when Muhsin Ertuğrul sent Ertel to the decorator Kurt Halleger for stage works (Umur, 2009; Bektaş, 2011; Mengül Ertel, (2021). <https://menguertel.com/bolum-i/>; Abacı, 1999; Wannart Beta - Taya, 2018). In the next stage, Mengü Ertel had the opportunity to develop himself in the fields of cinema, acting and decoration through İlhan Arakan and Aydın Arakan. At the same time, through the famous writer Ahmet Hamdi Tanpınar, he met the famous sculptor of the period, Kuzgun Acar, and Adalet Cimcoz, who opened the first art gallery in Turkey, Maya Art Gallery (Bektaş, 2011; Mengül Ertel, (2021); <https://menguertel.com/bolum-ii/>). Ertel has been in the same environment with artists who are interested in abstract art, surrealism and existentialism philosophy. Ertel, who is also interested in literature, wrote humorous poems under the pseudonym "Satılmış" in the journal Kırkbirbuçuk, published by his friends Turhan Selçuk and İlhan Selçuk. His stories were also published in Dolmuş and Yeni Ufuklar magazines. Ertel established an advertising office called San Organization in Karaköy in 1953 and started his career (Soğuksu, 2015).

Mengü Ertel started to gain appreciation with his poster works in the 1960s and was referred to as a "graphic artist" together with other artists with whom he shared the same period (Gayret, 2018; Özpolat, 2020b). It is seen that Ertel concentrated on designing the theater posters that he was interested in. In addition to designing the play posters for the State and City Theaters, Ertel also designed posters for the Dostlar Theater, Karaca Theater and Kenter Theater (Bektaş, 2011; Dinçeli, 2020:73).

With the arrival of design magazines from abroad in Turkey, designers had the opportunity to meet the international design world. Mengü Ertel sent his works to the exhibition forms in design magazines and participated in the International Warsaw Poster Biennial in 1966. Ertel's posters named "The Good Soldier Schweik" and "Waiting for Godot" were included in the exhibition catalogue. "The Caucasian Chalk Circle" and "the Ballad of Ali from Keşan" posters were accepted at the 1968 biennial and were included in the archive of the Wilanow Poster Museum, the first of which was held in Poland (Becer, 2011:108).

Image 1: Poster Designs by Mengü Ertel

Reference: (Taken from the Archive and Information Bank of the General Directorate of the State Opera and Ballet)

2. GRAPHIC DESIGN APPROACHES OF MENGÜ ERTEL ERA

After completing his military service, Mengü Ertel's focus on poster designs was with the poster design he prepared for the play Two for the Seesaw played by Muhsin Ertuğrul, Yıldız Kenter and Müşfik Kenter. Thanks to Ertel's interest in theater and the theater posters that he started to prepare with the guidance of Muhsin Ertuğrul, he went back and forth between theater back stages and printing presses, causing his name to become a theater poster designer. Thus, he started to design theater posters in 1959 and later (Umur, 2009; Bektaş, 2011; İltaş, 2019; Özpolat, 2020).

Mengü Ertel transformed the advertising office he opened under the name of San Organization into a graphic design workshop under the name of San Grafik. San Grafik Workshop has become an educational institution that has improved visual communication design in Turkey. Talents such as

Yurdaer Altıntaş, Erkal Yavi, Turgay Betil and Mustafa Eremektar, who come to mind when it comes to graphic design years later, have worked with Mengü Ertel. Ertel designed the posters of many theaters such as Münir Özkul, Lale Oraloğlu, Arena, Mücap Ofluoğlu and Dostlar theaters (Bektaş, 2011; Dinçeli, 2020; Mengü Ertel, 2021 <https://menguertel.com/bolum-ii/>).

Yurdaer Altıntaş shared the same contemporary graphic design period with his friend Mengü Ertel in the 1960s and focused on theater posters. Erkal Yavi, on the other hand, was another artist who worked on posters at the San Grafik Workshop, whose paths crossed with Mengü Ertel in 1961. Although Erkal Yavi worked on posters with the artist Ertel, he mostly worked with many publishing houses such as Can Yayınları and Çağdaş Yayınları and focused on book cover designs. Another graphic artist who made a name for himself in San Grafik Workshop was Turgay Betil. Like Erkal Yavi, he worked with Mengü Ertel on theater posters. However, the studies he focuses on are book and magazine illustrations and designs for children. Betil has included humorous language in his designs. Mustafa Eremektar is one of the names involved in the establishment of San Organization in the 1950s. He undertook the designer of successful comics such as the Flintstones and Space Boys series. Due to his inclination towards cartoon production, he parted ways with San Organization and established advertising agencies and continued his working life. (Boztaş, 2004; Tuzcu Tıǧlı, 2012; Haştemoğlu, 2014; Gayret, 2018; Arlı 2019; Yamur, 2019; Yiğitaslan, 2019; Kahraman and Durgutluoğlu, 2019)

In the same period, the influence of Polish, German and Austrian artists was felt on graphic designers in Turkey. Thanks to the posters made in this period, the deep bond and curiosity of the artists with the theater, the theater posters reached popularity and the posters that made a name for themselves abroad were also created (Bektaş, 2011; Kaplan, 2015:77). Despite the negative conditions caused by World War II, Polish artists turned to the field of posters and designed for areas such as theaters and operas. The art environment that allows artists to act freely has led to improvements in poster designs (Becer, 2011:108; Dinçeli, 2020). Polish artist Tadeusz Gronowski contributed to the importance of typography by shedding light on the art that lost its influence after the war, and by working for the development of the field of graphic design. The Polish cult came to life with Henryk Tomacahwski, with his works after World War II. He made his name known to the world with the propaganda posters designed by Tomacahwski, revealing the negative conditions of the country. The 1950-1960 period, which was a very active period in Poland as it was in Turkey, gained diversity

in terms of artists and designs (Arkitera, 2014, arkitera.com/haber/polonyada-yuzyillik-afis-tasarimi; Dinçeli, 2020; Gümüştekin, 2012).

3. METHOD

3.1. Research Model

The survey model was used to carry out “the research process”. Karasar (2005) defines the survey model as “research approaches that aim to describe a past or present situation as it is or it was” (Karasar, 2005:77). Within the scope of the research, "Content Analysis" technique, which is a qualitative analysis technique, was used depending on the survey model. Content analysis technique is defined as “the careful, detailed and systematic examination and interpretation of a material” (Berg & Lune, 2015:380; Altunışık et al., 2007:268-269). In the context of the study, the content analysis of the posters designed by Mengü Ertel was made in the context of the determined categories and questions.

The research aims to reveal the design style of Mengü Ertel through the posters designed by Mengü Ertel. For the stated purpose, poster designs designed by Mengü Ertel were examined. The visuals of 103 posters evaluated within the scope of the study were obtained from the Archive and Information Bank of the Ministry of Culture and Tourism, the General Directorate of the State Opera and Ballet.

3.2. Research Questions

The examination of Mengü Ertel posters was carried out within the scope of "content analysis", based on the two segment; which is "Examination in terms of Design" and “Examination in Terms of Style”,

1.The answers to the questions below were sought under the title of "Examination in terms of Design".

1.1 How is the use of visuals (photographs and illustrations) in poster design?

1.2 How is the use of color in poster designs?

1.3.For what purpose (to provide information, as a design object) was the typography used?

2.Under the title of “Examination in Terms of Style”, the answers to the questions below were tried to be clarified.

2.1 What is the stylistic indication of Mengü Ertel's poster designs?

2.2 Are there any influences of the graphic design trends of the period in which Mengü Ertel was involved in the poster designs? If any, what are these influences?

4. FINDINGS

A general evaluation of the posters designed by Mengü Ertel was made. Accordingly, information on the distribution of poster designs made by Ertel by types and years is given in Table 1.

Table 1: Distribution of Posters Designed by Mengü Ertel by Years and Types

Years	Play	Opera/Musical	Announcement	Film	Total
1959-1964	3	1	0	0	4
1965-1970	49	6	1	2	58
1971-1976	25	7	2	0	34
1977-1982	3	0	1	0	4
1983-1988	2	0	1	0	3
Total	82	14	5	2	103

When Table 1, which shows the distribution of posters made by Mengü Ertel according to their types and years, is examined, it is seen that Ertel has worked on posters intensively between 1965 and 1976. While Ertel designed 89% of his poster designs between 1965 and 1976, there were 4 posters in 1959-1964, 49 plays, 6 opera/musicals, one announcement and one film poster between 1965-1970. He designed 58 posters in total. The master artist designed 25 play posters, 7 opera/musical posters, 2 announcement posters, and 34 posters in total between 1971-1976. The poster design activities of the designer between 1977-1982 and 1983-1988 were close to each other and it is possible to say that the number of designs was quite low compared to other years.

4.1. Findings for Design

The designs of the posters made by Mengü Ertel were examined in terms of the components (typography, photography, color and illustration) used. The examination of poster designs in the context of the components

used was made in the axis of three main questions. Ertel's poster designs were firstly analyzed within the scope of the following question: "*For what purpose (to provide information, as a design object) was the typography used?*" The typography used in poster designs in the related question was analyzed by dividing into three groups including "*1: For information purposes, 2: For Information and Design Purposes and 3: For Design Purposes*". The findings we came up with are listed in Table 2.

Table 2: The Use of Typography in Mengü Ertel's Poster Designs

Years	1	2	3	Total
1959-1964	1	0	3	4
1965-1970	34	23	0	57
1971-1976	15	19	0	34
1977-1982	0	4	0	4
1983-1988	0	3	0	3
Total	50	49	3	102

1: For Information Purposes / 2: For Information + Design Purposes / 3: For Design Purposes

When Table 2 is examined, it has been identified that the typography used by Ertel in his poster designs was used intensively for information purposes and as part of the design. In particular, he used typography for information purposes in 34 works between 1965-1970, while for both information and design purposes in 23 works. Based on previous years, 15 of the poster designs in 1971-1976 used typography for information purposes, while it was found that 19 poster designs used typography for information and design purposes. While typography was used both for design and information purposes in almost half of the designer's poster designs (49 posters), typography was used for information purposes only in the remaining half of the poster designs.

Image 2: Poster Designs by Mengü Ertel, **Reference:** (Bektaş, D. (2011))

Mengü Ertel's poster designs were examined in the context of the following question: "How is the use of visuals (photographs and illustrations) in poster design?" While the findings related to the use of photography are included in Table 3, the illustration (lines, textures, patterns) findings used by Mengü Ertel in his designs are analyzed within the scope of Table 4.

Table 3: The Use of Photography in Mengü Ertel's Poster Designs

Years	Yes	No	Total
1959-1964	1	3	4
1965-1970	1	57	58
1971-1976	3	31	34
1977-1982	0	4	4
1983-1988	1	2	3
Total	6	97	103

When Table 3, which shows the use of photographs in Mengü Ertel's posters, is examined, it is observed that the designer did not prefer to use photographs in his poster works. While Ertel did not use photographs in 97 posters he designed, he used photographs in 6 of his posters. While Ertel did not include photographs in 88 of the 92 poster designs he made between 1965-1976, which was an intense production period, it was found that he used photographs in only 4 poster designs in the same period.

Table 4: The Use of Illustrations in Mengü Ertel Poster Designs

Years	Pattern	Drawing	Tissue	None
1959-1964	2	3	0	1
1965-1970	25	56	46	0
1971-1976	21	32	24	1
1977-1982	4	3	3	0
1983-1988	1	2	1	1
Total	53	96	74	3

When Table 4, which includes the data on the illustrations used by Ertel in his poster designs, is examined, while the designer used patterns in 2 poster designs between 1959-1964, drawing was used in 3 of his poster designs. It was seen that Ertel used patterns, drawings and textures extensively in his poster works between 1965 and 1970. The designer used 21 patterns, 32 drawings and 24 textures between 1971 and 1976. In Ertel's works between 1977 and 1982, the number of patterns, drawings and textures used is higher than that of in 1983-1988.

Image 3: Poster Designs by Mengü Ertel

Reference: (Taken from the Archive and Information Bank of the General Directorate of the State Opera and Ballet.)

The colors used by Mengü Ertel in the poster designs were also examined. Table 5 shows the findings regarding the colors that Ertel used in his poster designs.

Table 5: Colors Used in Mengü Ertel's Poster Designs

Years	White	Yellow	Red	Black	Blue	Green	Orange	Brown	Purple
1959-1964	4	2	2	2	1	1	1	0	0
1965-1970	29	38	33	33	16	18	21	15	7
1971-1976	19	17	16	23	9	12	5	9	9
1977-1982	3	2	3	4	0	0	0	1	0
1983-1988	0	2	0	2	0	1	0	0	0
Total	55	61	54	64	26	32	27	25	16

When Table 5 shows the distribution of colors Mengü Ertel used during his poster designs, it is seen that Ertel used colors more intensely in his works between 1965 and 1976. While Ertel used the color white 29 times, the color yellow 38 times, and the color red and black 33 times when designing his posters, the number of uses of the colors blue, green, orange, brown and purple are very close to each other. When the table is examined in general, it is seen that Ertel mostly used the color Black (64). Yellow (61) ranks in the second place, white (55) ranks in the third place, and Red (54) ranks in the fourth place. The colors that the designer used the least in his poster designs were Purple (16), Brown (25) and Blue (26).

Image 4: Poster Designs by Mengü Ertel, **Reference:** (Bektaş, D. (2011))

4.2. Findings in Terms of Style

The posters designed by Mengü Ertel were examined in terms of style. During the stylistic analysis phase, Ertel's poster designs were examined through two main questions. Accordingly, first of all, we focused on the answer to the following question: "What is the stylistic indication of Mengü Ertel's poster designs?"

When the poster designs designed by Mengü Ertel are examined, it is seen that the Polish influence, which made itself felt in the field of graphic design after the World War II, came to the fore in Ertel's designs. It is possible to say that the elements such as patterns, textures and lines that Polish poster designers use in their poster designs also show themselves in Ertel's works. Although the influence of Polish poster designs was visible on Mengü Ertel's posters, it is also seen that he went through a process of uniqueness when designing.

It is known that Mengü Ertel prepared poster sketches for the art of theater, which he was interested in since he was a student and before the developments in poster design, which affected the world in terms of the spirit of the period. Ertel's works, most of which remained sketches due to the difficult working conditions and financial impossibility of the period that emerged with the effect of the World War II, were also proven by his own statement that he was inspired by the theme of theater plays to design the posters. In this context, Ertel explained the life conditions he lived as follows;

The theater wolf in me resurfaced from its crouch and started gnawing. Although it contradicted the concept of professionalism, which I consider as the basic element that includes all fields of activity, the conditions pushed me to a kind of amateurism. I started to think about, analyze and shape the posters of the plays that no one wanted from me but that I was squirming about if someone I loved acting in the play asked me to design their posters. (...)
(Bektaş, 2011).

A figure, hero or an icon in the play appeared as a pattern or a texture in Ertel's work and showed itself to the audience as the subject of the play. In this context, it was seen that Ertel actually blended his own style with the art of painting in his posters even before he followed any trend. Reflecting the art of painting on his posters, Ertel conveyed the content of the play to the theater audience directly and by obtaining a visual clue with patterns or textures.

Another factor that determines Ertel's style is the informativeness of the posters he designs. Ertel also actively used the function of giving information, which is one of the main purposes of the poster, by including the names of the theater actors or other team members who contributed to the theater play. On the other hand, instead of using the existing typographic

forms, he showed his own style in the typographic elements of the poster by designing original typographic elements compatible with the content of the poster he designed. Thus, while Ertel used the typographical elements in the poster designs to provide information on the one hand, and on the other hand, he used the typographic elements as a design object.

One of the most important features affecting the formation of Mengü Ertel's style was the technology used in the reproduction of the poster designs he made. He was also affected by the results of the printing systems used according to the conditions of that day, especially in the designs he made between 1965-1970, when he showed intense design studies. Especially while creating the textures in his designs, he reinterpreted the random texture and line patterns that printing technologies revealed during printing from his own perspective and used them actively in designing his posters.

Another factor in the formation of Ertel's design style was external factors. In particular, the expectations and wishes of the theater organizations that demand poster designs can be considered as an influence on Ertel's style outside of his own initiative. It is possible to say in his own words that the designer's style overshadows the originality, especially with regard to the use of typography and color, and the dimensions of the posters. In this context, Bektaş's comment on Mengü Ertel's designs was as follows;

Although Ertel created an organic link between the visual image and the typographic elements of the play's name and the author in the posters that Ertel produced without demand, the name of the institution added later on always created problems when an institution requested this poster (for example, the "the Ballad of Ali from Keşan" poster's revised version for the State Theater). Because when it is designed before the demand comes, all the necessary elements are not included in the poster, whereas when the demand comes, the typographic elements that the designer has to add later come to the fore and damage the arrangement of the poster (Bektaş, 2011).

CONCLUSION

Looking at the posters designed by Mengü Ertel, it is possible to say that Ertel considers typography not only as a means of providing information, but also as a design object. For Ertel, typography was a design element that complemented the work on the design level and should not be used intensively. Another criterion affecting the use of typography in poster designs was the demands of artists who wanted to see their names on the posters. However, the artist tried to carry out his designs in this direction by conveying his desire to use typography for more informational purposes.

Ertel focused his works on theater posters. While he included very few photographs in his poster designs, he used illustrations, patterns, lines and textures much more intensely. As a result, it is possible to say that the designer uses illustration elements more often to reveal his own idea, the idea about the poster in his head. In addition, it is possible to say that based on his experiences during the printing production of the posters he lived through, he also prioritized the use of textures and patterns in his poster designs. In addition, it is very clear with Ertel's own discourse that he intended to give clues to the audience along with the textures and patterns he created.

Mengü Ertel has combined a simple language approach with the characteristics of painting, especially in the poster designs he has made. Ertel has carefully chosen the color, the technique with which the poster will be used, and the area where the typography will be placed, and has created his own unique touches in his designs. Another common feature seen in Ertel's works is the colors he uses in his posters. Ertel took care to use almost all of the colors in his designs. When the artist's designs are examined, the colors used are listed as white, yellow, red, black, blue, green, orange, brown and purple. However, the color that emerges in poster designs is black. In this context, the color black he used the most forms the basis of the study. It is possible to say that while doing this, he aimed to highlight the symbol by creating a contrast between the black color and the symbol he designed. While using color in his designs, Ertel has revealed his style by creating his own concrete traces by taking care to ensure harmony with other elements on the poster's surface. Ertel was faced with the situation of acting according to the demands of other parties (actors, director, theater, etc.) in selecting the colors, as he did in typography. The additions made to the poster designs in line with the demands caused the essence of the design to be slightly damaged. However, he continued to design by preserving his style by dealing with this problem he experienced in his designs with the least change.

When the poster designs of Mengü Ertel are examined, it is clearly seen that the Polish influence, which made itself felt in the field of graphic design after the World War II, came to the fore. Elements such as patterns, textures and lines used by Polish poster designers in their poster designs can also be seen in Ertel's works. Mengü Ertel has always followed Poland, which creates its own design language. Although Ertel was influenced by Polish posters, he did not leave aside his unique design line. As a result of the developments, Mengü Ertel has revealed his own style and design language.

With all these features and the techniques he used, Ertel is an artist who would make a name for himself with his works that make a difference in the field of Turkish graphic design. Ertel's work is such that it will open new

horizons for new graphic designers in terms of technology. In this study, the answer to the question of what the style of the designer on the posters is has been found. At the same time, with this study, the efforts Ertel made for his valuable designs and the techniques he used in his works were brought to the fore. In addition, with the study presented, we tried to contribute to the academic studies about Mengü Ertel which are insufficient in terms of numbers.

ACKNOWLEDGEMENT

We would like to thank the General Directorate of the State Opera and Ballet of the Ministry of Culture and Tourism and Şükriye Aydemir, Education Expert of the Archive and Information Bank, for sharing the poster images of Mengü Ertel during the writing of the article.

REFERENCES

- Afiş tanımı (2021). sozluk.gov.tr
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri-SPSS Uygulamalı*. Sakarya Yayıncılık.
- Arıcan, B. (2012). *Grafik Tasarımın Sanata Etkileri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Haliç Üniversitesi.
- Arkitera (2014). *Polonya'da Yüzyıllık Afiş Tasarımı*. <https://www.arkitera.com/haber/polonyada-yuzyillik-afis-tasarimi> / E. T.: 07.02.2022
- Arlı, E. (2017). *Grafik Tasarımda Fotoğraf ve Göstergebilim* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Artan, H. İ. ve Uçar, F. (2018). Kaligrafi ve Tipografinin Afiş Sanatına Yansımaları. *Akademik Sanat*, 3 (6), 10-27. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/akademiksanat/issue/42391/435333>
- Bektaş, D. (2011). *Bir Meşk Gibi*. Yapı Kredi Yayınları
- Becer, E. (2009). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Dost Kitapevi Yayınları.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Çev. Ed. Aydın, H.). Eğitim Yayınevi.
- Boztaş, E. (2004). *Grafik Tasarım Bilgisayar Destekli Paket Program Olarak Afiş* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Çakır, E. (2008), *Cumhuriyet Dönemi Afiş Sanatında Başlangıcından Günümüze Tipografi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Çilingir, A. (2020). *Ulusal Sinema Hareketi Çerçevesinde Halit Refiğ Sinemasında Doğu- Batı İkilemi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi.

Çilingir, S. (2020). *Sürrealizm Akımının Polonyalı Afiş Sanatçıları Üzerine Etkisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi.

Danacı, E. (2003), *İhap Hulusi Görey ve Harf İnkılabı'ndan Günümüze Afiş Sanatının Gelişim Süreci* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Demir, H. (2010). Geçmişten Günümüze Grafik Tasarımın İşlevi ve Başlıca Gelişim Evreleri. *Sanat Dergisi*, (4), Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunigsfd/issue/2592/33350>

Diñçeli, D. (2020), *Modernizm Süreci İçerisinde Tiyatro Afişlerinin Yorumu ve Uygulanması* [Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.

Gayret, T. (2018), *Türkiye'de Grafik Tasarım ve Animasyon Sanatı Tarihi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Gümüştekin, N. (2012). İki Polonyalı Grafik Tasarımcı-Henryk Tomaszewski ve Franciszek Starowieyski– Örneğinde II. Dünya Savaşı Sonrası Tiyatro Afişleri. *Sanat Dergisi*, 0 (21), 63-74. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunigsfd/issue/2609/33576>

Gümüştekin, N. (2013), Rengin Bir Grafik Tasarım Ürünü Olarak Afişe Katkısı: Tarihsel Bir İnceleme. *YEDİ: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, Kış, 2013, 9:35-50.

Haştemoğlu, D. (2014), *Grafik Tasarımda Çağdaş Yönelimler: Yurdaer Altıntaş, Sadık Karamustafa ve Bülent Erkmen* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

İltaş, U. C. (2019), *Türk Tiyatro Afişleri ve Devlet Tiyatroları İçin Afiş Tasarımları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yakın Doğu Üniversitesi.

Kahraman, A.D. ve Durgutluoğlu, S. (2019). Rengin Afişe Katkısı ve Mengü Ertel. *İdil*, 56 (2019 Mayıs), 495-501. <https://dx.doi.org/10.7816/idil-08-56-07>

Kaptan, A. Y. (1996), *Afişte İllüstrasyonun Yeri ve Önemi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Kaplan, K. (2015), *Tiyatro Afişlerinin Grafik Tasarım İlkeleri Bakımından Analizi ve Eğitsel Açısından Değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayıncılık.

Kulakoğlu, O. (2019), *Güntümüz Sinema Filmi Tanıtım Sürecinde Üretilen Filk Afiş Türleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Meegs, P. B. (2012). *Meggs' History of Graphic Design*. (5th ed.). John Wiley and Sons, Inc.

Mengü Ertel - Hayatı Bölüm II. (2021)
<https://www.menguertel.com/bolum-ii/E. T.: 07.11.2021>

Mengü Ertel - Hayatı Bölüm I. (2021)
<https://www.menguertel.com/bolum-i/ E. T.: 07.11.2021>

Selamet, S. (2011). Türk Grafik Sanatlar Tarihine Alternatif Bir Yaklaşım: Osmanlı'dan Grafik Yansımalar. *Marmara İletişim Dergisi*, (18), 239-251.

Özdemir, F. ve Kurt, H. (2018). Jan Tschichold'dan Bugüne Yeni Tipografi. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 4 (2), 86-101.
<https://dx.doi.org/10.22252/ijca.530695>

Özpolat, K. (2020a). T.C. Sağlık Bakanlığı Tarafından COVID19 Pandemisine Yönelik Yapılan Afiş Tasarımlarının İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30 (2), 273-285.
<https://dx.doi.org/10.18069/firatsbed.724103>

Özpolat, K. (2020b). Mengü Ertel'in tiyatro afişleri üzerine bir inceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(103), 208-219.
<http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.41740>

Serin, A.Y., Sülür, E.N. ve Yavuz, E. (2006), Çağdaş Dünya ve Türk Afiş Sanatı Bağlamında, Türk Afiş Ustası İhap Hulusi Görey'in Tamamlanmamış Afişlerine Bir Eleştirel Bakış. *Güzel Sanatlar Dergisi*, 17, 113-123.

Soğuksu, N. (2015) *Pop Art'ın Grafik Tasarım Üzerindeki Etkisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Arel Üniversitesi.

Tanrikulu, M. (2009). *Grafik Tasarım Ürünlerinden Afişin Bir Propaganda Aracı Olarak Kullanılması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mustafa Kemal Üniversitesi.

Turani, A. (2011). Prehistoryadan Günümüze İnsanlığın Yarattığı Dört Temel Ekonomi ve Bunların Yaşam, Kültür ve Güzel Sanatlar Üzerine Etkileri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1 (8), 25-33. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/sanatvetasarim/issue/20659/220394>

Tuzcu Tıgılı, İ. (2012). *Film Afişleri Tasarımında Göstergeler: Prof. Yurdaer Altıntaş'ın Film Afişleri Çözümleme Örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi.

Twemlow, A. (2008). *Grafik Tasarım Ne İçindir?* Yem Yayın.

Uçar, T. O. (2019). *Türkiye'de Bağımsız Sinema Üzerine Bir İnceleme: Emin Alper, Pelin Esmer ve Tolga Karaçelik* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yaşar Üniversitesi.

Umur, G. (2009), *Türkiye'de Grafik Tasarımda Afiş ve Türk Sinema Afişlerinin 1904'ten Bugüne Gelişimi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi.

Ülüş, Emel (2010), *Atilla Atar'ın Taşbaskı (Litografi) Uygulamaları ve Türk Baskıresim Sanatına Katkısı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Dokuz Eylül Üniveristesi.

Ünsal, M. (2014), *Grafik Tasarımda Görsel Bütünlük Oluşturmada Tipografi ve Görseller Arasındaki İlişki* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.

Yamur, B. (2019), *Türk Sineması Film Afişlerinin Grafik İncelemesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.

Yarar, Z. (2021, Mayıs). İhap Hulusi Görey. *Markut Endüstriyel Tasarım Dergisi*, 9. Erişim adresi: <https://www.markut.net/sayi-9/ihap-hulusi-gorey/> (E. T.: 07.11.2021)

Yegen, A. C. (2020), *Paleolitik Çağdan Bugüne: Bir Duygu İfade Aracı Olarak Mağara Resimlerinden Emoji, Animoji, Memojilere* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Yeşilyurt, Ş. (2018), *Tiyatro Afişlerinin Göstergibilimsel Açından İncelenmesi ve Oyun Atölyesi Tiyatrosu için Afiş Tasarımı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Yiğitaslan, N. İ. (2019), *Prof. Dr. Yurdaer Altıntaş'ın Tiyatro Afişlerinin Göstergibilimsel Analizi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ordu Üniversitesi.

Görsel ve İncelenen Mengü Ertel Afiş Tasarımları Kaynakça

Bektaş, D. (2011). *Bir Meşk Gibi*. Yapı Kredi Yayınları

Görüntü 1- Mengü Ertel'in Devlet Opera ve Balesi İçin Hazırladığı Afiş Tasarımları.

(Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Arşiv ve Bilgi Bankasından Alınmıştır)

Yayına Geliş Tarihi:16/07/2022
Yayına Kabul Tarihi:29/12/2022
Online Yayın Tarihi:31/12/2022

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:6, Sayı:17, Yıl:2022, Sayfa:280-299
ISSN: 2587-2206

ŞEHİR LOGOLARINDA YAŞANAN DEĞİŞİKLİKLERİN ŞEHİRİN SİMGELERİNİN TEMSİL EDİLMESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Engin UĞUR¹

Özet

Şehir logosu, şehrin bilinirliği ve tanıtımında önemli bir görsel kimlik elamanıdır. Şehrin her türlü platformda tanıtımını sağladığı gibi diğer şehirlerarasından kolayca ayrıştırılmasını da sağlar. Şehir logolarında ağırlıklı olarak şehri tanımlayan coğrafi ve kültürel semboller ile şehrin dokusunda önemli yere sahip yapısal unsurlar yer alır. Bir şehir logosunda, şehri tanımlayan görsel unsurlar varsa “görsel temsil”den söz edilebilir. Şehir logosunda görsel unsurların olması zorunluluk değildir. Fakat iletişim çalışmalarının büyük bir çoğunluğunda olduğu gibi logo tasarımında da tipografik unsurlara göre görsel unsurların algılanması ve hafızada kalıcılığı daha fazla olmasından dolayı tercih edilmektedir.

Binlerce yıldır, çok sayıda insanın bir arada yaşadığı şehirler, askeri, ticari veya doğa olayları sebebiyle sürekli değişime sahip yerlerdir. Şehirde meydana gelen dikkate değer değişikliklerin şehri sembolize eden logoya yansımaları kaçınılmazdır. Şehir logoları, gelişen ve değişen şehrin dokusuna ayak uydurdukları sürece güncelliklerini korurlar. Reklam- tanıtım açısından şehirle illiyet(bağ) oluşturan görsel unsurların, isim kadar tanımlama ve ayrıştırıcı etkisi vardır.

Bir şehir logosunda tek başına tasarım tekniği başarısı yeterli değildir önemli olan şehirle bütünleşmesini sağlayan temsil performansıdır. Makalede son yıllarda logolarında değişikliğe giden belediye veya valiliklerin logoları arasından rastgele seçim yapılarak, görsel temsil performansları görsel iletişim kavram ve ilkeleri çerçevesinde değerlendirmeye çalışılmıştır. Yapılan değerlendirmeler kişisel perspektifte yapıldığı için her türlü eleştiriye açıktır.

Anahtar kelimeler: Simge, sembol, temsil, görsel iletişim, logo

¹ Doç. Dr. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü
engin.ugur@ibu.edu.tr ORCID No: 0000-0001-7831-5449

Atıf/Citation: Uğur, E. (2022). Şehir Logolarında Yaşanan Değişikliklerin Şehrin Simgelerinin Temsil Edilmesi Açısından Değerlendirilmesi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(17), 280-299.

EVALUATION OF THE CHANGES IN THE CITY LOGOS IN TERMS OF REPRESENTING THE SYMBOLS OF THE CITY

Abstract

The city logo is an important visual identity element in the awareness and promotion of the city. It provides promotion of the city on all kinds of platforms, as well as allows it to be easily separated from other cities.

The city logos mainly contain geographical and cultural symbols that define the city, as well as structural elements that have an important place in the fabric of the city. In a city logo, "visual representation" can be mentioned if there are visual elements that define the city. It is not necessary to have visual elements in the city logo. However, as in the vast majority of communication studies, logo design is preferred due to the fact that visual elements are perceived and have more persistence in memory than typographic elements.

For thousands of years, cities where a large number of people have lived together have been places of constant change due to military, commercial or natural events. It is inevitable that the remarkable changes taking place in the city will be reflected in the logo symbolizing the city. City logos keep their modernity as long as they keep up with the texture of the developing and changing city. From the point of view of advertising and promotion, the visual elements that create a provincial (bond) with the city have as much a descriptive and parsing effect as the name.

The success of the design technique alone in a city logo is not enough, the important thing is the representation performance that allows it to integrate with the city. Article in recent years to change the logos by the mayor or the governor from among the random selection of logos, visual communication, visual representation of concepts and principles within the framework of the evaluated performances has been studied. Since the evaluations made are made from a personal perspective, they are open to all kinds of criticism.

Keywords: *Icon, symbol, representation, visual communication, logo*

GİRİŞ

Günümüz rekabet ortamında, ticari işletmeler gibi kent yöneticileri de kurumsal olarak yerel, ulusal ve uluslararası alanda tanınmalarını sağlamaya çalışmaktadırlar. Son yıllarda marka imajı oluşturacak, rekabet ortamında kenti ön plana çıkaracak her türlü reklam ve tanıtım faaliyetlerine büyük bütçeler ayrılmaktadır. Bu faaliyetlerin ilk aşamasını kurumsal kimlik çalışmaları oluşturmaktadır. Kent kimliği inşasına, kenti en etkin bir şekilde temsil edecek logo tasarımı ile başlanmaktadır. O şehirde yaşayan veya misafir olarak gelen insanların her an karşılaştıkları şehir logoları, kenti betimleyen, kent hakkında bilgi aktaran ve yükledikleri anlamlarla kent ile insanlar arasında sağlıklı iletişim sağlayan göstergelerdir. Bu özelliklerinden dolayı simgesel ve güçlü bir temsil görevi olan logo, hem yerel sınırlar içinde hem de dışında, kentlerin daha çok tanınır hale gelmelerini sağlayan önemli göstergelerdendir. Bu bağlamda kentlerde logo seçimi genellikle o

kentin tarihsel, sosyolojik, antropolojik, folklorik, dini, politik, iklimsel, coğrafi ve kimi kavramsal özellikleri arasından, bir ya da birkaç öğeden oluşabilen göstergeyi/göstergeleri kullanmakla gerçekleştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Görsel kimlik göstergesi olarak öne çıkan logo, ilgili algılayıcı kitle ile kent arasında iletişim köprüsü kurup karşılıklı yarar sağlayan bir temsil görevi görmektedir. (Demir, 2018: 1575).

1. SİMGE KAVRAMI

Genel anlamda simge, toplumsal anlaşmaya dayanan, anlamı önceden kararlaştırılmış, belirli bir işaret demektir. Algılanan bir nesneye yönelik düşüncesinin yönlendirilmesi olarak tanımlanır. Bilişsel açıdan sembolik bir düşünce demektir (Budrevicius, 2013: 19). Simgeler, insanların belirli bir düşünceye uyarlamasının sonucunda ortaya çıkar. Geçen zamanda düşüncelerin yönü değiştikçe simge özelliğini kaybetmeye başlar. Simge, insanın “kavrama ve imgelem gücü”nü uyarır. Bunun yanında, yaşanmış duygu ve düşünceyle anlamlı deneyimleri “yeniden canlandırma”ya olanak verir. Simge kişisel deneyimler ve bunun farklı düşünsel yansımalarından yola çıkarak evrensele ulaşmanın bir yoludur.

Simge;

- yansıtıcıdır.
- özetleyen özelliğe sahiptir.
- temsil ettiği soyut ve somut değerlerin anımsanmasını, anlaşılmasını, paylaşılmasını sağlayan bir anahtardır.

Simgenin görsel olarak nesneleştirilmesi ile görsel semboller üretilir. Sembol simgenin ses olarak ya da şekil olarak somutlaştırılmış halidir. İletişimde simgesel ya da klişeleşmiş unsurların subjektif kesinlik aracılığıyla belirsizlikleri azaltma işlevi ve anlamayı kolaylaştırma yeteneği, onun yaygınlaşması ve gelenekleşmesini sağlamaktadır. Fakat bu simgesel unsurlar tek başına temsil bütünü olamazlar. Mutlaka insanların iletişim faaliyetlerindeki eklemlenmeleri ile olur. Zira simgesel unsurlar, genellikle kamusal iletişim sürecinde gerçekleşen kolektif temsil tercihi ile olur. Günümüzde yazı ve sözün gücünü yitirdiği bunların yerine görsel simgelerin geçtiğidir (Ümer, 2017: 1537).

2. SEMBOL KAVRAMI

Sembol, hakkında birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlar kimi farklılıklarla beraber iki noktayı esas almıştır. Bunlar, sembolün “tanıma veya tanıma için bir şeye işaret etmesi” ile “işaret ettiği konu üzerinde

genel bir mutabakat olması” şeklindedir. Söz konusu tanımlarda vurgulanan en önemli konu sembolün kendisi dışında bir şeye işaret etmesidir. Sembol kendisine değil kendisi dışında bir anlama işaret etmektedir. Sembolün, kendisi dışında bir şeye işaret etmesi onun en belirleyici özelliğidir. Bu özellik sembolün tek başına iki unsuru içerdiğini, bunları kendisinde birleştirdiğini göstermektedir (Kızıllı, 2018: 1307).

Sembollerin kullanımı uzun bir geleneğe sahiptir. Önce semboller mağaralarda ve taş duvarlarda resim veya oyma olarak ortaya çıktı. Semboller iletebilir bir veya daha fazla metin cümlesine eşdeğer bilgi ifade eden görsellerdir (Dewar, 1999: 9).

Semboller, soyut bir anlama, işitilebilen bir sesle, görülebilen bir nesneyle veya bir hareketle işaret etmektedirler. Sembol bireye “anlama” ileten bir araç konumundadır. Böylece bir kısaltma ve iletişim aracı olarak dünyayı yorumlayan ve anlam katan bir erişim aracı olmaktadır. Sembol iki unsurdan oluşmaktadır. Bunlar sembol için kullanılan araç ile sembolize edilen hakikat şeklinde sınıflandırılabilir (Kızıllı, 2018: 1309).

Bir sembolün bilişsel açıdan kolay algılanabilir ve özgün olması gerekmektedir (Annie, Chan, 2008:2). Görsel iletişim tasarımı açısından sembol; biçimi(form), boyutu, rengi ve yer aldığı zeminin (fon) rengine göre değerlendirilir. Görsel sembol, resim ve illüstrasyona göre daha az ayrıntıya (detay) sahiptir. İfade ettiği nesnenin ön plana çıkan karakteristik özelliklerini en belirgin bir biçimde temsil etmelidir.

<https://tr.weblogographic.com/difference-between-sign-and-symbol-266100>

Görsel. 1 Görsel sembol örnekleri

3. TEMSİL KAVRAMI

Romalıların “repraesentare” sözcüğünden türeyen (Örs, 2006:2) temsil kavramı geçmişten günümüze sosyal, siyasal, iktisadi, ticari, vb. birçok alanda tartışılan önemli bir olgudur. Temsil iletişimin gereği olarak, düşüncelerin aktarımının olanaklı hale getirilmek üzere kodlanması işidir. İnsanın çevresinden veri alabilmesinin temelde beş farklı yolu olduğundan beş farklı duyunun her birine ya da birden çoğuna aynı anda farklı

düzeylede etkiyebileceğ farklı kodlama yöntemleri geliştirmek mümkündür (Spivey, 2005). Benzer coğrafyayı ve kültürü paylaşan insan toplulukları fikir ve düşüncelerini paylaşabilme yeteneğinin sağladığı evrimsel avantaj sayesinde zamanla kendi aralarında ortak bir sesli kodlama yöntemi geliştirmişlerdir (Ergenç, 1994). Temsil, canlı ya da cansız bir varlık, bir durum, bir nesne, bir duygu, bir sezgi, bir olgu ya da bir düşüncenin (ki bunların hepsi bir gerçekliktir) yerine geçebilecek ve o gerçekliği göreceli de olsa en iyi aktarabilen bir aracı durumundadır. Temsil, aracı olduğu için çoğunlukla dolaylı ve sembolik bir yapıyı da kapsar. Bu bakımdan, dil, sanat ve kültür gibi alanlar aktarım aracılığını üstlenen temsil alanlarından bir kısmıdır. (Alp, 2013: 42-43).

Her temsil alanının temsil ettiği durumu hangi kriterler ve ne oranda temsil ettiği de her zaman tartışmaya açıktır. Bu değişken durum iki ana nedene bağlıdır. Bunlardan ilki, temsil edenin, temsil ettiği şeyi algılama ve aktarma durumudur. Bir şeyin temsil unsurları(nitelikleri) bulunduğu toplumun geçmiş ve şu anki sahip olduğu algı yapısından alır. Bundan dolayı, temsil yapısı zamanla toplumsal sürecin içinde gelişir ve değişir. Temsilin bu toplumsal ve dinamik yapısı aynı zamanda her toplum ve dönemin kendi belirleyici egemen güçleri dahilinde şekillenir ve çoğunlukla resmi sınırların kontrolü altında gelişir. Bu nedenle her dönemin ya da çağın belirli bir temsil anlayışından söz edilebilir (Alp, 2013: 42-43).

3.1.Görsel Temsil

Görsel temsil; görselin, sembol ettiği nesne veya olguya dair biçimsel uygunluğu ve sahip olduğu özellikleri andırması olarak tanımlanabilir. Temsil, temsil ettiği şeyin kendisi değil bir aracıdır (Alp, 2013: 40). Temsilde varlık bulan ve izleyiciye önerilen bir yorumlamadır. Görsel temsil, somut veya soyut bir unsurun gösterilmesinden öte asıl olana karşı bir bakış üretmektir. Bu nedenle sorun, görsel unsurların hangilerinin doğru veya yanlış olduğu değil, nasıl bir bakış ve eylem ürettiğidir (Ümer, 2017: 1540). Görsel iletişimde görsel sembollerin taşıdığı anlamlar ve açıkladığı düşüncelerin okunabilmesi önemlidir (Seels, 1994). Sembollerin hem metaforik hem de somut anlamlarının tanınması açısından bu gereklidir. Görsel sembollerini algılama, kavrama anlama, yorumlama ve onları ifade edebilme olarak kullanma; bireyin iletişim kurabilmesi için açısından çok önemlidir (Alpan (Bangir), 2008: 85).

Görsel kültür temsiller üzerine düşünmektir (Rundell, 1999: 134). Temsillerin insan düşünmesindeki varlığı göz önünde tutulursa nasıl gösterildiği, nasıl anlamın üretildiği ve bakış açılarının nasıl önerildiği

konuları ile birlikte ele alınması gerekir (Ümer, 2017: 1537). Görsel temsiller, sadeleştirilmiş yapıları ile görsel iletişim etkinliğine büyük katkı sağlar.

Görsel temsil, canlı cansız her türlü nesnenin resme dönüştürülmesidir. Tüm resimler görsel temsil kurallarına dayanır ve görsel etkileşimin birer simülasyonlarıdır. Bazı resimlerin diğerlerinden daha "gerçekçi" olduğunun ifade edilmesinin görsel temsil açısından bir önemi yoktur. Görsel temsilde ortaya çıkan farklılıklar diğer bir ifade ile çeşitlilik (varyasyonlar) çizen kişinin deneyimlerine göre anlamlandırma ve yorumlama farkıdır.

Görsel algı açısından çizilen resmin ne anlama geldiğinin asgari düzeyde anlaşılabilir olması gerekir. Görsel temsil de önemli olan bir başka nesneyle benzerlikler yanılgısı oluşturmamasıdır. Sanatsal resim çalışmalarında dahi benzerlik yanılsamaları görsel temsil açısından kolaylıkla çözümlenemeyen bir olumsuzluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin yuvarlak forma sahip kırmızı erik fotoğrafının kırmızı elma olarak algılanabiliyor olması görsel temsilde benzerlik yanılsamalarına tipik bir örnektir.

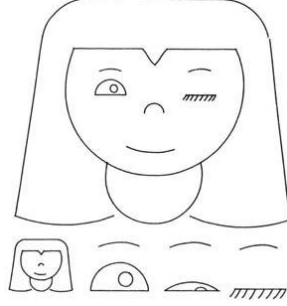
<https://www.trendyol.com/pd/cermik-fidancilik/asili-kirmizi-erik-fidani-3-yas-p-250273661>

<https://www.pexels.com/tr-tr/fotograf/kirmizi-elma-575610/>

Görsel. 2 Görsel temsilde benzerlik yanılsama örneği (kırmızı eriğin elma algısı)

Nesnelerin görsel olarak temsil edilmesinde az ya da çok sanatsal olması istenebilir. Fakat görsel temsil açısından sanatsal kaygılara göre çizilmesinin önemi yoktur. Ivan Sutherland,ın geliştirdiği "Sketchpad" sistemi için çizdiği göz kırpan bir kızın basit çizimi gerçekçi' olarak tanımlamayız ama, bir kızın etkili bir görsel temsilidir. Aslında, göz kırpan

kızın alışılmadık derecede iyi bir temsilidir, çünkü resmin tüm unsurları tamamen soyut ve geneldir.

Yazar/Telif hakkı sahibi: Ivan Sutherland'ın izniyle. Telif hakkı koşulları ve lisans: CC-Att-SA-3 (Creative Commons Atıf-ShareAlike 3.0)

Görsel. 3 Ivan Sutherland'ın "Sketchpad" sistemi için göz kırpan kızın basit çizimi

3.2.Görsel İletişim Tasarımında Temsil

Görsel iletişim tasarımında temsil, gerçek nesnelere yerine geçerek, tasarımcının yaratacağı yeni biçimleri bu yolla gerçekleştirdiği ve "nesnelere ve süreci organize eden olgu" olarak tanımlanmıştır. (Akın, 1986:32). Tasarımda konuyu (mesaj) en iyi temsil eden görselin hazırlanmasında görsel algı süreçlerine dikkat edilmesi kadar hedef kitlenin özelliklerinin de çok iyi bilinmesini gerekmektedir. Görsel iletişim tasarımında temsilin değeri hayal gücünde yatar. Mesajın soyut ya da sembolik bir görselle temsil edilmesi tasarımcının tecrübesine, bilgi birikimine ve hayal gücüne göre şekillenir. Hayal gücünü bu alanda kullanmaya gayret sarf etmeyen bir görsel iletişim tasarımcısı bir görselin bilinen temsil sınırlarının dışına çıkamaz. Oysa ister soyut olsun isterse sembolik bir görselin tek başına özellikle yanına gelecek diğer tasarım elemanları ile bilinen temsil yapısından farklı türevleri (seçenekleri) ortaya konulabilir.

Görsel iletişim tasarımcısı kullanacağı görsellerin anlamsal çözümlemesinde (gösterge bilim çözümlemesi) temsil ettiği kültürel kodlarına öncelikli olarak dikkate almalıdır. Bugün unutulmaya yüz tutmuş ama geçmişte zengin bir temsil gücüne sahip görsellerin günümüze uyarlanması -yorumlanması görsel sanat çalışmaları kadar takdiri fazlasıyla hak eder.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Galata_Kulesi

https://m.facebook.com/galataalacarte/videos/?ref=page_internal

[https://www.hepsiburada.com/hediyelikevi-galata-kulesi-pm-](https://www.hepsiburada.com/hediyelikevi-galata-kulesi-pm-HB00000MHK7Q)

[HB00000MHK7Q](https://www.logovector.org/logo/galata-yayinlari/) <https://www.logovector.org/logo/galata-yayinlari/>

Görsel. 4 Galata kulesini temsil eden görsel sembol çalışmaları

Görsel temsil pek çok farklı parametreye bağlı olarak değişkenlik gösterir. Bu değişkenler temel olarak; toplumsal dinamik ve dönüşümlere bağlı olarak gerçeklik algısındaki farklılıklar, bu farklılıklara göre temsilin kurulumu, temsilin kendi nesnel gerçekliği, bu gerçekliğin temsil ettiği durum ve tüm bunlara bağlı olarak temsilin özgün konumudur (Özlem Alp, 2013: 41). Bir görsel, keskin sınırlarla belirlenmiş temsil yapısına sahip değildir. Zaman içinde toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısında yaşanan değişimlerle doğru orantılı olarak temsil yapısında da az veya çok değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca temsil yapısı, toplumun farklı katmanlarında az veya çok farklılıklar gösterebilmektedir.

Görselin temsil performansı, onlara bakanların zihinlerindeki birikimlerle uyumlu ve bu uyumun kesin hale getirilmesi ile ilişkilidir. Görsellerin bazıları çok anlamlı ve çok yönlü olabildiği için kullanıldığı yerde farklı temsillere neden olabilir. Bir görselin temsil değerlendirmesi yalnız olarak yapılması yanıltıcı olabilir. Kullanıldığı yer ve yanında yer alan diğer unsurlarla birlikte değerlendirilmelidir.

Görsel unsurların; düşünme, algılama boyutu ve bunların nasıl işlediği ile ilgili yapısal çözümlenme mekanizması temsil olgusunun konusudur. Logo gibi görsel çalışmalarda görselin temsil performansı, temsil ettiği objeye benzerliği ve algılanma düzeyine göre değerlendirilir.

<https://www.mardinlife.com/buyuksehir-yeni-logoyu-secimini-vatandasa-birakti.html>

Görsel 5. Halk oylamasına sunulan Mardin Büyükşehir Belediyesi logo tasarımları

3.3.Şehir Logo Tasarımında Görsel Temsil Performansının Başarı Kriterleri

Görsel temsil açısından logo tasarımında, aktarılmaya çalışılan kavramın özüne uygun bir görsel seçildiği sürece etkili olunabilir. Dolayısıyla soyut düşünce sürecinden başlayarak eskiz ve taslak süreçlerine kadar en iyi olana ulaşmak için alternatifler arasından en iyi-en doğru seçimlerin yapılması gerekmektedir. Logo, görsel algıya hitap eden bir nesne olduğundan tasarım sürecinin her aşamasında içerik kadar görsel algıya da dikkat edilmesi gerekmektedir. Başarılı bir şehir logosu, sade yapısı ile algılanması kolay olduğu gibi seçilen görsel unsurları ile güçlü temsil yeteneği taşımalıdır. Görsel temsil açısından başarılı bir şehir logosu tasarlanmanın temel kriterleri şunlardır;

1. **Teknik ve kültürel birikim:** Bir şehir logosu tasarımında görsel temsil açısından başarılı olması için tasarımı yapan tasarımcının, şehrin tarihi, kültürü ve coğrafi özelliklerini çok iyi bilmesi ve teknik açıdan tasarım bilgi, beceri ve tecrübesiyle bunu harmanlaması gerekmektedir.

2. **Ortak akıl (Ekip çalışması):** Görsel iletişim tasarımı süreci, görsel düşünme eylemi ile başlar ardından görsel anlatım çalışmaları (eskiz çalışmaları) ile ilerler ve nihayetinde amaçlanan hedefi karşılayan (istenen düşünceyi en iyi temsil eden) çalışmanın ortaya konulması ile sonuçlanır. Bu tasarım evrelerinin her aşamasında ortak aklın, karar süreçlerine katılması daha iyiye ulaşma adına çok büyük önem taşımaktadır. Çalışmayı yapan tasarımcının göremediği bir detayın bir başkası tarafından görülmesi çok olağan bir durumdur. Bu nedenle ekip çalışmasının çok gerekli olmadığı kişisel çalışmalarda dahi fikir alışverişi ve her türlü farklı öneri, değerlendirme ve yorumlar, daha iyiye ulaşma adına büyük değere sahiptir. Özellikle bir şehrin tüm kurum kuruluş ve vatandaşlarını temsil eden şehir logosunun tasarımında, toplumun her kesiminin görüş ve önerilerinin dikkate alınması başarılı bir sonuca ulaşma adına büyük bir gerekliliktir. Bu nedenle bazı belediye ve valilikler logo değişiminde logo yarışması düzenleyerek geniş katılımlı bir yol izlemektedirler.
3. **Doğru Tercihler (Seçimler):** Görsel iletişim tasarımcısının yapacağı seçimler, logonun hem temsil yapısını hem de estetik performansını belirler. Temsil açısından başarılı şekilde hazırlanan bir sembol, tasarım tekniğine göre hareket edilmemesi ve uygun olmayan tercihler sonucunda başarısız bir logoya dönüşebilir. Asgari düzeyde temsil performansına sahip bir sembol, doğru tasarım tekniği ve doğru seçimlerle başarılı bir logoya dönüşebilir. Tek başına bir sembol veya diğer tasarım elemanları, sonucun başarısında kısmi bir etkiye sahiptir. Başarılı bir logo tasarımında; kullanılan tasarım elemanları (fotoğraf, resim, illüstrasyon, sembol, yazı) kadar önemli olan doğru tasarım tercihleri (ölçü, renk, yön, vb.) sonucunda ortaya çıkan bütünlüktür. Aynı görsel veya birbirine çok benzeyen bir görsel, bir logo çalışmasında farklı tasarım elemanları ile karşımıza çıkar. Aynı görsel bir çalışmada çok zayıf etkide kalırken bir başka çalışmada çok yüksek bir etki ile karşımıza çıkabilmektedir. Bu da bize tek tek tasarım elemanlarının etkinliğinden daha önemli olanın tasarım bütünlüğü olduğunu göstermektedir.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Demir%C3%B6ren_Holding_logo.png
<https://www.pngindir.com/png-cs3674/>
https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Trabzon_B%C3%BCy%C3%BCk%C5%9Fehir_Belediyesi_logosu.png <https://listetek.com/haber/384>

Görsel. 6 Logo tasarım örnekleri

4.ŞEHİR LOGOLARINDAKİ DEĞİŞİKLİKLERİN TEMSİL PERFORMANSI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Değişikliğe gitme ihtiyacı, daha iyiye ulaşma isteğinin bir sonucudur. Bu nedenle yeni logoların eskilerinden daha iyi olması gerekmektedir. Var olanı daha kötüsü ile değiştirmenin hiçbir mantıksal izahatı olamaz. Bir görsel iletişim ürününün başarı kriterlerinden en önemlisi temsil gücüdür. Görsel temsil performansının yüksek olması, algılamayı kolaylaştıran boyutu ile tasarım ürününden istenen beklentilerin karşılanmasına yardımcı olur.

Bir şehir logosu temsil performansı açısından değerlendirmeye tabi tutulacak ise logoda yer alan görsel, tipografik ve diğer unsurlar ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Logodaki bir tasarım elemanı düşük temsil gücü taşıyırken bir diğeri yüksek temsil gücüne sahip olabilir. Logodaki her bir unsurun temsil değerlendirmesi, birbirinden bağımsızdır. Bu değerlendirmeler bir araya gelince, logonun genel temsil performansını meydana getirir.

Bir şehir logosunun temsil performansını değerlendirmek için şehrin coğrafi, fiziki, tarihi ve kültürel yapısını bilmek gerekmektedir. Ayrıca logodaki temsil edilen unsurların karşısına temsilde yer almamış unsurlarında ortaya konulması gerekmektedir.

4.1.Burdur Valiliği Logosu

Eski logo, “B” harfinin yıldız tutan insan formu ile büyük oranda tipografik yapıdan oluşmakta. İlin kendine has özelliklerinin logoda temsil edilmemesinden dolayı, görsel temsil açısından başarısız bir yapıya sahip.

Yeni logoda yer alan tasarım elemanları incelendiğinde ilin kendine has özelliklerin temsil edilmeye çalışıldığı hemen göze çarpmaktadır. Logoda ön planda yer alan görsel unsur, Türk el sanatlarının en yaygın kullanılan süsleme elemanlarından olan “eli belinde” motifidir. Motif, ilin kültürel mirası açısından zengin yapıya sahip olduğunu temsil etmektedir. Motifinin hemen altında boynuz ve sütun sembollerinin birleşiminden meydana gelen bir görsel yer almaktadır. Sütun sembolü, ilin geçmiş medeniyetlerine ev sahipliği yaptığını diğer bir ifade ile tarihi yerler açısından zenginliklerini temsil etmektedir. Boynuz sembolü ise keçi yetiştiriciliğini temsil etmektedir. En altta yer alan dalgalı yatay çizgiler, ilin göller açısından zengin yapısını temsil etmektedir. İlin ön plana çıkan özelliklerinin büyük oranda temsil edilmiş olmasından dolayı görsel temsil açısından başarılı kabul edilebilir.

Eski logo

Yeni logo

<https://www.burdurweb.com/web/burdur-valiliginin-logosu-degisti.html>

<https://www.antalyanews.com.tr/burdur-valiligi-logosu-degisti-578.html>

Görsel. 7 Burdur Valiliği eski ve yeni logoları

4.2.Afyonkarahisar Valiliği Logosu

Dairesel formdaki eski logoda ön planda kurtuluş savaşını temsil eden Büyük Utku Anıtı, onun arkasında Afyon şehir merkezinin coğrafi sembolü olan Kocatepe yer almaktadır. Birbirine yakın renklerde tasarlanmış ve şehrin iki unsurunun temsil edildiği bir yapıya sahip. Yeni logoda Kocatepe'ye daha büyük yer verilmesine rağmen heykel çok küçük oranda yer verilerek temsil gücünün zayıflamasına neden olmuştur. Yeni logonun ön planda olan unsuru, tarihi valilik binasının illüstrasyonudur. Valilik, kendi kurumsal yapısını ön planda tutarak yerleşkesini logoda kullanmıştır.

Eski logo

Yeni logo

https://www.ab.gov.tr/_45103.html

<https://www.afyonhaber.com/afyonkarahisar-valiligi-logosunu-degistirdi/130762/>

Görsel. 8 Afyonkarahisar Valiliği eski ve yeni logoları

4.3.Kastamonu Belediyesi Logosu

Kastamonu, doğal ve kültürel açıdan zengin bir coğrafi yapıya sahiptir. Karadeniz'e açılan geniş sahili, ormanları ve tarihi ahşap evleri ilk akla gelen özellikleridir. Özellikle şehir merkezindeki kalesi, tarihi cami, türbe ve medreseleri göze çarpmaktadır. Bu kadar zengin özelliklerin logoda temsil edilmiş olması gerekmektedir. Eski logo incelendiğinde şehri temsil için sadece kalesi ve kurtuluş savaşı mücadelesini sembolize eden top mermisi taşıyan kadın sembolü yer almaktadır. Şehrin diğer unsurlarının yer almaması bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni logoda temsil açısından şehirle ilgili hiçbir unsurun yer almaması çok manidar bir durum oluşturmaktadır. Bu nedenle yeni logo görsel temsil performansı açısından çok başarısız bir tasarıma sahiptir.

Eski logo

Yeni logo

<http://www.aciksoz.com.tr/belediye-logosu-makale,793.html>

<https://www.kastamonuguncel.com/politika/kastamonu-belediyesi-logosunu-degistirdi-h25689.html>

Görsel. 9 Kastamonu Belediyesi eski ve yeni logoları

4.4.İzmir Büyükşehir Belediyesi Logosu

İzmir ülkemizin en kalabalık üçüncü şehri olmasının yanında doğal güzellikleriyle de ilk sıralarda olan bir sahil şehridir. Şehrin kent merkezi ve ilçelerinde çok sayıda tarihi ve kültürel zenginliklere sahiptir. Ayrıca endüstri ve zirai üretimde lokomotif bir şehirdir. Bundan dolayı eski logoda ve yeni logoda sadece Saat kulesinin yer alması şehrin zengin özelliklerinin logoda temsil edilmediğinin bir göstergesidir. Bu durum tasarımda sadelik gerekçesi ile izah edilemez. Bir şehir logosu tasarımında sade ve kolay algılanabilir bir çalışma ortaya koymanın yanında, şehri en kapsamlı temsil edecek unsurların yer alması gerekliliği ilkesine göre eski ve yeni logolar temsil açısından yetersiz kaldığı görülmektedir. Ayrıca yeni logoda şehrin en önemli simgesi olan Saat kulesinin simetrik ve içi dolu sembole(siluet) dönüştürülmüş olması, temsil ettiği nesneye benzerlik özelliklerini ciddi derecede azaltmıştır.

Eski logo**Yeni logo**

<https://www.hurriyet.com.tr/ege/iste-bu-amblem-izmire-yakisti-mi-5777701>

<https://www.izmir.bel.tr/>

Görsel. 10 İzmir Büyükşehir Belediyesi eski ve yeni logoları

4.5.Çankırı Valiliği Logosu

Tüm dünyada olduğu gibi logo değişiminin temel unsuru daha sade kolay algılanabilir tasarım oluşturmaktır. Çankırı Valiliğinin eski logosunda şehri simgeleyen (temsil eden) fazla sayıdaki semboller, sadelik özelliğine zıt bir yapı oluşturmaktadır. Şehir logolarında şehri en geniş perspektifte temsil eden bir logo tasarlamak adına fazla sayıdaki tasarım elemanına yer verilmesi, görsel iletişim performansı açısından büyük sakıncalar oluşturmaktadır. Özellikle logo gibi küçük boyutlu tasarımlarda, tasarım unsurlarının sayısı arttıkça algı kolaylığı yerini algı zorluğu ve karmaşasına bırakmaktadır. Her şeye yer verme çabası içine girmek yerine şehri temsil eden ilk öncelikli sembollerle sınırlı tutmak daha doğru bir uygulama olarak kabul edilebilir. Eğer simgeleri elemekte zorlanılıyor ise, şehrin simgeleri tek bir yapıyı oluşturan birbirine entegre basit geometrik çizgisel sembollerle temsil edilmesi tercih edilebilmektedir.

Çankırı Valiliğinin yeni logosu Fransız grafiker Edouart Allegret hobi amaçlı dünyanın ünlü kulüp logolarını, eski sembollerine bağlı kalarak geometrik yapıya dönüştürdüğü çalışmaları ile büyük benzerlikler göstermektedir. Aşağıda Allegret'in eski logoları geometrik olarak yeniden tasarladığı iki örnek görülmektedir.

https://www.researchgate.net/profile/Engin_Ugur/publication/324757487_FANSIZ_GRAFIKER_EDOUARD_ALLEGRET_IN_HOBI_OLARAK_TASARLADIGI_KULUP_LOGOLARININ_TASARIM_ILKELERI_ACISINDAN_INCELENMESI

Görsel. 11 Edouart Allegret tarafından hobi amaçlı tasarlanan kulüp logo örnekleri

Çankırı Valiliğinin yeni logosu günümüzün sade yapısına çok uygun olmasa da eski logoya nazaran daha bütünsel bir yapıya sahiptir. Şehri temsil eden semboller tek tip geometrik formuyla daha kolay algılanabilmektedir. Eski logo ile yeni logo temsil açısından kıyaslandığında; “kale” sembolü, “buğday” başağı sembolü, “bayrak” sembolü yeni logoda yerini korudu görülmektedir. Fakat eski logoda yer alan “çam ağacı” sembolü ve “sanayi dişlisi” sembolü yer almazken Çankırı’nın en bilindik simgelerinden olan Ilgaz dağı sembolü yer almaktadır. Şehrin önemli simgelerine göre temsil açısından yeni logonun daha başarılı olduğu görülmektedir.

Eski logo

Yeni logo

<https://www.cankiripostasi.com/manset/cankiri-valiligi-logosunu-degistirdi-h8066.html>

Görsel. 12 Çankırı Valiliği eski ve yeni logoları

4.6.Aydın Büyükşehir Belediyesi Logosu

Aydın Büyükşehir Belediyesinin eski logosu ağırlıklı olarak illüstratif tasarım elemanlarından (tarihi yapı, incir dalı ve efe) meydana gelmektedir. Eski logo, şehrin simgelerinden meydana geldiği için temsil performansı yüksek olmasına karşın günümüzün sade(basit) logo yapısına sahip değildir. Yeni logo şehrin simgelerinden olan efelerin folklorik oyunundan esinlenerek oluşturulmuş bir tasarıma sahiptir. Grafik tasarım açısından başarılı kabul edilebilir fakat temsil açısından sınırlı yapısıyla başarılı bir tasarım olduğu söylenemez. Altı tane efe sembolünün ortasına Aydın şehrinin en önemli simgelerinden olan incire pozitif bir sembolle yer verilebilirdi. Aydın ili ülkemizin sıcak iklim kuşağında yer alan bir şehridir. Eski logoda yer alan sarı dairesel yapı ve içeriye doğru gelen sarı çizgilerle güneşi temsil etmektedir. Yeni logoda, soğuk renk grubunda yer alan lacivertin seçilmesi şehrin temsil performansı açısından yanlış bir seçim oluşturmaktadır.

Eski logo

Yeni logo

<http://www.aydindogumluyuz.com/2014/07/aydin-buyuksehir-belediyesi-logo-secimi.html>

Görsel. 13 Aydın Büyükşehir Belediyesi eski ve yeni logoları

4.7.Mersin Büyükşehir Belediyesi Logosu

Dairesel formdaki eski logo, turuncu renkli daire ile güneş, mavi fon ile gökyüzü ve mavi çizgiler ile deniz dalgaları temsil edildiği görsel yapıya sahiptir. Eski logoda deniz dalgalarına kullanılarak kabartma(rölyef) “M”

harfi temsil edilmiştir. Fakat logo küçüldüğünde bu kabartma harfin görsel algı açısından algılanması zor olacaktır. Eski logo deniz ve güneşin ön plana çıkan bir şehrin temsil performansı daha uygun olmasına karşın yeni logoda şehri temsil eden herhangi bir unsur yer almamaktadır Bunun yerine şehrin baş harfinden türetilmiş bir tipografik form tercih edilmiştir. Tipografik unsurdan meydana gelen yeni logoda şehrin denizi ve güneşi kırmızıdan maviye renk geçişi olarak et kalınlığında (gövde) temsil edilmiştir. Fakat görsel iletişim renk psikolojisine göre, mavi- mor renk grubu soğuk, sarı-turuncu renk grubu sıcak renkler olarak kabul edilir. Buna göre tipografik logonun bir tarafı sıcak bir tarafı soğuk renklerle zıtlıklara sahip bir temsil ortaya çıkmıştır. Özellikle mor rengin yer alması soğuk renk algısını kuvvetlendirmiştir.

Eski logo

Yeni logo

T.C. MERSİN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

<https://www.freeologovectors.net/mersin-buyuksehir-belediyesi-logo/>

<https://www.habernediyor.com/gundem/mersin-buyuksehir-belediyesi-nin-yeni-logosuna-tepki-h14424.html>

Görsel. 14 Mersin Büyükşehir Belediyesi eski ve yeni logoları

SONUÇ

Son yıllarda ülkemizde ve dünyada özellikle yoğun rekabet içinde yer alan işletmeler reklam tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinde önemli bir yere sahip olan kurumsal kimliklerini günün ihtiyaçlarına cevap verebilmek için revize etme gereği duymaktadırlar. Kurumsal kimlik tasarımlarının

güncellenmesi akımına şehrin yönetim yapıları olan belediyeler ve valiliklerde etkin bir şekilde dahil olmuşlardır. Belediye ve valilikler, yurtiçinde ve yurtdışında gerçekleştirilen sanatsal, kültürel, bilimsel, ticari ve endüstriyel faaliyetlerinde, sosyal proje ve şehre dair her türlü hizmetlerinde, şehrin simgesel ismi olan logoları üzerinden kolayca bilinmek ve hatırlanmak istemektedirler.

Bir şehir logosu özgün yapısı ile şehrin ismi kadar ayırt edici olmalıdır. Ayrıca şehri tanıtan temsil özelliği taşımalıdır. Zamanının kısıtlı imkanları ile hazırlanmış bir şehir logosu, hazırlandığı dönemin beklentilerini karşılamış olsa bile bugünün gelişmiş koşullarına karşı yetersiz kalması kaçınılmazdır. Ayrıca geçen uzun zaman sürecinde şehrin genel yapısında yaşanan önemli değişikliklerin logoda yer almaması da temsil özelliği açısından eksik durum oluşturacaktır. Bu nedenle değişikliğe gidilmesi bir zorunluluk olarak kabul edilmelidir.

Aklın ve bilimin temel unsuru her şeyin sorgulanabilir olmasıdır. Günün değişen koşullarına göre her şey mantıksal çerçevede kalmak koşulu ile tartışmaya açılıp sorgulanabilir. Dün değerlendirmesi yapılmış bir çalışmanın bugün tekrardan ortaya çıkan yeni koşul ve kriterlere göre tekrar değerlendirmeye tabi tutulmasından daha doğal bir şey olamaz. Özellikle kişiden kişiye farklılıklar göstermesi kaçınılmaz olan görsel iletişim çalışmaları, temsil açısından veya farklı açılardan sorgulanması daha iyiye ulaşma yolunda bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

Akın, Ö. (1986) *Psychology of Architectural Design*, Pion Ltd., London

Alpan (Bangir), G. (2008) “Görsel Okuryazarlık ve Öğretim Teknolojisi” *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, Aralık Cilt:V, Sayı:II

Annie WY Ng & Alan HS Chan (2008) “Visual and Cognitive Features Related to Icon Activity”, *Proceedings of the International MultiConference of Engineers and Computer Scientists*, Vol IIIMECS, 19-21 Mart, Hong Kon

Ayaydın, A. (2012) “Evrensel Dil ve Semboller Dünyası: Görsel Sanatlar ”, *e-Journal of New World Sciences Academy NWSA-Fine Arts*, D0100, 7, 3

Boronowski, J. (1978) *The Origins of Knowledge and Imagination*, Yale University Press

Budrevicius, A.(2013) “Symbol Interpretation In Visual Communication: Analyzing A Suprematist Painting “The Black Square” In Terms Of INTENTIONALITY”, *Online Journal of Art and Design*, volume 1, issue 4,

Demir, H. (2018) – “Adana Mersin ve Antalya’nın Kimlik Göstergeleri Olarak Kent Logolarını Çözümlemek”, *İdil Dergisi*, cilt / volume 7, sayı / issue 52

Dewar, R. (1999). Design and evaluation of public information systems. In H. J. G. Zwaga, T. Boersma, and H. C. M. Hoonhout (Eds.). *Visual information foreveryday use. Design and research perspectives*. London, Philadelphia: Taylor & Francis

Kızıl, H.(2018) “Özellikleri Açısından Sembol”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi (JOSR) Cilt:10 Sayı:4*
ÖRS, B., (2006). “Siyasal Temsil”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, NO: 35.

Özlem Alp, K. (2013) “Sanatın Temsili ve Postmodern Sanatta Temsil”, *ART-E Kasım-Aralık*, Sayı 12

RUNDELL, J. (1999). *Yaratıcılık ve Yargı: Akıl ve Tahayyül Gücü Üzerine Kanıt. Tahayyül Gücünü Yeniden Düşünürken içinde*. Der. Gillian Robinson, John Rundell. Çev. Ertuğrul Başer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Seels, B.A. (1994) *Visual Literacy:The definition problem*. In D. M. Moore & F. M. Dwyer (Eds.) *Visual literacy - A spectrum of visual learning.*, New Jersey 07632: Educational Technology Publications Englewood Cliffs.

Spivey, N., (2005)“How Art Made the World” BBC/KCET Hollywood Co-Production.

Ümer, E. (2017). “Görsel Kültür ve Resim Sanatında İmge”, *idil*, 6 (33).

Yayına Geliş Tarihi:18/07/2022
Yayına Kabul Tarihi:13/10/2022
Online Yayın Tarihi:31/12/2022

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:6, Sayı:17, Yıl:2022, Sayfa:300-317
ISSN: 2587-2206

REKLAMLARDA ERKEK MİTİNİN META OLARAK KULLANIMI: MASKÜLEN ROLLERİN DEĞİŞİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ramazan ÇELİK¹

Özet

Cinsiyetçi bakış açısı üzerinden toplumsal değişimlere odaklanıldığında, dünyanın her yerinde genelde erkek kadın ayrımının erkek egemen toplum yapısı üzerinden şekillendiği görülmektedir. Toplumsal cinsiyet bakış açısı üzerinden meseleye bakıldığında ise bu iki farklı cinsiyetin ortak temeller üzerinden birbirinden farklı olmadan inşa edilmesinin hedeflendiği görülmektedir. Sosyolojik düzlemde erkek ve kadın rollerinin çok keskin biçildiği bir ortamda elbette önemli bir iletişim metodu olan reklamlarda da bunu görmek mümkün hale gelmektedir. Erkek egemen toplumlarda maskülen rollerin ağırlıklı olarak dünyanın her yerinde erkek üzerinden şekillendiğini görmek mümkündür. Reklam içeriğinde para, statü ve güç olan yerde hep bir erkek figürü varken, cinsellik, arzu, moda gibi içeriklerde de kadın figürü hâkim olmaktadır. Son dönemde tanınmış markaların bu rolleri değişime uğrattığı görülmektedir. Bu çalışma reklamlarda erkek mitinin maskülen olmayan, erkeğin meta olarak kullanılabilirdiği, cinselliğinin arzu nesnesine dönüştüğü ya da kadına atfedilen rolleri üstlendiği reklam örneklerine odaklanmaktadır. Çalışmada reklam örnekleri göstergebilimsel açıdan değerlendirilmekte ve maskülen rollerin nasıl değişime uğradığı örneklem üzerinden incelenmektedir. Örneklem olarak seçilen Bosch, Siemens ve Biscolata reklamlarında yer alan düz anlam ve yan anlamların maskülen rollerde değişim gösterip göstermediği incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Reklam, Erkek Miti, Maskülen Roller, Göstergebilimsel Analiz

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Trakya Üniversitesi Edirne SBMYO, ramazancelik@trakya.edu.tr /
Orcid ID: 0000-0002-6957-5297

Atıf/Citation: Çelik, R. (2022). Reklamlarda Erkek Mitinin Meta Olarak Kullanımı: Maskülen Rollerin Değişimi Üzerine Bir İnceleme. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(17), 300-317.

THE USE OF THE MALE MYTH AS A COMMODITY IN ADVERTISING: A REVIEW ON THE CHANGE OF MASCULINE ROLES

Abstract

When focusing on social changes from a sexist perspective, it is seen that the male-female distinction in the world is generally shaped by the male-dominated social structure. Looking at the issue from a gender perspective, it is seen that it is aimed to build these two different genders on common foundations without being different from each other. In an environment where the roles of men and women are cut very sharply on the sociological level, it becomes possible to see this in advertisements, which are of course an important communication method. It is possible to see that masculine roles in male-dominated societies are predominantly shaped by men all over the world. While there is always a male figure where money, status and power are in the advertisement content, the female figure dominates in the content such as sexuality, desire and fashion. Recently, it is seen that well-known brands have changed these roles. This study focuses on advertisement examples in which the male myth is not masculine, the man can be used as a commodity, his sexuality is transformed into an object of desire or the roles attributed to women are assumed. In the study, advertisement examples are evaluated semiotically and how masculine roles change is examined through samples. It is examined whether the denotation and connotations in Bosch, Siemens and Biscolata advertisements, which are chosen as samples, change in masculine roles.

Keywords: Advertising, The Male Myth, Masculine Roles, Semiotic Analysis

GİRİŞ

Kadın ve erkek iki farklı yaratılış olarak kültürlerde, dillerde, dinlerde hatta mesleklerde hep ayrı olarak konumlandırılmış ve “haksız görev dağılımı” ile de bir düzenin önemli iki parçası olmuşlardır. Haksız görev dağılımı özellikle erkek egemen toplumlarda –ki dünyanın çoğunluğu böyle- kendini çok belirgin bir şekilde göstermektedir.

Geçmişten günümüze bakıldığında belirli rollere sığdırılmış erkek ve kadın rolleri mevcuttur. Örneğin avcı toplayıcı düzende erkek kadına hükmeden, avlanarak eve ekmek getiren roldeyken bu rolü baba figürü ile fiziksel gücü ile modern toplum yapısına kadar da devam ettirmiştir. Aslına bakarsak biyolojik ve fiziksel farklılıklar üzerine inşa edilen rollerin olduğu açıkça ortadadır. Biyolojik olarak farklı olan iki cinsiyet yapısı, dinler ile kültürel değerler ile daha da mistik konuma getirilerek erkek egemen toplum yapıları ortaya çıkarılmıştır. Böylelikle erkek ve kadının keskin roller ekseninde ayrımı sağlanmıştır.

Esasen davranış, tutum ve rollerle ilgili olan kadınlık ve erkeklik, dişi veya er oluş temelinde şekillenen iki farklı boyutu ifade etmektedir. Toplumlar için bu ayırım son derece önemlidir. Buna göre birey ya dişidir ya da erdir; dolayısıyla ya kadındır ya da erkektir. Toplum, bireyden, değişmez bir ölçüt kabul ettiği biyolojik cinsiyetine göre davranışlar sergilemesini ister; hazırladığı davranışlar örgüsünü kabullenmesi ve uygulaması için bireyi zorlar (Vatandaş, 2011: 30). Eril olan ile güçlü, saldırgan, boyun eğmeyen ifade edilirken; dişil olan ile cinsel çekicilik, titiz olmak, erkeğe yardım eden konumda olmak, doğurgan ve bakımlı olmak ifade edilmektedir. Böyle bir ortamda eril ve dişil ayırımının reklamlardaki kadın ve erkek imgelerinin de toplumun kadına ve erkeğe yüklediği rollerin etkisinde kalınarak verildiği görülmektedir. Bu durum son dönemde keskin eril ve dişil ayırımın dışına çıkmaktadır ve arzu nesnesine, cinsel metaya ya da sürekli hizmet eden kadın imgesi yerine erkeğin bir meta olarak bu roller çerçevesinde konumlandırıldığı gözlemlenmektedir. Reklamlarda ataerkil formda bir takım aşınmalar yaşanmaktadır. Erkeğin kadına yardım eden androjen kişiliğe sahip biriymiş gibi verilmesi, bakımlı olması, cinselliğiyle meta haline dönüşmesi gibi yeni bir konumlandırmanın yapıldığı görülmektedir. Bu durum göstergebilimsel analiz yöntemi ile belirli reklamlar üzerinden bu çalışmada analiz edilmektedir.

1. REKLAMLARDA CİNSİYET ROLLERİ

Reklam denilince ilk akla gelen bir hizmet ya da ürünün pazarlanması olarak ifade edilse de aslında mecra olarak reklam bunun da ötesinde bir olgudur. Öncelikle diğer iletişim araçlarının (televizyon, radyo, dergi, internet temelli iletişim ortamları gibi) ayakta kalmasını sağlayan en önemli araç reklamlardır. Zira iletişim araçları temelli sistemin en önemli kazanç kapısı reklamlardır. Ayrıca yapılan reklamın psikolojik ve sosyolojik boyutu ise toplumda reklamın da yaşayan bir olgu olduğunun göstergesidir ve hem bireysel hem de kitlesel etki aracı olarak gücü elinde bulunduranların en önemli silahıdır.

Fransız düşünür ve sosyolog Jean Baudrillard'a göre (2015: 91) tüketim dediğimiz sistem göstergelerin düzenlenmesini ve grubun bütünleşmesini güvence altına alan sistem olarak geçer. Böyle bir düzlemde tüketim hem bir iletişim sistemidir hem de bir değiş tokuş yapısıdır. Örneğin günümüzde dijital ortamlardaki sosyal medya platformlarında reklamlar bu durumdan dolayı yeni bir biçim kazanmıştır. Artık herkes her yerde reklamlara maruz bırakılmaktadır. Yolda yürürken

bir billboarda denk gelmek ile internette Youtube, Instagram, Facebook'ta reklamlara maruz kalmak aynı anlamsal bütünlük içerisinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla Baudrillard'ın da belirttiği gibi reklamsız bir dünya neredeyse mümkün olmamaktadır.

Böyle bir dünyada tüketim toplumunun ikna aracı olan reklamlar sadece bir ürün ya da hizmeti satmak için hareket etmez aynı zamanda bilinçaltında bir dünya yaratmak için de işlerlik kazanır. Berger (2020: 166) reklamcılığı çekicilik üretme süreci olarak tanımlamıştır. Ona göre reklam kıskançlık duygusunu harekete geçirir, reklam bir üründen yoksun olma boşluğu yaratır.

Ürün ya da hizmetin pazarlanması, satılmasının yanında haz duygusunu, cinselliği, arzu etme duygusu gibi bilinçaltı duyguları da yönetmeye, yönlendirmeye çalışır. Berger (2020: 161) reklamlarda her türlü ürünü ya da hizmeti satabilmek amacıyla cinselliğe zaman içerisinde daha çok başvurduğuna vurgu yapmaktadır.

Reklamlarda cinsiyet rolleri üzerinden yapılan çalışmalara bakıldığında daha çok kadın rollerine odaklanıldığı görülmektedir. Yılmaz'ın (2007: 143) toplumsal cinsiyet bağlamında reklamlarda yer alan kadın rollerinin Milliyet Gazetesi reklam içeriklerinde nasıl konumlandırıldığı ve zaman içerisinde bunun nasıl değişim gösterdiği ile ilgili çalışması mevcuttur. Dumanlı (2013) "Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Kadın İmgesinin Kullanımı; Bir İçerik Analizi" başlıklı makalesi ile kadın imgesi üzerinden reklam çözümlemelerine yer vermiştir. Yaktıl (2000) ise cinsiyet rolleri ile ilgili stereotiplerin televizyonda sunumuna odaklanmaktadır. Yine Sarı'nın (2013) reklamlarda kadın objesinin kullanımına ve Özdemir'in (2011) reklamlarda kullanılan cinsiyet rollerinin toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınmasına odaklandığı çalışmalar mevcuttur. Kadın stereotiplerinin meta olarak kullanımının dışında çocuk imgesinin kullanımı ile ilgili de çalışmalar yapılmıştır. Uluyağcı ve Yılmaz (2007) ile Gündüz Kalan (2010) ise çalışmalarında toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden çocuk imgesinin reklamlarda nasıl kullanıldığına odaklanmaktadır. Bu çalışmaların yanı sıra kozmetik, temizlik ürünleri, ev eşyası, annelik rolü gibi alanlarda da cinsel kimlikler üzerinden birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir.

2. REKLAMDA ERKEK MİTİNİN META OLARAK KULLANIMI

Reklamlarda erkek miti de tıpkı kadın miti gibi oldukça yoğun şekilde kullanılmaktadır. Ataerkil ya da eril bakış açısı üzerinden günümüze kadar baba, güçlü olma, evin reisi, hayatın merkezi ya da cinsellik gurusu gibi roller üzerinden konumlandırılan erkek miti son düzlemde değişime uğramaktadır. Özellikle kadın miti üzerinden konumlandırılan roller erkek miti üzerinden yeniden inşa edilmektedir.

Erkek mitinin biçilmiş roller dışında aktarımı ile ilgili literatürde birçok yerli çalışma mevcuttur. Babür Tosun ve Ülker'in (2016) özellikle televizyon reklamlarında erkek imgesinin nasıl kullanıldığı ile ilgili araştırması, kadınların gözünden erkek mitinin değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Babür Tosun ve Ülker (2016: 225) İstanbul'da sadece kadınlar ile yaptıkları anketler üzerinden reklamlarda genelde narin, kırılgan, güçsüz bir obje olarak kullanılan kadının değişen kimliğine odaklanmakta ve iş hayatında, aktif ve güçlü gösterilen kadının yanında erkeğin seksiyel ya da bakımlı vücuduyla reklamlarda yer aldığı ifade edilmektedir. Ayrıca çalışmada erkeklerin "kadınsal işleri" yaparken gösterilen reklamların sayısında da artış olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Öztürk ise (2020) çalışmasında reklamlarda kullanılan erkek mitlerine odaklanarak toplumsal cinsiyet eşitliği üzerinden yeniden üretilen reklamların sadece kadınları ilgilendiriyormuş gibi gösterilmesini eleştirmektedir. Öztürk çalışmasında sadece erkekler ile yaptığı derinlemesine mülakat ve anket sonuçları ile reklamlarda kullanılan erkek mitlerinin anlamsal boyutlarına odaklanmaktadır. Öztürk yaptığı çalışmada erkeklerin kendilerini "modern ve geleneksel erkek" olarak tanımladıkları, hem kendilerinin hem de kadınların reklamda doğru gösterilmesini ve eşit yaklaşılmasını istedikleri bulgusuna ulaşmıştır (2020: 1107).

Alan araştırmalarının yanı sıra erkek mitinin reklamlarda nasıl kullanıldığı ile ilgili reklam örnekleri üzerinden yapılan çalışmalarda vardır. Zengin (2019) toplumsal cinsiyet bağlamında reklamda erkek imgesini değerlendirilmekte ve Men's Health dergisindeki reklamları analiz etmektedir. Reklamlarda cinsel arzu nesnesi olarak erkek imgesinin kullanılması ile ilgili Dönmez'in (2012) çalışması da kadın ve erkek mitlerinin yeniden dönüştüğü ile ilgili veriler aktarmaktadır.

3. MASKÜLEN ROLLERİN DEĞİŞİMİ ÜZERİNE İNCELEME

Fransızca kökenli olan ve zamanla maskulenden (TDK, 2019) maskülene evrilen kelime, anlam olarak “erkeksi” demektir. Kavram “erkeğe ait olan”, “eril olan” anlamlarına da gelmektedir. Maskülizm esas olarak erkeklerin deneyimleri üzerine bina edilmiş toplumsal teori ve politik bir hareket tarzıdır (Vikipedi, 2020) ve cinsiyet eşitsizliği üzerinden eril olana vurgu yapmaktadır.

Reklamlarda erkeğe ait olan, eril olan, baba, patron, evin direği gibi birçok klasik modelleme ile reklam stereotipleri geçmişten günümüze çok yoğun olarak kullanılmıştır. Bugün yapılan araştırmalarda, erkeklerin dergi reklamlarında sadece onları dominant, güçlü, duygusuz ve kariyer düşkünü olarak gösteren geleneksel toplumsal cinsiyet rolleriyle görünmedikleri açıktır. Erkeklerin reklamlarda cinsel çekicilik nesnelere olarak da kullanıldıkları gözlemlenmektedir (Onay, 2017: 165).

Biyolojik cinsiyet bireyin kadın veya erkek olarak doğuştan getirmiş olduklarıdır. Toplumsal cinsiyet ise bireyin erkek veya kadın olarak yapması gerekenlerin kararlaştırılarak bireye yüklenmesidir. Yeni doğan bir bebek sadece biyolojik bir cinsiyete sahiptir. Toplumsal cinsiyet birey büyürken dayatılan erkeklik, kadınlık şablonudur. Cinsiyet biyolojik iken sosyal cinsiyet sosyolojiktir (Vatandaş, 2011: 48). Son zamanlarda toplumsal cinsiyet teorisi gibi akımlarında etkisi ile cinsiyet eşitsizliğinden ziyade cinsiyet eşitlikçi temeller üzerinden tartışmalar yapılmış ve bu eksende de klasik stereotipler değişmeye başlamıştır. Reklamlarda bu durum cinsiyet eşitliği üzerinden değil de daha çok erkeğin maskülen rolünün değişime uğraması üzerinden verilmeye çalışılmaktadır. Örneğin geçmişten günümüze reklam içeriğindeki rollerde evini temizleyen, yemek yapan, ütü yapan, ev eşyası ile bağ kuran kadın yerine erkek figürleri oluşmaya başlamıştır. Bu çalışmada belli başlı reklam örnekleri göstergebilimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmekte ve maskülen rollerin değişimi bu bakış açısı ile verilmektedir.

3.1. Göstergebilimsel Analiz

Reklam çalışmalarında iletişim araştırmaları için oldukça önemli olan göstergebilimsel analiz yöntemi bu çalışma için uygulanan bir yöntemdir ve örneklem olarak ele alınan göstergeler bu yöntem üzerinden erkeğin maskülen rolünde yapılan değişimi incelenmektedir.

Göstergebilimsel analiz ile ilgili İletişim Bilimci Fiske (2003: 62)

göstergebilimin temel ilgi alanının merkezinde göstergenin yer aldığını ve göstergelerin ve onların çalışma biçimlerinin araştırılmasına göstergebilim adı verildiğini belirtmektedir. Fiske; göstergebilimin üç temel çalışma alanı olduğunu söyler: Göstergenin kendisi ilk alanı oluştururken, ikinci alan göstergelerin düzenlendiği kodlar ya da sistemlerdir. Son olarak bu kod ve göstergelerin içinde işlediği kültür ise son alanı oluşturmaktadır. Göstergenin kendisi aslında üretilen kod, sistem ya da kültürel alt yapının birlikte işlerlik kazanması noktasında anlamlılık kazanmaktadır.

Göstergebilimsel analiz yönteminde Fiske'nin yanı sıra Peirce, Ogden, Richards, Saussure ve Barthes'ın çalışmaları da bu alana katkı sağlayan önemli isimlerdir. Peirce'nin göstergebilim analizine yönelik olarak ortaya attığı ve sonrasında Ogden ve Richards'ın geliştirdiği model üçgen modelleme göstergeyi anlamak açısından oldukça önemli bir çalışmadır. Peirce, Ogden ve Richards göstergeyi, göstergenin gönderme yaptığı şeyi ve göstergenin kullanıcılarını bir üçgenin üç köşesi olarak görür. Her köşe diğer ikisiyle yakından ilişkilidir ve ancak diğerleriyle ilişkileri açısından anlaşılabilir (Fiske, 2003: 63). Burada gösterge, yorumlayıcı ve nesne arasında bir bağ vardır ve bu bağ çerçevesinde anlam üretilmektedir.

Saussure için gösterge, anlamı olan fiziksel bir nesnedir, ya da onun terimleriyle söylersek; bir gösterge, bir gösteren ve gösterilenden oluşur. Gösteren, göstergenin algıladığımız imgesidir, örneğin kâğıt üzerindeki işaretlerdir, havadaki seslerdir. Gösterilen, gösterenin göndermede bulunduğu zihinsel kavramdır. Bu zihinsel kavram, aynı dili paylaşan aynı kültürün üyelerinin tümü için ortaktır (Fiske, 2003: 67). Saussure'un takipçisi olan Roland Barthes'ın kuramının merkezinde ise "anlamlandırmanın iki düzeyi" (2003: 115) vardır ve bunlar düz anlam, yan anlamdan oluşmaktadır. Düz anlam Pierce ve arkadaşları ve Saussure'de olduğu gibi göstergelerin düz anlamlarına odaklanırken, görüneni yorumlamaya çalışırken, yan anlamda göstergenin, kullanıcıların duygularıyla ya da heyecanlarıyla ve kültürel değerleriyle buluştuğunda meydana gelen etkileşimi betimlemek (2003: 116) için kullanılmaktadır. Barthes'ı diğer araştırmacılardan ayıran da tam olarak budur. Barthes göstergebilimsel analizin sadece görünen üzerinden değil, sosyo-ekonomik, kültürel, psikolojik birçok alan üzerinden de değerlendirmeye tabi tutulabileceğini dile getirmektedir.

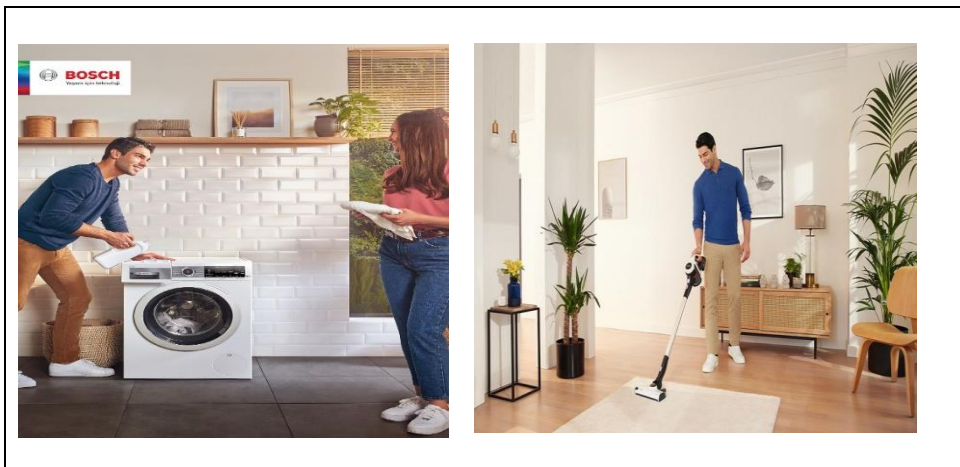
Göstergebilimsel analiz bağlamında aşağıda yer alan reklam örnekleri üzerinden klasik reklam anlayışında belirli rollere büründürülen

erkek mitlerinin yeni süreçte nasıl verildiği değerlendirilmektedir. Rohlinger reklamlarda erkek karakterlerini dokuz alan üzerinden değerlendirmektedir. Erkekler genellikle reklamlarda kahraman, doğa erkeği, aile babası, evin direği, çalışan erkek, erotik erkek, tüketici erkek, sessiz-sakin erkek, kentli erkek (Rohlinger'dan akt. Zengin, 2019: 164) olarak betimlenmektedir ve bu roller erkeğe biçilmiş eril bakış açısını yansıtmaktadır. Fakat son dönemde Rohlinger'in sınıflamasının dışına çıkan bir bakış açısı vardır ve kadına biçilen ev işleri, cinsellik, moda vb. rollerde erkek rol modellerden yararlanıldığı görülmektedir. Bu çalışma geleneksel bakış açısının temsili olan rollerden ziyade erkeklere biçilen yeni rolleri göstergebilimsel analiz ile değerlendirmektedir.

Çalışmamızda Barthes'ın (Lavers, 1982: 219) anlamlandırmanın iki düzeyi olan düz anlam ve yan anlam üzerinden geliştirdiği kuram model alınmaktadır ve örneklem olarak seçilen Bosch, Siemens ve Biscolata reklamlarında yer alan düz anlam ve yan anlamların maskülen rollerde değişim gösterip göstermediği incelenmektedir.

3.1.1. Örneklem 1: Bosch Reklamı

Oyuncu Leyla Lydia Tuğutlu ve Şükrü Özyıldız Bosch elektrikli ev aletlerinin reklam yüzü olarak uzun zamandan beri markanın reklamlarında boy göstermektedir. Reklamlarda elektrikli süpürge, çamaşır makinesine, buzdolabından fırına kadar ev aletlerine özel birçok reklam mevcuttur. Bu reklamlarda örneklem olarak ele alınan reklam ise markanın i-DOS isimli çamaşır makinesi reklamıdır.

Görsel 1-2: Reklamdan Görüntüler, <https://www.bosch-home.com.tr/one-cikanlar/i-dos>

Oyuncu Leyla Lydia Tuğutlu ve Şükrü Özyıldız Bosch markasının i-DOS isimli çamaşır makinesinin tanıtım reklamında ürün ile ilgili farklı özellikleri vermeye çalışmaktadır. Reklamda erkek elinde deterjan ile çamaşır makinesine doğru yürümekte, kirli çamaşırları makineye yerleştirmekte, “biz buna ne kadar koyuyorduk, bir kapak mı koyuyorduk?” sorusunu kendine sormaktadır. İşin içinden çıkamayan ve klasik “aptal erkek” bakış ile makineyi süzen oyuncu çareyi eşini aramakta bulmaktadır. Telefonla yapılan görüntülü aramada kadın iş yerinden oldukça şık giyimli bir durumda kendinden oldukça emin, “efendim tatlım” diyerek telefona cevap vermektedir. Erkek ise “Merve birtanem, göze ne kadar deterjan dolduruyordum?” sorusunu sormakta, eşi ise ona “-e akışına bırak” cevabını vermektedir. Bu cevap karşısında afallayan erkek oyuncu, “akışına bırak derken” diyerek aptal bakışlarını bir kez daha seyirciye hatırlamakta, kadın oyuncu ise direktif vererek “sen doldur, o bilir ne kadar alacağını” diyerek olaya hâkimiyetini ve gücünü yeniden hatırlatarak diyalogu tamamlamakta ve reklam alt sesi ürün ile ilgili tanıtıma devam etmektedir.

Tablo 1: Örneklem 1 Reklam Analizi

Gösterge: Reklam filminin tamamı

Gösterenler (Düz Anlam): Öncelikle reklamda yansıtılan tüm görsel, işitsel ve yazılı öğeler, efektler düz anlam içerisinde değerlendirilir. Örneklemde geçen bütün bu öğeler düz anlamda gösterenler olarak ifade edilmektedir. Giyilen kıyafetler, mekânlarda bu düzlemde ele alınacak diğer öğelerdir.

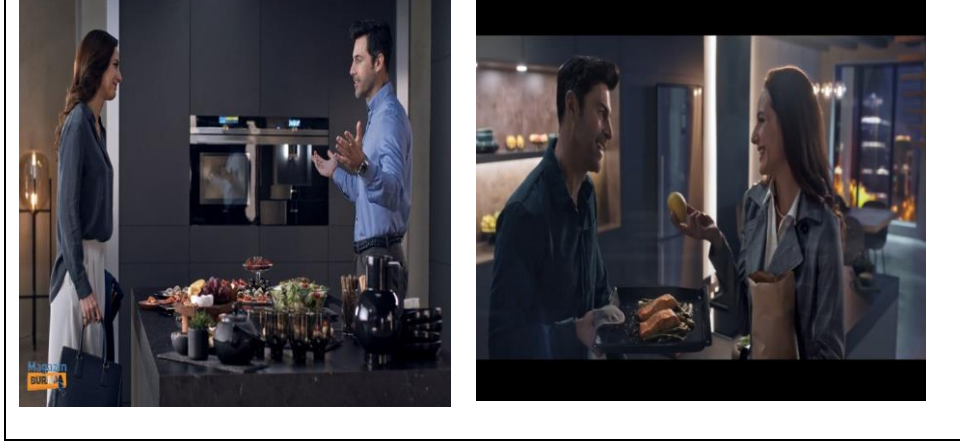
Gösterilenler (Yan Anlam): Yan anlamda reklam örneğinde asıl vurgulanmak istenen eril bakış açısı yerine kadını önceleyen ve kadının klasik rolünün dışına çıkan bir gösterge sunmasıdır. Kullanılan renkler erkek oyuncuda erkeği metafor olarak alan mavi renk olsa da, erkeğin artık banyo, mutfak gibi alanlarda var olabileceğine vurgu yapmaktadır.

Erkek “evinin erkeğidir” ve ev işleri kadının yerine erkeğe bırakılmıştır. Ataerkil bakış açısından erkeğin kadına danışması, fikir alması mümkün değilken bu örnekte bu bakışın sorunlu olduğuna vurgu yapılmakta ve toplumsal cinsiyet bakımından erkek ve kadının toplumsal rollerine bir eleştiri getirilmektedir. Örnekte kadın iş yerinden eve bağlanmakta ve özgüvenli bir şekilde erkeği yönlendirerek daha doğru hareket etmesini sağlamaktadır. Artık kontrol erkekte değil kadındadır. Yan anlam olarak her şeyin erkekten sorulmasına ciddi bir eleştiri getirerek, “kontrol etmeyi bırak” mesajını vermekte, dijital dünyanın gelişmesine paralel olarak da “sen akışına bırak, o bilir işini” sloganı ile de erkeğe atfedilen “her şeye muktedir olma halini” yerle bir etmektedir. Erkeğin bu slogana karşı tepkisi ise sadece “aptal” bir bakış atmaktan ibarettir. “Tatlım” gibi sevgi belirten ifadelerde reklamda erkekte kadına değil, kadından erkeğe atfedilmektedir. Burada da yine eril bakış açısının yapıbozuma uğradığı görülmektedir.

Analiz: Gösteren ile gösterilen arasında, üzerinde çokça düşünülmüş bir bağ vardır. Erkek kadının rolüne kadın ise erkeğin rolüne bürünmüştür. Toplumsal cinsiyet bağlamında meseleye bakıldığında eril bakış açısına getirilen eleştiri ve yorumlamanın oldukça önemli olduğu ortadadır. Ayrıca reklamda klasik erkek modellemesinin dışına çıkılarak toplumsal cinsiyet temelli bir bakışın inşa edilmesinin, verdiği mesaj bakımından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

3.1.2. Örneklem 2: Siemens Reklamı

Oyuncu Sedef Avcı ve Kıvanç Kasabalı ise ünlü marka Siemens’in geleceğin evlerine ilham veren sürdürülebilir teknolojilerinin reklam filminde rol almaktadır. Reklam filminde, evde yemek hazırlıkları yapan Kıvanç Kasabalı’ya, Sedef Avcı dışarıdan, Siemens buzdolabının içini gösteren kamera ve Home Connect uygulaması sayesinde destek veriyor. Sedef Avcı, Home Connect ile Siemens buzdolabındaki iç kameralardan malzemeleri kontrol ederek, eksikleri satın alıyor, davlumbaz ve ankastre fırın ayarlarını kontrol ederek yemeğin lezzetine katkıda bulunuyor (Arslan, 2020).

Görsel 3-4: Reklamdan Görüntüler, <https://www.magazinburada.net/yasam/sedef-avci-ve-kivanc-kasabali-cifti-ayni-reklamda-rol-aldi-h6319.html>

Gerçekte de evli olan Avcı ve Kasabalı Siemens reklamlarında kadın ve erkek stereotiplerini yine karı-koca kimliği ile vermektedirler. Örneklem olarak ele alınan reklamda erkek evde mutfakta eşini aramaktadır. Erkek oyuncu “Akşam somona ne dersin?” sorusu ile eşini arayarak, eşinin önerisini bile kabul etmeden “kontrol bende” deyip telefonu kapatmaktadır. Kadın Siemens home connect bağlantısı ile buzdolabında limonun olmadığını bilmekte, erkek ise görüşmeden sonra limonun olmadığını fark etmekte ama bu durumu önemsememektedir. Klasik durumun aksine erkek mutfakta yemek yaparken, kadın ise eksikleri tamamlamak için marketin yolunu tutmaktadır. O arada marka ürün ile ilgili özellikleri sıralamaktadır. Reklamın sonunda yemek fırından erkek tarafından alınmakta ve kadın ise eksik olan limonu kocasına takdim etmektedir.

Tablo 2: Örneklem 2 Reklam Analizi

Gösterge: Reklam filminin tamamı

Gösterenler (Düz Anlam): Öncelikle reklamda yansıtılan tüm görsel, işitsel ve yazılı öğeler, efektler düz anlam içerisinde değerlendirilir. Örneklemde geçen bütün bu öğeler düz anlamda gösterenler olarak ifade edilmektedir. Giyilen kıyafetler, mekânlarda bu düzlemde ele alınacak diğer öğelerdir ve ilk örneklemde olduğu gibi aktarılmaktadır.

Gösterilenler (Yan Anlam): Yan anlamda yine evde olan ev işleri ile meşgul olan erkek figürü ile iş yerinde muhtemelen bir plazada çalışan şık giyimli otoriter kadın figürü yer almaktadır. Kullanılan renkler erkek

oyuncuda yine erkeği metafor olarak alan mavi renk ağırlıklıdır. Yine ilk örnekleme olduğu gibi bir telefon görüşmesi gerçekleşmektedir ve erkek kadına “akşam somona ne dersin?” sorusu ile onay almak için karısını aramaktadır. Kadının muktedir olma hali burada yeniden hatırlatılmaktadır. Diyalog devam ederken de, kadın tam yemek ile ilgili fikrini beyan ederken erkek sözünü keserek “kontrol bende” demektedir. İlk örnekleme olduğu gibi burada erkek tümünden yok sayılmamaktadır ve “kontrol bende” diyerek Rohlinger’in erkek miti sınıflandırmasında “kahraman” rolünü icra etmektedir. Erkek kahraman olma halini mutfakta yemek yaparak ve eşine çok şık sofraya hazırlayarak göstermektedir. Fakat kadın home connect teknolojisi ile hem çalışan fırına hem de buzdolabına müdahale etmektedir. Aslında kontrol yine mutfakta teknolojinin de desteği ile kadındadır ve klasik kadın bakışı azda olsa aktarılmaya devam etmektedir. Reklamın sonunda çalışan kadın profili elini suya sabuna dokundurmadan marketten aldığı limonu eşine gülümseyerek takdim etmekte ve reklam filmi son bulmaktadır.

Analiz: Gösteren ile gösterilen arasında yine üzerinde düşünülmüş ve belirli mesajları verme güdüsü ile bir aktarım söz konusudur. Bu örnekleme de erkek kadının rolüne kadın ise erkeğin rolüne bürünmüş fakat temel rol modellerde (örneğin kahraman erkek rolü ya da evde kontrolü sağlayan kadın rolü) değişim olmamıştır. Toplumsal cinsiyet bağlamında meseleye bakıldığında yine eril bakış açısına getirilen bir eleştiri ve yorumlamanın olduğu görülmektedir.

3.1.3. Örneklem 3: Biscolata Reklamı

Son zamanlarda belki de en çok tartışılan reklamların başında Şölen’in Biscolata markasının reklamları gelmektedir. Zira çalışmamızda da açıklamak istediğimiz değişen maskülen rollerde erkek rolünün bir metaya dönüşmesi ile ilgili bu örnekler büyük önem taşımaktadır. İlk kez bir yiyecek markasının Türkiye’de kadınları değil erkekleri obje olarak kullanması oldukça dikkat çekti ve bu durum eril bakış açısının yoğun olduğu ülkemizde tüm kadınların da hoşuna giden bir durum oldu. Çikolatayı sevmeyenler bile markadan sırf reklam için bilinçaltının da etkisi ile alışveriş yapmaya başladılar. Görünürde büyük bir marka olmayan Biscolata, kaslı erkeklerin oynadığı reklam filmleri sayesinde milyonlara ulaşmayı başardı ve reklamlarda oynayan erkekler herkes tarafından tanındı. Örneklem olarak görselini kullandığımız örneklerde ise

Reklamlarda Erkek Mitinin Meta Olarak... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
Brezilyalı Walison Fonseca ile İtalyan Carlos Martin yer almaktadır. Söz konusu isimlerin yanı sıra reklamlarda yine yurtdışından birçok oyuncu ve model Biscolata reklamında boy göstermiştir. Reklamlarda dikkati çeken en önemli öğelerin başında ise ana karakter olarak kadın oyuncuya kesinlikle yer verilmemesi olarak ifade edilebilir. Kadın oyuncular daha çok erkeği cinsel bir obje haline getiren rollerde reklamlarda görünmekte ve erkek kadının cinsel bakışına göre reklamlarda konumlandırılmaktadır. Örneğin Biscolata Mood reklamlarında kadının o anki modu (durum) üzerinden bir inşa söz konusudur.

Görsel 5-6: Reklamdan Görüntüler, <https://mediacat.com/walison-biscolata-icin-mutfakta>/<https://t24.com.tr/haber/biscolata-erkeginin-sadece-iki-kiz-arkadasi-olmus,225336>

Biscolata reklamlarında yabancı model kullanımı oldukça yoğundur. Reklamlarda Brezilya, Arjantin, Amerika, Fransa, İtalya gibi birçok ülkeden modeller rol almaktadır. Bu modeller ideal ve seksi vücut ölçüleri ile ekranda boy göstermektedirler. Ele alınan örneklerde ise Brezilyalı Walison Fonseca ile İtalyan Carlos Martin yer almaktadır. Brezilyalı Fonseca daha önce bir yarışmada Türk izleyici ile buluşmuş ve yemeğe meraklı olması onu Biscolata mutfağına getiren etken olmuş. İtalyan Martin ise Biscolata reklamları ile dikkatleri üzerine çekmiş hatta dizilerde bile rol almış bir isimdir.

Tablo 3: Örneklem 3 Reklam Analizi

Gösterge: Reklam filminin tamamı

Gösterenler (Düz Anlam): Öncelikle reklamda yansıtılan tüm görsel, işitsel ve yazılı öğeler, efektler düz anlam içerisinde değerlendirilir. Örneklemde geçen bütün bu öğeler düz anlamda gösterenler olarak ifade

edilmektedir. Giyilen kıyafetler, mekânlarda bu düzlemde ele alınacak diğer öğelerdir ve diğer örneklemlerde olduğu gibi aktarılmaktadır.

Gösterilenler (Yan Anlam): Yan anlamda Fonseca; reklam örneğinde Brezilya'dan geldiğine vurgu yaparken beden dilini de işin içine katarak izleyiciye seksi bir bakış atmaktadır. "Brezilya'dan sizin için geldim", "...modunuza göre Biscolata Mood" yapacağım diyerek izleyiciyi reklama çekmek istemektedir. Beden hareketleri ile mutfak tezgâhında seksi pozlarına devam eden Fonseca biraz daha bu durumu abartarak "şimdi söyle bana modunu yükselten an hangisi?" sorusu ile seksi bakışını daha da belirgin vermekte ve reklamı bitirmektedir. Reklamda seksi bakışların kime atıldığı belli olmasa da amaç kadının cinsel güdülerini harekete geçirmek üzere kurgulanmıştır. Bir diğer örnekleme ise İtalyan Carlos Martin reklamda İspanyol Carlos tiplmesi ile izleyici ile buluşmaktadır. Tipik bir İspanyol'u canlandıran Martin plajda Flamenko yapmakta, güneşlenirken yağmur altında gitar çalmayı sevdiğini söylemektedir. Yarı çıplak halde olan oyuncu sözlerine, "umarım benim hazırladığım aşk mood'unu seçersin" diyerek sözü dış sese bırakmaktadır. Dış ses ise "aşk, sağlık, mutluluk, ne çıkarsa mood'una diyerek", "ne çıkarsa bahtına" deyişine gönderme yapmaktadır ve Biscolata Mood reklamı son bulmaktadır. Martin reklamda İspanyol plajlarında tek başına gösterilmektedir ve bizzat kendini araçsallaştırarak karşı cinsin moduna göre hareket edebileceğini reklam ürünü üzerinden aktarmakta ve seksi bakış ve nazarını aşk, sağlık ve mutluluk temennileri ile bitirmektedir. Fonseca marka renkleri ağırlıklı mutfak önlüğü ile reklamda yer alırken, Martin yarı çıplak poz vermektedir. Bir dönem Biscolata reklamlarında cinsel öğelerin yoğun kullanıldığı eleştirildiği için marka çıplak görüntü vermemeye özen göstermiş ve modelleri giydirmeye başlamıştır. Reklamlarında erkek modellerinden vazgeçmeyen marka, erkeğin cinsel kimliğini ön planda tutmaya devam etmektedir.

Analiz: Gösteren ile gösterilen arasında üzerinde yine düşünülmüş ve belirli mesajları verme güdüsü ile bir aktarım söz konusudur. Bu örnekleme kadın yerine erkek oyuncular kullanılmıştır ve bu durum markanın bir politikası olarak geçmektedir. Rohlinger'in erkek miti sınıflandırmasında erotik ve kısmen çalışan erkek rolü hâkimdir. Erkek bu reklamlarda kesinlikle bir cinsel objedir ve araçsallaşan cinsiyetçi bakış ile de kadının ihtiyacını giderme pozisyonundadır. Bu durum her ne kadar çok tartışılrsa da, ataerkil toplum yapısına rağmen erkeğin artık kadının yerine cinsel obje olarak gösterilmesinde tuhaf olan bir durum

söz konusu değildir. Zira bu durum toplumsal cinsiyet bağlamında meseleye bakıldığında, eril bakış açısına getirilen bir eleştiri ve yorumlama nedeni ile oldukça önemlidir.

SONUÇ

Yaşamın her alanında var olan reklamlar bir toplumun sosyo-ekonomik, kültürel birçok temel değerleri ekseninde şekillenen önemli bir iletişim alanı ve aracıdır. Bu nedenle reklamların toplumsal düzlemde çok önemli etkiler bıraktığı gerçeği de göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. Baskın, yönetici erkek formu reklam sektöründe bir kod olarak yaşamak için bir direniş halindedir ve farklılıklar noktasında savunma halini devam ettirmektedir. 21. Yüzyılda feminizm akımının yükselişiyile birlikte toplumsal cinsiyet bağlamında ataerkil yaşam biçimine getirilen eleştiriler, cinsiyetçi bakış açısının baştan sona yeniden değerlendirilmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Çalışma reklamlarda yer alan erkek rollerinin yeniden konumlandırılmaya çalışıldığı reklam örneklerinden ibarettir ve Barthes'ın göstergebilimsel analiz yöntemi ile örneklemeler değerlendirilmektedir. Ele alınan örneklemelerde dikkati çeken erkek mitinin klasik bakışının yeniden değişime uğradığı ya da yapıbozuma uğradığının gözlemlenmesidir. Rohlinger'in klasik erkek modellemelerinin aksine toplumsal cinsiyet temelli erkek miti de değişim göstermekte ve bu durum ilerleyen zamanlarda hissedilir derecede artacağa benzemektedir. "Evinin erkeği olma" hali ele alınan iki örneklemde de açıkça verilmekte ve kadının konumu ise egemen erkek anlayışından farklı olarak "çalışan" hatta "evine ekmek götüren" kadın imajı ile yeniden değişime tabi tutulmaktadır. Şimdiye kadar kadın reklamlarda "cinsel obje, evinin kadını, bir şey anlamayan, söz hakkı olmayan" olarak verilmekteyken bu stereotipler devam etse de bahsi geçen rollerin erkek cinsiyeti üzerinden de inşa edildiği görülmektedir. Ayrıca son örneklemde ise çikolata ve kadın ikilisinin yerine çikolata ve erkek bağlamı ile erkek cinsiyetinin cinsel obje olma hali, sadece kadın cinsiyeti açısından inşa edilen bakış açısının değişmesi hatta yerle bir edilmesi açısından oldukça kıymetlidir. Son örneklemde de verildiği üzere ataerkil yapının hâkim olduğu ülkemizde erkeklerin üstsüz görüntü vermesi tepki toplamış fakat yıllardır cinsel obje olarak kullanılan kadın kimliği ile ilgili bir eleştiri dahi yapılamamıştır. Bu durum eril bakış açısının hala toplumda etkin olduğunu göstermektedir.

Ele alınan örneklemelerde toplumsal cinsiyet bağlamında cinsiyet

Reklamlarda Erkek Mitinin Meta Olarak... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
eşitliğini önemseyen reklamların sadece kadını değil erkeği de meta olarak ele alması, ilerleyen süreçte cinsiyetçi bakış açısının ideale yaklaşması ve bu düzlemde ilerlemesi sonucunu da beraberinde getirecektir. Özellikle kadına biçilen rollerin sağlam kültürel temellere dayandırıldığı da düşünüldüğünde bu tarz reklamların kültürel ve sosyal açıdan olumlu yönde bir değişime neden olacağı da unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

ARSLAN, Y. (2020). Sedef Avcı ve Kıvanç Kasabalı Çifti Aynı Reklamda Rol Aldı, <https://www.magazinburada.net/yasam/sedef-avci-ve-kivanc-kasabali-cifti-ayni-reklamda-rol-aldi-h6319.html>, (16.02.2022).

BAUDRILLARD, J. (2015). *Tüketim Toplumu Söylenceleri Yapıları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BABÜR, T. N. & ÜLKER, Y. (2016). Kadınların, Televizyon Reklamlarında Erkek İmgesi Kullanımına Yönelik Tutumlarında Demografik Özelliklerinin Rolü. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* , (25) , 225-244.

BERGER, J. (2020). *Görme Biçimleri*. İstanbul: Metis Yayınları.

BOSCH. (2022). <https://www.bosch-home.com.tr/one-cikanlar/i-dos>, (15.02.2022).

DÖNMEZ, İ. H. (2012). Reklamda Cinsel Arzu Nesnesi Olarak Erkeğin Sunumu, *International Symposium on Language and Communication: Research Trends and Challenges*, <https://www.researchgate.net>, (05.07. 2017).

DUMANLI, D. (2013). Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Kadın İmgesinin Kullanımı; Bir İçerik Analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2),. 132-149.

FİSKE, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş* (Çev. Süleyman İrvan), Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara

GÜNDÜZ KALAN, Ö. (2010). Reklamda Çocuğun Toplumsal Cinsiyet Teorisi Bağlamında Konumlandırılışı: 'Kinder' Reklam Filmleri Üzerine Bir İnceleme, *Istanbul University Faculty Of Communication Journal*, 1 (38) , 75-89.

KADIN BAKIŞI. (2022). <https://www.kadinbakisi.com/yeni-biscolata-er.kegi/15591/>, (17.02.2022).

KOCASU, A.N. (2020). <https://mediacat.com/walison-biscolata-icin-mutfakta/> (17.02.2022).

LAVERS, A. (1982). Roland Barthes: Structuralism and After, Harvard University, Cambridge, MA. <https://www.dawsoncoll.egc.qc.ca/ai/wp-content/uploads/sites/180/22-Barthes-Semiotics.pdf>, (08.10.2022).

ONAY, A. (2017). Türkiye’de Değişen Erkekler ve Dergi Reklamlarındaki Erkek İmajı. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal, (53), 165-188. DOI: 10.17064/iuifd.364943.

ÖZDEMİR, M. (2010). Türkiye’deki Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet ve Sunumu, Milli Folklor Geleneksel Yayınları, Yıl: 22, Sayı: 88, 101-111.

ÖZTÜRK, G. (2020). Reklamda Kullanılan Erkeklik Mitleri ve Erkek Tüketicinin Yeniden Üretimi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:19 Sayı:39 Güz:2020/3 s.1107-1126 DOI: <https://doi.org/10.46928/iticusbe.769797>.

SARI, Ü. (2013). Reklamlarda Kadın Objesinin Kullanımı: Örnek Olarak “Maccoffee Strong – Sert Kadın” Reklamı. Atatürk İletişim Dergisi , (5) , 85-104.

TÜRK DİL KURUMU. (2019). <https://sozluk.gov.tr/>, (10.02.2022).

T24. (2013). <https://t24.com.tr/haber/biscolata-erkeginin-sadece-iki-kiz-arkadasi-olmus,225336>, (19.02.2022).

ULUYAĞCI, Y. VE YILMAZ, R. A. (2007). Televizyon Reklamlarında Çocuğa İlişkin Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Sunumu . Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi , (6) , 141-157.

VATANDAŞ, C. (2011). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. Istanbul Journal of Sociological Studies, 0 (35), 29-56.

VİKİPEDİ. (2020). Maskülizm. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Maskülizm>, (10.02.2022).

YAKTIL, O. G. (2000). Cinsiyet Rollerine İlgili Stereotiplerin Televizyonda Sunumu. *Kurgu*, 17 (1) , 33-41.

YILMAZ, R. (2013). Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Kavramı: 1960-1990 Yılları Arası Milliyet Gazetesi Reklamlarına Yönelik Bir İçerik Analizi, *Selçuk İletişim*, 4 (4) , 143-155.

ZENGİN, E. (2019). Toplumsal Cinsiyet Teorisi Bağlamında Reklamlarda Erkek İmgesinin Değerlendirilmesi: Men's Health Dergisindeki Reklamların Analiz, *Global Media Journal* (9)18, 157 – 182.

Yayına Geliş Tarihi:18/07/2022
Yayına Kabul Tarihi:24/10/2022
Online Yayın Tarihi:31/12/2022

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:6, Sayı:17, Yıl:2022, Sayfa:318-340
ISSN: 2587-2206

RESİM SANATINDA ŞİDDET ve TECAVÜZ: EUROPA' NIN KAÇIRILMASI

Zehra METE¹

Özet

Resim sanatı, içeriğinde barındırdığı imgelerle anlama yoğunlaşmanın sağlandığı yegâne ifade biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle mitolojinin ve Kutsal Kitap'ta verilen anlatımların şekillendirdiği sahneler, birçok sanatçının kendi içsel dünyalarının farklı bir versiyonu olarak yansıtılmakta ve somut hale getirilmektedir.

Avrupa sanatında sıklıkla karşılaşılan çıplak kadın betimlemeleri yakın kompozisyonlarda şekillenmiş ancak bu çerçeve dönemin ve sanatçısının ideallerine göre çeşitli temalarla aktarılmıştır. Kadına duyulan arzunun, şehvet ve erotizm dışına çıktığı sahneler, devamında erkek egemenliği ve hâkimiyeti şeklini almaktadır.

Pek çok sanatçı tarafından ele alınan ve mitolojiye dayanan Avrupa'nın kaçırılma öyküsü bu bağlamda hem öncü bir örnek hem de benzer temaların şekillenişindeki çıkış noktası olmuştur.

Araştırmada öncelikle ötekileştirme konusuna dikkat çekilerek kadının sanatta var olduğu konum irdelenmiş, daha sonra bu konunun kadını nesneye indirgeyişi, erkeğin kendinde mevcut gördüğü yetki ve devamında buna bağlı şekillenen şiddet ve tecavüz sahneleri çeşitli sanatçıların ifade biçimleri ile örneklendirilmiştir. Böylelikle günümüzde dahi devam eden kadına yönelik şiddet ve tecavüz olaylarının cinsiyetçi tutuma bağlı olarak geliştiğinin ve kadının yalnızca bedene indirgenişinin altı çizilmeye çalışılarak kalıplaşmış yargıların yarattığı toplumsal sorunların aktarılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Betimlemeleri, Şiddet ve Tecavüz, Avrupa'nın Kaçırılması.

¹ Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, zehramete3@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-0411-8447

Atf/Citation: Mete, Z. (2022). Resim Sanatında Şiddet ve Tecavüz: Avrupa'nın Kaçırılması. Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 6(17), 318-340.

VIOLENCE AND RAPE IN PAINTING: MISSING EUROPA

Abstract

The art of painting, with the images it contains, is the only form of expression in which it is possible to concentrate on the meaning. In particular, the scenes shaped by mythology and the narratives given in the Bible are reflected and made concrete as a different version of the inner worlds of many artists.

The depictions of nude women, which are frequently encountered in European art, were shaped in close compositions, but this frame was conveyed with various themes according to the ideals of the period and the artist. The scenes where the desire for women goes beyond lust and eroticism, then takes the form of male dominance and dominance. Which draws attention to the submissiveness of women, as well as in the scenes of violence, rape and abduction against women.

The abduction story of Europa, which is based on mythology and handled by many artists, has been both a pioneering example and the starting point in the formation of similar themes.

In the research, first of all, the position of women in art was examined by drawing attention to the subject of othering, then the reduction of this position to an object. In this way, it is aimed to convey the social problems created by stereotypes by trying to underline that the violence and rape against women, which continues even today, develop depending on the sexist attitude and that women are reduced to the body only.

Key Words: *Descriptions of Women, Violence and Rape, The Kidnapping of Europa.*

GİRİŞ

Yunan mitolojisi ve inancı içeriğinde en genel anlamda çeşitli öykü ve efsaneler barındırmaktadır. *Mit* sözcüğü her ne kadar doğru olmayan ya da hayal gücünün bir yansıması olarak kabul edilen söylenceleri (Öztürk, 2016:833-834) karşılarsa da, mitolojinin dikkatle incelendiğinde bir mantık doğrultusunda karşımıza çıktığı görülmektedir.

Sanat tarihinde özellikle Avrupa resmini şekillendiren Yunan mitolojisi, dünya henüz var olmadan var olan boşluk *Khaos* ile başlamaktadır (Can,2011:21). Khaos ilk yaratık olan, toprak ana olarak da bilinen Gaia'yı, Gaia ise Uranos ve Pontos'u yaratır. Uranos ile birleşen Gaia Titanları ve çeşitli yaratıkları doğurur. Evrende hâkim olma kaygısı önce Uranos'da, daha sonra onun oğlu olan Kranos'da belirmiştir. Bu efendilik savaşına Gaia ve

Kranos'tan olan, Girit Adası'nda doğan tanrıların tanrısı Zeus son vermiştir. Baş tanrı olan Zeus' un çeşitli ölümlü, ölümsüz kadınla birleştiği ve birçok çocuğu olduğu bilinmektedir.

Yunan mitolojisi pek tabii yukarıda anlatıldığı şekliyle sınırlı değildir. Çeşitli öykülere sahip pek çok tanrı-tanrıça ve yarı ölümlü var olmuştur. Ancak çalışma kapsamında dikkate değer nokta Zeus'un kadınlara duyduğu arzusunun (Atılğan,2013:20) şiddet ve sapkınlık noktasında ele alınacak olmasıdır. Uranos ve Kranos'da evrenin hâkimi olma isteğiyle şekillenen yetki durumu, aynı soydan olan Zeus'da kadına sahip olma yetkisi durumu ile değişime uğramıştır.

Kadın güzelliğinin erkek beğenisine sunulduğu yine Yunan mitolojisi ile karşımıza çıkmaktadır. Zeus ile Dione'nin kızı olan Aphrodite (Roma'daki adıyla Venüs), hem güzellik kraliçesi oluşuyla, hem de bir görüşe göre köpüklerden doğduğu için vücudunda bir arzu simgesi (büyülü emzik) taşımasıyla Avrupa resminde pek çok sanatçının modeli olmuştur. *Uyuyan Venüs, Aynalı Venüs, Urbino Venüsü, Venüs'ün Doğuşu* gibi resimlerin öznesi olan tanrıça, bütün bu temsillerinde güzelliğin yanı sıra şehvet ve erotizm kavramları ile de öne çıkarılmıştır. Tüm bu kompozisyonlar ve mitolojik efsaneler gerek kadına yüklenen anlamla, gerek poz ve duruşla (Koloski-Ostrow, Lions,2000:1617) , gerekse boyun eğmişlikle kadını seyirlik bir nesne haline getirmiş, devamında şekillenen şiddet ve tecavüz sahneleri ise bu durumu en uç noktaya taşımıştır.

1. SEYİRLİK BİR NESNE OLARAK KADIN BEDENİ

Avrupa sanatı kadın bedeninin bir nesneye indirgenişi ve ötekileştirilmesi bağlamında en somut örnekleri ortaya koymaktadır. Çıplak kompozisyonların ilk örneklerinden olan Âdem ve Havva betimlemeleri, ikili bir çıplaklığa ve utanma duygusuna işaret etmektedir. Ancak burada dikkati çeken nokta çıplaklıktan ziyade kadına duyulan öfke ve kadının, erkeğin cezalandırılmasındaki rolüdür. Havva'nın ilk insan olan Âdem'e yasak elmadan yedirmesi ve bu olay sonucunda Tanrı tarafından cezalandırılarak cennetten kovulmaları (Demir,2020:113), kadının toplumsal konumda düşmanca algılanışının ilk örneği olarak düşünülmektedir.

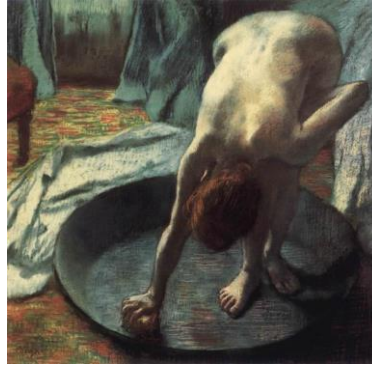
Resim 1: Domenichino Zampieri, *Âdem ve Havva'nın Azarlanması*, 1626, 121,9x172.1 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, Ulusal Sanat Galerisi.²

Domenichino Zampieri' nin erken tarihli eseri cennetten kovulmadan hemen önceki anı ve tanrının kızgınlığını etkili bir biçimde yansıtan örneklerdendir. Kompozisyonda tanrının temsilcisi haline bürünen erkek, Havva'yı suçlarken gösterilmiş ve kadın bu durum karşısında boyun eğmekle cezalandırılmıştır. Rönesans'a gelindiğinde bu temsiller değişime uğrayarak çıplaklığın ön planda tutulduğu utanma anına dikkat çekilmiştir. Âdem ve Havva'nın yasak elmayı yediklerinde gözlerinin açılması ve birbirlerinin çıplaklıklarını gördüklerinde yaşadıkları utanç duygusu (Tükel ve Arsal,2014:22) daha sonra ortadan kalkmış ve bu duygu birbirlerinden değil, onlara bakan kişilerden utanma olarak şekil değiştirmiştir.

Bakan ve bakılan arasındaki değişmez rol; kadının izlenecek, hoşagiden cinsel bir nesne olarak kanıksanmasına, erkeğinse kadına en mahrem anlarında dahi müdahale edebilecek yetkiyi kendisinde görmesine sebep olmuştur. Bu mahrem alanlara genellikle kadının izlendiğinin bile farkında olmayacağı şekilde girilmiştir. İzlenimci ressam Edgar Degas' nın çıplak kadın betimlemelerinde kullandığı kompozisyon, sözü edilen duruma en somut örnektir. Degas, konusunu günlük yaşamdan alan resimler yapmanın yanı sıra yıkanan kadın temalarına büyük ilgi duymuştur. Kapalı ya da açık

² Resim 1: Erişim (01.06.2022): https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Domenichino_-_La_cacciata_di_Adamo_ed_Eva_%28Chatsworth_House%29.jpg

herhangi bir mekânda, modellerin vücutlarına yerleştirdiği güneş ışığıyla güçlü bir kompozisyon yaratmayı başaran sanatçı, eserlerinde daima kadınları arkaları dönük bir pozda göstererek bahsedilen mahrem alana girme yetkisine iki kez dikkat çekmiştir. Ayrıca Degas, figürleri yerden bir sabun alırken, saçlarını tararken ya da kurulanırken göstererek kadının iç dünyasına hapsoldüğünü göstermiştir (Broude,2014:640-659).

Resim 2: Edgar Degas, *Küvet*,

1885-86, 70x70 cm, Hill Stead Müzesi.³

Resim 3: Edgar Degas, *Banyo Yapan Kadın*, 1892, 103x99 cm, Ortario Sanat Müzesi.⁴

³ Resim 2: Erişim: (07.07.2022):

https://en.wikipedia.org/wiki/Woman_in_a_Tub_%28Degas%29

⁴ Resim 3: Erişim: (07.07.2022): <https://arsizsanat.com/isik-degerlerini-kadin-teniyle-bulusturmak-edgar-degas/>

Zampieri ve Degas'nın ele aldığı seyredilme, utanma ve mahrem anda yakalanma durumu, Tintoretto ve Guercino gibi sanatçıların ele aldığı *Susannah ve Yaşlılar* teması ile değişime uğramıştır. Burada da çıplak bir kadın izlenmektedir ancak bu kez izleyen resme bakan kişi ya da ressam değil, olayın içindeki iki kişidir. Özellikle Almanya ve İtalya'da popüler olan bu sahne, genç ve güzel bir kadın olan Susannah'ın iki yaşlı adam tarafından izlendiği hikâyeye dayanmaktadır (Akpınar,2016:16). Hikâyenin pek çok sanatçı tarafından ele alınma sebebi, hem erotik bir sahenin hem de çıplak bir kadın modelin bir arada betimlenebilme şansıdır.

Resim 4: Giovanni Francesco Barbieri, *Susannah ve Yaşlılar*, 1617, 176x208 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, Prado Müzesi.⁵

Kompozisyonda yaşlı adamlardan birinin seyirciye dönerek, kadına rahatça bakabilmek için parmağıyla uyarıda bulunması, diğerinin ise sol eliyle yaptığı hareketle bunu desteklemesi hem kendilerinin hem de izleyicinin Susannah'ya bakmakta ve onu düşünmekte bir özgürlük alanı elde etmesine yol açmaktadır. Resimde jest ve mimiklerle elde edilen özgürlük talebi Tintoretto'nun resminde kendiliğinden bulunduğu için yaşlılar ve seyirciler rahatlıkla Susannah'yı izlemektedir. Ancak burada Susannah'ın da seyircilere bakması, izlendiğinin farkında olduğunu göstermektedir.

⁵ Resim 4: Erişim (10.07.2022): <https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/susannah-and-the-elders/9c9b3611-5c80-457d-a99a-e5580f3074e6>

Kadın çıplaklığının bir esere ana konu olmasının sebebi, kadın bedenine bakmaktan duyulan zevk ile ilgilidir. Bu zevk zaman içerisinde kadın figürün eline yerleştirilen bir ayna ile somutlanır. Aynada kendine bakan kadın, seyirlik nesne haline gelişini kabul etmiş ve kendi bedenini seyrederken gösterilmiştir (Özgenç,2011:92).

Resim 5: Jacopo Tintoretto, *Susannah ve Kentin Büyüklere*, 1518-94, Kunsthistorisches Müzesi, Viyana.⁶

Kadınların seyredilmelerini kabullenişlerinin en dikkat çekici örneği, Yunan mitolojisinde karşımıza çıkan ve günümüze bu bağlamda yansıyan ilk güzellik yarışmasıdır. Hikâyeye göre Yunan mitolojisinde tanrıların oturdukları dağ olan Olympos'ta düzenlenen bir düğüne davet edilmeyen kötülük tanrıçası Eris, tanrıçaların aralarında bir rekabete başlamaları için üzerinde "en güzele" yazan bir elmayı düğün yerine fırlatır. Kendisinin en güzel olduğu konusunda ısrar eden Hera, Athena ve Aphrodite, Zeus'un müdahalesiyle çoban Paris tarafından bir yarışmaya tabi tutulur. Güzel seçilmek için birçok vaatte bulunan tanrıçalardan Aphrodite' in Paris'in karar aşamasında üzerindeki kıyafetten kurtularak çıplak kalması ve kendisinin seçilmesi durumunda ona güzeller güzeli Helene' i sunması ile Paris en güzel olarak Aphrodite'i seçmiştir (Ertuğrul,2013:31). Güzel olanın erkeğin onayıyla önemli kılındığı, olmayanınsa sıradanlaştığı bu yarışma hem günümüzde gerçekleşen güzellik yarışmalarının yapı taşını oluşturmuş hem de erkeğe büyük ölçüde kadın üzerinde bir değerlendirme yapma hakkı vermiştir. Aynı zamanda kadının güzel seçilebilmek için pek çok şey yapması

⁶ Resim 5: Erişim (10.07.2022): <https://gazetesanat.com/toplumsal-cinsiyet-ve-sanat>

ve erkeğin gözünde önemli kılınmak istemesi, kendisini de artık bir nesne olarak görmesinin somut örneğidir.

Resim 6: Peter Paul Rubens, *Paris'in Yargısı*, 1577-1640, 144,8x193,7 cm, Meşe Ağacı Üzerine Yağlı Boya, National Gallery, Londra.⁷

Çıplak kadın betimlemelerinde paradigma oluşturan ve seyredilme durumunun somutlaştırıldığı örnekler uzanan çıplak temalarında da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Erotizm ve teslimiyeti bir arada yansıtan bu örnekler genel olarak benzer kompozisyonlarda şekillenmektedir. Mekân ya da çeşitli unsur değişiklikleri, ön plandaki çıplaklığı ve cinselliği ortadan kaldırmamaktadır. Güzellik tanrıçası Venüs'ün bu uzanan çıplak temalarına model olmasının sebebi, erkek arzusunun güzellik olgusuyla harekete geçmesinden kaynaklanmaktadır (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,1997:398).

⁷ Resim 6: Erişim (09.07.2022): https://www.ijoess.com/Makaleler/799375742_1.%20849-869%20Serpil%20YAYMAN%20ATASEVEN.pdf

Resim 7: Tiziano Vecellio, *Urbino Venüsü*, 1538, 1,19x1,65 m, Tuval Üzerine Yağlı Boya, Uffizi Galerisi, Floransa.⁸

Tiziano'nun 1538 tarihli *Urbino Venüsü* isimli eserinde modelin kim olduğu bilinmemektedir. Ancak figürün sergilediği duruş bir tanrıça kavramına, inci küpe ve elindeki güller de Venüs'e işaret ettiğinden Venüs olduğu düşünülmektedir. Son derece gösterişli bir odada uzanarak poz veren Venüs'ün çıplaklığı net bir biçimde aktarılmıştır. Ancak arka plandaki iki figürün sandıktan kıyafet aradıkları sahne ve Venüs'ün kasıklarında konumlandığı eli, ikinci kez hem çıplaklığa hem de erotizme işaret etmektedir.

Urbino Venüsü, Giorgio Barbarelli da Castelfranco'nun 1510 tarihli *Uyuyan Venüs* isimli eseri ile büyük ölçüde benzerlik taşımaktadır. Sanatçısının vefatı ile yarım kalan eserin Tiziano tarafından tamamlandığı bilinmektedir (Kara, 2019:40). Uyuyan Venüs; mekân kurgusu ile Urbino Venüsü'nden ayrı bir noktada değerlendirilmektedir. Sanatçı eserde Venüs'ü gösterişli bir odada değil dağlık bir arazide göstererek kadın doğa ikiliğinin altını çizmiştir. Urbino Venüsü gibi seyirciye dönük biçimde konumlanan Uyuyan Venüs gözleri kapalı bir biçimde, tanrısallığa dikkat çekecek şekilde ulaşılmaz olarak gösterilmiştir. Tiziano'nun eserinde Venüs'ün ayakucunda yer alan ve sadakat ile erotizmi (Freedberg,1989:13-17) bir arada veren köpek, Castelfranco'nun eserinde aşk tanrısı Küpid olarak şekil değiştirmiş ancak figürün üzeri daha sonra boya ile kapatılmıştır.

⁸ Resim 7: Erişim (03.07.2022): <https://stringfixer.com/tr/Titian>

Resim 8: Giorgio Barbarelli da Castelfranco, *Uyuyan Venüs*, 1510, 175x108 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, Old Masters Picture Gallery.⁹

Kadın bedenini seyirlik hale getiren kalıplaşmış yargı, dönemin sanatçıları ve izleyicileri tarafından benimsenen ve sıklıkla tekrarlanan bir tema haline gelmiştir. Bu tema kadının kendine biçilen rolü ve algılanış biçimini kabullenmesi ile uç noktayı bulmaktadır. Erkeklerin kadınları seyretmesi, kadınların da seyredişlerini seyretmesi (Berger,2005:47) Diego Velazquez' in *Aynadaki Venüs* isimli eseri ile en somut örneğini vermektedir.

Velazquez'in eserinde kadın çıplaklığı ve erotizm konuları diğer örneklerde olduğu gibi varlığını korumaktadır. Ancak burada dikkat çeken nokta ressamın modeli bir ayna ile göstermiş olmasıdır. Bu ayna, eserin sergilendiğinde çok fazla eleştiriye maruz kalmasına sebep olmuştur. Çünkü ayna kadının kendine hayranlık duyması, kendini beğenmesi ve bu bağlamda ahlaksızlık olarak yorumlanmaktadır. Ancak Velazquez, burada arkası dönük olarak gösterdiği Venüs'ün aynadaki bulanık yansıması ile hem modelin bilinmezliğine dikkat çekmiş hem de figürün seyredilmesini kabullendiğini göstermiştir.

⁹ Resim 8: Erişim (03.07.2022): <https://www.wikiwand.com/tr/Giorgione>

Resim 9: Diego Velazquez, *Aynadaki Venüs*, 1647, 1,22x77 m, Tuval Üzerine Yağlı Boya, Londra Ulusal Galeri.¹⁰

Kadın bedeninin seyirlik bir nesne haline gelişi Rönesans'ın idealize ettiği güzellik anlayışını güçlü bir biçimde yansıtmaktadır. Yukarıda bahsedilen örneklerle benzer özellikler taşımaya karşın, içeriğinde barındırdığı anlamlarla bu algıyı yapısöküme uğratan eser Edouard Manet' nin *Olympia*' sıdır. Sanatçı burada bakan ve bakılan arasındaki çizgiyi usta bir biçimde kaldırarak kadın çıplaklığına özgürlük ifadesi yerleştirmiştir (Aktan,2018:1165).

Resim 10: Edouard Manet, *Olympia*, 1863, 130,5x 190 cm, Kanvas Üzerine Yağlı Boya, Paris, Orsay Müzesi.¹¹

Olympia' nın, Manet' nin diğer bir eseri olan *Askerler Tarafından Hor Görülen İsa* ile yan yana sergilenmesi (Little,2006:81) ve kompozisyondaki kadının bir hayat kadını olması eserin birçok eleştiriye maruz kalmasına ve

¹⁰ Resim 9: Erişim (04.07.2022): <https://sonhaber.ch/bir-kadin-haklari-eylemi-aynadaki-venus/>

¹¹ Resim 10: Erişim (07.07.2022): <https://www.pivada.com/edouard-manet-olympia>

tahrip edilmesine yol açmıştır. Ancak eserde asıl tepki çeken, diğer örneklerin aksine Manet' nin modelinin son derece kendinden emin ve küstah bir bakış iletilmesinden kaynaklanmaktadır. Kadınların müzelere girememelerine ilişkin kuralı (Antmen,2008:7) dikkate alırsak, resme bakan kişinin bir erkek olduğu ve modelin bu bakışı onu kendinden son derece üst gören bir varlığa sergilediği sonucuna varılmaktadır. Genellikle seyredildiğinden haberi olmayan, ya da buna boyun eğen kadın Olympia ile birlikte farkındalık kazanmış, bu noktada da bir kimlik kazanmıştır.

Kadınların seyredilen bir nesne olduğu örnekler elbette yukarıdaki eserlerle sınırlı değildir. Pek çok sanatçı farklı tema ve kompozisyonlara yönelse de, kadınların model olduğu resimlerde öne çıkan unsur çıplaklık ve beraberinde cinselliktir. Kendinde çeşitli yetkiler gören erkek, zaman içerisinde bu yetkiyi yalnızca seyretmekle sınırlandırmayarak kadından üstünlüğünü ve baskınlığını ifade ettiği eserler ortaya koymuştur. Bu eserlerde kadınlar güçsüz, boyun eğmiş ve zaman zaman insanlıktan uzak bir şekilde gösterilmiştir (Duncan,1973:30-29).

2. HÂKİM ERKEK ve BOYUN EĞMİŞ KADIN

Erkeklerin arzularını, fantezilerini ve güçlerini dile getirdiği eserler kadın bakış açısıyla son derece ayrımcı bir sonuç ortaya koymaktadır. Resim sanatında sıklıkla karşımıza çıkan şehvet ve erotizm temalarının yansıtıldığı çıplak kadın kompozisyonlarına karşın, erkekler Ernst Ludwig Kirchner ya da Henri Matisse gibi sanatçıların eserlerinde çıplak gösterilse dahi daima bir kimlik sahibi olarak yansıtılmış ve kültür tanımı yapmıştır.

Erken yirminci yüzyılın öncü resminde karşılaşılan erkeksi gücün somutlaştırıldığı eserler Birinci Dünya Savaşı öncesinde çeşitli Avrupalı sanatçılar tarafından yapılmıştır. Bu eserler sanatçının cinsel baskınlığını iddia ettiği çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanattaki bu erkek otoritesi yalnızca bu sanatçılar çerçevesinde gelişme de özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki on yılda güçlenerek sıkça kullanılmaya başlamıştır (Duncan,1973:30-39).

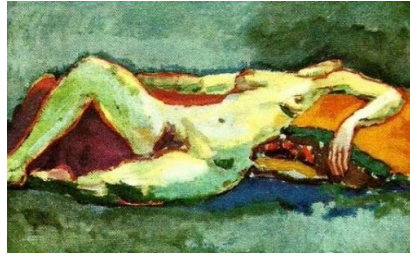
Kadınların korunma ihtiyacı olduğu düşüncesini ve erkeğin baskın gücünü eserlerinde güçlü bir biçimde yansıtan sanatçılardan biri Ernst Ludwig Kirchner' dır. Sanatçının sanatsal ve cinsel ideallerini yansıttığı en somut örnek 1909 tarihli *Japon Şemsiyesi Altındaki Kız* isimli eseridir.

Kirchner, cinselliğe olan tepkisizliği belirtmek için şiddetli ve ham renkler kullanmayı tercih etmiş, figürde yarattığı duruşla gücünü ve enerjisini kontrol edemeyerek kadına saldıracak izlenimi vermiştir (Kim,2002:46). Kadın ise kendini vücuduna tuttuğu şemsiye ile doğa faaliyetlerine karşı değil erkek gücüne karşı korumaktadır.

Resim 11: Ernst Ludwig Kirchner, *Japon Şemsiyesi Altındaki Kız*, 1909, 92x80 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, Düsseldorf, Kunstsammlung Müzesi.¹²

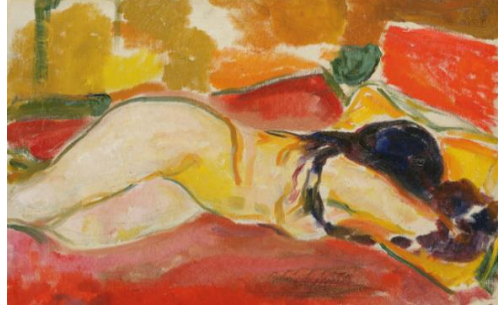
Kirchner gibi Hollandalı ressam Kees van Dongen de, *Uzanmış Çıplak* isimli eserinde ters bir ilişkiyi tasvir ederek kadın figürünü hızlı fırça darbeleriyle oluşturmuş, biçimsiz el ve ayaklarla bedeni bir hayvan etine indirgemıştır. Oluşturulan kompozisyon hem sanatçının anlamsız cinsel arzularına hem de kadın bedeninin önemsizleştirilmesine dikkat çekmektedir. Vongen kendi cinsel gücünü şiddetle ortaya koyarken karşı cinste bulunan insani tüm unsurları yok etmiştir.

¹² Resim 11: Erişim (10.07.2022): <https://www.artsy.net/artwork/ernst-ludwig-kirchner-madchen-unter-japanschirm-girl-under-a-japanese-umbrella>

Resim 12: Kees van Dongen, *Uzanmış Çıplak*, 1904-05, Monaco, Özel Koleksiyon.¹³

Edvard Munch, Dongen'in eseri ile aynı ismi taşıyan *Uzanmış Çıplak* eserinde yine Kirchner ve Dongen gibi kadınlarla ilgili masalları ve ölümcül kadın kimliğini yok saymış, saklanan, korkan ve boyun eğen kadını betimlemiştir. Kadın figüründeki bu saklanış, erkeğin yetkinliğinin ve üstünlüğünün altını çizmektedir. Erken yirminci yüzyıl resminin temasını net bir biçimde karşımıza çıkaran tüm bu kompozisyonlar biçimleri bozulmuş, korkan ve boyun eğen kadın duruşları üzerinde şekillenmekte ve erkek gücünün ayrıcalıklı bir bağlamda ele alınmasına sebep olmaktadır.

Resim 13: Edvard Munch, *Uzanmış Çıplak*, 1905, Sulu Boya, Hamburg, Kunsthalle.¹⁴

3. EUROPA'NIN MİTOLOJİK ÖYKÜSÜNDEKİ ŞİDDET

Batı resim ve heykel sanatı ceza ve günah kavramlarının betimlenişinde mitolojik öykülerden büyük ölçüde faydalanmıştır. Dönemlere göre değişen içerikler biçimin de farklılaşmasına yol açmış, sanatçılar ifade biçimlerini ideolojilere göre şekillendirmiştir. Yunan mitolojisinde tanrıların başından geçen olayların temsilleri çeşitli temaların benimsenmesine ve bu temaların içeriğindeki anlamların incelenmesine yol açmıştır.

¹³ Resim 12: Erişim (10.07.2022):

https://www.colourlovers.com/photocopa/160546/Unnamed_Photo

¹⁴ Resim 13: Erişim (09.07.2022):

https://arthive.com/edvardmunch/works/10489~Reclining_Nude

Yunan mitolojisinde Poussin, Delacroix, Picasso, David ve diğer pek çok sanatçının büyük ölçüde yönelim gösterdiği öykü Europa'nın kaçırılmasıdır. Hikâyeye göre oldukça güzel bir kadın olan Europa, arkadaşlarıyla birlikte deniz kıyısında buluşur. Tanrıların tanrısı olan Zeus, bu güzel kadını görünce onunla birlikte olmak ister. Ancak kıskanç karısı Hera'ya yakalanmamak ve kızları korkutmamak için beyaz bir boğa kılığına girer. Son derece masum bir şekilde kızların yanına yaklaşarak kendini sevdirebilir. Özellikle Europa'nın yanında dolaşınca kız boğanın güzelliğine dayanamayarak üzerine biner. Zeus diğer kızların yaklaşmasına fırsat vermeden hızlıca oradan uzaklaşır. Europa ile birlikte Girit'e gider ve orada çocukları olur (Erhat, 1997:109). Avrupa kıtasına adını veren Europa, Girit kralı Minos'un da annesidir.

Olay yalnızca bir kaçırılma olarak değerlendirilmemiş, kadın cinselliği, erkek otoritesi, merhamet ve acıma gibi kavramlarla da ilişkilendirilmiştir. En genel anlamda, karşısındaki güçle mücadele edemeyen ve kaçırılışı esnasında çevresindekilerden yardım isteyen çaresiz kız durumu resme bakan kişide bir acıma duygusu yaratmaktadır. Farklı ele alış biçimlerinde, özellikle kitap süslemeleri ve gravürlerde bu durum yapışöküme uğramış, kaçırılan Europa ve çevresindeki diğer kişilerde bir panik ya da korku duygusu görülmemiştir.

Resim 14: *Europa'nın Kaçırılması*, 14. yy.¹⁵

¹⁵ Resim 14: Erişim (08.07.2022): Durmuş Akbulut, *Açık Beden: Resimde Çapkınlık, Şiddet, Doğa ve Saplantı*, İstiklal Kitabevi, Birinci Basım, 2007, s. 228.

Erwin Panofsky anlama yönelim göstermenin esas olduğu ikonolojik metodunun (Keser, 2018:102) ilkeleriyle, 14. yy'a ait Ovidius'un söylemlerini içeren resimli kitaptaki gravürü incelemiştir. Buna göre hareketlerinde hiçbir öfke duygusunu barındırmayan figürler Avrupa'nın sıradan bir boğa ile geziye çıktığı izlenimini vermektedir. O dönemde boğa'nın İsa'yı, Avrupa'nın Kutsal Ruh'u temsil edecek şekilde ele alınması, gravürdeki kompozisyonun ideolojik bir kaygı taşıdığını göstermektedir (Akbulut, 2007:232).

Resim 15: *Avrupanın Kaçırılması*, 1557, Ovidius, Resimli Metamorfozlar Kitabı, Lyon.¹⁶

Europa'nın kaçırılışındaki asıl amaç olan cinsellik ve şehvet duyguları, Antonio Caracci ve Tiziano'nun eserlerinde net bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Tiziano'nun eserinde Europa'nın sergilediği duruş ve kompozisyon erotizm anlamının yanı sıra şiddetin ve zorbalığın da somut bir göstergesidir. Hiçbir şeyden haberi olmayan Europa, Zeus'un anlık kaçırma hareketi ile neredeyse sırtüstü gelecek biçimde uzanmış, düşmemek için boğaya tutunurken bir eliyle de şalını kavramıştır. Europa'nın açılmış bacakları ve boğanın sergilediği hızla savrulan kıyafeti, her an üzerinden kurtulacak izlenimi vermektedir. Çaresizce arkasına bakan Europa, kurtulmayı umut ederken arkadaşları olayı korkuyla izlemektedir.

¹⁶ Resim 15: Erişim (08.07.2022): Durmuş Akbulut, *Açık Beden: Resimde Çapkınlık, Şiddet, Doğa ve Saplantı*, İstiklal Kitabevi, Birinci Basım, 2007, s. 228.

Resim 16: Tiziano, *Europa'nın Kaçırılması*, 1562, 178x205, Isabella Stewart Gardner Museum, Tuval Üzerine Yağlı Boya.¹⁷

Europa'nın kaçırılışındaki yadsınamaz şiddet durumu, çeşitli sanatçıların ifade biçimleri ile yok sayılmış ve bu eylem sadece şehvete indirgenmiştir. Bunun örneği François Boucher' nin kaçırılma eyleminden uzak bir kompozisyon yaratmasına karşın *Europa'nın Kaçırılması* ismini verdiği eserinde karşımıza çıkmaktadır. Rokoko tarzının yansıtıldığı eserde Boucher, kaçırılmanın henüz gerçekleşmemesine dayanarak Europa'yı neşe içinde boğanın üzerinde göstermiştir. Europa'nın aşk ve güzellik tanrıçası Venüs ile, diğer kızların ise Nimfealarla benzer özelliklerde gösterilmeleri, ressamın Venüs temalı eserlerine bu kompozisyonda da bağlı kaldığını göstermektedir. Tüm şiddet ve kaçırılma unsurlarının eritildiği eserde, olaya gönderme yapacak tek figür resmin sağ üst köşesinde bulunan ve Zeus' un simgesi olan kartaldır.

¹⁷ Resim 16: Erişim (12.07.2022):

https://stringfixer.com/tr/The_Rape_of_Europa_%28Titian%29

Resim 17: François Boucher, *Europa'nın Kaçırılması*, 18. yy, Wallace Koleksiyonu.¹⁸

Europa'nın kaçırılması olayındaki asıl tema olan kadına yönelik zorbalık ve tecavüz konuları, sanatçıların ifade biçimleri ile birlikte farklı öykülerde birbirlerini eriterek salt cinsellik ve erotizm şeklini almaktadır. Örneğin Peter Paul Rubens' in *Leucippus Kızlarının Kaçırılması* isimli eserinde şiddetin yanı sıra şehvet ve kadın bedenine duyulan arzu net bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Sahneleme şeklinin Jean de Bologne'un *Sabinlerin Kaçırılması* eseri ile büyük ölçüde benzerlik gösterdiği eserde, figürlerin sergilediği duruş kesintisiz bir hareket vererek olayın yaşandığı andaki duygunun yansıtılmasını amaçlamaktadır.

İkili karşıtlıkların toplamı niteliğinde olan eser, güçlü olanın yani erkeğin kadını ezmesi, eşitsizlik, beyazın kirlenmesi gibi temaları barındırır. Üsluba yönelik anlamlandırmada kadınların oldukça açık bir renkte çıplak ve zayıf gösterilmesine karşın, erkeklerin koyu bir kızılılıkta güçlü ve zırlı gösterilmesi, bahsedilen karşıtlıkların örneği niteliğindedir (Erciş, 2015:40). Ancak eserden şiddet ve baskın güç unsurları kaldırıldığında, kadın ve erkeklerin birbirlerinden ayrılarak bir dans sahnesi sergilediği görülmekte ve bu şekilde kompozisyon yalnızca erotizm anlamında ele alınmaktadır.

¹⁸ Resim 17: Erişim (12.07.2022): <https://tr.painting-planet.com/avrupa-nin-kacirilmasi-francois-boucher/>

Resim 18: Peter Paul Rubens, *Leucippus Kızlarının Kaçırılışı*, 1618, 224x209 Tuval Üzerine Yağlı Boya, Alte Pinakothek, Münih.¹⁹

Erotizm ve şiddetin harmanlanarak yansıtıldığı örnekler beraberinde tecavüz durumunu da akla getirmektedir. Erkeğin savunmasız kadın üzerinde uyguladığı güç Batı'nın anlayışında, bahsedilen tecavüz durumunun karşılığı olarak ele alınmaktadır. Cinsellik içeriği barındırmayan, salt şiddet örnekleri ise romantizm akımının öncüleri tarafından ölüm temasının romantizmle aynı sentezde harmanlamasına sebep olmuştur.

Bahsedilen tüm örneklerde kadın, savunmasız ve çıplak oluşuyla nesneye indirgenerek kimliksizleşmektedir. Üzerinde yalnızca vücudunun belirli yerlerinin örtüldüğü tek parça kıyafet ile aidiyetini ve toplumdaki konumunu kaybetmiştir.

Roma mitolojisine dayanan ve birçok sanatçı tarafından resmedilen diğer şiddet ve tecavüz olayı ise *Sabin Kadınlarının Kaçırılışı*'dir. Özellikle Rönesans ve sonrasında işlenen kompozisyon, Roma'nın diğer şehirlerine göre hızla büyümesi ve Romulus şehrinin mevcut gücünü elinde tutma isteğiyle, erkeklerin düzenlenen bir festivalde Sabine kadınlarını kaçırmalarına dayanmaktadır (Dikyol ve İşbilen,2018:462). Cinselliğin çıplak kadın vücudu olarak karşımıza çıkmadığı olaya, içerik bağlamında bakıldığında tecavüz durumu yadsınamaz biçimde varlığını korumaktadır. Nicolas Poussin, bu hikâyenin iki versiyonunu üretmiş, ikisinde de hikâyeye sadık kalırken, ikinci eserinde mimari özelliklere dikkat çekmiştir.

¹⁹ Resim 18: Erişim (12.07.2022):

https://en.wikipedia.org/wiki/The_Rape_of_the_Daughters_of_Leucippus

Resim 19: Nicolas Poussin, Sabine Kadınlarının Kaçırılması, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1634-1635, 154x209, Metropolitan Museum of Art.²⁰

Kadınlardan yoksun tutulan güç unsuru Fransız ressam Jacques Louis David' in *Sabin Kadınlarının Müdahalesi* isimli eseriyle değişime uğramış, sanatçı kadınlara kaybettikleri benliklerini ve kimliklerini geri vermeyi amaçlamıştır. Edouard Manet' nin Olympia' sında kadın çıplaklığına yerleştirilen güç ve direniş, David' in eserinde de aynı bağlamda ele alınmış ancak sanatçı cesur kadın imgesini yansıttığı kompozisyonda erotizm unsurunu yok saymamıştır. Erkek çıplaklığının öne çıktığı kompozisyonda, her ne kadar silahlı ve zırhlı figürler ile karşılaşılrsa da alışılmış etkin güç; kaçırma, tecavüz ve ölüm gibi olaylardan uzak gösterilmiştir.

²⁰ Resim 19: Erişim (13.02.2022):

[https://tr.frwiki.wiki/wiki/L'Enl%C3%A8vement_des_Sabines_\(Poussin\)](https://tr.frwiki.wiki/wiki/L'Enl%C3%A8vement_des_Sabines_(Poussin))

Resim 20: Jacques Louis David, *Sabin Kadınlarının Müdahalesi*, 1799, 385,522, Tuval Üzerine Yağlı Boya, Louvre Müzesi.²¹

SONUÇ

Çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda, kadın bedeninin sahnelenişinin çeşitli ideolojilere göre şekil değiştirdiği ancak çıplaklık unsurunun daima sabit kaldığı görülmektedir. Başlangıçta yalnızca kadını cinsel bir nesne olarak gören erkek gözü, zaman içerisinde bu nesnelleştirmeye sığınarak, yetkilerini arttırmış ve kendisini kadın üzerinde uyguladığı güç ile baskın kılmıştır.

Çeşitli efsanelere dayanan Yunan mitolojisi; kadına yönelik bakış açısının somutlaştırıldığı hikâyelere dayanmaktadır. Bu hikâyelerden çıkış noktası olarak kendi arzularını ve ifade biçimlerini kullanan sanatçıların eserleri sıklıkla eril bir faydaya işaret etmiş, bu eril faydanın betimlendiği eserler ise feminizm ve feminist sanat tarihi açımları ile irdelenerek gözler önüne serilmiştir.

Europa'nın kaçırılma öyküsü, çalışmada dikkat çekilen şiddet, tecavüz, cinsellik ve kadının nesneye indirgenişi gibi durumları bir arada bulundurmasıyla konunun anlaşılması açısından öncü bir örnek olmuştur.

Betimsel analizin gözler önüne serdiği sonuçlarla kadının kimliksizleşmesinin sebebi olarak kalıplaşmış toplumsal yargılar ve erkeğin

²¹ Resim 20: Erişim (12.07.2022): <https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-d/david-jacque-louis/jacque-louis-david-sabina-10601/>

kadın üzerinde kurduğu otorite gösterilmektedir. Günümüzde dahi devam eden kadına yönelik şiddet ve tecavüz olayları ise ancak kanıksanmış yargıların değişmesi ve eşit bir toplum anlayışı kabullenildiği takdirde mümkün kılınacaktır.

KAYNAKÇA

Akbulut, Durmuş, *Açık Beden: Resimde Çapkınlık, Şiddet, Doğa ve Saplantı*, İstiklal Kitabevi, İstanbul, 2007.

Akpınar, E.N, *Görsel Ziyafete Başkaldırı: Artemisia Gentileschi, Susanna ve Yaşlılar*, *Sanat-Tasarım Dergisi*, C 15, S 7, 2016. Erişim (15.09.2022):

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/marustd/issue/30399/328269>Aktan, Gülser, *Manet' nin Salon Sergilerinde Olumsuz Eleştiri Alan Resimleri ve Modern Sanata Katkısı*, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, C 7, S 50, 2018. Erişim (14.09.2022): <https://idildergisi.com/makale/pdf/1535544498.pdf>

Antmen, Ahu, *Sanat Cinsiyet: Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2008.

Atılğan, K. D. *Antik Yunan'da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili, Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, C/S 10, 2015. Erişim (14:09.2022):<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/203735>

Berger, John, *Görme Biçimleri*, Çev. Yurdanur Salman, Metis Yayınları, İstanbul 2005.

Broude, Norma, *Edgar Degas and French Feminism, ca. 1880: "The Young Spartans," the Brothel Monotypes, and the Bathers Revisited*, *The Art Bulletin*, Volume 70, Issue 4, 1988 (published online 2014).

Can, Şefik, *Klasik Yunan Mitolojisi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2011.

Demir, S. N, *Panofsky Ölçeğinde Karşılaştırmalı Adem ve Havva İkonografisi*, *Asbider Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7 S.21, 2020. Erişim (14.09.2022): <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1305053>

Dikyol, Ç.D. ve İşbilen, Ş.E. *Antik Roma Toplumunda Kadın ve Eğitimi, Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, S. 37, 2018.

Duncan, Carol, *Virility and Domination in Early Twentieth-Century Vanguard Painting*, *Artforum*, December 1973. Erişim (22.06.2022): <https://www.artforum.com/print/198808/anxiety-at-the-met-34679>

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, C 1, İstanbul 1997.

Erciş, M.A. D, *Rönesanstan 20. Yüzyıla Kadar Resim Sanatında Anıtsal Görünümler*, Yüksek Lisans Tezi, 2015, Ankara Üniversitesi. Erişim (12.07.2022):<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=OpHqgap3PZS-T4ABUV1dXg&no=aUVSnpB-gtOeFsY9jEldTQ>

Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.

Ertuğrul, Özkan, *Mitoloji, İkona ve İkonografya*, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul 2013.

Freedberg, David, *The Power, of Images: Studies in the History and Theory of Response*, Chicago: The University of Chicago Press, 1989.

Kara, Erdal, *Giorgione, Tiziano, Manet: Üç Sanatçı, Üç Venüs*, *Journal of Art Dergisi*, C. 2 S. 1, 2019. Erişim (12.05.2022): <https://dergipark.org.tr/en/download/issue-full-file/43736>

Keser, Nimet, *Sanat Metodolojileri*, Ütopya Yayınları, Ankara 2018.

Kim, S. H, *Die Frauendarstellungen im Werk von Ernst Ludwig Kirchner: verbergene Selbstbekenntnisse des Malers*, Tectum Verlag, 2002.

Koloski-Ostrow, A.O. and C.L. Lions, *Naked Truths: Women Sexuality&Gender in Classical Art&Archaeology*, London: Routledge, 2000.

Little, Stephen. *İzmler: Sanatı Anlamak*. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 2006.

Özenç, Neslihan, *Dünden Bugüne Batı Resim Sanatında Kadın-Mekân İlişkisi*, *Sanat Dergisi*, C 0, S.19, 2011. Erişim (16.08.2022): <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/29025>

Öztürk, Özhan, *Dünya Mitolojisi*, Nika Yayınevi, Ankara, 2016.

Tükel, U. ve Arsal, S.Y. *Sözden İmgeye Batı Sanatında İkonografi*, *Kabalıcı Yayınları*, İstanbul, 2014.

Yayına Geliş Tarihi:04/09/2022
Yayına Kabul Tarihi:16/12/2022
Online Yayın Tarihi:31/12/2022

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:6, Sayı:17, Yıl:2022, Sayfa:341-364
ISSN: 2587-2206

SOSYAL DIŞLANMA VE AYRIMCILIK BAĞLAMINDA NİTEL BİR DEĞERLENDİRME: GİZLİ SAYILAR FİLM ANALİZİ

Sibel TAŞKIN¹

Özet

Çalışmada incelenen, Gizli Sayılar filminde yer alan ırkçı ve cinsiyetçi söylemler sosyal dışlanma ve ayrımcılık kavramları için önemli bir içerik olarak değerlendirilmiş ve çalışmanın temelini oluşturmuştur. Filmde, 1960'lerde Amerika'da geçen öyküde eşzamanlı birçok eşitsizlik yaşanmaktadır. Yapılan söylem çözümlemesinde güçsüzlerin elindeki kalıcı kılmasının, güçlülerin kurallarına uymasına bağlı olduğu vurgusunun sürekli yapıldığı görülmektedir. Hem cinsiyetçi hem de ırkçı söylemlerle eşitsizlik vurgusu yapılmaktadır. Filmdeki her sahne farklı söylemlerle zihinlerimizde sosyal dışlanma, ayrımcılık ve eşitsizliklere dair karşılık bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Dışlanma, Ayrımcılık, Söylem Çözümlemesi, Gizli Sayılar

A QUALITATIVE EVALUATION IN THE CONTEXT OF SOCIAL EXCLUSION AND DISCRIMINATION: HIDDEN NUMBERS FILM ANALYSIS

Abstract

The racist and sexist discourses in the movie Hidden Numbers examined in the study were evaluated as an important content for the concepts of social exclusion and discrimination and formed the basis of the study. There are many simultaneous inequalities in the film, which takes place in America in the 1960s. In the discourse analysis, it is seen

¹ Doktora Öğrencisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya Üniversitesi, sibeltaskin@trakya.edu.tr ORCID NO: 0000-0003-3308-0417

Atf/Citation: Taşkın, S. (2022). Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılık Bağlamında Nitel Bir Değerlendirme: Gizli Sayılar Film Analizi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(17), 341-364.

that it is constantly emphasized that the power of the weak depends on the observance of the rules of the strong. Both sexist and racist discourses emphasize inequality. Each scene in the movie has found a response to social exclusion, discrimination and inequalities in our minds with different discourses.

Keywords: Social Exclusion, Discrimination, Discourse Analysis

GİRİŞ

Renk, dil, din, ırk, cinsiyet dolayısıyla dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalma tarihte ve günümüzde hep var olmuştur. Bunun yanı sıra da kadınlar çalışma hayatında, eğitimde ve toplumsal yaşama katılımında toplumsal cinsiyet veya ayrımcılık kaynaklı sosyal dışlanma ve ayrımcılık denebilecek çeşitli engellere maruz kalmışlardır. Bu çalışmada da *Gizli Sayılar* filmi özelinde ırksal dışlanma ve kadınların çalışma yaşamından dışlanması olguları ekseninde, sosyal dışlanma ve ayrımcılık konuları incelenecektir. *Gizli Sayılar* filmi de Amerikan toplumunun 1960'lı yıllarda siyahilere yönelik günlük hayatı zorlaştırıcı ayrımcılıkları, sosyal dışlanışlığı ortaya koymaktadır. Bu açıdan da sosyal dışlanma ve ayrımcılığın boyutlarını ve sonuçlarını anlamayı kolaylaştırmaktadır.

Gizli Sayılar filmi ile ilgili Türkçe literatürde ulaşılan çalışmalara baktığımızda; Göker' in (2017) çalışmasında, ırka dayalı ayrımcılığa ve ayrımcılığın mekânsal boyutuna odaklanıldığı görülmektedir. Çalışmanın yöntemi göstergebilim olarak belirlenmiştir. Göker, göstergebilimsel çözümleme yöntemi aşamalarından biri olan dizimsel çözümleme tekniğini kullanarak, *Gizli Sayılar* filminin ırkçı ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın eleştirel bir temsili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Negiz (2020) çalışmasında, Harthorne deneylerinin çıkış noktası olan duygusal emek kavramını incelemeyi amaçlamıştır. Negiz, buradan yola çıkarak Hochschild' in (1979, 1983) araştırmaları ile gündeme gelen duygusal emek kavramı ile Karl Marx'ın araştırmalarında yer alan yabancılaşma-işe yabancılaşma arasındaki ilişkiyi *Gizli Sayılar* filmi bağlamında ele almıştır. Yöntem olarak içerik analizi ve gömülü kuram yöntemleri kullanılmıştır. Negiz, *Gizli Sayılar* filmi üzerinden yaptığı değerlendirmede bireylerin duygusal emek sergilemesinde içerisinde bulunan kültür, yasal mevzuat, işin şekli, kurum kültürü, ayrımcılık,

ırkçılık, örgütsel adalet gibi birçok unsurun etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yaşartürk (2021), Hollywood sinemasında siyahi kadın karakterlerin süregelen stereotiplerini analiz ettiği çalışmasında Gizli Sayılar filmine yer vermiştir. Çalışmada betimsel yöntem kullanılmıştır. Yaşartürk çalışmasında filmdeki üç siyahi kadın karakter üzerinden ırk ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Yaşartürk, ırk ve cinsiyet ayrımcılığının özellikle mekânlar üzerinden yapıldığı ve erkeklerin değişimi getiren karar mekanizmalarını çalıştıranlar olacağı mesajına yer verildiği sonuçlarına ulaşmıştır.

Yapılan çalışmalara bakıldığında Gizli Sayılar filminin farklı disiplinlerce ele alındığı ve farklı çalışma yöntemleri ile analiz edildiği görülmektedir. Bu çalışmanın yöntemi farklı söylem çözümlemesi olarak belirlenmiştir. Sosyal dışlanma ve ayrımcılık kavramları sosyal politika çerçevesinde ele alınarak Gizli Sayılar filminin nitel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Son yıllarda sosyal bilimlerde ve iletişim çalışmalarında nitel yöntemlerin kullanımındaki yükseliş dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın da nitel yöntemlerden söylem çözümlemesi ile sosyal dışlanma ve ayrımcılığı Gizli Sayılar filmi üzerinden ele almayı hedeflemesinin sosyal politika alanına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Çalışmada, sosyal dışlanma kavramı ve ortaya çıkışı, sosyal dışlanmanın nedenleri, sosyal dışlanmanın boyutları ve sosyal içerme politikaları alt başlıklarına yer verilmiştir. İkinci olarak ayrımcılık ele alınmış ve nedenlerine ve türlerine göre ayrımcılık, cinsiyetçi ayrımcılık, çalışma hayatında ayrımcılık, siyahilere yönelik ayrımcılık, uluslararası sözleşmelerde ayrımcılık yasağı alt başlıkları ile konunun detaylandırılması amaçlanmıştır. Son olarak Gizli Sayılar filmi analiz edilerek, ırkçı ve cinsiyetçi söylemlerin sosyal dışlanma ve ayrımcılık kavramlarında karşılık bulduğu ortaya konmuştur.

1. SOSYAL DIŞLANMA

Sosyal dışlanma çok boyutludur ve ekonomik, sosyo-kültürel ve mekânsal boyutları olduğu bunun kanıtıdır.

1.1. Sosyal Dışlanma Kavramı ve Ortaya Çıkışı

Fransa, Avrupa’da sosyal dışlanma kavramını sosyal politika alanında ilk kullanan ülkedir. Sosyal dışlanma, Amerika’da sınıf altı ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise marjinalleşme ile kavramlaştırılmıştır (Arslan, 2013:504). Lenoir dışlanmışların sadece yoksulları ifade etmediğini, Fransız nüfusunun %10’unu oluşturan zihinsel ve fiziksel engelliler, intihar eğilimliler, hasta-bakıma muhtaç yaşlılar, istismar edilen çocuklar, ilaç bağımlıları, suçlular, tek ebeveynli aileler, sorunlu aileler, marjinal kişiler, asosyal kişiler ve diğer sosyal uyumsuz kişilerin sosyal dışlanmışları oluşturduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu kişiler herhangi bir sosyal korumaya tabi değildirler (Tokol, 2018:152).

Avrupa Konseyi sosyal dışlanmayı, bireylerin yoksulluk, temel eğitim becerilerinden mahrumiyet veya ayrımcılık dolayısıyla toplumun dışında bırakılmaları ve toplumsal yaşama istedikleri ölçüde katılmalarının engellenmesi süreci olarak tanımlamıştır. Bu süreç, siyasi, kültürel ayrımcılık, temel eğitim ve becerilerinden mahrum olma veya ekonomik hayatta karşılaşılan dışlanma olarak ortaya çıkabilmektedir (Çomuk ve Selim, 2017:417).

Alan ve Carol Walker’ın tanımına göre; sosyal dışlanma, “bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan, sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel alanlardan, bireyi tamamen ya da kısmen dışlayan dinamik bir süreçtir (Arslan, 2013: 7). Sosyal dışlanmanın farklı tanımlamaları olsa da “çok boyutlu”, “dinamik”, “ilişkisel”, “göreceli”, “süreç odaklı” olması genel özellikleridir (Saith, 2001:10-13).

Sosyal dışlanma kavramı ilk olarak Fransa’da 1974 yılında, Bakan “Rene Lenoir” tarafından “*Dışlanmışlar: On Fransız’dan Biri*” kitabında Lenoir’ın tanımı ile “ekonomik büyümenin sonuçlarından

Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılık... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
yararlanamayanlar” olarak yer almıştır. Fransız toplumunda her on kişiden birinin dışlanmış olduğu belirtilmiştir (Arslan 2013:6;Saith, 2001:3;Yıldırım, 2014:94).

Walker and Walker’ın sosyal politika literatüründe kabul gören tanımına göre ise, sosyal dışlanma, kişilerin toplumla bütünleşmesinin belirleyicisi olan sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanların kullanımından tamamen ve kısmen dışlanması halinde ortaya çıkan dinamik bir süreçtir (Walker and Walker, 1997: 7’den akt.; Durmaz, 2010: 30).

Sosyal dışlanma, içinde bulunulan döneme, bölgelere ve sosyo-ekonomik yapıya göre farklılaşmaktadır. Temel nedeni, toplumsal yaşama katılamamadır. Toplumsal yaşama katılmayı sağlayan alanlardan birinden dahi yoksunluk diğer alanlardan da yoksunluğu beraberinde getirmektedir. Örneğin ekonomik dışlanma beraberinde birçok toplumsal alandan dışlanma anlamına gelmektedir (Tartanoğlu, 2010:2).

ABD’de yaygın olarak sosyal dışlanma kavramı yerine sınıfsal kavramı kullanılmaktadır. Sınıfsal tanımı içinde yasa dışılık, uyuşturucu kullanımı, evlilik dışı çocuklar, işsizlik ve okul başarısızlığı yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde de sosyal dışlanma kavramı sınırlıdır. Asya, Afrika ve Latin ülkelerinde dışlanma genellikle yoksullukla özdeşleştirilmektedir. Arap ülkelerinde ise sosyal dışlanma ile marjinalite eşleştirilmektedir. Bu ülkelerde dışlanmanın kişilere bağlı olduğu kabul edilmektedir (Sapancalı, 2005: 13-22’den akt.; Hekimler, 2012).

1.2. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri

Sosyal dışlanmışlık, belirli kesimlerin toplumsal bütünün ve sermaye birikimi sürecinin dışında kalıp, ekonomik büyümeye yaptığı katkıdan eşit yararlanamamasıdır Sosyal dışlanma bir anlamda da refah toplumu anlayışı eleştirisine dayanmakta, belirli bireylerin veya grupların sosyal katılım anlamında kısmen ya da tamamen içinde yaşadıkları toplumun dışında kalmaları ya da yurttaşlık haklarından yararlanamamalarıdır (Sapancalı, 2005: 53’ten akt.; Hekimler, 2012: 4).

Sosyal dışlanma bazı görüşlere göre, farklı bir kavram değil yoksulluğun farklı bir görünümüdür. Bunun yanı sıra yoksulluktan ayrı tutulması gerektiği, kapsamlı ve çok boyutlu olması gereği farklı dinamik bir süreç olduğu görüşü de yaygındır (Tokol, 2018: 152). Buna göre, yoksulluk sınırının çok altında kalmasına rağmen, işgücü piyasasına katılabilen, istedikleri kaynaklara ulaşabilenler olabileceği gibi, bu sınırın çok üstünde olup geleneksel gelir ve tüketim harcaması dışında kalan kriterlere göre, çok daha yoksun sayılabilecek insanlar da olabilmektedir. Sosyal dışlanmaya maruz kalmış kişilerin her zaman yoksul kişiler olduğu doğru olamayacaktır. Göçmenler, azınlıklar, çocuklar gibi sosyal dışlanmış gruplar yoksul olmasalar dahi toplumdan dışlanabilmektedirler (Sapançalı, 2005: 57'den akt.; Hekimler, 2012).

Gelir dağılımı, istihdam, eğitim ya da sağlık hizmetlerinden yararlanma konusunda eşitsizlikler yaşanabilmektedir. Politik ve kültürel faaliyetlere katılmada da eşitsizlikler olabilmektedir. Eşitsizliğin en uç biçimi sosyal dışlanma şeklinde gerçekleşebilmektedir (Jamrozık, 1998: 132'den akt.; Çakır 2002: 94).

1.3. Sosyal Dışlanmanın Boyutları

Sosyal dışlanma kimi zaman çalışma, gelir, konut sahibi olma ve eğitime erişime gibi alanlardan dışlanma anlamına geldiği gibi kimi zaman da işsizlik ve işsizliğe bağlı yaşamın çeşitli ekonomik ve sosyal alanlarına erişimde sorunlar anlamına gelmekte, refah devleti imkanlarından faydalanamama olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal dışlanmanın ekonomik, sosyal ve siyasal olmak üzere üç boyutu önem arz etmektedir. Bu üç boyut bağımsız olmadığı gibi birbirine etki etmektedir. Bir örnekle açıklamak gerekirse ekonomik hayattan dışlanmış bir bireyin sosyal ve siyasal hayatta söz sahibi olabileceğini söylemek zordur (Hatipler, 2019:47).

Çalışma, bir topluma sosyal katılım sağlama, gelir dağılımından pay alma ve ekonomik kazanç elde etmede en önemli yollardan biridir. Çalışmanın gelir kaynağı olmasının yanı sıra belirli sosyal ilişkileri kurma fonksiyonu vardır. İşsizlik günümüzün en önemli ekonomik dışlanma kaynaklarından biridir. Ancak bunun yanı sıra kötü çalışma koşulları da ekonomik dışlanmaya neden olmaktadır. Çalışarak, insan onuruna yakışır

Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılık... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
bir şekilde ihtiyaçlarını karşılayabilmek ekonomik dışlanmayı önlemede en önemli unsurlardandır (Çakır, 2002:86).

Sosyal dışlanmanın en uç noktası, yaşamını biyolojik olarak bile sürdürememe boyutu yani ekonomik dışlanma boyutudur (Adaman ve Keyder, 2005: 9). Bu boyut iş, hizmet piyasasından ve tüketim toplumundan dışlanmayı içermektedir. İnanç, etnik köken, cinsiyet, kültürel özellikler temelli farklılıklar nedeniyle sosyal ve kültürel hayata yeterince katılamamayı sosyo-kültürel boyut ifade etmekte, mekânsal boyut ise farklı etkenlerle açıklanmaktadır (Arslan, 2013: 503).

Toplumsal bakımdan sosyal dışlanma ise, kurumsal düzenlemelerin bir sonucudur. Sosyo-ekonomik bir sistemdeki parçalanmışlık, adaletsizlik, mal, hizmet ve kaynaklara ulaşmada güçlükler ve cesaret kırıcı kurum, kural ve süreçler içeriyorsa bunun sonucunda bazı gruplar, benzerlerine tanınmış olan haklardan kendilerinin yoksun bırakıldığını düşünüyorsa bireylerin ve grupların günlük hayatlarında sınırlılıklara ve zorluklara neden olabilmektedir. Bu anlamda sosyal dışlanma cins, renk, ırk, ulusal soy ya da diğer türde ayrımcılık ve eşitsizliklerin yaygın olduğu toplumların tipik sorunudur (Sapançalı, 2005: 28'den akt.; Hekimler, 2012).

Filmde toplumdaki kamusal alanlara erişemeyen bireylerin maruz kaldığı mekânsal dışlanma sıkça görülmektedir. Ayrıca fiziksel kamu alanları dışında kamusal hizmetlere erişimleri de kısıtlıdır Kültürel dışlanma, toplumsal ve kültürel yaşamın kısıtlanmasıdır. Din, mezhep veya etnik köken farklılıkları, cinsel tercihler kültürel dışlanma sebepleri olabilmektedir. Bu durumdaki kişilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklere alınmaması, onlara farklı davranışlarda bulunulması, onların sürekli engellenmesi kültürel dışlanmaya örnek oluşturmaktadır (Tokol, 2018:155).

1.4. Sosyal İçerme Politikaları

Sosyal dışlanma ile mücadelede kullanılan sosyal içerme kavramı da Avrupa kökenli bir kavramdır. “Sosyal dışlanma ile mücadeleye yönelik dinamikler ve politikalar” olarak tanımlanabilir (Balaban, 2016: 25). Günümüzde sosyal dışlanma uluslararası örgütlerce de takip edilmektedir.

Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılık... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
Uluslararası Çalışma Örgütü gibi örgütler aracılığı ile sosyal dışlanma takip edilmekte ve toplumsal önlemler alınmaktadır (Özgökçeler, 2006: 13).

Sosyal içerme politikaları sosyal dışlanma riski altında olan bireyler için emek piyasasına girişte kolaylık sağlayıcı kurumsal düzenlemelerdir. Özellikle, Avrupa’da sosyal içerme yaklaşımı, alternatif bir politika olarak ortaya çıkmıştır. Kavram, günümüzde ilk baştaki anlamından daha geniş bir kapsamda tüm dezavantajlı grupları içermektedir. Sosyal içerme politikalarının sağlayıcısı devlet, ekonomik, sosyal ve kültürel hayata katılımı fırsat eşitliğini sağlayacak düzenlemeleri yapmaktadır (Rawal, 2008: 177’ den akt.; Gümüş, 2020a:141).

Sosyal dışlanma/içerme konusu 1990’lı yılların başından itibaren Avrupa Birliği’nin gündemine girmiştir.1985-1995 yılları arasında Avrupa Komisyonu başkanı olan Jacques Delors konuyu AB gündemine getirmiştir. Bu sayede 1990 yılında Avrupa Topluluğu Komisyonunca Sosyal Dışlanmayla Mücadelede Ulusal Politikalar Gözlemevi kurulmuştur. 1993 yılında yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması’na III. Ek Sosyal Politika Protokolü ve Sosyal Politika Antlaşması’nın 1. maddesinde sosyal dışlanma ile mücadeleye yer verilen ilk resmî belge düzenlenmiştir. Mart 2000 Lizbon Zirvesi ile “ilk olarak yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelede üye ülkelerin çabalarını desteklemek, ikinci olarak sosyal içermeye daha fazla imkân sağlayan bir Avrupa kurmak” hedefleri belirlenmiştir 2001 Avrupa Komisyonu ve Sosyal Koruma Komitesi AB üyesi ülkelere sosyal içermeye yönelik ulusal eylem planlarını sunma yükümlülüğü getirilmiştir. 2001 Leaken Zirvesi’nde sosyal içerme için ortak göstergeler tanımlanmıştır. 2003 Nice Antlaşması’nda destekleme faaliyetleri arasında sosyal dışlanmaya yer verilmiştir. 2005 “Sosyal Politika Gündeminde” yoksullukla ve sosyal dışlanmayla mücadeleye yer verilmiştir. 2014-2020 yılları arasında ise “İstihdam ve Sosyal Yenilik Programı” ile yine sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadeleye destek verilmesi hedeflenmiştir (Tokol ve Alper, 2020:319-322).

2. AYRIMCILIK

Ayrımcılık, bir kişiye ya da gruba değişik nedenlerden dolayı farklı davranış tarzlarında bulunulmasıdır. Sosyolojik açıdan önemli bir nokta, ayrımcılığa uğrayan kişiler arasında kimlik bilincinin ve grubuyla bütünleşmenin giderek artmasıdır. Açık ayrımcılıkta, ayrımcılığı uygulayan tarafla uygulanan taraf arasında büyük bir güç dengesizliği bulunur (Zencirkıran, 2017:129). Eşitliğin önemli bir değer olması, bir toplumda ırk, din, etnik köken temelinde azınlıklara katı ayrımcılık uygulanıyorsa yaş ve cinsiyete dayalı önemli eşitsizlikler söz konusuysa azınlıkların, kadınların ve gençlerin yukarı toplumsal hareketliliği son derece yavaş ve düşük oranda gerçekleşir (Zencirkıran, 2017:146).

Dökmen' e göre (Dökmen, 2012: 98) önyargılı olduğumuz gruplara karşı bilişsel, duygusal ve davranışsal öğeler geliştiririz bunu yaparken de düşüncelerimiz, davranışlarımız ve niyetlerimizi harekete geçiririz. Bora'ya göre (2012: 175) cinsiyet rolleri hem zaman içinde hem de kültürden kültüre değişmektedir. Toplumsal cinsiyet kalıpları oluşturulmakta, yeniden üretilmekte ve bu yolla sürdürülmektedir.

2.1. Nedenlerine ve Türlerine Göre Ayrımcılık

Nedenlerine göre ayrımcılık türleri, insanın farklılık geliştirdiği doğuştan ve sonradan ortaya çıkan özellikleridir. İlki doğuştan özelliklerle tezahür eden kişi veya grubun, cinsiyet, ırk, yaş, renk gibi değiştiremeyeceği ve doğuştan sahip olduğu özelliklerinden dolayı ayrımcılığa maruz kalmasıdır. İkincisi sonradan elde edilen özelliklerle tezahür eden kişi veya grubun dil, din, siyasi düşünce, medeni durum, hastalık, meslek, fiziksel görünüm ve yaşam tarzı gibi pek çok nedenle ayrımcılığa uğramasıdır (Tokol ve Alper, 2020:329).

2.1.1. Cinsiyetçi Ayrımcılık

Cinsiyet ayrımcılığı, çalışanlar ile ilgili kararlar bireylerin niteliklerinden veya iş performanslarından ziyade, cinsiyete dayalı olarak alındığı zaman ortaya çıkmaktadır. Çalışma yaşamında kadınlar genellikle

cinsiyet ayrımcılığına maruz kalan taraftırlar. Kadınlar vasıfsız işlerde görevlendirilme, yükselme imkanlarından yararlandırılmama, ücret eşitsizliği gibi uygulamalarla ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Üstelik bu ayrımcı uygulamalar işe alınma süreci öncesinde yalnızca erkeklerin başvurabileceği ilanların açılmasından başlayıp işten çıkarılma süreçlerinde erkekler yerine kadınların tercih edilmesine kadar varmaktadır. İşten çıkarılmada kadınları tercih etme gerekçesi olarak da kadınların fiziki güçsüzlükleri, hamilelik ve çocuk bakımı gibi engelleri gösterilmektedir (İleri, 2016:139).

Cinsiyete dayalı ayrımcılığa gündelik yaşamda sıkça rastlanılmaktadır. Bu ayrımcılık türüyle, en yaygın olarak eğitim ve işe girme konularında karşılaşmaktadır. Kızların daha az okula gönderilmesi, iş yaşamında da bazı işkollarının kadınları dışlaması, yükselme imkânlarının kadınlar için zorlaştırılması, ücret eşitsizliklerinin kadınların aleyhinde olması gibi örnekler verilebilmektedir (Dökmen, 2012: 118).

2.1.2. Çalışma Hayatında Ayrımcılık

ILO, “çalışma hayatında ayrımcılığı” istihdam veya meslek alanında fırsat veya işlem eşitliğini ortadan kaldırma veya bozma etkisi olan ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal görüş, ulusal veya sosyal köken temeline dayalı her tür ayrılık, gözetme, ayrı tutma veya üstün tutma “şeklinde tanımlamaktadır. ILO “111 sayılı İstihdamda ve Meslekte Ayrımcılık Sözleşmesi” ile bu sayılan ayrımcılık türlerini yasaklamaktadır. Çalışma hayatında ayrımcılık, emek piyasasında eşitsizlikler yaratmaktadır. İstihdamda ayrımcılık, yoksulluk ve sosyal bölünme sorunları yaratmaktadır. Barışçı örgüt kültürü yaygınlsa çalışanların örgütsel bağlılıkları yüksek olacaktır. Fiske’ye göre yıllardır ayrımcılık ile yapılan mücadelede sadece kalıplaşmış önyargılarla mücadeleye yönelik olarak ırk, renk, dil, din gibi alanlarda sürdürülmektedir. Oysa pek çok kişi veya grubun maruz kaldığı önyargıların kaynağı, geleneksel önyargılardan uzaktır. Bu nedenle mücadele gerekli ancak yetersiz kalmaktadır (Tokol ve Alper, 2020:335-337).

2.1.3. Siyahilere Yönelik Ayrımcılık

18. yüzyıl başlarında siyahilere yönelik hızlı bir köle piyasası oluşturulmuştur. 4 Temmuz 1776' da ABD Bağımsızlık Bildirgesi ilan edilmiştir. Bu bildirmede tüm insanların eşit olduğu yer almıştır ve insan haklarının yasal güvence altına alınması için yönetimler kurulması çağrısı yapılmıştır. Buna karşın siyahilere ve diğer azınlıklara yönelik ayrımcılık ve ırkçılık bildirden sonra da devam ettirilmiştir (Davutoğlu, 2015: 56'dan akt.; Çakı ve Gazi, 2018:51).

Siyahilere yönelik ayrımcılık sadece Afrika' ya özgü bir durum da değildir. Güney Afrika' da azınlık beyaz nüfus tarafından yerli siyah halka karşı 1948-1994 yılları arasında yaklaşık yarım asır süren sömürgeci uygulamalar ayrımcı devlet politikalarının düzenlenmesine neden olmuştur. Kurumsallaşmış bir şekilde sürdürülen bu politikalar Apartheid olarak adlandırılmıştır (Gümüş, 2020b:26).

2.2. Uluslararası Sözleşmelerde Ayrımcılık Yasağı

Birleşmiş Milletler 'in kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ayrımcılıkla ilgili bazı düzenlemelere yer vermektedir. Dezavantajlı gruplar açısından ise "*Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)*" bulunmaktadır. UNESCO ise 1960 yılında "*Öğretim Alanında Ayrımcılığa Karşı Savaşım Sözleşmesi*"ni kabul etmiştir. Ayrımcılık yasağı vurgusu uluslararası hukukta ilk kez ILO belgelerinde yer almaktadır. "*100 sayılı Eşit Ücret Sözleşmesi*" ise ücretin belirlenmesinde cinsiyete dayalı ayrımcılığı yasaklamıştır (Tokol ve Alper, 2020:337).

Ayrımcılıkla mücadelede ekonomik alanda verilecek olan mücadeleler oldukça önemlidir. Devletlerin dezavantajlı gruplara yönelik istihdam ve temsil güçlerini arttırması mücadeleye destek verecektir (ILO ITC, 2009).

3. GİZLİ SAYILAR FİLMİ

Bu çalışmada Theodore Melfi' nin yönetmenliğini yaptığı ve başrolünde Taraji P. Henson, Octavia Spencer, Janelle Monae' nin oynadığı 2017 yapımı *Hidden Figures* filminin söylem çözümlemesi yapılmıştır.

3.1. Metodoloji

Siyahilere yönelik ayrımcılık "*Gizli Sayılar (Hidden Figures)*" filminde vurgulanmaktadır. Bu bağlamda filmde verilen mesajları ortaya koymak, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesi, güç, siyasi ve ideolojik ilişkilerin belli bir söylem çerçevesinde değişimini ortaya koymaktadır (Oğuz, 2008: 54). Çalışmada nitel bir inceleme benimsenmiştir. Elde edilen bulgular, söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir.

3.2. Gizli Sayılar Filmi Üzerine

2017 yılı yapımı Theodore Melfi' nin yönetmeni olduğu film dram, biyografi, tarih türündedir. Filmin başrol oyuncularını Taraji P. Henson (Katherine G. Johnson), Octavia Spencer (Dorothy Vaughan) ve Janelle Monae (Mary Jackson) 'dır.

Filmin konusu şu şekildedir; 1960'ların başlarında ABD, SSCB'nin gerisindedir. Gereken matematik hesaplamalarını insan bilgisayarlar adı altında matematikçiler yapmaktadırlar. 1960'lar Afro Amerikalılara karşı katı ayrımcılık politikalarının uygulandığı yıllardır. NASA'da görev yapan üç siyah Amerikalı kadın matematikçi, o dönemde ırkçı politikalar nedeniyle beyazlardan farklı bir binada çalışmaktadırlar.

Katherine, Dorothy ve Mary, bir yandan ülkelerinin ve dünyanın geleceği için önemli projelerde çalışırken bir yandan da kendilerine yapılan ayrımcılığa karşı mücadele etmektedirler. Üç siyah kadınının

Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılık... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
yükselmelerinde elbette ki beyaz meslektaşlarının birden bire ırkçılığı bırakmaları değil NASA' nın çıkarlarını gözetmesi de etkilidir.

Katherine, astronot John Glenn'i uzaya gönderme amacı güden Merkür Projesi'ne atanır. bu projede beyaz erkekler baskındır, Katherine hem erkeklerin arasında bir kadın olarak hem de beyazların arasında siyah olarak kendini kabul ettirmek için çaba gösterirken bir yandan da gündelik hayatını zorlaştıran ayrımcı uygulamalarla baş etmek zorundadır.

Dorothy ise bir süpervizörün yapması gereken bütün görevleri yerine getirmektedir. Buna karşın düşük maaş alan ve bir türlü terfi ettirilmeyen bir pozisyondadır. Dorothy Vaughn açık bir şekilde denetim işi yapmasına rağmen gözetmen olarak tanımlanmaktadır.

Mary de siyah Amerikalılara uygulanan eğitimde ayrımcılık sebebiyle mühendis olabilmek için mücadele etmek zorundadır. NASA' nın mühendislik programına girebilmek için tamamen beyaz bir okulda gece dersleri almasına izin verecek bir mahkeme kararına ihtiyaç duyduğunda, davadaki yargıcın egosuna başvurmaktadır. Mary, bu davanın yargıcını, tarihin onu bir bağınaz olarak hatırlayamayacağı kadar önemli olduğuna ve ikisi için de bunun yasal bir miras meselesi olduğuna ikna etmektedir.

İş ortamında çoktan hak ettikleri çalışma koşullarına ve eşit haklara sahip olabilmek için çabalayan bu kadınların, gündelik hayatlarına yapılan vurgular sayesinde, verdikleri mücadeleleri ve anne, eş, evlat gibi rollerinin getirdiği farklı sorumluluklarla temsilîyetlerinin önemi vurgulanmaktadır. Filmde yer alan bu ırkçı ve cinsiyetçi sosyal dışlanma ve ayrımcılık kavramları için önemli bir içerik olarak değerlendirilmiş ve çalışmanın temelini oluşturmuştur.

3.3. Bulgular

1960'lı yıllarda kadınlar, mühendislik, öğretmenlik gibi işler için dikkate alınmıyordu. Kanunlar eşitlikçi değildi. Amerika'nın Rusya ile girdiği uzay savaşında gereken her türlü iş gücüne ihtiyaç duyulması nedeni ile kadınlar lehine bir değişiklik yaşandı.

Film, kadınların ekonomik ve sosyal mücadelesini ele almaktadır. Ataerkil sistemde eşitsizliğinin var olduğu görülmektedir. Aynı zamanda siyahlar ile beyazların aynı tuvaletlere girmediğini, toplu taşıma araçlarında ve kamusal mekânlarda ayrı oturma alanlarının olduğunu ve gündelik yaşamda bu durumun toplumsal problemler yarattığını, ırk ayrımcılığının fiziksel olarak da mekâna yansdığı görülmektedir.

Filmin finalinde, Katherine'nin NASA'nın uzay görev ekibinin ilk siyahi kadın matematikçisi; Dorothy'nin ilk siyahi kadın müdürü, Mary'nin ise NASA'nın ilk siyahi kadın mühendisi olduğu görülmektedir. Sonuçta bu üç siyahi kadın kişisel başarılarının yanında toplumsal önyargıların çoğunu yıkararak ve eşitsizliklere karşı çıkararak, beyazların ve siyahların bir arada olabileceğini göstererek toplumsal bir başarının da parçası olmaktadır.

3.4. Gizli Sayılar Film Analizi

Hidden Figures filmi, Katherine'in çocukluğundan bir sahne ile başlamaktadır. Eş zamanlı olarak da okul yetkililerinin, siyahi ebeveyn bir çiftte Batı Virginia Koleji hakkında "siyahiler için eyaletteki en iyi okuldur" dediği görülmektedir. Katherine matematikte oldukça başarılıdır ve bu başarısı ile dikkat çekmiştir. Bu nedenle öğretmenleri daha iyi bir okula gitmesi yönünde ailesiyle konuşmaktadır. Bu sahnede, siyahların ve beyazların eğitim alanında ayrıştırıldığı ve farklı okullarda eğitim almak zorunda bırakıldıkları anlaşılmaktadır.

1961 yılında Hampton, Virginia'da Katherine, Mary ve Dorothy'nin yolda arabaları bozulur. Mary, tam otostop yapmaya yeltenecektir ki bir polis arabasının siren sesiyle onlara yaklaştığını görürler. Dorothy'nin, "Arabanın bozulması suç değil" dediği diğerinin de ona "Siyahi olmak da suç değil" diye yanıt verdiği diyalog yaşanırken arabanın içindeki Katherine de arabadan çıkar ve "Düğmelerini ilikle Mary, kimse senin yüzünden hapse gitmek istemiyor" diye çıkarır. Polis memuru iyice yaklaştığında hepsi düğmelerini ilikler ve ellerini önlerinde bağlar vaziyette polis memurunun arabadan inmesini beklemeye geçerler. Polis Memuru kadınlara kimliklerini görmek istediğini söyler. Kadınlar Langley' de (NASA) işe gitmek üzere olduklarını söylerler. Konuşmanın devamında Dorothy, "Roketlerimizi

uzaya göndermek için hesaplamayla ilgili çok şey yapıyoruz” der. Polis Memuru “Nasa... İşe aldıklarına dair fikrim yoktu...” şeklinde yorum yapar. Dorothy, uzay programında çalışan çok kadın olduğunu söyler. Polis memuru “kahrolası Ruslar şu an bizi izliyorlar” diyerek başını gökyüzüne çevirir. Sonra kadınlara dönerek Mercury 7’lisi ile tanışıp tanışmadıklarını sorar. Kadınlardan evet yanıtını alınca da komünistlerden önce oraya birilerini göndermeleri gerektiğini söyler. Bu diyaloglardan sonra polis memuru tavrını oldukça yumuşatır ve kadınlara yol boyunca polis arabasıyla eşlik etmek istediğini söyler. Polis memuru bu sözleriyle siyah kadınların NASA’da öncesinde çalışmadıklarını ima etmektedir. Dorothy de orada artık çok kadın çalıştığını söyleyerek o dönemde NASA’nın Ruslar’ın önüne geçebilmek için işgücü sınırlamalarını terk ettiğini anlaşılmaktadır.

NASA’da Ruslar’a ait “Korabl-Sputnik-4” in izlendiği görülmektedir. Rusların roketi yörüngeye girmeyi başarmaktadır. ABD Başkanı’nın da konuyla yakından ilgilendiğini gösteren bir NASA yetkilisiyle telefon görüşmesi yaptığı görülmektedir. Bay Harrison, ekibine bir matematikçiye ihtiyacının olduğunu söyler. West Computing Group (Batı Hesap Grubu) yazan bir kapıdan bir başka üç siyahi kadının girdiği görülmektedir. İçerideki kapıda ise Colored Computers (Siyahi Bilgisayarlar) yazmaktadır. Dorothy, buradaki işlerden sorumlu bir görevde gibi gözükmektedir. Gelen kadınları işe yönlendirecek, görev tanımlamaları yapmaktadır. Yeni gelen ve geciken üç kadına “eğer gecikerseniz görev alamazsınız, görev alamazsanız bir işiniz olmaz” sözleriyle işlerin kalıcı değil geçici olduğunu vurgulamaktadır. Ardından “kalıcı bir görev” olarak açıkladığı Mercury 7 prototipi testi için Mary’nin görevlendirildiğini açıklar ve onu işe yönlendirir. Mitchell, Doğu Yakası grubunun süpervizörlüğünü sürdürmektedir. Dorothy ile görüşmek ister ve analitik geometri uzmanı birine ihtiyaç duyduklarını ve bu pozisyonu Doğu grubundan biriyle dolduramadıkları için böyle birinin olup olmayacağı konusunda Dorothy’den yönlendirme yapmasını ister. Dorothy kalıcı mı geçici mi olduğunu sorduğunda ise Mitchel’ in yanıtı “Her şey geçici Dorothy” olmaktadır. Dorothy bu diyalogun ardından Mitchell’i durdurmak ister ve daha önceden yapmış olduğu müdürlük başvurusunun ne aşamada olduğunu sormaya çalışır. Mitchell, resmi cevabın hayır olduğunu söyler. “Siyahi ekibe kalıcı bir müdür atamayacaklar” diye sözlerine ekler. Dorothy bir yıldan uzun

Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılık... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
zamandır müdürlük görevinin boş olduğu söylemeye çalışacak olsa da Mitchel umursamadan oradan ayrılır.

Bu diyaloglardan NASA’ da siyahların çalışmasına izin verilmekle birlikte beyazlardan ayrı olarak sadece geçici iş tanımlamalarının olduğu anlaşılmaktadır. Bu da beyazların çalışma hayatında eşitsizlik içeren uygulamalarından biri olarak dikkat çekmektedir. Siyahlar yalnızca geçici görevlendirmelerle işlerini devam ettirebilmektedir. Bu da siyahlar için ekonomik güvencesizlik anlamına gelmektedir. Beyaz insan bilgisayarlardan ayrı olarak siyahlar yalnızca geçici işlere verilmektedirler. O dönemde insan bilgisayarlar olarak çalışan hesaplama gruplarında siyahilerin istihdam koşullarının beyazlara göre ideal olandan çok uzak olduğu açıktır.

Sahne MARY’ e geçtiğinde, “Mach 1 Tünel Testi” yapılmaktadır. Test pek de başarılı geçmez. Sorumlu yetkili Mary’ e mühendisliğe dair sorular sorar ve yanıtları çok tatmin edici bulur. Yetkili, Mary’e bilgisayar değil mühendis olması gerektiğini söyler. Mary, “ben siyahi bir kadının o nedenle imkansız olanla ilgilenmeyeceğim” diye yanıt verir. Yetkili Zielinski, “o zaman bende ailesi Nazi kampında ölmüş Polonyalı bir Yahudiyim, şu an bir astronotu yıldızlara taşıyacak bir uzay gemisinin aşığınsında duruyorum. İmkânsızı yaşadığımızı bence söyleyebiliriz” diye karşılık verir. Mary’e eğer beyaz bir erkek olsaydı, mühendis olup olmayacağını sorar: Mary, “gerekmezdi, zaten olmuştum bile” diye yanıtlar. İki arasında bu diyalog ırkçı ve cinsiyetçi ayrımcılık nedeniyle bireylerin sosyal dışlanmalarının sonuçlarının toplumsal yaşama dilediklerince katılmalarının engellenmesi, cesaret kırıcı kurum ve kurallar üzerine kurulması nedeniyle bireylerin sindirildiği anlaşılmaktadır.

Dorothy, Mitchell’in analitik geometri uzmanı talebine Katherine’yi yönlendirmiştir. Mitchell ve Katherine koridorda ilerlerken Mitchell birtakım kuralları sıralamaktadır. “Etekler dizi geçmeli, süveterler bluzlara tercih edilmeli, mücevher olmamalı, basit bir inci kolye dışında” diye sıralar. Müdürü Bay Harrison ile o konuşmadıkça onunla konuşmaması gerektiğini söyler. Çoğu bilgisayarın da birkaç günden fazla dayanmadığını ekler ve ona “geçiş izni” dediği bir kart uzatır. “Burada siyahi birisi hiç

olmadı Katherine, beni utandırma” diyerek diyalogu sonlandırır. Katherine “Space Task Group” yazan kapıdan içeri girer. İçerisinin erkek çalışanlarla dolu olduğu görülmektedir. Elinde çöp kutusuyla yaklaşan bir çalışan onu Katherine’nin kucağına bırakır. Katherine bu benim işim değil diyecek olmadan yanından uzaklaşır. Bu çözümlemede, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve ırk ayrımcılığının eş zamanlı olarak yapılması söz konusudur. Kadınlara yüklenen görevlere bakıldığında toplumsal cinsiyetçi bakış açısıyla genellikle kadın evi toplayan düzenleyen ve temizliğinden sorumlu olan kişidir ve temizlikten sorumlu olan bir kadın bakış açısıyla Katherine’ ye çöp kutusu verilmesi toplumsal cinsiyet rollerinin altının çizilmesidir. Irk ayrımcılığı açısından bakıldığında ise, siyahların ancak çöp toplamak için böyle bir yerde olabilirler vurgusu yapılmaktadır. Katherine’e çöp kutusu uzatmaları ona sınırlarını bildirmek ve görevinin ancak bu olabileceğini hatırlatmak içindir. Beyazlar siyahların başka bir görevde asla bulunamayacaklarını onlara her fırsatta hatırlatmaktadırlar.

Katherine dışında orada tek bir kadın çalışan vardır ve Katherine onun yanına yaklaşır ve Bay Harrison’ un bilgisayarını getirdiğini söyler. Kadın çalışan Katherine’ye arkadaki bir masaya geçmesini söyler ve Bay Harrison’un ona asla ısınmayacağını, onu beklememesi gerektiği söyler. Harrison öncesinde Paul’un yaptığı hesaplamaların kontrolü görevini Katherine’ye verir. Paul’un bu durumdan hoşnut olmadığı açıktır. Katherine’ ye verdiği hesaplamaların bazı bölümlerinin üzerini gizli bilgileri olmaları gerekçesiyle kapatır.

Katherine’nin tek kadın çalışan olan Ruth’un yanına gittiği bir diğer sahnede, Katherine kadınlar tuvaletinin nerede olduğunu sorar. Ruth’un verdiği yanıt “sizinkinin yerini bilmiyorum” olur. Dış gruplara abartılı olumsuzluklar yüklenerek onlara karşı yapılacak davranışlar meşrulaştırılır (Zencirkıran, 2017:113). “Biz” ve “onlar” yalnızca iki ayrı insan grubunu değil, tümüyle farklı iki tutum arasındaki, duygusal bağlanma ve antipati, güven ve kuşku, güvenlik ve korku, işbirliği ve çekişme arasındaki ayrımı temsil eder. “Biz” ait olduğumuz grup anlamına gelir. ”Onlar” ise ne ait olmayı isteyebileceğim ne de istediğim bir grubu anlatır. Dolayısıyla o grupta neler olup bittiğine ilişkin gözümde canlanan şeyler, belli belirsiz ve kopuktur (Bauman, 2006’dan akt.;Zencirkıran, 2017:113).Ruth, verdiği

Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılık... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
cevapla beyazlar ve siyahların arasındaki ayrımı “biz” ve “siz” kelimelerini kullanarak ortaya oymuştur.

Katherine elinde dosyalarla koşmaya başlar. Epeyce koşuktan sonra West Computing Group’taki (Batı Yakası) üzerinde Colored Ladies Room (Siyahi Kadınlar Tuvaleti) yazan tuvalete varabilmektedir. Aynı uzun yoldan geri döndüğünde Ruth neredeydin diye sorar ve işlerini bitirmesini söyler. Katherine çalışma ofisinin ortasında duran kahve alanından kendine bir kahve aldığı anda ise tüm çalışanlar gözlerini ona dikmiş bakmaktadır. Bu sahne ile ırk ayrımcılığının toplumda mekânların kullanımında da ne kadar baskın olduğunu anlaşılmaktadır.

Katherine kimsenin kalmadığı geç saatlere kadar çalışır. Bay Harrison’a hesaplamaları teslim etmek için yanına gider. Bay Harrison uzaya gitmek için matematiğe ihtiyaçları olduğunu fakat sayıların ardına bakmaları gerektiğini söyler ve ekler “toplama makinesi olan akıllı bir kıza daha ihtiyacım yok”. Harrison şimdiye kadar Katherine’ye siyah olmasından dolayı herhangi bir söylemde bulunmamıştır. Fakat bu sahnede onun da toplumsal cinsiyetçi bir söylemde bulunduğu görülmektedir. Başka bir çalışma günü sahnesinde Katherine çalışırken bir kahve almak için kahve alanına gider ve artık orada da Colored (siyahi) yazan bir kahve termosu ayrıldığını görür. Mekânsal ayrımcılık en küçük alanlarda da dahi beyazların iktidar gösterisine dönüşmektedir.

Dorothy’nin başka bir sahnesinde kendi bölümünden ayrılıp East Computing Room’a gittiği görülür. Mitchell’ e birtakım hesaplamalar getirdiğini söyler. Mitchell buraya kadar gelmene gerek yoktu diye yanıt verir. Dorothy’ e aslında görevi olmayan bir yığın hesaplama dosyasını giderken götürmesini söyler. Tıpkı Katherine’nin kucağına çöp sepetinin verilmesi gibi Mitchell Dorothy’ e aslında görevi olmayan bir yığın evrakı taşınması görevini vermekle ırk ayrımcılığı açısından siyahların ancak vasıfsız işlerde yer alabileceği vurgusunu yapar.

Dorothy, iki oğluyla birlikte kütüphaneye gider. Beyaz bir görevli, kadın yaklaşır ve “burada sorun istemiyoruz” der siyahi kısımda kitaplarınız var. Dorothy aradığı kitabı orada bulamadığını söyler. Ve bir güvenlik

görevlisi eşliğinde Dorothy ve oğullarını kütüphaneden çıkarır. İki oğlu ile otobüsün arka koltuklarında yolculuk eden Dorothy çantasından kitabı çıkarır ve şaşırın oğluna “oğlum ben vergi ödüyorum, o vergiler o kütüphanedeki her şeyi ödüyor zaten parasını ödediğin bir şeyi alabilirsin” der. Bu sözleriyle kültürel alanlardan da dışlanan siyahların aslında ekonomiye yaptığı katkının karşılığında da eşit yararlanmalarının engellendiği anlaşılmaktadır.

Mary, Katherine ve Dorothy kilise ayini için toplanırlar ve sonrasında arkadaşları eş hayatta olmayan Katherine’i Albay ile tanıştırlar. Katherine Jim Johnson ile sohbetinde uzay programında görev aldığını ve gerekli hesaplamaları yaptığını söyler ve Albay da gülerek “Kadınların böyle şeyler...” diyecekken Katherine konuşmayı sonlandırmak istediğini belli eder. Ve Albay Jim’in cinsiyet ayrımcılığı içeren sözlerine karşılık şu cevabı verir: “...Kosinüs, karekök ve son zamanlarda analitik geometri ile ilgili 10 binden fazla hesap yapıyorum. Elimle. Batı Hesaplama Grubunda 20 yüksek kabiliyetli siyahi kadın var. Kadınların NASA’da bir şeyler yapmasına izin veriyorlar Bay Johnson. Etek giydiğimiz için de değil. Gözlük taktığımız için”.

Katherine’nin yine çalıştığı yerde siyahlara ayrılan bir tuvalet olmadığı için dışarı çıktığı bir günde, döndüğünde, Harrison “Nereye baksam sana ihtiyacım olan yerde değilsin” der. Katherine tuvalete kendisi için bir tuvalet olmadığını söyler. Harrison’ın “Ne demek burada senin için tuvalet yok?” diye sorar ve şu cevabı alır: “ Bu binada veya Batı kampüsü dışındaki hiçbir binada siyahi tuvaleti yok. Ki bu da 800 metre eder. Bunu biliyor muydunuz? Sırf rahatlamak için Timbuktu’ya kadar yürümem lazım. El bisikletlerinden birini de kullanamıyorum. Bunu bir düşünün Bay Harrison. Üniformam. Diz altı etek ve topuklularım. Ve basit inci kolye. Benim incilerim yok. Tanrı biliyor, siyahilere incileri karşılayacak kadar çalışıyorum. Hiçbirinizin dokunmak istemediği bir demlikten kahve içiyorum. O yüzden kusura bakmayın eğer günde birkaç kez tuvalete gitmek zorundaysam”. Bu sözler sonrasında iş ortamında karşılaştığı bu ırka dayalı ayrımcılığa Harrison, kahve makinesi üzerindeki siyah (colored) etiketini kaldırarak yanıt verir. Daha sonra da Batı Hesap Grubundaki siyahların girdiği tuvaletteki (colored ladies room) tabelayı bütün çalışanların önünde

Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılık... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
kırar. Düzenin birileri tarafından yıkılabileceğinin olanaklı olduğu ancak düzene karşı ses yükseltecek birilerinin olması gerektiği mesajı verilmektedir.

Mary, NASA’da mühendis olması için gerekli olan sadece beyazların gidebildiği Hampton Yüksekokulu’ndaki derslere katılabilmek için Hakim karşısına çıkar, Yargıç, Hampton daha önce Virginia eyaletinde hiçbir siyahi kadın beyaz bir okulda ders almamış olduğunu söyler. Mary, “Alan Shepard o roketin tepesine oturmadan önce hiçbir Amerikalı uzaya dokunmamıştı. Artık New Hampshire’den Amerikalı donanma olarak hatırlanacak. Yıldızlara ilk dokunan. Ve ben efendim. NASA’da mühendis olmayı planlıyorum. Ama bunu tamamı beyaz okuldaki dersleri almadan yapamam. Derimin rengini de değiştiremem. O yüzden ilk olmaktan başka şansım da yok. Ki bunu da sızsiz yapamam efendim. Sayın hakim, bugünkü bütün davalarınız içinde hangisi yüzyıl sonra bir önem arz edecek? Hangisi sizi ilk yapacak?” sözleriyle yapılan ayrımcılığı tümüyle dile getirmektedir.

NASA’da işler olduğundan hızlı ilerlemeye başlamıştır.21 Temmuz 1961’ de Liberty Bell 7 kapsülü okyanusta kaybolur. Ekip tekrar toplanır ve John Glenn’i geri getirmek için yeni hesaplamalar yapmaları gerekmektedir. Fakat Katherine’nin güncel olmayan hesaplamalarla çalışması mümkün değildir. Pentagon Bilgilendirme toplantılarına girmek ister. Ancak kadınların katılması için protokol olmaması karşılığını alır. Dorothy IBM’in başına getirilir. Bu görevle, Katherine’in Uzay Görev Grubundaki bilgisayarlık görevi sona erer. Fakat Harrison IBM’in verdiği kalkış koordinatlarında sorun olduğu tespit eder. Katherine uçuşa dakikalar kala hesaplamalar yapar ve problemi çözer.

Filmde verilen diğer bir mesajda, beyazların kurmuş olduğu ayrımcılıklar sistemini yıkacak girişimlerin yine beyazların arasından çıkması şeklindedir. Harrison’un Paul’a “Hepimiz birlikte zirveye çıkarız veya hiç çıkmayız” sözleri bunu ortaya koymaktadır.

Filmin sonunda üç siyahi kadın da cinsiyet ve ırk ayrımcılığına karşı koyarak çalışmalarının karşılığını alırlar. Mary Jackson, NASA’da ilk Afro-Amerikan mühendis, 1979’da Langley’in kadın program yöneticisi olur.

Dorothy Vaughan ise NASA'nın ilk Afro-Amerikan müdürü olur ve Katherine Johnson Apollo II görevi ve Space Shuttle için görev alır. Ayrıca 2016'da NASA, Katherine G. Johnson Bilgisayımalsal Binasını ona adadığını duyurur ve Başkanlık Hürriyet Madalyasını aldığı bilgileri verilir.

SONUÇ

Bu çalışmada, “*Hidden Figures*” filmi incelenerek, söylem çözümlemesi yapılmıştır. Sosyal dışlanma ve ayrımcılık temsillerine yönelik bulgular ortaya konmuştur. Yapılan analiz sonucunda filmde 1960'ların Amerika'sında beyazların siyalhara karşı eş zamanlı olarak da erkeklerin kadınlara karşı ırkçı ve cinsiyetçi bir söylem geliştirdiği görülmüştür. Güçsüzlerin elindeki kalıcı kılmasının, güçlülerin kurallarına uymasına bağlı olduğu vurgusu sürekli yapılmıştır. Filmde yer alan söylemlerin hem cinsiyetçi hem de ırkçı boyutta bir eşitsizliği vurguladığı görülmektedir. Siyahi kadınların gündelik yaşamda, eğitimde ve işte karşılaştığı eşitsizlikler, beyaz ve siyah ırk arasındaki eşitsizlikler ve sınıflar arasın güç ilişkileri filmdeki her sahnede farklı söylemlerle zihinlerimizde sosyal dışlanma, ayrımcılık ve eşitsizliklere dair karşılık bulmuştur.

Filmde Mitchell ve Paul karakterlerinin takındığı tavırlarla beyazların siyalhara bakış açıları gösterilmiş, aynı zamanda Harrison karakteriyle de bir toplumsal düzenin nasıl daha adaletli ve eşitlikçi olabileceğinin mesajları verilmiştir. Bu mesajlar, Harrison'un tuvalet tabelalarını kırdığı zaman ya da “Hepimiz birlikte zirveye çıkarız veya hiç çıkmayız” dediği sahnede yansıtılmıştır. Filmde Mary Jackson karakteri üzerinden üretilen söylemlere bakıldığında mühendis olabilmek için verdiği mücadelede hakime ten rengini değiştiremeyeceğini, ancak yasaları değiştirebileceğini söylediğinde ise yapılan haksızlıkların yasalardan kaynaklı olduğunu ifade etmektedir.

Filmin anlatıldığı dönemde her türlü ayrımcılığa rağmen siyah kadınlar çalışmaya ve toplumda var olmaya devam etmiştir. Filmin sonunda siyah kadın karakterler ulaştıkları konumlarla farklılıklar üzerinden yaratılan ayrımcılıkların esasen toplumsal bir yanlgı olduğunu adeta kanıtlamaktadırlar.

KAYNAKÇA

Adaman, F. ve Çağlar, K. (2005). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *TÜBİTAK Projesi*.

Arslan, H. (2013). Kentsel Dönüşüm ve Sosyal Dışlanma: Narlıdere Kentsel Yenileme Projesinin Sosyal Dışlanma Ekseninde İncelenmesi. Sosyoloji Derneği. *Türkiye Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 16 Sayı: 1.

Balaban, U. (2016). *Social Inclusion Policies in Turkey: An Employment-Oriented Strategy for 2014-2018*, Ankara:faculty of Political Science University.

Çakı, C. ve Gazi, A. (2018). Siyahi Ayrımcılığa Karşı Hazırlanan Kamu Spotu Reklamları. *International Journal of Labour Life and Social Policy*.

Çakır, Ö. (2002). Sosyal Dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı: 3.

Çomuk, P. ve Selim, S. (2017). Türkiye’ de Yoksunluk ve Sosyal Dışlanma: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *SOBİDER*, Yıl: 4, Sayı:12, s.s.416-430.

Dökmen, Y. Z. (2012). *Toplumsal Cinsiyet*. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Durmaz, Ş. (2010). 20.Yüzyılın Başında Azerbaycan’da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Amaçlı Vakıf ve Dernekler. *Yardım ve Dayanışma*, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:2.

Göker, N. (2017). Hidden Figures Filminde Mekansal Yapılar ve Ayrımcılık. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz Dönemi Sayı:17.

Gümüş, İ. (2020a). Kırklareli Romanlarının Emek Piyasasına Eriőimi ve Sosyal İçerme Politikaları Üzerine Bir Araştırma, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 4(1).

Gümüş, İ. (2020b). Apartheid Döneminde Güney Afrika ve Uluslararası Çalışma Örgütü İliőikleri, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10.

Hatıpler, M. (2019). Boyut ve Etkenleriyle Sosyal Dışlanmanın Yoksullukla Karşılaştırmalı İliőikisi, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, 39 – 77.

Hekimler, O. (2012). Yoksulluk mu Yoksunluk Mu? Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme. *Tekirdağ SMMM Odası sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1.

Hidden Figures (Gizli Sayılar) Filmi. (2017).

ILO-ITC. (2009). *Towards an Inclusive Society:Tackling Discrimination in the World of World*, Italy:Course Papers.International Training Centre.

İleri, Ü. (2016) Sosyal Politikalarda Kadın ve Cinsiyet Ayrımcılığı ile İlgili Başlıca Uluslararası ve Ulusal Hukuki Düzenlemeler. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 5, Yıl: 5, Sayı: 12.

Negiz, M. (2020). Duygusal Emek ve İşe Yabancılaşma İliőikisi-Gizli Sayılar (Hidden Figures) Filmi, <https://works.bepress.com/muhammet-negiz/74/download/>.

Oğuz, M.C. (2008). Söylem Analizi. *Sosyoloji Notları Dergisi*, Sayı: 5, ss.52-65.

Saith, R. (2001). Social Exclusion: The Concept and Application to Developing Countries, *Working Paper Number 72*, Quenn Elizabeth House, University of Oxford.

Sapancalı, F. (2005). *Sosyal Dışlanma*. Dokuz Eylül Yayınları: İzmir.

Şahin, T. (2010). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.

Tartanoğlu, Ş. (2010). Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı: 42, ss.1-13.

Tokol, A. (2018). *Sosyal Politika*, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3317, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2177, Editörler: Oral, A.İ. ve Şişman, Y. Eskişehir.

Tokol A. ve Alper Y. (2020). *Sosyal Politika*, 11. Baskı, Dora Yayınevi: Bursa.

Yaşartürk, G. (2021). Gizli Sayılar, Harriet ve Düşmanların En İyisi Filmlerinde Bell Hooks ve Stuart Hall' un Görüşleriyle Siyahi Kadın Temsillerinin Okunması, *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*,61.

Yıldırımalp, S. (2014). Sosyal Dışlanma ve Avrupa Birliği Yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 2, ss. 91-108.

Zencirkıran, M. (2017). *Sosyoloji*, Dora Basım: Bursa.

Yayına Geliş Tarihi:28/09/2022
Yayına Kabul Tarihi:27/10/2022
Online Yayın Tarihi:31/12/2022

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt: 6, Sayı:17, Yıl:2022, Sayfa:365-385
ISSN: 2587-2206

YÜKSEKÖĞRETİM GENÇLİĞİNİN LİDERLİK ÖZELLİKLERİ ALGILARININ ARAŞTIRILMASINA YÖNELİK BİR ÇALIŞMA

Gülnaz KILIÇ ÖZKAYNAR¹

Özet

Ülkelerin geleceğini şekillendiren gençlerin değişimin çok hızlı olduğu bu çağda sorumlulukları da artmaktadır. Kendi hayatlarını düzene koymak için çabalamaları gerektiği gibi mensubu oldukları toplumun beklentilerini karşılamak için de gayret göstermeleri gerekmektedir. Liderlik vasfını taşıyan gençlerin sorumlulukları da fazla olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı yükseköğretim gençliğinin liderlik özellikleri hakkında algılarını ölçmektir. Araştırma kapsamında, üniversite öğrencilerine anket uygulaması yapılmış ve 566 anket verileri değerlendirilmeye alınmıştır. Elde edilen verilerin analizi SPSS25 programı ile yapılmıştır. Yapılan analizler neticesinde yükseköğretim gençliğinde liderlik özellik algısının cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi demografik verilerine göre bir farklılık göstermediği anlaşılmıştır. Diğer taraftan liderlik özellik algısının yaş, sınıf ve yaşadıkları bölgelere göre anlamlı bir farklılık gösterdiği anlaşılmıştır. Dördüncü sınıf gençlerinin liderlik özellik algısının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. 21 yaş ve üzeri gençlerde liderlik özellik algısının daha yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Yükseköğretim gençlerinde liderlik özellik algısının yaşadıkları bölgelere göre analizi sonucunda Karadeniz Bölgesinden gelen öğrencilerde daha yüksek olduğu görülmüştür. Mücadele isteği ve hedef koyma, iletişim kurabilme, grup becerileri, güven duyma ve güvenilir olma, karar verme becerileri, problem çözme becerileri ve sorumluluk olmak üzere yedi faktör olarak ele alınan liderlik özellikleri içerisinde güven duyma ve güvenilir olma özelliğinin yükseköğretim gençleri tarafından ön plana çıkarıldığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Liderlik, Liderlik Özellikleri, Liderlik Özellikleri Algısı

¹Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, Türkiye, ORCID: 0000-0002-0002-4526

Atıf/Citation: Özkaynar, K.G. (2022). Yükseköğretim Gençliğinin Liderlik Özellikleri Algılarının Araştırılmasına Yönelik Bir Çalışma. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(17), 365-385.

A STUDY ON THE INVESTIGATION OF HIGHER EDUCATION YOUTH'S PERCEPTIONS OF LEADERSHIP TRAITS

Abstract

The responsibilities of young people, who shape the future of countries, are increasing in this age of rapid change. They should strive to put their own lives in order, and they should also strive to meet the expectations of the society they belong to. Young people with leadership qualities may also have many responsibilities. The aim of this study is to measure the perceptions of higher education youth about leadership characteristics. Within the scope of the research, a questionnaire was applied to university students and 566 questionnaire data were evaluated. The analysis of the obtained data was made with the SPSS25 program. As a result of the analyzes, it was understood that the perception of leadership characteristics in higher education youth did not differ according to the demographic data of gender, education and income level. On the other hand, it was understood that the perception of leadership characteristics showed a significant difference according to age, class and the regions they lived in. It has been determined that the fourth grade youth have a higher perception of leadership traits. It has been concluded that the perception of leadership traits is higher in young people aged 21 and over. As a result of the analysis of the perception of leadership traits in higher education youth according to the regions they live in, it was seen that it was higher in students from the Black Sea Region. It has been understood that the traits of trust and reliability are highlighted by higher education youth among the leadership characteristics that are considered as seven factors: willingness to struggle and setting goals, communicating, group skills, trusting and being reliable, decision-making skills, problem-solving skills and responsibility.

Keywords: Youth, Leadership, Leadership Traits, Leadership Traits Perception

GİRİŞ

Liderlik, toplumların var olmaya başlamasından itibaren ön planda olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlangıçta günlük problemlere çözüm üretme konusunda kendini göstermeye başlayan lider kişiler, daha sonra mensubu oldukları topluluğun geleceğe yönelik adımlarını planlamaya başlayarak sorumluluğu üstlenmektedir. Günümüzün hızlı değişen koşulları liderlerin sorumluluklarını artırıcı etki göstermektedir. Çünkü hem toplumun beklentilerin karşılamaaması hem de bu değişim süreçlerine topluluğun en kısa sürede uyum sağlayabilmesi için çabalaması gerekmektedir. Başarılı bir liderden söz edebilmek için öncelikle önderliğini yaptığı toplumun birlikte hareket etmesini sağlanması gerekmektedir.

Ülkelerin geleceğine yön veren gençlerin, liderlik özelliklerini taşımaları ve bu özellikleri geliştirmeleri önemli bir husustur. Yükseköğretim süreci genç liderlerin, kendilerini geliştirmeleri için önemli bir fırsattır. Buldukları topluluk içerisinde dikkat çekmeyi başaran gençlerin, liderlik özellikleri yaşadıkları bu eğitim hayatı sürecinde zenginleşme imkanı bulabilmektedir. Diğer taraftan bu genç liderlerin buldukları topluluk

Yükseköğretim Gençliğinin Liderlik... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
içerisinde yer alan kişilerin talep ve isteklerine dikkat etmeleri gerekmektedir. Genç liderlerin, bu sosyal çevre içerisinde aslında kendilerini zorlu bir süreç beklemektedir. Bir taraftan kendi yaşamlarının sorumluluğunu taşıırken diğer taraftan bulunduğu topluluğun sorumluluğunu taşımaları gerekmektedir.

Üniversiteler, farklı kültürlerde yetişmiş gençlerin bir arada bulunduğu kendisini geliştirmek isteyen kişiler için ciddi bir kaynaktır. Yükseköğretim gençleri, üniversite eğitimleri boyunca sadece sınıflarda aldıkları eğitimlerin değil, sosyal ortamlarda kazandıkları bilgi, beceri ve tecrübelerin gelecekları için oldukça faydaları olmaktadır. Yükseköğretim gençlerinin buldukları ortamlarda taşıdıkları liderlik özellikleri dikkatlerin hemen üzerlerine çekilmesine neden olabilmektedir. Farklı kültürlerden gelen bu gençlerin birbirlerinden öğrendikleri çok şey olmaktadır. Diğer taraftan farklı özellikler taşıyan bu gençlerin, bir liderden beklentileri de farklı olabilmektedir. Bu durumda genç liderlerin, topluluğu bir orta paydada toplayabilmek için bu farklılıkları göz önünde bulundurmaları ve ona göre kararlar almaları gerekmektedir.

Yükseköğretim gençleri, buldukları sosyal ortamların getirisi olarak iletişimin yoğun olduğu alanlarda bulunmaktadırlar. Aldıkları formel eğitimin yanı sıra bu sosyal ortamlar gençlere, bilişsel yeteneklerini de fark etmeleri konusunda fırsatlar sunmaktadır. Yükseköğretim gençleri, bu tür formel ve informal ortamlarda aldıkları eğitimler ile liderlik özelliklerini geliştirme şansı bulabilmektedir. Gençler, ayrıca sosyal sorumluluk alanlarda tecrübe ve beceri kazanmış olmaktadır. Genç liderler sadece kendi hayatlarına yön vermek ile kalmayıp topluluktaki diğer gençlerin sorunlarına çözüm bulma konusunda da rehberlik yapabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı yükseköğretim gençlerinin, liderlik özellik algılarını araştırmaktır. Farklı kültürlerden gelen bu gençlerin, bir liderde aradıkları özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda daha önce Cansoy ve Turan tarafından 2016 yılında geliştirilen ölçek Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde eğitim gören öğrencilere uygulanmıştır. İlgili ölçek liderlik özelliklerini; mücadele isteği ve hedef koyma, iletişim kurabilme, grup becerileri, güven duyma ve güvenilir olma, karar verme becerileri, problem çözme becerileri ve sorumluluk olarak yedi farklı başlık altında toplamıştır. Bu çalışmanın esas amaçlarından birisi farklı bölgelerden eğitim için bir araya gelmiş olan yükseköğretim gençlerinin, liderlik özellik algıları bakımından farklılığını araştırmaktır. Farklı kültürel öğelerin egemen olduğu ortamlarda yetişen bu gençlerin, bir liderde olmasını istedikleri özelliklerin önceliği ortaya konulmak istenmiştir.

1.LİDERLİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Dilimizde kullandığımız lider kelimesi esasen İngilizce ‘leader’ kelimesinin Türkçe’ye uyarlanmış halidir. Türk Dil Kurumu sözlüğüne bakıldığında lider kelimesi için ‘önder, şef’ tanımlamasına yer verildiği görülmektedir (TDK, 2022). Liderlik, insanlık tarihi kadar eski bir unsurdur. İnsanlar hangi çağda yaşarlarsa yaşasınlar her zaman kendilerine öncülük yapacak bir lidere ihtiyaç duymuşlardır (Erkutlu,2014:1). Uygulama anlamında her ne kadar eski olsa da esasında liderlik üzerine bilimsel çalışmalara son yüzyılda daha ağırlık verildiğini söylemek mümkündür.

Liderlerin, önderliğini yaptığı topluluğun beklentilerini karşılama ve yaşanan sorunlara çözüm üretmek için çaba harcaması gerekmektedir. Güçlü ve başarılı bir liderlik için bu görevi üstlenen kişilerin dikkat etmeleri gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Liderlerin, üstleneceği sorumlulukların tanımlanmasını ve uygulayacağı stratejileri önceden belirlemesi gerekmektedir (Drucker, 2000:184). Liderlerin kuvvetli olması gereken yönlerden birisi de iletişim becerisidir. İletişimi güçlü olan liderlerin, toplum nezdinde kabul görme oranının da yüksek olması mümkündür. Diğer taraftan örgütsel bütünlüğün sağlanması, toplum içinde yer alan farklı görüşlere saygı duyulması topluluğu birlikte hareket etme gücünü artıracaktır.

Liderin, değişen koşulları takip etmesi gerekmektedir ki önderliğini yaptığı topluluğun ihtiyaçlarını karşılama konusunda hazırlıklı olabilsin (Özkaynar ve Öncül, 2019:4). Burada dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan birisi ise değişen koşullara veya taleplere üretilen çözümlerin farklı olması gerekliliğidir. Dolayısıyla liderin de bu şartlar karşısında sunacağı alternatif yollar esasında liderlik kapasitesinin de bir göstergesi olacaktır.

1.1.Liderlik Yaklaşımları

Liderlerin, davranışlarını açıklamak ve dikkat etmeleri gereken faktörleri tanımlamak için geçmişten günümüze kadar pek çok araştırma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar neticesinde elde edilen veriler doğrultusunda liderlik üzerine birçok yaklaşım ortaya çıkmıştır (Bakan ve Doğan, 2013:11). Ancak bu zamana kadar gelinen süreçte hangi liderlik yaklaşımının etkin olduğu konusunda bir birlik sağlanamadığı için zamanla çeşitli liderlik türleri ortaya çıkmaya devam etmektedir.

Liderlik, yazın alanında dikkat çeken bir konu olmaya devam etmektedir. Bu alanda yapılan araştırmalarda her geçen gün artış olduğunu söylemek mümkündür. Yapılan çalışmalar, örgütsel davranış alanındaki çalışmalara rehberlik etmeye devam etmektedir (Eren, 2003:19). Liderlik için

ortaya konulan model ve yaklaşımlarda kesişen noktaların oldukça fazla olduğunu söylemek mümkündür. Liderliğin farklı yönleri üzerine dikkat çekilen bu yaklaşımları birbirinden ayıran çok ince nüanslar bulunmaktadır (Tengilimoğlu,2005:4). Liderlik için tanımlanan yaklaşımlar, klasik ve çağdaş liderlik olarak iki ana başlık altında ele alınmaktadır.

Bazı kaynaklarda geleneksel liderlik başlığı altında da yer alan klasik liderlik yaklaşımları; durumsal yaklaşım, özellikler yaklaşımı ve davranışsal yaklaşım olarak üç temel başlık altında açıklanmaktadır. Özellikler yaklaşımı olarak adlandırılan bu liderlik türünün temelinde kişi, liderlik özelliklerini ne kadar çok taşıyorsa o kadar başarıya ulaşacağı belirtilmektedir (Zel, 2011:115). Davranışsal yaklaşıma göre ise lider kişinin hedeflerine ulaşabilmesi ve başarılı olabilmesi için yaşadığı olaylar karşısında ortaya koyduğu davranışlar fark yaratmaktadır (Taşdan ve Gül, 2013:20). Durumsal liderlik yaklaşımında, bir liderin örgüt içerisindeki tutumunu açıklarken sadece davranışlarını göz önünde bulundurmanın doğru olmayacağı, değişen koşullarını da göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmektedir (Çolak, 2015:48).

Örgüt yapılanmalarındaki değişim ve gelişmelerin sürecine bağlı olarak klasik liderlik yaklaşımlarına alternatif olan çağdaş liderlik yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Örgüt içi işleyişi etkilediği düşünülen bu liderlik yaklaşımlarına farklı kaynaklarda çeşitli başlıklar altında yer verildiği görülmektedir. Bu yaklaşımlar incelendiğinde en çok dikkat çekenlerin etik, karizmatik, otantik, etkileşimci (transaksiyonel) ve dönüştürücü (transformasyonel) liderlik olduğunu söylemek mümkündür.

Etik liderlik temelinde, örgütteki tüm bireyler için adil, farklı düşünce ve kültürlerle karşı saygılı olmayı kabul etmektedir (Gülcan, vd., 2012:125). Hiç kimsenin kişilik ve özlük haklarını göz ardı etmeden, zarar verici davranışlara başvurmadan, onların farklı yönlerini ayırt edici olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Karizmatik liderlik özelliğini taşıyan bireyler fiziksel özellikleri, hitabet sanatı, yetenekleri ve kararlı davranışları ile diğer kişilerden kolaylıkla ayrılan bir yapıya sahiptirler. Özelliklerinin farkında olan bu kişiler başka insanları rahatlıkla etkileyebilmektedir (Taşdan ve Gül, 2013:18). Etkileşimci liderler, başarılı kişilerin olumlu davranışları ödüllendirerek bunu kalıcı hale getirmeyi hedeflemektedirler. Diğer taraftan meydana gelen olumsuz davranışlara müdahale konusunda yavaş davranırlar ki kişinin kendi hatasını fark etmesini isterler (Bass ve Steidlemier, 1999:184).

Otantik liderler; toplumsal değerleri ve etik unsurları önemseyen, inandıkları değerlerin arkasında kararlı bir şekilde duran, sergilediği

Yükseköğretim Gençliğinin Liderlik... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
davranışlarda şeffaf ve dengeli olma özelliği ile dikkat çekerler. İnsanlara güvenmeyi öncelikli hale getiren otantik liderler, dürüstlükleri ile tanınır ve toplum nezdinde saygı duyulan kişilerdir (Tabak, vd,2012:93). Dönüştürücü liderlere bakıldığında ise kişisel özelliklerinin getirisi olarak çevresindekilerin görevlerine tutku ile sarılmalarını için çaba harcadığı görülmektedir. Lider, bu özellikleri sayesinde çevresindeki kişiler tarafından kabul edilen misyon ve vizyon yaratabilmektedir (Kahya, 2013:51).

1.2.Gençlik Liderlerinin Özellikleri

Değişim ve gelişmelerin hızlı yaşandığı bu son yüzyılda yükseköğretim gençliğine rehberlik edecek liderlere her zaman ihtiyaç duyulacaktır. Yarını şekillendirecek olan bu gençler, kendilerini bilgi, beceri ve kabiliyeti ile etkileyecek, iletişimi kuvvetli, kendisine güvenen ve çevresindekilerin güvenini kazanmış olan, attığı adımlarda kararlı olan, karşılaştığı problemler karşısında alternatif yollar üreten, sorumluluk sahibi ve mücadele isteği bitmeyen liderlerin ardından yürümeyi daha çok tercih edeceklerdir.

Liderlik özellikleri, bir kişiyi diğer kişilerden ayıran önemli faktörlerden biridir. Liderin başarılı olabilmesi kuvvetli kişilik özelliklerine sahip olması ve karşılaştıkları olaylar karşısında sergiledikleri tutum, davranış ve becerilerine bağlıdır. Güçlü kişilik özelliklerine sahip liderlerin mensubu, oldukları topluluğu etkileme boyutu daha yüksek olacaktır (Erel, 2008:43). Liderin davranış ve tutumlarını etkileyen kişilik özellikleri topluluk içerisinde saygınlığını, itibarını ve kendisine verilen değeri de belirlemektedir.

Gençlik liderini, birlikte hareket ettiği gençlere gönüllülük duygusunu aşlamak için çabalayan ve buradan elde ettiği enerjiyi ekibini organize etmek için harcayan kişi olarak tanımlamak mümkündür (Örteş, 2010:8). Gençlik lideri, grup üyelerinin yeteneklerinin farkına varmasını sağlayacak yollar arayan, karşılıklı ilişkilerini artıracak ortamlar yaratan ve onları takım halinde çalışabilecek koşullar oluşturan bir kişiliğe sahiptir (Tokmak, 2020:3). Esasında mensubu oldukları topluluğun daha başarılı bir hale getirmek için gayret sarf eden gençlik liderleri, ortaya koyacakları rol modeller ile sosyal ve kültürel hayata hazırlık konusunda katkılarının fark yaratacağını söylemek mümkündür.

Bir topluluğu ortak bir amaç için aynı anda harekete geçirmek oldukça zor bir süreçtir. Özellikle çok farklı bakış açılarına sahip gençleri belirli bir yolda harekete etmelerini sağlamak daha zorlayıcı bir durumdur (Edelman vd., 2004:6). Gençlik liderleri, bu farklılıklara rağmen grup üyelerini sosyal ilişkiler ile destekleyerek olumlu etki yaratmak için gayret ederler (Wheeler

Yükseköğretim Gençliğinin Liderlik... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022 ve Edlebeck, 2006:89). Burada ortaya çıkan enerji ile topluluktaki kişiler çeşitli rolleri üstlenerek ortak bir paydada buluşabilirler. Dolayısıyla bu süreç neticesinde liderlerin, gençlerin birlikte hareket etme konusunda etkili olmaları mümkündür.

Gençlerin, bir topluluktaki bireylerin beklentilerini karşılamak, onları aynı amaç ve hedefe ulaşmaları konusunda ortak bir noktada buluşturma konusunda işleri pek kolay olmayabilir. Burada genç liderlerin sosyal yeteneği, empati yapabilme kabiliyeti, problem çözebilme yeteneği onun farklılığını ortaya koyacaktır (Feldhusen ve Pleiss, 1994: 293). Bir kişinin lider olabilmesi için mücadele isteği ve hedef koyma, iletişim kurabilme, grup becerisi, güven duyma ve güvenilir olma, karar verme becerisi, problem çözme becerisi ve sorumluluk gibi özelliklere sahip olmalıdır (Cansoy ve Turan, 2016:25). Bu sayılan özellikleri taşıyan genç liderler, mensubu oldukları topluluğu yönlendirme, destekleme veya birlikte hareket etme gibi konularda dikkat çekeceklerdir.

Gençlerin, liderlik özellikleri içerisinde dikkat çeken güven duyma ve güvenilir olma boyutu topluluktaki bireylerin süreçleri sahiplenme ve içselleştirmesi için önemli bir noktadır (Bass, 1999:10). Diğer taraftan liderin, mensubu olduğu topluluktaki bireyler ile güçlü iletişim kurması problemlerin üstesinden gelmeyi ve yeni fikirler üretilmesi hususunu kolaylaştıracaktır (Madrid and Totterdell, 2016:3). İletişim kanallarını açık tutan genç liderler, karşılaşılabilecek sorunlar karşısında çözüm üretme konusunda hızlı davranacaklardır. Bütün gelişmelerden haberi olan liderler, vereceği etkili kararlar ile farklılığını ortaya koyabilecektir.

Liderin karşılaştığı problemi tanımlaması, analiz etmesi ve problemin çözümüne yönelik sıra dışı çözüm yolları üretmesi onu topluluktaki diğer kişilerden ayıran önemli faktördür (Northouse,2014:48). Liderin, öncülük yaptığı topluluğun özelliklerine vakıf olması gerekir. Çünkü sorumluluğunu üstlendiği kişilerin geleceğini düşünerek hareket edebilmesi ve onların beklentilerine karşılık vermesi önemlidir (Kahn vd., 2009: 5). Burada dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise liderin örgütteki olaylar hakkında karar verirken yeterli bilgiye sahip olmasıdır. Liderin atacağı her adım örgütteki herkesi etkileyeceği için aldığı kararları uygulama esnasında sorumlulukta lidere ait olacaktır. Dolayısıyla lider attığı her adımda topluluktakileri de düşünmelidir.

İnsan doğası gereği farklı olaylara farklı zamanlarda farklı tepkiler verebilir. Bir liderin, karşılaştığı olaylar karşısında bütün örgüt üyelerini aynı kefeye koyması imkansızdır. Lider koyduğu hedeflere ulaşabilmek için kimi zaman gereğinden fazla mücadele etmesi gerekebilir. Burada önemli olan

Yükseköğretim Gençliğinin Liderlik... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
sorumluluğunu üstlendiği topluluğu bir bütün olarak ele almalı ve istenilen hedefe ulaşma konusunda onları ortak bir yolda toplaması önemlidir. Lider burada bir grubu yönetme özelliğini göstererek hareket etmelidir. Lider, ulaşması gereken hedefler için mücadele etmeyi göze almalı ve kararlı adımlar atmalıdır.

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırma, yükseköğretim öğrencileri ile yapılmıştır. Buradaki amaç yükseköğretim gençlerinin liderlik özellikleri hakkında algılarını ölçmektir. Geleceğe yön verecek olan gençliğin, liderlik özellikleri hakkındaki düşünceleri önemli bir husustur. Çalışmada kullanılan ölçek kapsamında liderlik özellikleri mücadele isteği ve hedef koyma, iletişim kurabilme, grup becerileri, güven duyma ve güvenilir olma, karar verme becerileri, problem çözme becerileri ve son olarak sorumluluk ele alınmıştır. Yükseköğretim gençlerine göre bir liderde olması gereken özellikler bu faktör boyutlarına göre ölçülmek istenmiştir.

Ayrıca demografik sorular göz önünde bulundurularak farklılık olup olmadığı araştırılmak istenmiştir. Yükseköğretim gençleri, genellikle farklı bölgelerden geldikleri için liderlik özelliklerinin bölgelere farklılık içerip içermediği araştırılmak istenmiştir. Diğer taraftan liderlik özelliklerinin cinsiyet, yaş, öğrenim durumu ve aile gelirine göre de farklılık boyutunu araştırmak hedeflenmiştir.

Çalışma, yarını şekillendirecek olan üniversite öğrencilerinin liderlik özellikleri hakkındaki algılarını ortaya çıkarması bakımından önemli bir noktaya temas edecektir. Çalışmanın diğer bir önemli tarafı ise farklı bölgelerde farklı kültürler ile yetişen öğrencilerin liderlik özellikleri hakkında anlamlı bir fark olup olmadığını da ortaya çıkaracaktır. Tabii burada diğer demografik özelliklerin yer alması ve bu özelliklere göre anlamlı bir farklılığın olup olmadığının araştırılması araştırmanın başka bir önemli yönünü de göstermektedir.

2.2.Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Ülkemizin geleceğini şekillendirecek olan genç nesilleri, ciddi bir güç unsuru olarak kabul etmek gerekmektedir. Toplum hayatının önemli bir kesimini temsil eden yükseköğretim gençliğinin liderlik hakkındaki görüşlerine de dikkat etmek gerekmektedir. Bu çalışmanın amaca yükseköğretim gençliğinin, liderlik özelliği hakkında algılarını ölçmektedir. Diğer bir ifade ile yükseköğretim öğrencilerine göre bir liderde olması

Yükseköğretim Gençliğinin Liderlik... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
gereken özelliklerin öncelik sırası tespit edilmek istenmiştir. Bu doğrultuda demografik veriler ışığında farklılıklar olup olmadığı araştırılmıştır.

Evren, araştırma konusu kapsamında bütün insanların oluşturduğu, çalışmanın örneğinin seçildiği ve bu sonuçlara genellemenin yapıldığı gruptur (Altunışık vd., 2004: 120). Örneklem ise çalışmanın evreni temsil eden, üzerinde araştırma ve incelemenin yapıldığı gruptur (Kumar, 2011: 205). Bu bağlamda örneklemin tanımlaması yapılırken; evrenin bir parçası olduğu ifadesini kullanmak doğru olabilir. Örneklemden elde edilen veriler ışığında evren hakkında genelleme yapmak mümkün olmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın evrenini ülkemizde eğitim ve öğretim hayatında yer alan bütün üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise Sivas Cumhuriyet Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır.

Tablo 1. Belli Evrenler İçin Kabul Edilebilir Örnek Büyüklükleri

Evren Büyüklüğü	100	200	250	500	750	1200	5000	10000000
Örneklem Sayısı	80	132	152	217	254	291	357	384

Kaynak: Altunışık,R., Coşkun,R., Bayraktaroğlu,S., Yıldırım,E., (2004), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Sakarya, Sakarya Yayıncılık, ss:125

Ülkemizde 2021-2022 yılında yükseköğretim öğrenci sayısı 8 milyon 240 bin 997 kişi olarak tespit edilmiştir (<https://istatistik.yok.gov.tr>). Aynı eğitim öğretim yılı için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi öğrenci sayı 42 bin 542 kişi olarak tespit edilmiştir (<https://www.cumhuriyet.edu.tr/ogrenci/ogrenci-sayilari>). Araştırma kapsamında, Sivas Cumhuriyet Üniversitesin de yer alan fakülte ve meslek yüksekokulu (myo) öğrencileri arasından rastgele örneklem modeli kullanılarak uygulama yapılmıştır. Bu doğrultuda 600 adet anket öğrenciye ulaştırılmış ve 556 anketin verileri değerlendirilmeye alınmıştır. Tablo 1'deki veriler doğrultusunda değerlendirmeye anket sayısı evren ve örneklem büyüklüğü için yeterli düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

KMO ve Bartlett Testi sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır. KMO değerinin 0,5'ten büyük olması örneklemin analiz için yeterli büyüklükte olduğunu göstermektedir (Altunışık vd., 2015:268). Yapılan analiz neticesinde KMO değeri yaklaşık 0,85 olarak bulunmuştur. Bu veri doğrultusunda değerlendirmeye alınan anket sayısının yeterli seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Barlett testinde sig. değeri ($p=0,00<0,05$) olarak hesaplanmış ve bu durum değişkenler arasında yeterli düzeyde ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Örneklemin Yeterlilik Düzeyi (KMO-Bartlett Testi)

KMO and Bartlett's Test			
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.			0,847
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	6328,545	
	df	780	
	Sig.	0,000	

Araştırma bünyesinde yükseköğretim gençlerine, Cansoy ve Turan'ın 2016 yılında yayımladıkları "Gençlik Liderlik Özellikleri Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması" başlıklı çalışmaları sonucu oluşturdukları ölçek uygulanmıştır (Cansoy ve Turan, 2016:39). Ölçekte sorular mücadele isteği ve hedef koyma, iletişim kurabilme, grup becerileri, güven duyma ve güvenilir olma, karar verme becerileri, problem çözme becerileri ve sorumluluk olmak üzere yedi farklı başlık altında gruplandırılmıştır. Uygulama için hazırlanan anket formunda Likert'in 5'li Ölçek Yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem içerisinde değerlendirme seçeneklerine; 1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum olarak yer verilmiştir. Kullanılan bu ölçek sorularına ek olarak demografik özellikler de eklenmiştir. Araştırma neticesinde elde edilen verilerin çözümlenmesinde SPSS 25. 0 istatistik paket programı kullanılmıştır.

2.3.Araştırma Bulguları ve Analizi

Güvenirlilik katsayısı, araştırmalarda ölçeğin kararlılık yönünü ifade eden veridir. Güvenirlilik katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Güvenirlilik katsayısının inceleme türü çalışmalarda 0,5'ten büyük olması arzu edilmektedir (Özkaynar, 2018:108).

Tablo 3. Güvenirlilik Analiz Verileri

Değişkenler	Soru Sayısı	Cronbach Alpha	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Liderlik Özellik Algısı	40	0,891	3,97	1,537

Anket uygulaması neticesinde değerlendirilmeye alınan sağlıklı veriler ışığında yapılan güvenilirlik analizi sonucunda cronbach alpha katsayısı 0,891 olarak elde edilmiştir. Yukarıda yer alan Tablo 3'teki veriler neticesinde Cronbach Alpha katsayısının kabul edilebilir seviyede olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4. Demografik Özelliklerin Verileri-I

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Eğitim Düzeyi	Frekans	Yüzde
Erkek	168	30,22	MYO	256	46,05
Kadın	388	69,78	Lisans	300	53,95
Toplam	556	100,0	Toplam	556	100,0
Yaş	Frekans	Yüzde	Sınıf	Frekans	Yüzde
18	44	7,92	1	84	15,11
19	88	15,82	2	136	24,46
20	148	26,62	3	244	43,88
21 +	276	49,64	4	92	16,55
Toplam	556	100,0	Toplam	556	100

Tablo 4'deki verileri incelendiğinde örneklemim yaklaşık %70'inin kadın olduğu anlaşılmaktadır. Eğitim düzeyi kategorisine bakıldığında ise oransal olarak lisans öğrenci sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Yaş verilerinde ise 21+ gurup öğrencilerin toplam içerisinde yaklaşık %50'lik bir orana sahiptir. Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf seviyeleri ele alındığında üçüncü sınıf öğrencilerinin oransal olarak daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Demografik Özelliklerin Verileri-II

Ailenizin Gelir Düzeyi	Frekans	Yüzde	Yaşadığınız Bölge	Frekans	Yüzde
Asgari Ücret veya Altı	3	0,7	Marmara	48	8,63
5000-7000	13	3,2	Ege	28	5,03
7000-9000	262	64,4	Akdeniz	92	16,55
9000-8000	51	12,5	İç Anadolu	164	29,50
9000 üzeri	76	18,7	Karadeniz	76	13,67
			Doğu Anadolu	72	12,95
Toplam	556	100,0	Güneydoğu Anadolu	76	13,67
			Toplam	556	100,0

Aile gelir düzeyi verilerinde 7000-9000 TL grupta yer alan öğrencilerin oransal olarak daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerin yaşadıkları bölge verileri incelendiğinde ise İç Anadolu Bölgesi'nin 164 kişi ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Araştırmaya Akdeniz Bölgesinden 92 öğrenci katılırken, Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden 76'şar öğrencinin katılmıştır.

Tablo 6. Liderlik Özellik Faktörleri

Liderlik Özellik Faktörleri	N	Mean	Std	Sig.(p)
Mücadele İsteği ve Hedef Koyma (F1)	556	3,85	0,83	
İletişim Kurabilmek (F2)	556	3,82	0,84	
Grup Becerileri (F3)	556	3,84	0,76	
Güven Duyma ve Güvenilir Olma (F4)	556	4,26	0,87	0,00
Karar Verme (F5)	556	3,90	0,85	
Problem Çözme (F6)	556	4,13	0,81	
Sorumluluk (F7)	556	3,86	1,01	

Tablo 6'da liderlik özellik faktörlerinin madde ortalamaları, standart sapmaları ve faktörler arasında ilişkiyi gösteren sig. değeri ($p=0,00$) yer almaktadır. Elde edilen sig. değeri ($p<0,05$) olduğu için yükseköğretim gençleri için liderlik özellik faktörleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Madde ortalamalarına (mean) bakıldığında ise 4,26 madde ortalaması ile güven duyma ve güvenilir olma faktörünün ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Problem çözme faktörünün 4,13 madde ortalama değeri ile ikinci sırada yer aldığı tespit edilmiştir.

Tablo 7. Liderlik Özellik Algısının Cinsiyete Göre T Testi Analizi

Cinsiyet	N	Mean	Std	t	Sig. (p)
Kadın	388	2,97	0,39		
Erkek	168	2,79	0,49	0,20	0,16

Kadın ve erkek gençlerin, liderlik özellik algılarının cinsiyete göre farklı olup olmadığına bakabilmek amacıyla uygulanan T testi analizi neticesinde sig. değeri ($p=0,16>0,05$) olarak tespit edilmiştir. Bu veriler doğrultusunda kadın ve erkek gençlerde, liderlik özellik algıları bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yükseköğretim gençlerinin, liderlik özellik algısının cinsiyet bakımından benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Tablo 8. Liderlik Özellik Algılarının Eğitim Düzeyine Göre T Testi Analizi

Eğitim Düzeyi	N	Mean	Std	t	Sig. (p)
MYO	256	3,92	0,58	0,13	0,97
Lisans	300	4,00	0,54		

Eğitim düzeyine göre yükseköğretim gençlerinin, liderlik özellikleri algılarında farklılık düzeyini tespit etmek için uygulanan T testi analizi neticesinde elde edilen sig. değeri ($p=0,97>0,05$) olarak bulunmuştur. Bu durum myo ve lisans öğrencileri arasında liderlik özellik algı düzeyinde farklılık olmadığını ifade etmektedir. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa; yükseköğretim gençliğinin, liderlik özellik algı seviyesinde eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 9. Liderlik Özellik Algılarının Yaş Gruplarına Göre One-Way Anova Testi Analizi

Yaş Grupları	N	Mean	Std	Sig.(p)
18	44	3,51	0,76	0,001
19	88	3,88	0,60	
20	148	3,93	0,53	
21 +	276	4,07	0,51	

Yükseköğretim gençlerinin, liderlik özellik algılarının yaş gruplarına göre farklılığı analiz edildiğinde sig. değeri ($p=0,00<0,05$) olarak bulunmuştur. Bu değer yükseköğretim gençliğinin, liderlik özellik algısında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Elde edilen madde ortalamalarına göre 21+ yaş grubunun daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 10. Liderlik Özellik Algısı Faktörlerinin Yaş Gruplarına Göre Madde Ortalamaları

Yaş	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7
18	3,22	3,69	3,17	3,52	3,70	3,59	3,30
19	3,86	3,75	3,70	4,13	3,70	4,02	3,56
20	3,89	3,86	3,74	4,18	3,86	4,08	3,83
21+	3,94	4,05	3,74	4,55	4,03	4,17	4,03

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde 18 yaşında olan yükseköğretim gençliğinin, liderlik özellik algısında karar verme (F5) faktörünün ilk sırada yer aldığı, iletişim kurabilme (F2) faktörünün ikinci sırada yer aldığı anlaşılmaktadır. 19 yaş grubunda yer alan yükseköğretim gençleri arasında güven duyma ve güvenilir olma (F4) faktörünün ilk sırada, problem çözme (F6) faktörünün ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. 20 ve 21+ yaş grubunda yer alan gençler arasında da yine güven duyma ve güvenilir olma

Yükseköğretim Gençliğinin Liderlik... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
(F4) ve problem çözme (F6) faktörlerinin ilk sıralarda yer aldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 11. Liderlik Özellik Algılarının Sınıf Seviyelerine Göre One-Way Anova Analizi

Sınıf Seviyesi	N	Mean	Std	Sig.(p)
1	84	3,77	0,71	
2	136	3,95	0,56	
3	244	4,01	0,43	0,005
4	92	4,22	0,28	

Çalışmaya katılan yükseköğretim gençliğinin sınıf seviyelerine göre verilerin değeri Tablo 11’de yer almaktadır. Yapılan Anova testi analizi sonucunda sig. değeri ($p=0,005<0,05$) şeklinde hesaplanmıştır. Elde edilen bu değer gençlerde liderlik özellik algısının sınıf seviyesine göre farklı olduğunu göstermektedir. Madde ortalamalarına bakıldığında sınıf seviyesi arttıkça madde ortalamalarının arttığı görülmektedir.

Tablo 12. Liderlik Özellik Algısı Faktörlerinin Sınıf Seviyesine Göre Madde Ortalamaları

Sınıf Seviyesi	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7
1	3,70	3,73	3,66	3,89	3,80	3,58	3,89
2	3,77	3,85	3,85	4,27	3,94	3,83	4,08
3	3,89	3,89	3,89	4,35	4,04	3,97	4,14
4	4,01	3,90	4,03	4,55	4,06	4,23	4,32

Elde edilen veriler ışığında sınıf seviyelerine göre yükseköğretim gençlerinde liderlik özellik faktörlerine bakıldığında bütün sınıf seviyeleri içerisinde güven duyma ve güvenilir olma (F4) ve sorumluluk (F7) özelliklerinin ilk sıralarda yer aldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 13. Liderlik Özellik Algısının Aile Gelir Düzeyine Göre One-Way Anova Analizi

Ailenizin Gelir Düzeyi	N	Mean	Std	Sig. (p)
Asgari Ücret veya Altı	3	3,9708	0,57	
5000-7000	13	3,9008	0,62	
7000-9000	262	4,0455	0,29	0,17
9000-8000	51	4,1966	0,27	
9000 üzeri	76	3,9626	0,56	

Aile Düzeyine göre gençlerin, liderlik özellik algılarında farklılık düzeyini tespit etmek için uygulanan Anova testi sonucunda elde edilen sig.

Yükseköğretim Gençliğinin Liderlik... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
değeri ($p=0,17>0,05$) olarak bulunmuştur. Bu durum aile gelir düzeyine göre gençlerde, liderlik algısında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir.

Tablo 14. Liderlik Özellik Algısının Yaşanılan Bölgeye Göre One-Way Anova Analizi

Yaşadığımız Bölge	N	Mean	Std	Sig. (p)
Marmara	48	4,00	0,49	
Ege	28	3,69	0,83	
Akdeniz	92	4,09	0,45	
İç Anadolu	164	3,92	0,58	0,00
Karadeniz	76	4,12	0,48	
Doğu Anadolu	72	3,82	0,68	
Güneydoğu Anadolu	76	3,97	0,48	

Tablo 14'te yükseköğrenim gençliğinin yaşadıkları bölgelere göre liderlik özellik algısının farklılığını analizi amacıyla yapılan Anova testinin sonuçlarına yer verilmiştir. Farklılığın olup olmadığını ifade eden sig. değeri ($p=0,00<0,05$) olarak bulunmuştur. Bu doğrultuda yükseköğretim gençliğinin liderlik özellik algısının yaşadıkları bölgeler bakımından farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür. Elde edilen madde ortalamalarına (mean) göre Karadeniz Bölgesinde yaşayan yükseköğretim gençlerinin, liderlik özellik algılarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Karadeniz Bölgesini sırasıyla Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi izlemektedir.

Tablo 15. Liderlik Özellik Algı Faktörlerinin Yaşadıkları Bölgelere Göre Madde Ortalamaları

Bölge Adı	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7
Marmara	3,92	3,85	3,89	4,18	3,63	3,97	3,48
Ege	3,78	3,78	3,80	4,10	3,83	4,08	3,54
Akdeniz	3,80	3,82	3,81	4,18	3,84	3,98	3,72
İç Anadolu	3,82	3,82	3,81	4,19	3,90	4,08	3,89
Karadeniz	4,25	4,18	3,87	4,37	3,97	4,21	3,96
Doğu Anadolu	3,86	4,31	3,89	4,44	3,98	4,09	4,05
Güneydoğu Anadolu	4,14	4,17	3,89	4,24	4,17	3,83	4,32

Yükseköğretim gençlerinin, liderlik özellik algı faktörlerinin madde ortalamalarının yer aldığı Tablo 15'teki veriler incelendiğinde Marmara Bölgesinde yaşayan yükseköğrenim gençleri için güven duyma ve güvenilir olma (F4) ile problem çözme (F6) liderlik özelliğinin ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Aynı sıralamanın Ege, Akdeniz ve İç Anadolu Bölgeleri içinde geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Karadeniz Bölgesinde yaşan

gençler için ise güven duyma ve güvenilir olma (F4) ile mücadele isteği ve hedef koyma (F1) liderlik özelliklerinin ilk sırada yer aldığı anlaşılmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesinde yaşayan gençlerin liderlik özelliklerinden güven duyma ve güvenilir olma (F4) ile mücadele isteği ve hedef koymanın (F1) ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi ele alındığında ise güven duyma ve güvenilir olma (F4) ile iletişim kurabilme (F2) liderlik özelliklerinin ilk sıralarda olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesine bakıldığında ise ilk sıralarda güven duyma ve güvenilir olma (F4) ile sorumluluk (F7) özelliklerinin yer aldığını belirtmek doğru olacaktır.

2.4.Tartışma

Liderlik özellikleri üzerine alan yazını incelendiğinde gençlerin liderlik özellikleri üzerine farklı çalışmaların mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada kullanılan Cansoy ve Turan tarafından 2016 yılında geliştirilen ölçek farklı araştırmacılar tarafından farklı örneklemelerde kullanılmıştır. Cansoy ve Turan ölçeği geliştirirken uygulamasını ortaöğretim gençleri ile gerçekleştirmiştir. Tokmak 2020 yılında tıp fakültesi öğrencileri ile uygulama yaparken, Bulut ve Şengül ise bir vakıf üniversitesinde uygulama yapmıştır. Saylık ve Anık 2021 yılında, Topaloğlu ise 2022 yılında yine üniversite öğrencileri ile yapılan araştırmada aynı ölçeği kullanmışlardır.

Tokmak yaptığı araştırma neticesinde öğrencilerin liderlik özelliklerinin ortalama düzeyde olduğunu ifade etmektedir (Tokmak, 2020:10). Saylık ve Anık ise uygulama sonucunda Yükseköğretim gençlerinde, liderlik özelliklerinin yüksek olduğunu belirtmişlerdir (Saylık ve Anık, 2021:251). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi öğrencileri ile yapılan bu araştırmada ise liderlik özellik algıları 3,97 madde ortalaması ile ortalamanın üzerinde bir seviyede bulunmuştur.

Yapılan bu araştırmada verilerin analizi sonucunda yükseköğretim gençleri tarafından güven duyma ve güvenilir olma ile problem çözme liderlik özelliğinin ön planda tutulduğu anlaşılmaktadır. Alan yazını incelendiğinde güven duyma ve güvenilir olma liderlik özelliğinin ulaşılan bütün çalışmalarda ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu doğrultuda yükseköğretim gençlerinin, liderlik özellikleri kapsamında “güven” unsuruna daha çok önem verdikleri yorumunu yapmak doğru olabilir. Diğer taraftan güven duyma ve güvenilir olma özelliğine ek olarak Saylık ve Anık çalışmalarında karar verme ve sorumluluk faktörünün de ön plana çıktığını vurgulamışlardır. Bulut ve Şengül ise bu duruma ek olarak çalışmalarında iletişim becerisinin de yüksek değer aldığını belirtmiştir (Bulut ve Şengül, 2020:2247).

Yükseköğretim gençlerinin, liderlik özellik algılarının yaş dağılımına göre bakıldığında anlamlı bir farklılık bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eldeki veriler değerlendirildiğinde 21 yaş ve üzeri gençlerde liderlik özellik algısının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Topaloğlu çalışmasında üniversite öğrencileri arasında liderlik özellikleri bakımından anlamlı farklılık olduğunu ve 24-26 yaş aralığında değerlerin daha yüksek olduğunu belirtmiştir (Topaloğlu, 2022:185).

Alan yazınında ulaşılan çalışmalar incelendiğinde bölgesel veriler hakkında herhangi bir bilgi yer almadığı görülmüştür. Bu çalışmada yükseköğretim gençlerinin liderlik özellik algılarında Türkiye'deki bölgelere göre farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bütün bölgelerde güven duyma ve güvenilir olma özelliği ilk sıralarda yer alırken Marmara, Ege, Akdeniz ve İç Anadolu Bölgelerinde ikinci sırada problem çözme özelliğinin yer aldığı anlaşılmaktadır. Karadeniz Bölgesinde hedef koyma, Doğu Anadolu bölgesinde iletişim kurabilme ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sorumluluk özelliğinin ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Farklı bölgelerden gelen yükseköğretim gençlerine ait bu verilerin alan yazınına katkı sunacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan uygulamanın Sivas Cumhuriyet Üniversitesi öğrencileri ile sınırlı olması çalışmanın kısıtlı yönünü barındırmaktadır.

SONUÇ

Ülkemizin geleceğini şekillendirecek yükseköğretim gençlerinin kendilerini tanımaları ve potansiyellerinin farkına varmaları önemli noktalardan biridir. Dünyada her geçen gün daha ağırlaşan rekabet koşulları, gençlerden beklentilerin artmasına neden olmaktadır. Öncelikle çok hızlı bir şekilde değişen teknolojik gelişmeleri takip etmeleri ve bu alan ile ilgili kendilerini donanımlı bir hale getirmeleri gerekmektedir. Bu duruma ilaveten sorumluluklarının farkında, kendisine hedef koymaları ve ulaşmak için çabalamaları gerekmektedir.

Üniversiteler, öğrenciler için formel eğitimi üstlenmiş eğitim kurumlarıdır. Diğer taraftan üniversiteler yükseköğretim gençleri için sosyal yönlerini geliştirecek ortamları da dolaylı yollar ile sunabilmektedir. Bir insanın kendisini geliştirmesi için formel eğitimlerin katkısı tartışmasız vardır. Diğer taraftan informel eğitimlerin tecrübe kazanma ve beceri geliştirme konusunda bir zengin kaynak olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Yükseköğretim gençleri, üniversite eğitimleri sürecinde oluşturulan kulüpler, topluluklar veya yapılan farklı etkinlikler sayesinde kendilerini yetiştirme imkanı bulabilmektedir. Kültürel etkileşimin yoğun

Yükseköğretim Gençliğinin Liderlik... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
olduğu bu tür ortamlar yükseköğretim gençlerinin kendilerini tanımaları için fırsatlar sunabilmektedir.

Yapılan bu araştırmada yükseköğretim gençlerinin, liderlik özellikleri hakkında algıları ölçülmek istenmiştir. Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde yapılan uygulamada 600 Anket öğrencilere ulaştırılmış ve 566 anket değerlendirilmeye alınmıştır. Ölçekte liderlik özellikleri 7 faktör bünyesinde ele alınmıştır. Yükseköğretim gençlerinin yaşları ve sınıfları ilerledikçe liderlik özellik algılarının arttığı verileri elde edilmiştir. Bu duruma en büyük katkıyı sunan faktörlerden birisinin öğrencilerin aldıkları eğitimlerin olduğunu belirtmek doğru olacaktır. Diğer taraftan öğrencilerin buldukları sosyal ortamlarında bu duruma katkısı göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Araştırmada, yükseköğretim gençleri içerisinde liderlik özellik algısı bakımından yaşadıkları bölgelere göre farklılık bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan yükseköğretim gençlerine göre liderin sahip olması gereken özellikler arasında güven duyma ve güvenilir olmanın ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu duruma ilaveten Marmara, Ege, Akdeniz ve İç Anadolu Bölgelerinde problem çözme özelliğinin de ilk sıralarda yer aldığı anlaşılmaktadır. Karadeniz Bölgesinde yaşayan gençler için hedef koyma özelliği, Doğu Anadolu Bölgesinde yaşayan gençler iletişim kurabilme liderlik özelliğini vurgularken, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan gençler ise sorumluluk özelliğini vurguladıkları görülmektedir. Bu veriler neticesinde aslında yükseköğretim gençlerinin liderlik özellik algılarında kültürel izleri de görmek mümkündür. Ülkemizin doğusu için kırsal yaşantının yaygın olduğunu ve bu yaşam yerlerinde ataeril aile yapısının daha baskın olduğunu söylemek doğru olacaktır. Kırsal hayat daha küçük yaşlarda insanlara sorumluluklar yüklemektedir. Herkesin yerine getirmeleri gereken bir görevi bulunmaktadır. Ataeril aile yapısının egemen olduğu bu yaşam alanlarında dede veya baba öncelikli söz sahibi olmakta, iletişim genellikle tek yönlü ve az olmaktadır. Araştırmada elde edilen veriler ışığında yükseköğretim gençlerinin liderlik özellik algılarında kültürün etkisini destekler sonuca ulaşıldığı yorumu da yapılabilir.

Sonuç olarak geleceğin potansiyel liderlerini barındıran yükseköğretim gençlerinin, liderlik özellik algıları ortalamasının üzerinde bir düzeyde bulunmuştur. Yükseköğretim gençlerinde liderlik özellik algısında cinsiyet, eğitim düzeyleri ve aile gelir düzeyi demografik verilerine göre farklılık bulunmaz iken; yaş, sınıf seviyesi ve yaşanan bölge demografik verilerine göre farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yeni bir araştırmada ülke geneli bir uygulama yapılarak daha genel sonuçlara ulaşılabilir. Bu araştırmada kullanılan ölçek, kültür faktörlerini de içeren başka bir ölçek ile

Yükseköğretim Gençliğinin Liderlik... The Meric Journal Cilt:6 Sayı:17 Yıl:2022
birlikte uygulanarak yükseköğretim gençlerinin liderlik özellik algılarında
kültürün etki boyutu da incelenebilir.

KAYNAKÇA

Altunışık,R.,Coşkun,R.,Bayraktaroğlu,S. ve Yıldırım,E. (2004).
Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Sakarya Yayıncılık

Altunışık,R., Coşkun,R., Bayraktaroğlu,S. ve Yıldırım,E., (2015).
Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri.Sakarya Yayıncılık. 8. Baskı

Bakan,İ., ve Doğan, İ.F. (2013). Önderlik Güncel Konular ve
Yaklaşımlar. Ankara. Gazi Kitabevi

Bass,B.M. (1999).Two Decades of Research and Development in
Transformational Leadership. European Journal Of Work And
Organizational Psychology, Vol:8, No:1, pp: 9–32

Bass,B.M. ve Steidlemier,P. (1999).Ethics, Character and Authentic
Transformational Leadership Behavior. Leadership Quarterly, Vol:10,No:2,
ss:181-217

Bulut,A., ve Şengül,H. (2020). Bir Vakıf Üniversitesi Öğrencilerinin
Liderlik Tarzlarının Belirlenmesi: Bir Nitel Çalışma. Turkish Studies,
Cilt:15, Sayı:5, ss: 2229-2252.

Cansoy,R. ve Turan,S. (2016). Gençlik Liderlik Özellikleri Ölçeği:
Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması. Türkiye Eğitim Dergisi, Cilt:1, Sayı:1,
ss:19-39

Çolak, M.. (2015).Çalışma Hayatında Önderlik. Bursa, Ekin Yayınları

Drucker,P.F. (2000). Geleceğin Önderi. (Çev) H.Tok, İstanbul, Form
Yayıncılık

Edelman, A., Gill, P., Comerford, K., Larson, M. ve Hare, R. (2004).
Youth development & youth leadership. A background paper. Institute for
Educational Leadership, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED485711.pdf>,
Erişim Tarihi: 25.12.2021

Erel,C. (2008). Lider, İstanbul, 2. Basım, İdealist Düşünce Yayınevi

Eren,E. (2003). Yönetim ve Organizasyon, İstanbul, 6. Basım, Beta
Basım Yayım

Erkutlu, H.V. (2014). Önderlik Kuramlar ve Yeni Bakış Açılıarı,
Ankara, Eflatun Yayıncılık

Feldhusen, J. F. ve Pleiss, M. K. (1994). Leadership: A Synthesis Of Social Skills, Creativity, And Histrionic Ability?. Roper Review, 16(4), 293-294

Gülcan,M.G., Kılınç,A.Ç. ve Çepni,O. (2012). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Etik Önderlik Davranışları Gösterme Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler açısından İncelenmesi. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı:10, ss:123-142

Kahn, L., Hewes, S. ve Ali, R. (2009). Taking the lead: youth leadership in theory and practice. retrieved from the young foundation <http://youngfoundation.org/publications/taking-the-lead-youth-leadership-in-theory-andpractice>. Erişim Tarihi: 25.12.2019

Kumar, R. (2011), Araştırma Yöntemleri, Ankara, Edge Akademi Yayın Dağıtım, 3. Baskı, Çev: Ömay Çokluk, Güçlü Şekercioğlu, Hasan Atak

Madrid,H.P. ve Totterdell,P. (2016). Does Leader Affective Presence Influence Communication of Creative Ideas within Work Teams?. Emotion. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/emo0000183>, ErişimTarihi:02.03.2022

Northouse,P.G. (2014). Önderlik Kuram Ve Uygulamalar. (Ed.Cengiz Şimşek),İzmir, Sürat Yayınları

Örteş, G. (2010). Gençlik ve Spor İl Müdürlüklerine Bağlı Gençlik Merkezlerinin 15-26 Yaş Arasındaki Gençler Tarafından Bilinirlik Düzeyi, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Özkaynar,G.K. ve Öncül,M.S. (2019). İşgörenlerin Önderlik Algılarının Örgütsel Sessizliğe Etkisi. S.C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 20, Sayı 2, ss:1-21

Özkaynar,G.K. (2018). İşgörenlerin Önderlik Algılarının Örgütsel Sessizliğe Etkisi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Saylık,A. ve Anık,S. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Gençlik Liderlik Özelliklerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi, Cilt 6 , Sayı 1, ss:245-262

Tabak,A., Polat,M., Caşar,S. ve Türköz,T. (2012). Otantik Önderlik Ölçeği: Güvenirlik ve Geçerlilik Çalışması. İş, Güç, Endüstri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Sayı:4, Cilt:14, ss:89-106

Taşdan,N. ve Gül,H. (2013). Kamu Yönetiminde Önderlik, Ankara, Detay Yayıncılık

Tengilimoğlu,D. (2005). Kamu ve Özel Sektör Örgütlerinde Önderlik Davranışı Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C.4., S.14, ss:1-16

Tokmak,M. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Gençlik Liderlik Özellikleri ve Özgüven Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma. Business & Management Studies: An International Journal Vol.:8 Issue:1, ss. 1-19

Topaloğlu,E.Ö. (2022). Üniversite Öğrencilerinin Gençlik Liderlik Özellikleri: Konya’da Bir Uygulama. Anadolu Akademi Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, ss:178-186

Wheeler, W. ve Edlebeck, C. (2006). Leading, learning, and unleashing potential: Youth leadership and civic engagement. New Directions for Youth Development, 2006(109), 89-97

Zel,U. (2011). Kişilik ve Önderlik, Ankara, Seçkin Yayıncılık

www.tdk.gov.tr Erişim Tarihi : 12.12.2021

<https://istatistik.yok.gov.tr> Erişim Tarihi : 21.06.2022

<https://www.cumhuriyet.edu.tr/ogrenci/ogrenci-sayilari>ErişimTarihi:28.06.2022

Yayına Geliş Tarihi:08/11/2022
Yayına Kabul Tarihi:27/12/2022
Online Yayın Tarihi:31/12/2022

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:6, Sayı:17, Yıl:2022, Sayfa:386-407
ISSN: 2587-2206

1519 ve 1566 TARİHLİ TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE GELİBOLU LİVASINA TABİ KEŞAN NAHIYESİNİN SOSYAL İKTİSADİ VE MALİ DÜZENİNE İLİŞKİN TESPİTLER

Hatice DAYAR¹
Ömer AYKAÇIN²

Özet

Erken Modern Çağ ekonomileri tarıma dayalı iktisâdi teşebbüslerden müteşekkildir. Osmanlı İmparatorluğu'nda vaki olan iktisâdi sistem, esas itibariyle hüküm sürdüğü çağın karakteristik iktisâdi zihniyetini bünyesinde barındırır. Orta Çağ ve Erken Modern Çağ'da devletler, iktisâdi teşebbüslerden en önemli iktisâdi girdi kaynağı olan tarımın sürdürülebilirliğini sağlamak için kanuni sistemler ihdâs etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun hukuk sisteminde genellikle tahrir defterlerinin ilk sayfalarında zikredilen ve kanunname adı ile neşredilen bu metinler, iktisâdi, mali ve sosyal sınırlamaları zikreden en önemli metinlerdir. Bu manada çalışmamızda, araştırma sahamız olan Gelibolu livasına tâbi Keşan nahiyesi kanuni sınırlamalar esas alınarak, 1519 yılı ile 1566 yılları arasında iktisâdi, mali ve sosyal düzende var olan değişim irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Değişim, İktisadi, Mali ve Sosyal Düzen, Keşan

¹ Doç.Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF-Maliye Bölümü Öğretim Üyesi.
hatice.dayar@dpu.edu.tr. ORCID No: 0000-0003-1186-5125

² Dr., omeraykacin43@gmail.com ORCID No: 0000-0002-6654-5543

Atf/Citation: Dayar, H. & Aykaçın Ö. (2022). 1519 Ve 1566 Tarihli Tahrir Defterlerine Göre Gelibolu Livasına Tabi Keşan Nahiyesinin Sosyal İktisadi ve Mali Düzenine İlişkin Tespitler. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(17), 386-407.

**FINDINGS REGARDING THE SOCIAL, ECONOMIC AND
FISCAL ORDER OF KEŞAN TOWN, SUBJECT TO
GALLIPOLILIVA, ACCORDING TO THE CADASTRAL
RECORDS DATED 1519 AND 1566**

Abstract

The economies of the Early Modern Era are systems consisting of economic systems based on agri culture. The economic system existing in the Ottoman Empire embodies the economic mentality characteristic of the era in which it reigns. In the Middle Age and Early modern Era, states established legal system to ensure the sustainability of agriculture, which is the most important source of economic in part from economic enterprises. In the legal system of the Ottoman Empire, these texts, which are usually mentioned on the first pages of tahrir notebooks and published under the name kanunname, are the most important texts that mention economic, financial and social restrictions. In this sense, in our study, the changes that existed in the economic, financial and social order between the years 1519 and 1566 are examined, based on the legal restrictions of the district of Keşan, of course, Gallipoli, which is our research area.

Keywords: *Keşan, Economic, Financial and Social Order, Change*

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet yönetiminin esasını oluşturan patrimonyalizm, esasen devletin sosyal kitleleri kontrol etme çabasına yönelik sistemlerin bütünüdür. Devletin otoritesini halk üzerinde egemenliğini pekiştirebilmesi, halkın güvenliğini ve asayişini temin etmesiyle mümkündür. Bu ihtiyaçların temini için timar sistemi adı verilen sistem inşa edilmiştir. Timar sistemine benzer müesseseler, Orta Çağ'da ve Erken Modern Çağ'da hâkim olan devletlerde de kullanılmıştır. Bizans İmparatorluğu'nda pronia, (Oikonomides, 1986, s.7-9; Vryonis, 1969-1970, s.23-24, Philips, 2007, s.74), Roma İmparatorluğu'nda thema (Setton, 1953, s.232), Babil Devleti'nde ilkum (Günbattı, 1991, s.9.), Osmanlı İmparatorluğu'nda ise Timar adı verilen bu sistem, esasen taşra ordusunda görev yapan sipahinin finansmanın sağlamak için çeşitli vergi bölgelerinin sipahinin tasarrufuna verilmesine dayalı bir sistemdir. Sistemin işlerlik ve işlevselliği için verginin kaynağını teşkil edebilecek sosyal ve iktisâdi bir altyapının tesisi gereklidir. Esasen vergi toplama esasına dayalı bir sistemin düzenli bir gelir elde edebilmesi, iktisâdi sistemin devlet tarafından düzenlenilmesi ile sağlanabilirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş bir coğrafyaya ve çeşitli etnik gruplara hâkim olması, idari sistemde bölgelere göre teşkil edilen kanuni farklılıklara neden olmuştur. Bu kanuni farklılıklar bölgelere göre ihdâs edilen kanunnameler sayesinde teşkil edilmiştir. Kanunnameler sadece devlet ve re'âya arasındaki kanuni sınırlılıkları belirlemek amacıyla neşredilen metinler olmasından ziyade vergi yükümlükleri ihtiva eden metinlerdir. (İnalçık, 1990, s.1-5)

Çalışmanın zaman sınırlaması Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Tahrir Defteri Kataloğu'nda tasnif edilen 1519 tarihli BOA.TT.d.75 defteri ile 1566 tarihli BOA.TT.d.434 numaralı defterlerin tahrir edildiği, tarihler ile sınırlandırılmıştır. Her ne kadar bu tarihler defterlerin tahrir edildiği tarihler dâhilinde sınırlandırılmış olsa da, bu dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda vûku bulan ve Celali isyanları adı verilen sosyal-iktisâdi buhranların yaşandığı bir dönemi içerisinde bulundurması yönüyle önemli bir tarih aralığıdır. Çalışma sahamız olan Gelibolu kazasına tâbi Keşan kazası, Osmanlı'nın Balkanlara geçişinde önem arz eden bir bölge olma hüviyetindedir. Gelibolu livasına tâbi Keşan kazası ise genel itibariyle Gelibolu, Kilidülbaahr kalelerin savunmasında görevli kapudan, rü'esa ve merdlerinin timar tasarrufunda bulunan vergi sahalarından müteşekkil bir

bölgedir. Ayrıca bu bölgede yetiştirilen ürünler payitaht olan İstanbul'un yaşesinde önemli bir yere sahiptir. Arşiv vesikalarına göre, nahiyede yetiştirilen hububatlar, Rodosçuk Limanı sayesinde İstanbul'a aktarılıyordu (BOA. DVN. MHN. 14; hüküm no; 569). Hatta bir arşiv vesikasına göre halkın ürettiği zahireden alınan aynı vergiyi halkın ödemekte güçlük çektiği bu verginin halktan alınması gerektiği, bu aynı verginin İstanbul zahiresi için önemli olduğu addedilmiştir. (BOA. DVN. MHM. 7; hüküm no 172).

1. KEŞAN NAHİYESİNİN DEMOGRAFİK DURUMU

Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal tarihini araştıran tarihçiler vergi mükellefi satışının tespiti sayesinde tahmini bir nüfus sayısı elde etmeye çalışmışlardır. (Tahrir defterlerinin demografik tespitlerde önemi için bakınız, İlhan, 1993, s.264-265) Amnon Cohenresm ödeyen mükellef kavramına tekabül eden hâne sayısını 6 rakamı ile çarparak tahmini nüfus sayısı elde etmeye çalışırken, (Özdemir, 1993, s.1582-1600) Osmanlı sosyal ve iktisâdi tarihinin en büyük kuramcılarında birisi olan Ömer Lütfi Barkan vergi ödeyen hâne sayısını 5 rakamı ile çarparak bir demografik nüfus sayısına ulaşılabileceği kanaatindedir (Barkan, 1953, s.11). Buna mukâbil bazı tarihçiler ise sadece vergi ödeyen mükellef sayısını esas almayan bir yaklaşımla konuya yaklaşmaktadır. Tahrir defterlerinde yer alan isimlerin toplam sayısını ifâde eden nefer kavramı üzerine inşa edilen bu tip saptamalar yapan tarihçiler nefer sayısını, kimi zaman 3 rakamı ile çarparak demografik nüfus tespiti yapılabileceği kanaatindedirler. Her iki cephede yer alan tarihçilerin nüfus tespitinde çeşitli yaklaşımlar bilimsel çerçevede tutarlı bir yaklaşım olsa da, Hânelerin genel itibariyle toprak tasarruf hakkını bulunduran re'âya'ların statülerinden olan çift, nim, bennâk sayılarını temel alan bir nüfus tespiti kanaatimizce yanlış bir değerlendirmedir (Göyünç, 1979, s.331-334).

Tahrir defterlerinde yazan vergi mükelleflerini ve vergi mu'âfiyetini tanımlayan isminin yekününe ifâde eden nefer kavramı üzerinden tahmini nüfus yapılması da kanaatimizce yanlış bir nüfus tahminine ulaşmamıza neden olabilir. Nefer kavramını içinde bulunan vergi mu'âfiyeti gruplarından bir kısmının aile kurması mümkün olmayabilir. Buna örnek olarak yaya ve müsellemler gösterilebilir. Osmanlı taşra kuvvetleri arasında tasnifini yapabileceğimiz yaya, müsellemler ve sipahiler vergi mu'âfiyeti

sınıfında bulunmaktadır. Bu gruba göre tasnif edilen yaya ve müsellemler, kanuni zorunluluklar nedeni ile aile kuramazdı. Nefer kavramı üzerinden bir nüfus tahmini yapmak matematiksel açıdan da birtakım çelişkilere yol açabilir. Bu durumun izahını şöyle yapabiliriz. Nefer kavramının teşkili esasen vergi mükellefleri ve resmmu'âfları arasında belirli bir oranın olması gerekliliğidir. Bu gereklilik doğru bir nüfus tahminini yapmak için elzendir. Osmanlı idari sistemi sadece vergi mükellefleri ve vergi mu'âflarının birlikte tahrir edildiği idari yapılanmaya sahip değildir. Şöyle ki, Osmanlı idari birimlerinden olan karyelerde vergi mükellefi ve vergi mu'âflarına birlikte tahrir edilirken, Osmanlı idari sisteminin başka bir birimi olan genellikle piyadegân ve müsellemlerin yaşadığı çiftliklerde sadece vergi mu'âfiyeti olan yaya ve müsellemlere yer verilmektedir. Zikrettiğimiz bu nedenler dolayısıyla nefer kavramı üzerinden tahmini bir nüfus sayısı belirlemek tarafımızca bilimsel çelişkilere yol açabilen bir yaklaşımdır.

Yukarıda zikredilen bilimsel izahlar nedeniyle çalışmamızda vergi mükellefi olan çiftlik mutasarrıfları olan çift, nim ve bennâk'ların ve vergi yükümlüsü olan ve resm diye tasvir edilen re'ayânın, bir aile kurabileceği tasavvurunda bulunarak bu resm yükümlülüklerinden elde edilen sayıyı Ömer Lütfi Barkan'ın hâne sayısı ile 5 rakamını çarpma formülünden faydalanmayı düşünmekteyiz. Ayrıca ulaşılan bu rakama bekâr olup vergi vermekle yükümlü olan re'ayânın sayısını ve vergi mu'âfiyeti bulunan re'ayanın sayısı ilave edilerek tahmini bir nüfus tespiti yapılması düşünülmektedir (Örnek; Emecen, 1989, s.55) Bu sistem sayesinde çalışmada yer alan hâne ve nefer, mücerred ve mu'af sayılarının verilmesi sayesinde tahrir defterlerine dayalı bir demografik tespit çalışması yapana tarihçilere nesnel ve objektif bir veri zemini sunmak istiyoruz.

1519 ile 1566 yıllarını ve Keşan nahiyesini esas alarak yaptığımız bu çalışmanın ilk safhasını Keşan nahiyesinde vaki olan karyelerin tahmini nüfusu irdelenmektedir. 1519 yılı tahrir defterinden elde ettiğimiz vergi mükellefi sayılarını aşağıda yer alan tabloda bulunmaktadır.

Aşağıda 1519 yılına ait vergi mükelleflerini ve yukarıda zikredilen sistemle oluşturulan nüfus tahminine dair bilgiler Keşan nahiyesinde yer alan karye, mezra ve çiftliklerin tahmini nüfusları yer almaktadır.

İSKÂN MAHALİ	N	H	MU	MC	TN
Ak Hoca (Ak Kovaca) Karyesi ve Cemaat-i Ebna-i Kürekçiyan (BOA.TT.d.75, v.173, s.298)	10	10			50
Baba Halil Karyesi (BOA.TT.d.75, v.172-173,s.336-	31	6	21	4	55
BalluMezraası (BOA.TT.d.75, v.153,s.298)		0			0
Başmakçılı Karyesi (BOA.TT.d.75, v.153-154,s.298-	16	14			70
Bayezidlü Karyesi (BOA.TT.d.75, v.172,s.336)	15	14	1		71
Bekmezli Karyesi (BOA.TT.d.75, v.165,s.322)	28	18		11	101
Cemaat-i Dervişan (BOA.TT.d.75, v.163,s.317)	8	8			40
Hamza-i Küçük Karyesi (BOA.TT.d.75, v.147,s.284)	33	27	1	3	139
Kaba Bayezid Karyesi (BOA.TT.d.75, v.160,s.312)	17	12	5		65
Kebece Karyesi bin Aslan zemini, Cemaat-i Yörükân-ı Yağcıyan (BOA.TT.d.75, v.135,s.261)	27	5	9	9	43
Kılıç Karyesi (BOA.TT.d.75, v.153,s.297)	27	17	1	8	94
Kız Kapan Karyesi (BOA.TT.d.75, v.154-155, s.300-	19	12		7	67
Korucu Karyesi (BOA.TT.d.75, v.173,s.337)		0			0
Köse Paşa Karyesi (BOA.TT.d.75, v.156,s.303)	8	7		1	36
Kayacık Karyesi (BOA.TT.d.75, v.156,s.303)	43	26	5	11	146
Musa Beğ Karyesi ve Cemaat-i Müsellemân-ı Elliciyan ve Yağcıyan (BOA.TT.d.75, v.155,s.302)	23	3	1	9	25
Muzallu-i Küçük Karyesi (BOA.TT.d.75, v.153,s.298)	7	2	1	4	15
Mürsel Karyesi (BOA.TT.d.75, v.162,s.315)		0			0
Saru Adil nd.Depelü Karyesi (BOA.TT.d.75, v.162-163,s.315-317)	22	15	2	6	83
Sevindük Karyesi (BOA.TT.d.75, v.164,s.320)	23	4	19		39
Tatarlar Karyesi ve Ahi Karyesi (BOA.TT.d.75, v.148-149,s.288-289)	32	24	1	14	135
Temür Han Karyesi (BOA.TT.d.75, v.166,s.323)		0			0
Todoriçend. Kayağılu Karyesi (BOA.TT.d.75,	36	18	10	7	107
Tuz Depesi Karyesi (BOA.TT.d.75, v.164,s.323)	48	39		8	203
Türkmen Karyesi (BOA.TT.d.75, v.169,s.323-330)		0			0
YırBovannd. Dalmaca Karyesi (BOA.TT.d.75,		0			0
Yirciknd. Yenice Köy Karyesi (BOA.TT.d.	24	13	3	5	73
Yoğurtçı Karyesi (BOA.TT.d.75, v.161,s.313)	8	7		1	36
Yapıldak ve Gündüzler Karyesi (BOA.TT.d.75, v.267,	43	32		11	171
YEKÜN	548	333	80	119	1864

Tablo 1. Keşan Nahiyesinde 1519 Yılında Tarımsal Üretim ve Çiftçi Başına Düşen Üretim ve Kazanç Ortalamaları. (BOA.TT.d.v.102-170, s.113-180)

Yukarıda yer alan tablonun bize verdiği bilgiler dâhilinde 1519 yılında Keşan nahiyesine tâbi yerleşim yerlerinde 548 neferan 333 hâne, 80

mu 'af ve 119 mücerred'den müteşekkil 1.864 kişi yaşamaktadır. Bu sayılara bakıldığında 333 hâne ve 119 mücerred'den mükellep 452 vergi mükellefi bulunmaktadır. Keşan nahiyesinde vaki iskân mahallerinde yaşayan re'âya'nın yaklaşık %24,24'ü vergi mükellefidir.

Çalışmanın ikinci safhası, 1566 yılı ile tarihlendirilen BOA.TT.d.434 numaralı defter ile şekillendirilmiştir. Bu defterden elde edilen veriler sayesinde aşağıda yer alan tablo hazırlanmıştır. Bu tablodan elde edilen nefer, hâne, mücerred ve mu'âf sayılarına dair elde edilen veriler aşağıda yer alan tabloda bulunmaktadır.

İSKÂN MAHALİ	N	H	MCMU	TN
Ak Hoca (Ak Kovaca) Karyesi (BOA.TT.d.434, v.131,s140b)	3	3		15
Baba Halil Karyesi (BOA.TT.d.434, v.170, s.180a)	32	26	6	136
Bayezidli Karyesi ve Semender Mu'tak İskender çiftliği (BOA.TT.d.434, v.128,s.137b)	28	14	14	84
Bekmezli Karyesi (BOA.TT.d.s.434, v.130,s.139b)	28	20	8	108
Cemaat-i Dervişan der Karye-i Saru Adil (BOA.TT.d.434, v.114,s.123b)	11	11		55
Cemaat-i Yağcıyan ve Elliciyan der Karye-i Todoriçe (BOA.TT.s.434, v.103,s.113a)	12	11	1	56
Cemaat-i YörükânYağcıyan ve ElliciyanYörükân-ı Karye-i Hamza-i Küçük (BOA.TT.d.434, v.103,s.113b)	33	24	9	129
Cemaat-i Yörükân-ı Elliciyan der Karye-i Köse Paşa Beği (BOA.TT.d. 434, v.109,s.119b)	11	6	5	35
Cemaat-i Yörükân-ı Elliciyan ve Yağcıyan der Karye-i Ak Hoca (Ak Kovaca) (BOA.TT.d.434, v.131,s.140b)	3	2	1	11
Güna? Karyesi (BOA.TT.d.434, v.104,s.114b-115a)	41	33	8	173
Hamza-i Küçük Karyesi (BOA.TT.d.434, v.103,s.113b)	12	8	4	44
Kaba Bayezid Karyesi (BOA.TT.d. 434, v.155,s.164b)	20	10	5	55
Karlı Mezraası (BOA.TT.d.434, v.132,s141b)	0			0
Kebece/Kabacı Karyesi Karyesi ve Cemaat-i Yörükân Elliciyan ve Yağcıyan (BOA.TT.d. 434, v.169,s.179a)	17	14	3	73
Kılıç karyesi, Saruça Çiftliği ve Cemaat-i Yörükân-ı ElliciyanYağcıyan, Doğan Mutak İsmail Çiftliği Budak Veledi Kılıç'ın Resmi Zemini, Çayır Ve Sazlık Zemini (BOA.TT.d..434, v.130-131,s.140a-140b)	53	38	15	205
Kız Kapan Karyesi (BOA.TT.d.434, v.121,s.131a)	19	14	5	75
Kızılca Mihalnd. Köse Paşa Beği Karyesi (BOA.TT.d.s.434, v.109,s.119b)	0			0
Mezraa-i der Karye-i Todoriçe (BOA.TT.d.434, v.128,s.138a)	0			0
Mezraa-i Karye-i Mürsel (BOA.TT.d. 434, v.138,s147b)	0			0
Mezraa-i der Karye-i Todoriçe (BOA.TT.d. 434, v.128,s.138a)	0			0
Musa Beğ Karyesi ve Cemaat-i MüsellemanElliciyan ve	29	15	14	89

İSKÂN MAHALİ	N	H	M	CMU	TN
Yağcıyan (BOA.TT.d.434, v.141,s.150b-151a)					
Muzallu-i Küçük Karyesi (BOA.TT.d.434, v.141,s.150a-150b)	10	7		3	38
Saru Adil Karyesi nd.Depelü (BOA.TT.d.434, v.113-114 ,s.123a-123b)	25	16		8	88
Sevindük Karyesi (BOA.TT.d.434, v.141,s.150b)	12	7	3	2	40
Şah Melik Mezraası (BOA.TT.d. 434, v.128,s137b)			0		0
TemürhanMezraasınd.Arduğı (BOA.TT.d. 434, v.130,s.140a)			0		0
TodoricendKayağılu Karyesi (BOA.TT.d.434, v.108,s.119a)	25	17		8	93
Tuz Depesi Karyesi (BOA.TT.d. 434, v.114-115, ,s.124a- 124b)	61	33		23	188
YirBovan Karyesi (BOA.TT.d.434, v.104,s.114b)			0		0
Yirciknd. Yenice Köy Karyesi (BOA.TT.d.434, v.102, s.113a)	39	26		13	143
Yoğurtcu Karyesi (BOA.TT.d.434, v.134,s.144a)	12	4	1	7	28
YEKÜN	536	359	4	162	1.961

Tablo 2.1566 Yıllarında Gelibolu Livasına Tâbi Keşan Nahiyesinde Demografik Durum (BOA.TT.d.434, v.102-267)

Yukarıda yer alan tablonun bize verdiği bilgiler dâhilinde 1566 yılında Gelibolu livasına tâbi Keşan nahiyesine tâbi iskân mahallerinde, 536 nefer, 359 hâne, 4 mu'âf, 162 mücerred'den mürekkep 1.961 kişi hayatını idame ettirmektedir. Yukarıda yer alan sayılara bakılırsa bu tarihte herhangi bir toprağı tasarruf ederek hayatını idame ettiren 359 hâne ve 162 mücerred'den teşkil 521 mükellef devlete vergi vermektedir. Bu sayılara bakıldığında 1519 yılında Keşan nahiyesine tâbi yerleşim yerlerinde halkın %26,56'sının vergi mükellefi olduğunu iddia edebiliriz.

İki tablonun analizi yapıldığında, Keşan nahiyesine tâbi iskân mahallerinde 1519 yılında tahmini olarak 1.864 kişi yaşamını idame ettirirken, bu sayı 1566 yılında 1.961 kişiye çıkmıştır. Bu tarih aralığında Keşan'a nahiyesine tâbi yerleşim yerlerinde nüfus tahmini olarak %5,20 oranında arttığı söylenebilir. Ayrıca 1519 yılında vergi mükelleflerinin genel nüfusa oranı 1519 yılında %24,24 iken, bu oran 1566 yılında %26,56 seviyesine yükselmiştir. Bu rakamlar dâhilinde halk arasında vergi mükelleflerinin oranı 1519 yılından 1566 yılına kadar olan süreçte %9,57 oranında artmıştır. Bu oranlar dâhilinde halk arasındaki vergi mükellefi sayısının, nüfusa oranla daha fazla arttığı söylenebilir. Bu bilgi Keşan nahiyesine tâbi yerleşim yerlerinde 1519 ile 1566 yılları arasında vergi ödeyen mükelleflerinin sayısının, genel nüfusa göre daha fazla arttığı, bunun sonucunda vergi mükellefi sayısında yükseliş olduğuna işaret etmektedir.

2. KEŞAN NAHİYESİNİN İKTİSADİ VAZİYETİ

Erken Modern Çağ'ın beraberinde getirdiği en önemli iktisâdi vergi kaynağı tarıma dayalı ekonomik sistemlerdir. Çağın beraberinde getirdiği şartlar neticesinde iştigâl olunan, tarım faaliyetleri devletlerin mali sistemlerin en büyük girdi kaynaklarından biriydi. İncelemeye tâbi tuttuğumuz bölge olan Keşan nahiyesine tâbi iskân bölgelerinde yetiştirilen zirâi ürünler İstanbul'un iaşe sisteminde çok önemli yere sahiptir. Bu bölgeden elde edilen zirâi emtialar Rodosçuk Limanı sayesinde İstanbul'a taşınıyordu.

Osmanlı tarım ekonomisi bir takım kanuni teamüller ve sınırlamalar üzerine inşa edilmiştir. Zirâi üretim yapılacak olan toprak, re'âya'ya toprak tasarruf hakkı için verilirdi. Toprak tasarrufu hakkında sahip olan re'âya, devletin kendisine tahsis ettiği zirâi sahalardan başka bir yerde zirâat yapamazdı. Ayrıca re'âya'nın devletin kendisine tahsis ettiği tasarruf sahasında zirâatleştigâl olmak mecburiyetindeydi. Eğer çiftçi, devletin kendisine tahsis ettiği tasarruf sahasından zirâi üretim üç yıl üst üste üretim yapmazsa, devlet çift bozan resmi adı altında bir vergiyi çiftçiye ödetirdi. Devletin, re'âyaya verdiği toprak tasarrufu olan ve çiftlik adı verilen tasarruf hakları, çiftliklerin boyutlarına göre bir takım vergilendirilirdi. Tahrir defterlerinde devlet tarafından tahsis edilen 60-120 dönüm arasında boyutu ifâde eden çiftlikleri tasarruf edenler tahrir defterlerinde çift, 30-60 dönüm arasındaki toprağı tasarruf eden nim çift, nim çift'ten daha az toprak tasarrufunda bulunan re'âyarub çift, evli ve çocuklu olup toprak tasarrufunda bulunan çiftçiyi ifâde eden bennâk, evli ve çocuğı olmayıp, resm ödeyen kişiler mücerred, çok az miktarda toprak tasarrufu yapan genellikler vakıf veya devlet arazilerinden zirâi fayda elde eden kişiler resm-i zemin veya resm adı altında ifâde edilmektedir.

Aşağıda, Gelibolu livasına tâbi Keşan nahiyesinde vaki olan iskân mahallerinde zirâatleştigâl olan re'âyanın toprak tasarruflarına bakılarak aşağıda yer alan tablo oluşturulmuştur.

Toprak Tasarruf Edenlerin Statüleri	1519		1566	
	SAYI	YÜZDE	SAYI	YÜZDE
Çift	132	39,64%	198	55,15%
Çift-ü Nim	98	29,43%	41	11,42%

Bennâk	1	0,30%	52	14,48%
Resm	102	30,63%	68	18,94%
YEKÜN	333		359	

Tablo 3. 1519 Yılı ile 1566 Yıllarında Gelibolu Livasına Tâbi Keşan Nahiyesinde Toprak Tasarruf Hakları (BOA.TT.d.v.102-170, s.113-180.; BOA.TT.d.434, v.102-267)

Tablodan edinilen bilgiler dâhilinde 1519 yılında Keşan'a tâbi zirai mahallerde vaki olan tam tasarruflu çiftliklerin yüzde olarak oranı %39,64'dür. Yarım tasarruflu çiftlik diyebileceğimiz mim çiftlikler %29,43, evli ve çocuklu olup toprak işleyen çiftlik tasarrufu hakkı bulduran re'âyayazıt çiftlikler %1, devlet veya vakıf arazisine tabi küçük zirai sahaları işleyen ve tasarruf elde eden re'âya diye tabir edebileceğimiz resm ve rem-i zemin, zirai tasarrufun %30,63'ünü teşkil ediyordu. 1566 yılına gelindiğinde tam çiftliklerin oranı %55,15, bennakların tasarruf ettiği çiftliklerin oranı ise %14,48 seviyesine kadar yükselmiştir. Buna mukâbil yarım çiftlik diye tabir edilen nim çiftlikler %11,42 seviyesine, resm ve resm-i zeminlerin oranı ise %18,94 seviyesine kadar yükselmiştir. Bu bilgiler dahilinde, 1519 ile 1566 yılı arasında Keşan nahiyesinde vaki olan çiftliklerin giderek tekelleştiği söylenebilir. Bu tekelleşme zirai sahaları tasarruf eden çiftçiler arasındaki zirai gelir seviyesi farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bilgilere dayanarak çiftçiler arasında adil bir tasarruf hakkı zemininden gelir adaleti seviyesinin de adil olmayan bir düzene geçildiği söylenebilir. Zirâi ekonomiler, tarımsal üretimin sürdürülebilirliği esasına göre dizayn edilmiştir. Sürdürülebilirlik teması üzerine inşa edilen zirâi iktisâdi sistemin çiftliklerinin tasarruf hakları giderek küçülen re'âyanın geliri gerçekte ne denli değişmişti? Bu sorunun cevabını verebilmek için tahrir defterlerinden elde ettiğimiz verileri kullanarak bu duruma bir izah getirmeyi amaçlamaktayız. Bu izah için düzenlenen ve aşağıda yer alan tabloda, Keşan nahiyesine bağlı zirâi tasarruf sahalarından elde edilen zirâi ürün miktarını, tarımsal emtiâların akçe üzerinden değerini, çiftçi başına düşen zirâi üretimin kilogram cinsinden tespiti, çiftçi başına düşen tarımsal mahsulün değerini ve öşür vergisi sonrası çiftçinin elde ettiği net geliri gösteren bir tablo hazırlanmıştır.

TARIMSAL EMTİA	Üretim (Kg)	Üretim Değeri (Akçe)	Çiftçi Başına Düşen Üretim (Kg)	Çiftçi Başına Düşen Brüt Kazanç	Vergi Sonrası Çiftçi Başına Düşen Kazanç
Alef	168.098,13	26.205,04	504,80	78,69	70,82
Alef ve Kabluca		3.260,00		9,79	8,81
Bağat		11.910,00		35,77	32,19
Bostan		2.660,00		7,99	7,19
Erzen	224.334,90	34.971,86	673,68	105,02	94,52
Güncid	5.051,91	787,55	15,17	2,37	2,13
Hınta (Buğday)	1.419.640,80	553.274,22	4.263,19	1.661,48	1.495,34
Kabluca	9.837,93	1.533,65	29,54	4,61	4,15
Ketân		4.740,00		14,23	12,81
Kovan		16.130,00		48,44	43,59
Nohud	2.393,01	1.865,25	7,19	5,60	5,04
Penbe		3.440,00		10,33	9,30
Segrek	531,78	82,9	1,60	0,25	0,22
Şa'ir (Arpa)	234.731,40	45.740,74	704,90	137,36	123,62
Yekün/Ortalama	2.064.619,86	706.601,21	442,86	151,57	136,41

Tablo 4. Keşan Nahiyesinde 1519 Yılında Tarımsal Üretim ve Çiftçi Başına Düşen Üretim ve Kazanç Ortalamaları (BOA.TT.d.v.102-170, s.113-180)

Tabloda zikredilen Hınta terimi buğdayı, Şa'ir terimi arpayı, Alef terimi yulafı, Böğrölce genel olarak baklagiller familyasından ürünleri, Besâtin bostanlıkta veya bahçelerden yetiştirilen sebzevat cinsi ürünleri, Eşcar terimi yaş meyveleri, Ketân terimi pamuk ve keten ürünlerini, pençe pamuğu, sir sarımsağı, pıyaz soğanı ifade etmektedir.

Yukarıda bahsi geçen tablo esas alındığında, çiftçinin en çok ekip biçtiği ve gelir elde ettiği tarım mahsulünün Hınta yani buğday olduğunu iddia edebiliriz. Çiftçiye gelir getiren en önemli ikinci ürün arpa, üçüncü ürün ise yulaftır. 1519 yılında Keşan'a tâbi zirâi tasarruf sahalardan elde edilen toplam mahsul değeri 706.601,21 akçe iken, bir kişinin zirâi sahalardan elde ettiği ortalama brüt kazanç 151,57 akçedir. Zikredilen bu brüt gelirden 1/10 oranında öşür vergisi verdiği düşüldüğünde 136,41 akçe gelir elde ettiği görülmüştür (BOA.TT.d.75, s.3).

Çalışmanın ikinci safhasını oluşturan 1566 tarihi BOA.TT.d.434 numaralı defter temel alındığında, Keşan'a tâbi zirâi sahalardan tasarruf edilen üretimin kilogram cinsinden ağırlığı, üretimden elde edilen değeri, çiftçi başına düşen ortalama üretimin kilogram cinsinden ağırlığını, çiftçi

başına zirâi üretimden elde edilen brüt kazancı ve öşür vergisi sonrası çiftçi başına düşen net kazancı gösteren bir tablo hazırlanmıştır.

TARIMSAL EMTİA	Üretim (Kg)	Üretim Değeri (Akçe)	Çiftçi Başına Düşen Üretim (Kg)	Çiftçi Başına Düşen Brüt Kazanç(Akçe)	Vergi Sonrası Çiftçi Başına Düşen Net Kazanç (Akçe)
Alef	296.844,54	46.275,49	826,87	128,90	116,01
Besâtin		7.710,00		21,48	19,33
Bostan		1.480,00		4,12	3,71
Böğrölce	531,78	414,5	1,48	1,15	1,04
Burçak	14.889,84	2.321,20	41,48	6,47	5,82
Çavdar	13.108,48	2.043,50	36,51	5,69	5,12
Erzen	128.931,40	20.099,29	359,14	55,99	50,39
Eşcar-1 Ceviz		1.150,00		3,20	2,88
Eşcar-1 Ermud		1.200,00		3,34	3,01
Güncid	3.057,74	476,67	8,52	1,33	1,19
Hinta	595.657,49	232.144,59	1.659,21	646,64	581,98
Kabluca	85.617,61	13.347,04	238,49	37,18	33,46
Ketân		2.960,00		8,25	7,42
Kovan		9.690,00		26,99	24,29
Meyva		210		0,58	0,53
Nohud	6.913,14	5.388,49	19,26	15,01	13,51
Nohud		680		1,89	1,70
Penbe		12.560,00		34,99	31,49
Piyaz		4.150,00		11,56	10,40
Sir		960		2,67	2,41
Şa'ir	392.513,41	76.486,80	1.093,35	229,69	206,72
Yekün/Ortalama	1.538.065,43	456.147,57	204,01	59,39	53,45

Tablo 5. Keşan Nahiyesinde 1566 Yılında Tarımsal Üretim ve Çiftçi Başına Düşen Üretim ve Kazanç Ortalamaları (BOA.TT.d.434, v.102-267)

Yukarıda yer alan tablodan elde edilen bilgiler dâhilinde 1566 yılında Gelibolu livasına tâbi Keşan nahiyesinde vaki zirâi mahallerde 456.147,57 akçelik tarım mahsul değeri elde edilmekteydi. Bu tarihte bir çiftçi ürettiği mahsul karşılığında ortalama olarak 59,39 akçe brüt gelir elde etmekteydi. Çiftçinin devlete ödediği vergi sonrasında ise bu rakam 53,45 akçeye düşmektedir.

Keşan nahiyesinde 1519 ile 1566 yılı arasında, iştigâl olunan zirâi iktisâdi sitem etrafında şekillenen ekonomik faaliyetlerde var olan değişime bakıldığında 1519 yılında Keşan nahiyesinde vaki re'âya'nın 1566 yılında vaki re'âyadan daha büyük toprakları işlediği bunun sonucunda da daha büyük gelir elde ettiği sonucuna ulaşabiliriz. Belirli bir re'âya'da yaşanan çiftlik tasarruflarının büyümesi hali, diğer çiftçilerinin çiftliklerinin

küçülmesine neden olmuştur. Bir nevi gelir adaletsizliği yaşatan bu durumun neticesinde, Keşan nahiyesinde meskun bir çiftçinin elde ettiği ortalama kazanç %60,84 oranında azalmıştır.

3. KEŞAN NAHİYESİNDEN ALINAN VERGİLER

Çalışmanın bu bölümünde Keşan nahiyesinden alınan vergiler ele alınmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda vergi düzeninin devlet tarafından tesisine yönelik tutulan tahrir defterleri, mali kaynakların belirlenebildiği ve bu bilgiler sayesinde analiz yapma imkânı tanıyan en mühim metinler olma hüviyetindedir. Osmanlı vergi düzeni İslam dininin ve devlet töresinin beraberinde getirdiği köklerden müteşekkildir. İslam devlet düzeni içerisinde kendisine yer bulan ve dini ritüellere göre şekillenen ve şer'i adı verilen, öşür ve haraç ve cizye vergileri Osmanlı İmparatorluğu'nun mali düzeninde önemli bir yere sahiptir. Öşür esas itibariyle çiftçiye devlet tarafından tahsis edilen zirâi sahadan elde ettiği ürünün belirli bir miktarını devlete ödemesi üzerine kurgulanmış bir ürün vergisinin adıdır. Bu vergi, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde çeşitli oranlarda alın gelmiştir. Arazi verimliliği üzerine dizayn edilen bu vergi imparatorlukta 1/5 ile 1/10 oranında tahsil edilmiştir. Çalışma bölgemiz olan Keşan nahiyesinde ise bu rakam 1/10'dur (BOA.TT.d.75, s.3). Bu vergi zirâi mahsulün durumuna göre ayni ve nakdi olarak tahsil edilebilirdi. Diğer bir şer'i vergi olan haraç ise devlet tarafından Gâyr-i müslim tebaa 'aya tahsis edilen arazilerden alınan torak vergisinin adıdır. Bu vergi nakdi olarak tahsil edilirdi. Diğer bir vergi olan cizye ise Gâyr-i müslim tebaadan alınan kişi statüsü esasına göre tahsil edilen nakdi bir vergidir. İmparatorluğun diğer bir vergi kalemi ise devlet töresine göre dizayn edilen örf'i vergilerdir. Bu vergiler kişi statülerinden alınan Resm-i Çift, Nim, Bennâk, Kara ve Mücerred gibi vergilerdir. Bu vergiler çiftçilerin ettikleri toprak karşılığında çeşitli oranlarda tahsil ediliyordu. Çalışma sahamız olan Keşan nahiyesinde Resm Çift 22 akçe, Resm-i Nim 11 Akçe, Resm-i Bennâk 9 akçe, Resm-i Mücerred ise 6 akçe resm ödüyordu. Bir diğer örfi resm statüsü ise mekânlara haiz olan vergilerdir. Bu vergi tütünde tasarruf edilen mekânın iktisâdi girdisi üzerinden çeşitli oranları kapsayan bir şekilde vergi alınır. Bu resmlere örnek olarak Resm-i Asiyâb, Resm-i Çayır, Resm-i Sazlık, Resm-i Yaylak, Resm-i Mukataa-i Zemin gibi vergiler örnek gösterilebilir. Bir diğer vergi türü de cezai ve örfi adet üzerine alınan vergilerdir. Bu veriler ceza mucebince verilen Adet-i Deştâni, örf'i adet üzerine verilen

Bâd-ı Heva, Curm-ı Cinâyet, Resm-i Tapu gibi resimlerdir. Çalışmanın ilk safhasının teşkilinde, 1519 yılına ait tahrir defterlerinden elde edilen vergi matrahları esas alınmıştır. Tespit edilen vergilere ilişkin bilgiler aşağıda yer alan tabloda bulunmaktadır.

Vergi Adı	Ayni Vergi	Nakdi Vergi
ÖRF'İ RESMLER		
Adet-i Deştânî		199
Resm-i Ağıl		349
Resm-i Arûs, Bâd-ı Heva ve Tapu-i		1.772,00
Resm-i Asiyâb		700
Resm-i Bennâk		358
Resm-i Çayır		2.232,00
Resm-i Çift		4.100,00
Resm-i Mukataa		1.148,00
Resm-i Mücerred		491
Resm-i Nim		1.119,00
Resm-i Sazlık		10
Resm-i Zemin		5.599,00
ÖRF'İ RESM YEKÜNÜ		18.077,00
ŞER'İ RESMLER		
Haraç-ı Bağat		1.440,00
Öşr-i Alef	29.684,45	4.627,55
Öşr-i Besatin		771
Öşr-i Bostan		148
Öşr-i Böğrölce	53,18	41,45
Öşr-i Burçak	1.488,98	232,12
Öşr-i Çavdar	1.310,85	204,35
Öşr-i Erzen	12.893,14	2.009,93
Öşr-i Eşcar-ı Ceviz		115
Öşr-i Eşcar-ı Ermud		120
Öşr-i Güncid	305,77	47,67
Öşr-i Hintta	59.565,75	23.214,46
Öşr-i Kabluca	8.561,76	1.334,70
Öşr-i Ketân		296
Öşr-i Kovan		969
Öşr-i Meyva		21
Öşr-i Nohud	691,31	538,85
Öşr-i Nohud		68
Öşr-i Penbe		1.256,00
Öşr-i Piyaz		75
Öşr-i Piyaz		340
Öşr-i Sir		96
Öşr-i Şa'ir	39.251,34	7.648,68

Vergi Adı	Ayni Vergi	Nakdi Vergi
Resm-i Küvvare		119
ŞER'İ RESM YEKÜNÜ	153.806,53	45.733,76

Tablo 6. 1519 Yılı Gelibolu Livasına Tâbi Keşan Nahiyesinden Alınan Vergiler (BOA.TT.d.v.102-170, s.113-180..)

Yukarıda yer alan tablo, 1519 yılında Keşan nahiyesinden elde edilen şer'i ve örf'iresmlerin ayni ve nakdi miktarları hakkında bilgi vermektedir. Bu tablo dahilinde Keşan nahiyesine tâbi iskân mahallerinde 1519 yılında 45.733,76 akçe şer'i resm hâsılı elde edilirken, aynı yılda 18.077 akçe örf'iresm statüsündeki vergilerden gelir elde ediliyordu. Tablomuzda yer alan ayni resm matrahlarına bilgiler sadece sayımı yapılabilen yani sipahi ambarlarına taşınabilen kuru mahsuller için geçerlidir. Re'âya, zir'âat sonucu elde ettiği ürünü, sadece öşrünü ödemekle tâbi tutulmuyordu. Çiftçi bu verginin ödenmesinin yanında vergi vereceği ürünü sipahi ambarına taşıma angaryasına tâbi tutuluyordu (İnalçık,1984, s.106). Bu izah mucebince tahrir defterlerinde sipahi ambarına taşınacak olan kuru zirâi mahsulün ağırlık cinsinden sayımı yapılmıştır. Tahrir defterlerinin doğasında olan bu neşir, tüm zirâi mahsullerden alınan ayni resm matrahlarını elde etmemizi olanaksız hale getirmektedir. Bu izah doğrultusunda bu yılda Keşan nahiyesine tâbi iskân mahallerinde 153.806,53 kilogram sayılabilen ayni resm alınmıştır. Ayni resm matrahları bir yana bırakılırsa, 1519 yılında Keşan nahiyesinde yaşayan resm mükelleflerinin ödedikleri verginin %71,67'si şer'i resm statüsündeki vergilere, %28,32'si örfi resm statüsündeki vergilerdir.

Çalışmanın ikinci safhasını oluşturan aşağıda yer alan tabloda, 1566 yılına ait tahrir defterinden elde edilen veriler zemininde, Keşan nahiyesine tâbi iskân mahallerinde re'âya'nın ödediği vergiler ve vergi matrahları bulunmaktadır.

Vergi Adı	Ayni Vergi (Kg.)	Nakdi Vergi (Akçe)
ÖRF'İ RESMLER		
Adet-i Deştâni		6
Resm-i Mukataa-i Kuzı		7
Resm-i Arûs, Tapu-i Zemin, Bâd-ı Heva ve Resm-i Tapu		1.951,00
Resm-i Asiyâb		515

Vergi Adı	Ayni	Nakdi Vergi
Resm-i Bennâk		315
Resm-i Cemaat-i Yörükân-ı Elliciyan		231
Resm-i Cemaat-i Yörükân-ı Elliciyan		66
Resm-i Çayır		1.116,00
Resm-i Çayır ve Sazlık		55
Resm-i Çift		4.344,00
Resm-i Duhan		319
Resm-i Mahsulat-ı Çayır		65
Resm-i Mukataa		350
Resm-i Mücerred		507
Resm-i Nim		547
Resm-i Otlak		140
Resm-i Zemin		64
YEKÜN		10688
ŞER'İ RESMLER		
Haraç-ı Bağat		1.191,00
Öşr-i Alef	16.809,81	2.620,50
Öşr-i Alef ve Kabluca		326
Öşr-i Bostan		266
Öşr-i Ceviz ve Ermud		20
Öşr-i Çiftlik-i Müsellemân		154
Öşr-i Ermud		24
Öşr-i Erzen	22.433,49	3.497,19
Öşr-i Eşcar-ı Ceviz		57
Öşr-i Eşcar-ı Ermud		37
Öşr-i Güncid	505,19	78,75
Öşr-i Hınta	141.964,08	55.327,42
Öşr-i Kabluca	983,79	153,36
Öşr-i Ketân		474
Öşr-i Kovan		1.613,00
Öşr-i Mercimek		74
Öşr-i Meyva		15
Öşr-i Nohud	239,3	186,52
Öşr-i Nohud		192
Öşr-i Penbe		344
Öşr-i Piyaz		20
Öşr-i Segrek	53,18	8,29
Öşr-i Sir		12
Öşr-i Sir ve Piyaz		64
Öşr-i Şa'ir	23.473,14	4.574,07
YEKÜN	206.461,98	71.329,10

Tablo 7. 1566 Yılı Gelibolu Livasına Tâbi Keşan Nahiyesinden Alınan Vergiler (BOA.TT.d.434, v.102-267)

Çalışmanın ikinci ayağını oluşturan 1566 yılına ait tahrir defterinden elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda, Keşan nahiyesine tâbi iskân

mahallerine tâbi mükellefler dini vasıflı ve şer'i resm diye tabir edilen vergilere 71.329 akçe öderken, devlet geleneği kaynaklı olan örfi resm statüsündeki vergilere 10.688 akçe resm ödüyordu. Tahrir defterlerinden elde edilen ve aynı vergiye göre tespit edilen resmler sadece sayılabilen tarım mahsulleri içindir. Bu izaha binâyen Keşan nahiyesi havâlisinde iskân olan vergi mükelleflerinin 206.461,98 kilogram aynı vergi ödediği sonucuna ulaşılabilir. Aynı resm matrahları bir yana bırakıldığında Keşan bu yılda Keşan nahiyesindeki vergi mükellefleri, resmlerinin %86,96'sını şer'i resm, %13,03'ünü örfi resm statüsünde yer alan vergileri ödemektedir.

Vergi matrahlarında var olan değişim hiç şüphesizdir ki, vergi kaynaklarının tespiti ile mümkün hale gelebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun mali yapısına binâyen alınan vergiler genel itibariyle hayvancılık ve bunun sonucunda elde edilen gelirden elde edilen vergiler, kişi statüsünden kaynaklı sosyal denge sağlama muhteviyatını kendisinde bulandıran vergilerden, bir mekân veya sahadan elde edilen tasarruf sonucu elde edilen gelirlerden elde edilen vergilerden, örfi adı verilen ve re'âyanın devlet töresi gereği alınan ve cezai denilebilecek olan vergilerden ve zirâi ekonomi sonucu elde edilen gelirlerden elde edilen mahsul ve ekonomik tasarruf sahasına binâyen elde edilen vergilerden müteşekkildir. Bu amaç ve kapsam doğrultusunda Keşan'a tâbi iskân mahallerinde 1519 yılı ile 1566 yıllarını kapsayan dönemde vergi geliri elde edilen kaynakların vergi geliri sınıfı ve matrahına binâyen hazırlanmış bir tablo bulunmaktadır.

VERGİ KAYNAKLARI	1519		1566	
Hayvana Dair Vergiler	349,00	0,55%	90,00	0,11%
Kişilerden Alınan Vergiler	6.068,00	9,51%	6.010,00	7,33%
Mekânlardan Alınan Vergiler	9.689,00	15,18%	2.631,00	3,21%
Örfi ve Cezai Vergiler	1.971,00	3,09%	1.957,00	2,39%
Tarıma Dair Vergiler	45.733,76	71,67%	71.329,00	86,97%
Yekün	63.810,76		82.017,00	

Tablo 8. 1519 Yılı Gelibolu Livasına Tâbi Keşan Nahiyesinden Alınan Vergi Kaynakları (BOA.TT.d.v.102-170, s.113-180.; BOA.TT.d.434, v.102-267)

Yukarıda yer alan tablo tabloda da görüldüğü gibi 1519 yılında Keşan nahiyesine tâbi vergi tasarruf alanlarından elde edilen resmlerin

%71,67'sini zirâiîştigâller neticesinde elde edilen vergilerden, %15,18'i mekân ve saha tasarrufuna binâyen elde edilen vergilerden, %9,51'i kişi statülerine göre tahsil edilen vergilerden, %3,09'u örfi ve cezai statüdeki vergilerden, %0,55'i ise hayvancılığa dair elden edilen kazanç üzerinden elde edilen vergilerden müteşekkil olduğu söylenebilir. 1566 yılında toplam resmyekününe göre, zirâi iktisâdi faaliyetler neticesinde elde edilen vergiler aynı mahâlin %86,91'ini, kişi statüleri gereği alınan resmler %7,33'ü, mekân ve tasarruf sahası dâhilinde elde edilen kazançtan elde edilen vergilerden, %2,39'u örfi ve cezai statüde elden edilen örf'iresmlerden, %0,11 ise hayvancılık faaliyetleri sonucunda elde edilen kazançtan alınan vergilerden müteşekkildir. Her iki yıla bakıldığında zirâatleştigâl neticesinde elde edilen vergi geliri toplam resm yüklerine göre %21,34 oranında atarken, buna mukâbil hayvancılıktan elde edilen vergi %79,99, kişi statülerinden alınan vergi %22,92, mekân tasarrufuna binâyen alınan vergi %78,85, örfi ve cezai statüdeki vergiler %22,95 oranında azalmıştır.

Gelibolu livasına tâbi yukarıda zikredilen vergi değişimleri re'âya'yı ne şekilde etkilemiştir. Bu soruyu cevaplayabilmek için Keşan'a tâbi vergi tasarruf alanlarında iskân olan vergi mükelleflerinin sayısına dair bilgi elde etmemiz gerekir. Bunun için çalışmamızın ilk başlığında yer alan hâne ve mücerred terimlerini kullanılmaktadır. 1519 yılında 333 hâne ve 119 mücerred Keşan nahiyesinde iskân olmaktadır. Buna mukâbil 1566 yılında bu bölgede 359 hâne ve 162 mücerred vergi mükellefidi. Bu rakamlar dâhilinde Keşan ve havâlisinde 1519 yılında 452, 1566 yılında ise 521 vergi mükellefi bulunmaktadır. Bu mükelleflerin ödedikleri şer'i ve örf'i statüdeki vergiler ve mükelleflerin ödedikleri ortalama vergi matrahları aşağıda yer alan tabloda bulunmaktadır.

MÜKELLEF BAŞINA DÜŞEN RESM	1519	1566
Şeri ResmYekünü	45.733,76	71.329,10
Mükellef Başına Düşen Şer'i Resm Yüğü	101,18	136,91
Örfi ResmYekünü	18.077,00	10.688,00
Mükellef Başına Düşen Örf'iResm Yüğü	39,99	20,51
Toplam ResmYekünü	63.810,76	82.017,10
Mükellef Başına Düşen Toplam ResmYekünü	141,17	157,42

Tablo 9. 1519-1566 Yılları Arasında Gelibolu Livasına Tabi Keşan Nahiyesinden Alınan Vergilerin Mükellefler üzerinde oluşturduğu Vergi Yüğü (BOA.TT.d.v.102-170, s.113-180.; BOA.TT.d.434, v.102-267)

Yukarıda yer alan tabloda belirtilen bilgiler dâhilinde 1519 yılı ile 1566 yılı arasında olan tarihi süreçte Gelibolu livasına tâbi Keşan nahiyesinde vaki vergi tasarruf alanlarında resm ödeyen mükelleflerin ortalama olarak ödedikleri vergi matrahı 1519 yılında 141,17 akçe iken, bu rakam 1566 yılında 157,42 akçe seviyesine kadar yükselmiştir. Bu yükselişin yüzde olarak karşılığı %11,51'dir. Bu vergi matrahındaki yükselişimde etkili olan faktörü genel itibariyle şer'i resmlerde var olan yükselmedir. Bu iki tarih arasında resm mükellefi olan re'âya'nın ödediği ortalama şer'i resmmatrahı 101,18 akçeden, 136,51 akçeye yükselmiştir. Bu yükselişin yüzde olarak karşılığı ise %38,27'dir. Buna mukâbil, örfi resm statüsündeki vergilerde ise bir vergi yükümlüsü ortalama olarak 1519 yılında 39,99 akçe vergi öderken, bu rakam 1566 yılında 20,51 akçe seviyesine gerilemiştir. Bu resm statüsünde, vergi mükellefleri %48,71 oranında daha az vergi ödemiştir. Her ne kadar örfi resm statüsünde vergiler azalmış olarak görülse de, özellikler zirâi üretimden elde edilen kazanç etrafında şekillenen şer'i statüdeki resmler, vergi ortalamalarının yükselişinde etkili olmuştur.

SONUÇ

1519 yılında ve 1566 yılında tutulan tahrir defterleri sayesinde tamamladığımız bu çalışmada aşağıda yer alan sonuç ve analizlere ulaşılmıştır.

Gelibolu livasına tâbi Keşan nahiyesinde 1519 yılında tahmini olarak 1.864 kişi yaşarken, bu sayı 1566 yılında 1.961 kişi seviyesine kadar yükselmiştir. Nüfus ortalama olarak %5,20 oranında artmıştır. Bu nüfus artışının doğasında var olan vergi mükellef sayılarında artış miktarı aynı yıllar arasında içerisinde %13,24 oranında azalış göstermiştir.

1519 ile 1566 yılları arasında vergi gelirlerinin esas kaynağını oluşturan zirâi üretim mucibince şekillenen iktisâdi yapıda, çiftçinin büyük oranda sahip olduğu yaklaşık olarak 60-120 dönümü ifade eden tasarruf çiftlikleri giderek tekelleşmiştir. Daha küçük boyutta olan çiftliklerle, büyük çiftlik boyutuna haiz olan çiftliklerin arasındaki farklılıklar giderek artmaya

başlamıştır. Çiftçinin yaşadığı bu tasarruf sahasının boyutunda yaşanan fark artışı re'âyanın gelir seviyesini de olumsuz etkilemiştir. Bu tarihler arasında çiftçinin elde ettiği net kazanç %60,84 oranında azalmıştır.

Aynı tarihi süreçte Keşan nahiyesinde ihdâs edilen vergi sisteminde ise, zirâi iştigâller neticesinde geliri %55,05 oranında azalan çiftçi 1519 yılında 1566 yılına göre %21,34 oranında daha fazla ödemeğe mecbur bırakılmıştı. Keşan'a tâbi vergi tasarruf sahalarından elde edilen şer'i resm statüsünde olan vergiler genel itibariyle %79,77 oranında artarken, buna mukâbil örf'iresm statüsündeki vergiler %31,84 oranında yükselmiştir. Ancak her ne kadar devlet mükelleflerden örf'iresm statüsündeki vergileri düşürerek alsa da, şer'i resm statüsündeki vergilerin Keşan vergi bütçesinin çoğunluğu oluşturması vergi mükelleflerinin vergi matrahlarının düşünde kayda değer bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu tarihler arasında Keşan ve havâlisinde iskân olunan vergi mükelleflerinin resm matrahları %48,71 oranında artmıştır.

1519 ile 1566 yılları arasında Keşan ve havalisini esas alarak yaptığımız bu çalışmada, nispi nüfus artışına rağmen vergi mükellefi sayısında bir düşüş yaşandığı, dönemin iktisâdi sistemi gereği mali düzenin temel gelir kaynağını teşkil eden zirâi iktisat ile iştigâl olan re'âyanın tasarruf ettiği çiftlik boyutlarında yaşanan farklılıklar, kazancın düşmesine yol açmıştır. Buna rağmen, vergi yüklerinde ciddi bir artışın vûku bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Devletin bu duruma her ne kadar vergi yükü ile örf'iresm yükünü düşürerek, re'âya üzerinde oluşan vergi yükünü azaltmaya çalışsa da, bu çabanın re'âya tarafında olumlu bir sonucu olmamıştır.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı

Tahrir Defterleri Kataloğu

BOA.TT.d.75

BOA.TT.d.434.

Mühimme Defterleri Kataloğu

BOA.DVN.MHM.d. 7.

BOA.DVN.MHM.d.14

ARAŞTIRMA-İNCELEME

Barkan, Ö.L.,(1953),“Tarihi Demografi Çalışmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, 10, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, s.1-26.

Emecen,F., (1989), *XVI. Asırda Manisa Kâzası*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

Günbattı, C.,(1991), Eski Babil Devrinde Timar ve Devlet Arazisinin Tahsisi Hakkında Bazı Görüşler, *Belleten*, 53/213, s.1-12.

Göyünç, N., (1979), “Hâne Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*”, 32, İstanbul; İstanbul Üniversitesi Yayınları, s.331-348.

İnalcık, (1990), Köy-Köylü İmparatorluk, V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi (21-25. Ağustos 1989), *Bildiriler*, s.1-5.

İnalcık, (1984), “TheEmergence of BigFarms, Qitliks: State, LandlordsandTenants“,*Contributions el HistorieEconomgue et SocialeDe l’EmpireOttoman*, Louvain; PeetersPress, s. 105-125.

İlhan, M. M., (1991), “Tapu Tahrir Defterlerinin Tarihsel Demografi İçin Önemi Hakkında Bazı Notlar; SomeNotes on theImportance of CadastralSurveys as A Source of HistoricalDemography, *Erdem*, 7, Ankara; Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 263-270.

İnalcık, (2005), *Osmanlı’da Devlet Hukuk Adalet*, 2. Bs, Eren Yayınları.

Marufoğlu, S.(2010), *Osmanlı Taşra Eyaletlerinde Para ve Finansman Sorunları*, Ankara, Doğu-Batı Yayınları.

Oikonomides, N. (1986), Ottoman Influence on Late Byzantine Fiscal Practice, *Forschungen*, 4/5, s.1-24.

Özdemir, R., (1993), "Avarız ve Gerçek Hâne Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bazı Bilgiler", *Kongreye Sunulan Bildiriler*, X. Türk Tarih Kongresi (22-26 Eylül 1986), Ankara; Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, s. 1582-1600.

Philips, D.D., (2007), "Trauma ek Pronias" in Athenian Law, *The Journal Hellenistic Studies*, s.74

Setton, K. M.(1953), On the Importance of Land Tenure and Agrarian Taxation in the Byzantine Empire for the Fourth Crusade, *The American Journal Philology*, 74/3, s.225-259.

Vryonis, S., (1969-1970), The Byzantine Legacy and Ottoman Forms, *Dumbarton Oaks*, 23/24, s. 251-308.

Yayına Geliş Tarihi:09/11/2022
Yayına Kabul Tarihi:17/12/2022
Online Yayın Tarihi: 31/12/2022

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:6, Sayı:17, Yıl:2022, Sayfa:408-447
ISSN: 2587-2206

TRAKYA VE KUZEYBATI ANADOLU'DA KAYA TAPINAKLARI

Engin BEKSAÇ¹
Şule Nurengin BEKSAÇ²

Özet

Traklar ve bağıntılı halklar dünya tarihinin en ilginç dini inanış sistemleri ve ibadet biçimine sahip insanları arasında farklı bir yere sahiptirler. Bu nedenle tapınım şekilleri kadar tapınakları da ilginç özellikler sergilemektedir. Bu noktada Trakya ve Kuzeybatı Anadolu'da bu tapınakların çok güzel örneklerine rastlanmaktadır. Trakya ve Kuzeybatı Anadolu'nun özgün kültürel kimliğine uygun olarak kaya tapınakları da diğer bölgelerin benzeri tapınaklarından farklı özellikler sergilemektedir. Bu tapınaklar bu bölgeleri çok erken tarihlerden itibaren iskân etmiş olan toplumların farklı farklı etnik bazı özelliklerine bağlı olan bazı ufak tefek farklılıklar gösterse de aslında bir bütünü barçası olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Benzeri özelliklere sahip olan bu tapınaklar çok yakın veya iç içe geçmiş bir biçimde kozmolojik bakış açısını sergiledikleri gibi, birçok yönden de hemen hemen aynı astronomik prensiplere göre şekillendirilmiş bulunmaktadır. Bu tapınakların yayılım alanları üzerinde yapılan çalışmalar kutsal peyzaj, arkeolojik veriler ve arkeo-astronomi araştırma alanlarının ortak bir paydası olan genel bir interdisipliner araştırma yöntemiyle incelenmiş olup, belirli ilkeler doğrultusunda değerlendirilmeye tabi tutulmuşlardır.

Anahtar Sözcükler: Trakya, Kuzeybatı Anadolu, Kaya Tapınakları, Kültür

ROCK TEMPLES IN THE THRACE AND NORTH WEST ANATOLIA

Abstract

The Thracians and related peoples occupy a different place among the other

¹ Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, bekstrak@trakya.edu.tr.
ORCID No: 0000-0003-4093-8653

² Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, sulebeksaç@trakya.edu.tr.
ORCID No: 0000-0002-7623-2620

Atıf/Citation: Beksaç, E, &Beksaç Nurengin Ş., (2022). Trakya ve Kuzeybatı Anadolu'da Kaya Tapınakları. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(17), 408-447.

Ancient peoples as for their most interesting religious belief systems and forms of worship. For this reason, their temples exhibit interesting features as well as their forms of worship. At this point, very beautiful examples of these temples were in The Thrace and North West Anatolia. In accordance with the unique cultural identity of Thrace and North West Anatolia, the rock temples also exhibit different characteristics from similar temples of other regions. Although these temples show some minor differences due to different ethnic characteristics of the societies that inhabited these regions from very early times, they actually appear as part of a whole. These temples, which have similar features, show the cosmological point of view in a very close or intertwined manner, and in many ways they have been shaped according to almost the same astronomical principles. Studies on the expansion areas of these temples have been examined with a general interdisciplinary research method, which is the common denominator of the sacred landscape, archaeological data and archaeo-astronomy research areas, and they have been evaluated in line with certain principles.

Keywords: Thrace, North West Anatolia, Rock Temples, Cults.

GİRİŞ

Kaya tapınakları özellikle Traklar ve Traklar ile bağıntılı halkalar bağlamında Trakya ve Kuzeybatı Anadolu için önemli bir arkeolojik anıt tipi olarak büyük öneme sahiptir. Genellikle Frigya ve Lidya kapsamında oldukça iyi tanınmasına rağmen, bu tip anıtların Trakya ve Kuzeybatı Anadolu'da bulunan örnekleri yeterince tanınmadan kalmıştır. Özellikle bu makalenin yazarı ve sınırlı sayıdaki diğer bazı araştırmacı tarafından ortaya konan çalışmaya konu olan bu anıtlar yeni bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu anıtlar aslında önemli bir veri kaynağı olarak bu anıtları yaratanların maddi ve manevi yaşamları hakkında önemli bir niteliğe sahiptir. Fakat bu anıtlar bağlı oldukları kültürün bir parçası olarak kendisine özgü bir araştırma yöntemi ve bakış açısını gerektiren bir özgün oluşuma da sahiptir. Bu nedenle de bu özgün oluşumlarına göre değerlendirilmeleri gerekmektedir. Fakat ne yazık ki bilgi ve eğitim düzeyi son derece zayıf olduğu kadar saha deneyimleri ve beceri düzeyleri de son derece yetersiz kalan bazı kişilerin elinde bu tip anıtlar yanlış değerlendirilmiş olup, yalan yanlış yorumlarla ele alınmaya ve yorumlanmaya çabalanmıştır. Kültür anıtları ve eski kültürlerin dini kimlikleri ve manevi olguları hakkında hiçbir bilgiye sahip olmasalar da bu gibi kişiler bu anıtları kale, gözetleme kulesi, mezar anıtı gibi tanımlarla ele alarak, yalan yanlış yorumlarıyla kendilerini kanıtlama çabasına girişmişlerdir. Bu gibi kişilerin ve onların çalışmalarının ciddiye alınmayarak bu tip kaya anıtlarının gerçek kimliğiyle ele alınması artık zorunlu bir hal almıştır.

1.KAYA TAPINAKLARI

Bulgaristan başta olmak üzere, Makedonya, Avusturya, İtalya, İspanya, Portekiz, Almanya ile birlikte Abhazya, Adige ve Gürcistan gibi ülkelerde de çok sayıda ilginç örneği karşımıza çıkan kaya tapınakları İsrail, Ürdün ve İran'da da çok sayıda örnekle temsil edilmektedir. Hatta geleneksel dinlerine bağlı olarak Abhazya ve Adige cumhuriyetlerinde halen de ibadet mekânı olarak kullanılmaktadır.

Frigya ve - Frigya kadar olmasa da - Lidya kapsamında çalışmalara konu olmuş bulunan kaya tapınakları ve bağıntılı kaya anıtları mevcut buldukları diğer bölgelerde oldukça yeni tarihlere kadar çalışılmadan kalmıştır. Kuzeybatı ve Güneybatı Anadolu kapsamında da bazı örnekleri bulunan kaya tapınaklarının bazı benzeri örnekleri Anadolu'nun değişik bölgelerinde teşhis edilebilmekteyse de, bu tip anıtlar ve tapınım alanları daha çok Balkanlar ve Kafkaslar ile ilişkili halkların yaşamış oldukları bölgelerde yoğunluk kazanmaktadır. Özellikle de Traklar ve Traklar ile ilişkili halklar için bu kaya tapınaklarının çok daha önemli olduğu belli olmaktadır.

Bronz Çağı sonları ve Demir Çağı sürecinde Balkanlardan gelen göç dalgalarının Anadolu'ya gelişinde önemli bir etken teşkil ettiği kaya tapınaklarının özellikle daha sonraki süreçlerde daha geniş bir kullanıma ulaştığı da belli olmaktadır. Bu noktada İsrail ve Ürdün gibi farklı merkezlerde oluşan benzeri tapınakların da aslında benzeri kültürel talepler ve dini inanışlardan kaynak aldığı da açıkça görülmektedir

Balkan ve Kafkas kökenli topluluklar dışında kalan- Hititler gibi - diğer Anadolu ve Yakın Doğu topluluklarında da mevcut bulunan benzer kaya tapınakları ve tapınım alanları da aslında bu anıtlardan daha farklı bir niteliğe haiz olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktada aslında birbiriyle çok yakından ilişkili bir işlev ve tipoloji gösteren Trakya ve Kuzeybatı Anadolu örnekleri birbirleriyle çok yakın bir benzerlik ve ilişki göstermelerine ve aslında da ilişkili etnik kimliklere sahip topluluklar tarafından yaratılıp kullanılmış olsalar da coğrafi açıdan farklı olarak ele alınarak değerlendirilmektedir. Bu noktada, her ne kadar Balkan kökenli ve Trak bağıntılı olsalar da Frigya ve Lidya kaya anıtlarını -tüm tipolojik ve işlevsel benzerliklerine rağmen- farklı bir

bölge ve farklı bir alanın tapınakları olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu niteliğiyle Kuzeybatı Anadolu olgusu, bölgeyi iskân etmiş olan direkt Trak kökenli halklar nedeniyle Antik Çağ Dünya Görüşü'ne göre Anadolu Trakyası olarak tanımlanan bölgeyle tam bir uyum göstermektedir.

Özellikle Balkanlar ile bağıntısı arkeolojik ve tarihsel verilerle de desteklenen Trakya ve Kuzeybatı Anadolu 'da yaşayan Trak ve Trak kökenli toplulukların kaya anıtlarının da Balkanlar ile çok yakın bir bağlantısı olduğu açıkça görülebilmektedir. Bulgaristan başta olmak üzere Balkanlarda karşımıza çıkan kaya tapınaklarının Trakya kadar Kuzeybatı Anadolu kaya tapınakları ile de çok yakın benzerlikler göstermesi de bu nedenle son derece doğaldır. Hatta Kuzeybatı Anadolu kimliğinin Trakya üzerinden gelen topluluklarca şekillendirilmiş olması nedeniyle bu tapınakların kökeninin de Anadolu'dan çok Balkanlar olması da net bir şekilde belli olmaktadır.

Alanın genişliği nedeniyle Trakya ve Kuzeybatı Anadolu kaya tapınaklarını iki alt başlıkta toplayarak ele almak uygun olacaktır. Bu noktada Trakya bağlamında günümüz Türkiye Trakyası'nı ifade ederken, Kuzeybatı Anadolu kapsamında da doğuda kabaca Filyos Çayı ile batıda Ege Denizi arasındaki bölgeyi ifade ettiğimizi belirtmemiz gerekmektedir. Kuzey tarafı Marmara Denizi ve bir ölçüde de Karadeniz'e dayanan bu bölgenin güney sınırı günümüz Bolu, Adapazarı, Bilecik, Bursa ile Balıkesir'in sınırları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sınır Manisa ve İzmir illerinin kuzey bölgelerini de içine almakta ve daha uygun bir deyişle Antik Bithynia, Mysia ve Troas topraklarını içine alan bölge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Antik süreçlerde bile Trak kökenli topluluklar tarafından iskân edilmiş olan bu bölge aslında Antik Çağ kayıtlarındaki Anadolu Trakyası'nın da odağını oluşturmaktadır.

2. TRAKYA KAYA TAPINAKLARI

Türkiye Trakya'sı dâhilinde bulunan kaya tapınaklarının tespit ve teşhisiyle ilgili çalışmalar Kuzeybatı Anadolu'da bulunanlara göre daha iyi ve çok daha kapsamlı bir durum arz etmektedir. Bunda hiç şüphesiz Trakya'nın daha derli toplu bir sosyal yapıya sahip olması ve ulaşımın çok daha kolay olmasının da rolü büyüktür.

Şu ana kadar Trakya'da yapılan çalışmalar esnasında en erken verileri ortaya Koyankaya Anıtı İpsala ilçesi sınırlarında kalmasına rağmen, aslında Enez ilçesi sınırları dâhilinde kalan kaya anıtları ve Trak yerleşmeleriyle yakın ilişkisi olduğu fark edilen Koyuntepe köyünün yanı başında bulunan Ortataştepe (veya Horatepe)'dir. Aslında son derece az bir insan düzenlemesi gösteren bu kaya anıtı üzerinde bulunan keramik buluntularının bolluğu dikkat çekicidir. Bu keramik buluntuları arasında Geç Kalkolitik süreçten başlayarak Roma Dönemi sonlarına kadar giden buluntulara rastlanmıştır.

Bu keramik buluntularının büyük bir bölümü Geç Bronz Çağı ve Erken Demir Çağı buluntuları olarak dikkat çekmektedir. Tepenin kayaç zirvesinde 2000'li yılların başında bulunarak, jandarma teşkilatı tarafından Edirne Müzesi'ne teslim edilmiş olan küçük bir Bronz Helios-Apollon heykelciği tepenin, zaten coğrafi oluşumu ve kutsal peyzajından da anlaşılan Güneş Kültü ile olan yakın ilişkisine önemli bir destekleyici kanıt teşkil etmektedir. Antik Çağ kayıtlarına göre bu kaya anıtının adının Reskhyntis (veya Reskhyntia) olarak bahse konu yapıldığı da anlaşılmış bulunmaktadır.

Ortataştepe benzeri bir başka kaya anıtı olan Beğendik Kaletepe Anıtı ise, üzerindeki arkeolojik buluntular netlikle görülmesine rağmen verilen izinlerle bölgeyi işletmekte olan taş ocağı tarafından yok edilmiş bulunmaktadır. Tüm tahribata rağmen bu alanın da Güneş Kültü ile yakın ilişkisi netlikle belli olmakta ve yüzeyden Geç Bronz Çağı ve Erken Demir Çağı keramik parçaları toplanmaktadır. Yüzeyden özellikle bir Buckel keramik parçası toplanmış olması da dikkat çekicidir.

Enez merkezinin hemen kuzey kesiminde yer alan Çataltepe sunağı ve mağarası Trakya'nın en ilginç kaya anıtlarından olup, daha çok Kuzeybatı Anadolu'da rastlanan benzeri anıtlar ile yakın bir benzerlik sergilemektedir. Kayalık bir burnun üzerinde yer alan altar düzenlemesi ve hemen altındaki kutsal mağara çevresindeki peyzaj ile tam bir uyum içinde olup, Trak kutsal coğrafyası için ilginç ipuçları veren karmaşık bir anıt olarak dikkat çekmektedir. Bu anıtın antik kaynaklarda Zerinthia ve Zerinthia olarak bahsi geçen kutsal mahal ve anıt ile ilişkili olması akla uygun gelmektedir.

Enez yakınlarında yer alan bir başka Trak Dönemi kutsal kaya anıtı da Hisarlı köyünün batısına gelen bölgedeki bir Oppidium kalıntısı ile ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Kutsal anıt günümüzde tepede yer alan

orman gözetleme kulesinin hemen önünde ve güneydoğu yönünde yer almaktadır. Yamaca doğru çıkıntı yapan kaya üzerinde yer alan bir ateş çukuru ile teşhis edilen bu kaya anıtı güneydoğu yönüne bakmaktadır. Bu yönde oluşu daha çok 21-25 Aralık süreciyle ilişkili bir ayın oluşumuna işaret etmektedir. Bu da birçok Trak anıtından tanınan bir özelliktir.

Bu anıtlara yakın durumda bulunan Enez ilçesi, Yazır ve Çeribaşı köyleri çevresinde yer alan ve halk tarafından Fırınkaya olarak adlandırılan kaya oyma anıtlar da değişik bir kaya anıtı tipidir. Özellikle bu bölgeye has bir anıt tipi olarak teşhis edilmekte ve Türkiye Trakyası'nda sadece Kırklareli'nin Pınarhisar ilçesindeki Ambarkaya'da- çok yakın olmasa da - bir benzerine rastladığımız bir kaya anıtı tipi olarak dikkat çekmektedir.

Yazır ve Çeribaşı köyleri çevresinde bazı örneklerine rastlanan bu anıtların hiç şüphesiz en ilginç temsilcisi Çeribaşı köyü yakınlarında bulunan Tavşantepe Fırınkayası'dır. Bu fırın kaya üzerinde fark edilen Labris kabartması Türkiye Trakyası için tek örnektir. Bu Fırınkaya arkasında yer alan ve güneydoğu yönüne göre tanzim edilmiş bir kaya oyma altar ile birlikte bu alanın önemli bir kültür merkezi olduğunu kanıtlamaktadır.

Bazı örnekleri tamamen tahrip edilmiş olan Fırınkayalar arasında özellikle Yazır köyü merasında bulunan SarpdereFırınkayası ve Bağlık Fırınkayası da çok ilginç anıtlar olarak dikkat çekmektedir.

Yazır ve Çeribaşı köyleri çevresinde tahrip edilmiş durumda başka kaya anıtları da bulunmaktadır. Fakat tahrip edilmiş bu anıtların durumunu tayin etmek artık zordur.

Aslında Fırınkayalar'ın bu bölgede bir bütün teşkil ettiği anlaşılmakta olup, benzerlerine Bulgaristan ve Yunanistan'ın Rodop Dağları Bölgesi'nde de rastlanmaktadır. İlginç bir anıt tipidir.

Edirne'nin Keşan ilçesi sınırları dâhilinde Mecidiye yakınlarında Kalekoy'da bulunan Kaleiçinde de bir Trak kaya anıtının izleri açıkça görülmektedir. Altar düzenlemeleri yanında mağarası da açıkça seçilen bu kutsal alan, daha sonraki dönemlerde yapılmış bulunan bir kalenin kalıntıları altında kaldığı için zorlukla teşhis edilebilmektedir. Bu anıtın hemen deniz kenarında bulunması ve özellikle deniz ile ilişkili konumu Trak dünyası açısından farklı ve az rastlanır bir durum arz etmektedir. Trak

kült anıtları arasında denize yakın veya deniz ile iç içe geçmiş kültür anıtlarının sayısı çok fazla değildir.

Edirne'nin Lalapaşa ilçesi sınırları içinde kalan Muhyiddin Baba Tepesi günümüzde askeri bir tesis alanı içinde kalmış ve bu tesis tarafından tahrip edilmiş de olsa, eski bir kutsal kaya anıtına ev sahipliği yapmış olduğu açıkça gözlemlenmektedir. Bu alan 16. yüzyıldan sonra önemli bir Kalenderi Bektaşî Dergâhı olarak da kullanılmış olup, günümüzde de bu dergâhın kurucusu olan Muhyiddin Baba'nın kabrini ihtiva eden bir kutsal mekâna dönüşmüş bulunmaktadır.

Lalapaşa sınırları içinde kalan Doğanköy'ün hemen yanı başında bulunan Çöke de önemli bir kutsal kaya anıtı olarak karşımıza çıkmakta ve önemli bir Güneş Kültü merkezi olarak dikkat çekmektedir. Çöke çevresindeki kutsal coğrafya ve ilginç peyzaj oluşumu ile göz dolduran bir anıt olarak belirlenmektedir. Çöke çevresinde yer alan dolmenlerle birlikte çok ilginç bir peyzaj oluşumuna da sahiptir. Özellikle kaya oluşumun zirvesindeki taht benzeri düzenlemeyle birlikte tepenin yamacında yer alan kuş biçimi doğal kaya oluşumu bu tapınağın Ana Tanrıça Kültü ile ilişkisini net bir biçimde gözler önüne sermekte ve Ana Tanrıça'nın ölüm ve yeniden doğum süreciyle ilişkisini ortaya koyan bir kutsal kimliğe sahip olduğunu da kanıtlamaktadır. Çöke'nin arkeo-astronomik olgular ile ilişkisi de peyzaj oluşumu itibarıyla net bir biçimde tespit edilebilmektedir.

Lalapaşa ilçesi sınırları dâhilinde kalan Yünlüce köyü yakınlarında bulunan Kapankaya da ilginç bir kaya anıtı olarak dikkat çekmektedir. Akarsu yatağı kıyısına yerleşen Kapankaya farklı özellikler sergileyen bir oluşumdur.

Lalapaşa sınırları içinde kalan Sinanköy'ün hemen yanı başında bulunan arkeolojik alan ilk bakışta bir Orta Çağ yerleşmesi olarak dikkat çekmekteyse de aslında bu Orta Çağ yerleşmesi altında Trak Dönemi'ne ait bir kutsal alan ve değişik kaya anıtlarının bulunduğu gözden kaçmamaktadır. Bu alandaki adak çukurları, kurban altarı ve bir plutonion oluşumunun varlığı Sinanköy'ün Orta Çağ yerleşmesi öncesindeki Trak kutsal alanı olduğunu kanıtlamaktadır. Bu kutsal alan içindeki Trak Dönemi kaya anıtlarının farklı kesimlerde yer alan ve farklı kültürel işlevlere haiz düzenlemeler olduğu da görülmektedir.

Lalapaşa ilçesi sınırları dâhilinde kalan Hamzabeyli köyü yakınlarında bulunan Fincankaya ve Hamamtepe ile birlikte Lalapaşa merkezin yanı başında bulunan İğrekayalığı içinde bulunan İğrekAltarı, benzerlerine Bulgaristan'ın doğu kesimlerinde rastlanan kaya oyma Güneş kurslarının ilginç örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bu Güneş kurslarının önemini belgeleyen bir peyzaj içinde yer almalarıyla çok dikkat çekici bir kimliğe haiz kılınmışlardır.

Güneydoğu yönüne göre tanzim edilmiş olan Fincankaya 'nın 21-25 Aralık süreciyle olduğu kadar Hamzabeyli peyzajı içinde yer alan dolmenlerle de ilişkili bir konumunun bulunması ilginçtir.

Hamamtepe'de yer alan kaya oluşumları da Güneş kurslarıyla dikkat çekmektedir. Fakat merkezi konumda bulunan ve güney ufkunu kontrol eden bir kaya üzerinde yer alan üç yarım ay biçimi düzenleme bu alanın aynı zamanda belirli süreçleriyle gökteki ayın hareketlerine göre de teşkil edilmiş bir niteliğe haiz olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. Bu alanın çok ilginç bir peyzaj oluşumu da vardır. Çevredeki yükseltilerle yakından ilişkili bir bakış açısı olan bu alanın özellikle batı ufkunda yer alan Derviş Tepeler üçlü konumuyla sembolik bir biçimde Ana Tanrıça ve yardımcıları kadar, yaşamı tayin eden Moiraları da hatırlatan bir oluşumu vardır.

Lalapaşa ilçesi sınırları dâhilinde ayrıca Ömeroba köyü yakınlarında bulunan Karaburun Kalesi içinde ve Küçükdöllük köyü yakınlarında Kurtboğanın mevkiindeki kale kalıntısının yanında birer küçük kaya altarına da rastlanmış bulunmaktadır. Bu altar konumu itibariyle arkeo-astronomik açıdan dikkat çekici bir oluşuma sahip olup, 21 Haziran'da Güneş'in doğduğu nokta ile uyuşum içinde olan bir konuma sahiptir.

Bunun dışında Ömeroba köyü merasında bulunan Oğlakkayalar da taht biçimi düzenlemesi ve peyzaj oluşumuyla dikkat çekicidir. Oğlakkayalar'ın çevresinde yer alan dolmenlerle bir bütün oluşturan şekli Ana Tanrıça tahtı ve dolmenler ilişkisini akla getirmektedir. Yakın tarihlere kadar halk arasında yaşayan inanışlar da bu konuda ilginç çağrışımlar yapmaktadır.

Edirne merkez ilçesinin sınırları kapsamın da kalan Yolüstü köyü yakınlarındaki Kovankayalar ve hemen yakınlarda bulunan Suakacağı köyünün çevresinde yer alan Berberodası, Sinekli Mağara ve Deliklitaş

geniş bir kaya oyma kült kompleksinin parçaları olarak teşhis edilmektedir. Bu kompleks içinde yer alan Sinekli Mağara'nın Trak Dönemi sonrasında ilginç bir Hıristiyan ve çok kuvvetli bir ihtimal dâhilinde de bir Bogomil ibadet mekânı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu geniş kült alanının hemen arkasında yer alan ve Geç Bronz Çağı ve Erken Demir Çağı keramik buluntuları veren bir yerleşim alanının varlığı da bu bölgenin önemini arttırmaktadır. Bu kutsal alanın ilginç oluşumu içinde yer alan ve Orta Çağ sürecinde de kullanıldığı anlaşılan Berber Odası ilginç bir durum sergilemektedir. Bu noktada kaya gruplarının ortasında bulunan ve batı yönüne bakan üçgen biçimi düzenlemeye sahip üstü düzlenmiş bir kaya üzerinde yer alan kayaya oyulmuş Güneş diski bu alanın işlevi konusunda ilginç çağrışımlar yapmaktadır. Bunlar dışında, özellikle de bu kayanın ardında yükselen ve güneybatı yönüne bakar durumdaki -muhtemelen- ateş çukuru olduğu fark edilen kaya oyma oluşumla ilginç bir uyum sergilemektedir. Bu adak çukuru hemen önüne gelen ve Berber Odası'nın içinde yer aldığı kaya bloğunun üstündeki kaya oluşumlarıyla ufku gözlemleyecek bir düzenleme sergilemektedir.

Edirne ili kapsamında kalan bir diğer kaya anıtı da Süloğlu ilçesinin Keramettin köyü merasında bulunan Masakaya'dır. Definciler tarafından devrilerek orijinal görüntüsü bozulmuş olan bu anıtın da diğer benzerleri gibi Güneş Kültü ile yakın bağları seçilmekte olup, ilginç bir kültistik oluşuma haiz olduğu hemen anlaşılacaktır. Üzerinde bir sunu çukuru bulunan Masakaya'nın güney yönünde bulunan iki kayaya göre ayarlanmış bir bakış açısıyla güney ufkunu gözlemleyecek bir düzeneği olduğu bellidir. Masakaya şekil itibariyle Güneş diskleriyle irtibatlı bir biçimde Kuzeybatı Anadolu kapsamında Assos ve Kocaeli, Dilovası yakınında bulunan kaya oyma daireleri de anımsatan bir oluşum göstermektedir. Bu tip kaya düzenlemeleri ve ilintili kaya oyma Güneş diskleri Trakya kadar Kuzeybatı Anadolu kapsamında da rastlanan oluşumlar olarak dikkat çekmektedir.

Aslında bu tip kayaya çizilmiş disklerin örneklerine Frigya dâhilinde de rastlanmaktadır. Fakat en ilginç disk örneklerinden biri hayli uzak sayılabilecek bir konumda karşımıza çıkmaktadır. Bu örnek Muğla ili, Fethiye merkeze bağlı Ceylan Mahallesi yakınlarındaki Oinoanda Antik Kenti yakınlarında yer alan bir yükselti zirvesinde karşımıza çıkmaktadır. Bu örnek üç boyutlu bir disk olup, kaya üzerinde hazırlanmış bir çukura yerleştirilecek boyun kısmı üstünde bağımsız olarak durmaktadır. Bu diskin yer aldığı mahallin çevresinde nekropol alanlarının bulunması ilgi çekicidir.

Bu disklerin niteliğini anlayabilmemiz için önemli bir ipucu teşkil eden

keramik bir buluntu Bulgaristan'da Nova Zagora yakınlarında bulunan Konevo köyünde ele geçirilmiştir. MÖ 2. binyılın sonlarına tarihlendirilen bu keramik içinde bir disk ve muhtemelen kurban edilecek hayvanların da yer aldığı bir ayın sahnesini betimlemektedir. Bu keramik ayın betimlemesi aslında önemli bir kanıt olarak karşımızda durmaktadır (1).

Kırklareli il sınırları dahilinde yer alan küçük büyüklü kültistik kaya anıtları arasında bazı örnekler özellikle ön plana çıkmaktadır. Bunlar arasında gerçekten dikkat çekici ve önemli kült anıtları bulunmaktadır.

Pınarhisar ilçe merkezinin hemen arkasında bulunan kayalık yükselti içinde yer alan Ambarkaya, yakın çevrede bulunan Pekmezdere Kült Mağarası ve bu mağaranın doğusunda yer alan ve kireç fabrikasının ardındaki kayalık alan üstünde bulunan kaya oyma düzenlemeler ile bir bütün oluşturmaktadır. Özellikle mağara çevresinde çok erken süreçlere giden arkeolojik verilere rastlanmış olması çok dikkat çekicidir.

Pekmezdere benzeri kült mağaraları ve kaya oyma mezar odacıklarına Pınarhisar çevresinde çok sık rastlanmaktadır. Bunların bir kısmı bugün çok tahrip edilmiş olup, işlevleri hakkında fazla bir şey söylemek mümkün değildir. Bu tip anıtlara özellikle Pınarhisar ilçesinin Kaynarca beldesi yakınlarında da rastlanmaktadır. Kaynarca beldesinin kuzey tarafında yer alan ve hemen altında bulunan dere yatağı içindeki kaya oyma mezarlarla bağlantılı kaya tapınağı definciler tarafından tanınmayacak bir biçimde tahrip edilmiştir.

Kırklareli il sınırları içinde bulunan ilginç ve önemli bir diğer kaya anıtı da Üsküp yakınlarında bulunan Deliktaş'tır. İlginç bir kültistik oluşum sergileyen bu anıt bir altar, bir kült odası ve bir kaya oyma mezar odası ile birlikte kaya üzerindeki adak çukuru şeklinde deliklerden meydana gelmiş bulunmaktadır. Bu anıtın çevresindeki alanda da bazı başka kaya oyma kültistik düzenlemelere rastlanmaktadır.

Kırklareli il sınırları dâhilinde kalan Vize ilçesi özellikle kaya oyma kült anıtları açısından önem taşıyan bir ilçedir. Bu anıtlar arasında gerçekten önemli büyük olan, Trakya'nın en görkemli kaya anıtlarından bazıları bulunmaktadır.

Soğucak köyü yakınlarındaki Fatmakayalar mevkinde bulunan Gemikaya, Trakya'da bulunan önemli anıtların en önde gelen örneklerinden

biridir. Doğu taraftan bakışla uzaktan bir gemiyi andıran bu kaya anıtı farklı birimlerden oluşan bir bütün oluşturan muhteşem bir Trak ibadet mekânı olarak göz doldurmaktadır. Değişik katları, değişik kültistik birimleriyle dikkat çeken Gemikaya, ilginç bir peyzaj ile iç içe geçmiş bir bütünün parçası olduğunu hemen ortaya koymaktadır.

Vize merkezin hemen ardında yer alan kayalıkların üzerinde bulunan Karakocaktepe, tipik bir Trak Dönemi oppidası olarak dikkatleri üzerine çekmektedir. Özellikle Sapia kralları ile ilişkili bir kale-kent olan Karakocaktepe'nin güneydoğusunda bulunan alanın bir kült alanı olduğu hemen fark edilmektedir.

Mecidiye benzeri bir düzenlemeye sahip olan Karakocaktepe'nin tipik bir Trak idare merkezi olduğu hemen fark edilmektedir. Bu düzenleme şekliyle Karakocaktepe idari birimler, askeri birimler ile birlikte kaya oyma bir kült alanı olarak işlev görmüştür. Bu geniş alanın güneydoğusunda yer alan kutsal kaya anıtları düzenlemesinin de birçok benzeri Trak anıtı gibi güneydoğu yönüyle ilişkili olduğu gözden kaçmamaktadır.

Vize ilçesi Küçükyayla köyü, Çeşmeler mevkinde kaya oyma mezar çukurları ile ilişkili bir kaya oyma kült alanı karşımıza çıkmaktadır. Çok geniş bir alana yayılan bu nekropol alanı daha çok bu çevrelerde görülen tipteki kaya oyma çukurlardan oluşmuş nekropol alanlarının genel özelliklerini taşımaktadır. Her ne kadar Çeşmeler de köşeli oyuklar şeklinde teşekkül etmişse de Vize dâhilinde birçok yerde bu tip oyukların küp şeklinde zemine oyulduğu görülmektedir. Bu nedenle de bu alanlara Küpler adı verilmektedir. Bu tip anıtların en ilginç örneklerine Kömürköy yakınlarında ve Aksicimköyü yakınlarında rastlanmaktadır.

Bu tip zemine oyulmuş oluşumlara Kırklareli'nin Kofçaz ilçesi Kula köyü yakınlarında da rastlanmakta olup, İstanbul ili Silivri ilçesi Büyüksinekli köyü yakınlarında da benzerleri olduğu öğrenilmiş bulunmaktadır (2).

Vize ilçesine bağlı Kıyıköy'de de ilginç kaya anıtlarından biri yer almaktadır. Bu anıt da Edirne'nin Keşan ilçesine bağlı Mecidiye'de olduğu gibi deniz kenarında yer almakta olup, deniz ile iç içe geçmiş bir kült oluşumu göstermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Ana Tanrıça ile birlikte deniz ve su kültürleri ile ilişkili bir işleve sahiptir (3). Dikdörtgen bir teşkilata sahip olan ve Karadeniz'in hemen kıyısında bulunan bu kutsal alanın daha çok

Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında bulunan benzer anıtlar ile yakın ilişkisi olduğu fark edilmektedir.

Vize ilçesi dâhilinde bulunan, fakat günümüzde çok ağır tahribatlara uğraması nedeniyle işlev ve özellikleri çok net olarak anlaşılamayan bir başka kaya anıtı Aksicim köyü yakınlarında bulunan ve Ada olarak bilinen mahalde yer almaktadır.

Kırklareli ili kapsamında kalan en ilginç kaya anıtlarından bir diğeri de Demirköy ilçe merkezi yakınlarında Tahirağa mevkiisi olarak bilinen mahalde bulunan kayalık alan içinde yer almaktadır. Merkezini yarısı doğal kayalardan yarısı da insan eliyle oluşturulmuş bir dolmenin oluşturduğu bu alanda da ilginç bir kültistik oluşum olduğu anlaşılmaktadır. Trak kült alanlarının bütün özelliklerini gösteren bu alan farklı oluşumuyla daha çok Bulgaristan'daki Beğliktaş kült alanını hatırlatmaktadır. Kayalık alanın konumu ilginç bir biçimde arkeo-astronomik özellikler de sergilemektedir.

3.KUZEYBATI ANADOLU

Trakya kaya tapınaklarının tespit ve teşhis çalışmaları büyük ölçüde tamamlanmış olmasına rağmen Kuzey Anadolu kaya tapınaklarının çalışmaları belirli bölgeler dışında ya çok yetersiz ya da hiç el değmeden kalmış durumdadır. Kuzeybatı Anadolu'da araştırma yapan araştırmacıların çok az sayıdaki bir iki araştırmacı dışında hemen hepsinin de bu konu hakkında hiç bilgi sahibi olmaması nedeniyle de ya yanlış tanımlamalar yapması ya da hiçbir şekilde bu anıtları algılayamaması nedeniyle bu tapınakların çalışması ve tespiti de tamamlanmaktan uzak kalmış bulunmaktadır. Yapılan bilinçli çalışmalar da aslında alanın genişliği ve bu alana uygun çalışmaları engelleyen bazı bürokratik sorunlar nedeniyle aksamış durumdadır. Bu aksamalar aslında birçok kaya tapınağı ve ilişkili oluşumun bulunduğu bölgelerin sahipsizliği veya bu tür kaya tapınaklarına sahip olmadıkları anlamında da algılanmamalıdır. Çünkü böylesi birçok yerde kaya tapınakları ve ilişkili oluşumların mevcudiyetine dair bilgiler mevcuttur.

Kuzeybatı Anadolu kapsamında en erken tarihli verileri ortaya koyan kaya tapınaklarının başında hafiri tarafından her ne kadar yerleşim alanı olarak tanımlanmış olsa da (4), bir kaya tapınım merkezi, daha doğrusu bir kült mağarası olduğu belli olan Zonguldak ili Karadeniz Ereğli, Ovaköy yakınlarında yer alan Yassıkaya Mağarası gelmektedir. MÖ 4. binin

başlarına tarihlenen ve özellikle Balkanlardan gelen topluluklara işaret eden buluntularıyla dikkat çekmektedir. Son yıllarda bu bölgede yapılan başka kazılarda da bu Balkanlı toplulukların varlığını teyit eden buluntulara rastlanmıştır. Ulaşımı hayli güç bir konumda olan Yassıkaya bir kült mağarası olarak kaya tapınakları arasında farklı bir yere sahiptir.

Karadeniz Ereğli yerleşmesinin hemen yanı başında bulunan Cehennem Ağzı Mağaraları, Antik Çağ sürecinin en önemli kült merkezlerinden biridir ve bir Plutonion olarak bölgenin kültistik önemine işaret etmekte ve kaya tapınakları için bir diğer farklı örnek olarak kimlik bulmaktadır (5).

Karadeniz Ereğli kaya tapınakları için en ilginç örneklerden biri hiç şüphesiz Çevlik köyü sınırları içinde bulunan Çevlik Kaya Tapınağı (veya Kaya Sunağı) olarak teşhis edilmektedir. Bazı kişilerin sütunlu bir Yunan Tapınağı olmadığı için tapınak kimliğine haiz olamayacağını belirttiği bu kaya anıtı, ilk bakışta doğal olduğu izlenimi vermekteyse de, dikkatli bir incelemeyle bir kaya tapınağı olduğunu gösteren izler ihtiva etmektedir.

Kaya kitlesinin üstünde yer alan kaya oyma kanallar ve kaya içinde yer alan küçük mağarası kadar içinde bulunduğu peyzaj oluşumu da bu durumu kanıtlayan olgulardır (6).

Kuzeybatı Anadolu'nun batı tarafa göre çok daha az çalışılmış olan doğu tarafındaki kaya anıtları arasında Frig Bölgesi'ne tam geçişte bulunan ve son yıllarda defineciler tarafından çok ağır biçimde tahrip edilmiş olan Bolu ili, Göynük ilçesi, Soğukçam (Germanos) köyü yakınlarındaki Gergefkaya veya Türbekaya önemli bir örnektir. Bu Erken Frig Kaya Anıtı mağara ve altar/taht bölümlerine sahip oluşu kadar Frig diliyle yazılmış bir kitabe de ihtiva etmesi bakımından da önem taşımaktaydı (7). Özellikle de Kuzeybatı Anadolu ve Frigya kaya tapınım alanları ve tapınakları arasında bir ara örnek olması bakımından dikkat çekmekteydi.

Adapazarı ili Geyve, Alifuatpaşa Akbaba kayalığı çok hareketli bir yolun hemen üstünde bulunmasına rağmen çok az bilinen bir kaya tapınağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayalığın zirvesinde yer alan kaya oyma hazne ve sunu çukurları ile birlikte daha aşağıda yer alan küçük mağarasıyla da dikkat çekici bir örnek olarak detaylı çalışmaları beklemektedir (8).

Aslında araştırmaların eksikliği ve bilgi noksanlığı nedeniyle çok fazla rneği bilmediğimiz Kocaeli ili kapsamında Körfez ilçesi, Bilim Tepe, Belen mevkinde -her ne kadar yanlış olarak nekropol olarak adlandırılmış-bulunan kaya tapınım alanı değişik birimlerden oluşmuş bir kaya tapınağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Derin bir akarsu yatağının üzerinde yer alan farklı birimlerden oluşmuş bu kutsal alan ilginç özellikler göstermekte ve tüm Helenistik Dönem görünümü veren alt birimlerine rağmen ilginç bir Bithynia Tapınağı olarak karşımızda durmaktadır.

Derin akarsu yatağının hemen üstünde diğer bölümlere göre hayli alçak konumda bulunan düzleştirilmiş yüzeyli ve bu yüzey üstünde -muhtemelen-kremasyon tipi cenaze ayinleriyle ilişkili bir düzenleme bulunan kaya kitleleriyle hemen dikkat çeken ve geniş bir kompleks oluşturan bu tapınım alanı özellikle kayaya oyulmuş daire biçimi Güneş diskleriyle farklı bir durum sergilemektedir. Bu disklerin şekillendirildiği kayalar arasında ilk bakışta mezar odası intibasını veren, fakat aslında farklı ayin özellikleri gösterdiği ve daha çok da reenkarnasyon ayinleriyle zdeşmiş olması akla uygun gelen küçük odacıklar bu alanın kimliğini farklılaştırmaktadır.

Yn zellikleri itibariyle olduğu kadar, peyzaj özellikleri itibariyle de alanın cenaze ayinleri kadar erginleşme ve dönüşüm törenleri yanında reenkarnasyon olgusuna işaret eden ayinlere bağlandığı da fark edilen bir gerçektir. Alanın ve kaya oluşumlarının Ana Tanrıça tapınımıyla zdeşme gösterdiği de çok bellidir.

Daha çok cenaze ayinleriyle zdeştiği görülen bu tapınım alanının daha sonraki aşamalarda ve özellikle de Osmanlı Dönemi'nde kara taşlı bir mezarlık olarak kullanılmış olması da çok ilginçtir.

Kocaeli ili sınırları içinde Gebze'ye bağlı bulunan Aydınlı Mahallesi sınırları içinde bulunan Hacetderesi'nde günümüzde dahi kutsal kaya kültleri ve kaya tapınım alanlarının varlığı mevcuttur. Her ne kadar Alevi Bektaşi kimliğiyle de olsa Hacetderesi'nde bulunan kutsal kayalık ibadet merkezi antik süreçlerden kalma birçok öğeyi de bünyesinde barındırmaktadır. Burada akarsu ve kutsal ağaç gibi öğeler ile kayalık arasındaki ilişki günümüzde halen de yaşatılmaktadır. Bu mahallin kutsal kimliği halk arasında halen de mevcut olup, bu kutsal merkezde halen de adaklar yapılmaktadır.

Bilecik iline bağlı Vezirhan'ın hemen yanı başında bulunan Merdivenli Kaya bu tip basamaklı kaya tapınaklarının en dikkat çekici örneklerindedir. Günümüzde çok yoğun bir trafiğe sahip bir asfaltın

ardında ve faal bir mermer işleme fabrikasının da yanı başında bulunan bu anıtın önünde -muhtemelen Demir Çağı süreciyle bağlantılı-siyah urno benzeri siyah bir keramik bulunduğu halk arasında dillendirilmiş bulunmaktadır. Bu kabın nerede veya ne olduğu artık bilinmemektedir. Anlatılanlara göre bu kabın Trakya bağlantısı kadar Erken Frig süreciyle de ilişkili olması ihtimal dâhilindedir

Diğer örneklerin hepsinde olduğu gibi bir akarsu yatağıyla ilişkili bir konuma sahip olan Merdivenli Kaya'ya çok da uzak olmayan Gülümbebağ'den geldiği bilinen ve günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde korunmaya alınmış bir stel çok dikkat çekicidir. Üç kısımlı kabartmalar ve Frigçe ve Yunanca yazılar da ihtiva eden bu ilginç stel bölgedeki Frig varlığı ve Ana Tanrıça kültleri için önemli bir kanıt teşkil etmektedir.

Bu stel üzerindeki okunabilen Yunanca kitabelerdeki kutsal bir tapınım alanı ve kutsal koruluktan bahseden ibareler yanında stel üzerindeki sahneler de Ana Tanrıça ve Tanrıça'nın kader ve reenkarnasyon olgusuyla bağına işaret eder sembollere haiz bulunmaktadır (9).

Vezirhan'dan çok da uzak olmayan Bursa ili İznik ilçesi Elbeyli yerleşmesinin yanı başında yer alan ve yine Merdivenli Kaya olarak bilinen bir başka kaya tapınağında da benzeri bir kullanıma işaret eden özelliklere rastlanmaktadır.

Her iki tapınağın da çok ilginç bir peyzaj içinde yer aldığı gözlenirken, bu peyzaj içinde arkeo-astronomik işlevlere de haiz olduklarını teşhis etmek mümkün olmaktadır.

Aslında çok yoğun bir potansiyele sahip olmasına rağmen ne yazık ki yeterince çalışılmadan kalmış Bursa ili sınırları içinde kaya tapınaklarının çok ilginç örneklerinin mevcut olduğuna dair bilgiler derlenebilmekteyse de bu tapınakların sahada uzman olan kişilerce ele alınamaması nedeniyle değerlendirilemeden kaldığı bellidir. Özellikle Yenişehir ve çevresinde bu hususta detaylı çalışmalar yapılması zorunluluk arz ederken. Keles ve Harmancık (10) ile bu iki ilçenin kapsamı ve hatta çevresi dâhilinde çok sayıda rastlanan kaya oyma tahtlar ve ilginç kaya oluşumları bölgedeki Ana Tanrıça tapınımı kadar, kaya tapınaklarının dikkatle ele alınması ve uzman gözüyle değerlendirilmesinin ne kadar önem taşıdığını göstermektedir.

Kuzeybatı Anadolu kapsamında kaya tapınaklarının çok sayıda örneğine sahip olan bir diğer il Balıkesir'dir. Bursa'ya oranla çok daha iyi çalışılmış bulunan Balıkesir kapsamında da bazı ilçeler iyi çalışılmışken bazı ilçeler ise hiç el değmeden kalmış bulunmaktadır. Bu nedenle Balıkesir'in ilçeleri arasında çalışması yapılmış ilçelerin en önemli anıtları bahse konu yapılacaktır. Bu ilçeler arasında da öncelikle Sındırgı, Bigadiç, İvrindi ve Savaştepe ile Körfez'de bulunan Havran, Burhaniye ve Ayvalık ön plana çıkmaktadır. Diğer ilçelerde de benzer kaya tapınaklarının bulunduğu dair önemli bir bilgi akışı mevcut olmasına rağmen, bu ilçelerde çalışma yapılmadan kalmış olduğu için şu an için yeterli bir şey söylemek mümkün değildir.

Bunlar dışında geniş boyutlu ve kapsamlı kaya tapınakları yanında sunu çanakları gibi daha basit tapınım alanlarına da Balıkesir dâhilinde sıklıkla rastlanmaktadır. Hemen akla gelen böyle bir örnek Antik Parion Kenti kalıntılarında çok yakın bir konumda yer alan ve denize bir çıkıntı yapmakta olan kayaç oluşum üzerinde yer almaktadır.

Balıkesir kaya tapınakları için ilginç bir başka örnek de Kapıdağ Yarımadası'nın kuzey tarafında kıyı üstünde bulunmaktadır. Bu sunak da kıyı ve deniz ile yakın ilişkiler gösteren kayaya oyulmuş basamaklar ve platform düzenlemesi göstermekte olup, akarsu yakınında ve kayalık yükseltilerin eteğinde yer almaktadır (11). Daha çok Batı Anadolu'da rastladığımız basamaklı kaya tapınaklarına (12) benzer bir örnek olması ile dikkat çekmektedir.

Özellikle kaya tahtlarının çok sayıda örneği yanında önemli bazı kaya tapınaklarına sahip olmasına rağmen iyi çalışılmadan kalmış bir bölge olarak Sındırgı ilçesi, Balıkesir kapsamında dikkat çekmektedir. Bu noktada kale olarak tanımlanmasına rağmen, aslında ilginç bir kaya tapınağı olduğu fark edilen Asartepe Sındırgı sınırları içinde kalan en önemli anıtlardan biridir. Asartepe, Bulgaristan'da bulunan önemli bir kaya tapınım alanı olan Bellintaş'a benzer özellikler göstermesi bakımından da çok daha dikkatle çalışılması gereken bir anıt olarak dikkat çekicidir.

Balıkesir dâhilinde ilginç kaya tapınaklarına sahip ilçelerin başında gelen Bigadiç de çok iyi çalışılmadan kalmışsa da bu ilçe sınırları içinde yazarın yaptığı çalışmalar vasıtasıyla bazı ilginç örnekler tespit edilebilmiştir. Bu örnekler kaya tapınaklarının çok ilginç ve en karmaşık örnekleri arasında yer alması bakımından da önem taşımaktadır.

Bigadiç sınırları içinde özellikle Değirmenli köyü ve çevresinde yapılan çalışmalar esnasında üç ilginç kaya tapınağına rastlanmıştır. Yapılan çalışmalar bu anıtların gerçek yapılm süreçleri sonrasında da uzun bir zaman boyunca kullanılmış olduğunu ve kutsal kimliğini de çok uzun bir zaman boyunca koruduğunu göstermiştir.

Çalışma yapıldığı zaman sürecinde bu anıtlar arasında en iyi durumda olanı Değirmenli köyüne çok yakın bir konumda bulunan ve bu köyün halkı tarafından da önemli ölçüde kutsal kabul edilmiş durumdaki Kesekaya'dır. Kesekaya yüksek kayalık geniş bir alana yayılan değişik bölümlerden meydana gelmiş bir yayılımı göstermesi bakımından da dikkat çekicidir.

Kesekaya kült alanının merkezini oluşturan iki katlı düzenlemeye sahip olan kısım Orta Çağ sürecinde bir şapel olarak tanzim edilmiş olup, içinde iki kayaya oyma lahit ihtiva etmesi nedeniyle bir mezar şapeli olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir. Bu kaya oyma şapelin kubbesi altındaki diadem şeklinde süsleme şeridi ilginç bir nitelik taşımakta ve daha çok da bu bölgede var olduğu bilinen Erken ve Gnostik Hıristiyan mezheplerini hatırlatan özellikler göstermektedir. Şapel içinde çalışmaların yapıldığı süreçte duvarlarda fresk izlerinin varlığı da netlikle görülebilmekteydi. Ayrıca şapelin özellikle kaya oyma lahithlerle ilişkili kesimlerinde görülen kuş kabartmaları da Refigerium temasını hatırlatan bir biçimde Ruhsal Kurtuluş, Ölüm ve Yeniden Doğum fikrine işaret eder bir şekilde Ana Tanrıça Kültü'nün Hıristiyan tezahürü olarak ortaya konmuş bulunmaktadır.

Bu şapelin üst kısmında kayadan oyma merdivenlerle ulaşılan ve yine kayadan oyulmuş bir üst hücre yer almaktadır. Bu hücrenin varlığı daha çok münzevi karakterli bir kullanıma işaret ederken, bu tip kaya oyma şapeller için de farklı bir özellik sergilemektedir. Anlaşıldığı kadarıyla bu iki katlı şapel ve hücre oluşumu Hıristiyan öncesi bir kullanım ardından bir mezar şapeli ve inziva hücresi olarak kullanılmıştır.

Bu şapel oluşumunu çevreleyen ve geniş bir alana yayılan kayalık alanda mevcut bulunan kayadan oyma basamaklar, platformlar, kademeli platformlar ve adak çukuru benzeri oluşumlar bu alanın Hıristiyan öncesi bir kaya tapınağı olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca bu şapel ve

çevresindeki alanın hala da kutsal niteliklerini korumakta oluşu ve bazı ayin içerikli kutlama ve şenliklerinde odağını oluşturduğunun bilinmesi ilginç bir yansıma yapmaktadır.

Kesekaya'dan çok uzak olmayan Kedikaya da ilginç bir kaya tapınağı olarak teşhis edilmiş bulunmaktadır. Kedikaya, aslında Kesekaya'ya göre erken kimliğini çok daha iyi korumuştur. Araştırma yapıldığı sırada Değirmenli Bor Madeni'nin içinde kalmış bulunan bu tapınağın şu andaki durumunun ne olduğu bilgimiz dâhilinde değildir.

Araştırmanın yapıldığı esnada bor atıklarıyla çevresi dolmuş bulunan bu kaya tapınağının sadece üst kısmı seçilebilmekteydi. Simav Çayı'na tam olarak yukardan bakan Kedikaya üst kısmında altar ve kanalları bulunan alt kısmında ise özel olarak kayadan oyulmuş dinsel mahiyete haiz bir mağaraya sahip bir anıt olarak tespit edilmişti. Bu mağara Hıristiyan kullanımından farklı bir dini amaç ve farklı bir pagan dine hizmet amaçlı yapıldığını gösteren özelliklere sahipti. İç kısımda yer alan apsis ve sağlı kayadan oyularak yapılmış uzun sekiler ilginç bir biçimde Mithraeum'u anımsatmaktaydı. Bu durum da bize Kuzeybatı Anadolu'da çok sık rastlanan Güneş Kültü ve Ana Tanrıça ilişkisini hatırlatması bakımından öneme haiz bulunmaktadır.

Bölgede bulunan üçüncü kaya tapınağı Malkaya, çalışmaların yapıldığı süreçte defineciler tarafından dinamitlenerek havaya uçurulduğu için çok ağır bir tahribat sergilemekte olmasına rağmen, mevcut kayadan oyma basamaklar, kademeli platformlar, kaya üzerindeki kanal ve çukurlarıyla kaya tapınağı olduğunu göstermekteydi. Çevredeki arazide rastlanan Helenistik ve Roma dönemleri keramik buluntuları da bu tapınağın oldukça geç tarihlere kadar kullanıldığını göstermekteydi.

Bigadiç gibi çok sayıda kaya tapınağına sahip olduğu bilinen ve ne yazık ki Bigadiç gibi çok az çalışılmış olan Balıkesir ili, İvrindi ilçesi dâhilinde mevcut bulunduğu düşünülen kaya tapınakları için ilginç bir örnek İvrindi ilçesi, Geçmiş köyü yakınlarında bulunmaktadır. Bu kaya tapınağının da 2001 yılında çalışmalarının yapılmasından bu yana çok zaman geçtiği için son durumu hakkında fikir yürütmek şu an için zordur.

Evkaya olarak bilinen kaya tapınağı yerleşim alanlarından uzakta, orman içinde bulunmaktadır. Oldukça engebeli bir coğrafyanın içinde yer

alan bu anıt da Kesekaya'da olduğu gibi Orta Çağ sürecinde Hıristiyanlar tarafından bir şapel olarak kullanılmış bir mağaraya sahiptir.

Bu kaya tapınağı da tüm benzerleri gibi bir akarsu yatağına çok yakın bir konumda ve arkasında yüksek bir tepe ile ilişkili olarak şekillendirilmiş bir peyzaj içinde yer almaktadır. İçinde mağaranın da bulunduğu geniş kaya kitlesi üzerinde kayaya oyulmuş hazneler, kanallar ve altar düzenlemeleri tespit edilirken, kaya kitlesinin ardında yer alan tepe üzerinde de kayaya oyulmuş bazı düzenlemeler teşhis edilmiştir. Bu tepenin üzerinde halk arasında kutsiyetini koruyan bir yatağın yer alması da bölgenin kutsal kimliğinin bozulmadan korunmuş olmasının kanıtı olarak değerlendirilmiştir.

Balıkesir ili Savaştepe ilçesi ilginç coğrafi ve peyzaj özellikleri yanında özellikle Bronz ve Demir çağları sürecinde Balkanlar ile bağlantılı halkların varlığını gösteren arkeolojik verileri ve sitleriyle dikkat çeken bir bölge olması kadar kaya tapınakları için de önemli bir potansiyel göstermesi bakımından da dikkat çekmektedir. Fakat yeterince çalışılmamış olması bu ilçe hakkında da bilgilerimizi kısıtlı ölçülerde bırakmıştır.

Savaştepe'de özellikle yoğun bir arkeolojik varlığa sahip bulunan Sarıbeyler ve çevresinde yapılan çalışmalar Düğmeli Tepe ve Furuncuk gibi kaya oyma tapınım alanları ortaya koymuştur. Diğer benzerleri gibi yüksek bir kayalık tepe üstünde ve çevresinde yer alan bu tapınım alanları üzerinde altar düzenlemeleri, altarlara ve sunu çukurları yanında, kremasyon törenleri ile ilişkili olduğu intibasını veren kaya oyma dikdörtgen çukurlar da gözlenmektedir.

Savaştepe sınırları içinde kalan Çaltılı'da ise çevresinde bulunan geniş bir nekropol alanı ortasında bulunan ve defneciler tarafından ağır biçimde tahrip edilmiş bir kaya tapınağının izleri fark edilmektedir. Çaltılı Kaya Tapınağı ve çevresinde yer alan nekropol alanı içinden geçen taş levhalarla yapılmış bir uzun dehlizin varlığı da daha çok Bergama Asklepionu'nu hatırlatan bir özellik göstermektedir.

Çaltılı Kaya Tapınağı, uzun dehliz ve nekropol alanının günümüzde de kullanılmakta olan bir ılıca ve şifalı su kaynaklarıyla ilişkili olması aslında kaya tapınaklarının şifalı sular ve ılıcalar ve doğal şifa merkezleri ile ilişkili olduğunu da göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu durum benzeri tapınakların birçoğu için de geçerlidir. Günümüzde artık işlevini

ytirmiş olsa da bu tip kaynakların kaya tapınakları ile ilişkili olduğu dikkatli bir incelemeyle hemen fark edilmektedir. Hala bu özelliklerini koruyan birçok tapınakta da bu husus gözden kaçırılmaktadır.

Kaya tapınakları ve sağlık amaçlı kullanımlarına yönelik özellikler Türkiye sınırları dışındaki birçok benzeri tapınak için de geçerli bir durumdur. Bulgaristan ve Romanya ile birlikte bu tip anıtların tespit edildiği birçok ülkede bu durum açıkça gözler önüne serilmiş bulunmaktadır.

Şifalı sularıyla dikkat çeken kaynaklarla ilişkisi çok belirgin olan bir başka kaya tapınağı Balıkesir ili Havran ilçesi Karalar köyü yakınında dik yükseltiler arasında bulunan gizli bir vadi içindeki Merdivenlikayalar'da rastlanmaktadır. Kocaömer Çayı'nın kuzey tarafında yer alan ve birçok kayalık üzerinde kaya oyma birimlerden oluşan geniş bir kompleks olan Merdivenlikayalar basamaklar, hazneler, adak çukurları ve kanallarıyla dikkat çekicidir. Özellikle alanın güney tarafında bulunan yüksek ve sivri kaya uzantısının zirvesinde bulunan düzlem üzerinde bulunan adak çukuru, kanallar, setler ve açıklıklar yanında yer alan altar düzenlemesi ilginç bir kültürel oluşum ve ayin teşkilatı göstermektedir. Dik ve yüksek kayalık çıkıntısı üzerinde bulunan bu tören alanına zeminden bu düzleme doğru yükselen kayadan oyma basamaklardan oluşmuş bir merdivenle ulaşılmaktadır.

Aralarında kaya oyma ve kademeli bir iç düzenlemeye sahip olduğu görülen ve daha çok Ürdün ve İsrail'deki benzeri tapınaklarda görülen havuz benzeri bir oluşum gösteren geniş bir haznenin de yer aldığı kayadan oyma değişik birimlerden oluşan bu kompleksin kuzey tarafında yer yer duvar izlerine ve metal cüruflarına da rastlanmaktadır.

Yüzeyde rastlanmakta olan Roma Dönemi keramiklerinin yanı sıra yer yer Demir Çağı keramik parçalarının varlığı da bu alanın uzun bir zaman boyunca kullanılmış olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu kaya oyma birimlerden oluşan kompleksin kuzeybatı tarafında bulunan Alapınar Tepe ve eteklerinde rastlanmış olan Neolitik ve Kalkolitik dönemlere de işaret eder gibi duran bazı yontma taş objelerin varlığı bu kutsal alanın ilk bakışta çok daha erken süreçlere giden bir kullanıma sahip olduğuna da işaret etmektedir.

Bu karmaşık teşkilat içinde yer alan kaya oyma basamaklardan oluşan merdivenler rastladıkları her merdiven teşkilatını kalelerle ilişkili

görme ve göstermeye çabalayan bazı yetersiz ve bilimsellikten uzak kişiler için de iyi bir cevap teşkil etmektedir.

Şifalı su kaynakları ve akarsu ile yakın ilişkisi çok aşikâr olan bu kaya oyma tapınağın görüş açısı son derece kısıtlı bir vadi içinde yer almaktadır. Ayrıca tapınak alanının geniş bir alana dağılan değişik kaya oluşumları üzerine dağılmış olması da, bu anıt ve benzerlerinin kale olarak tanımlanmasının ne kadar bilinçsiz ve cahilce bir çabalama olduğunu kanıtlaması bakımından da öneme haizdir.

Havran ilçesi Çakırdere köyü sınırları dâhilinde bulunan bir başka kaya tapınağı ise, benzerine çok az rastlanan bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çakırdere köyünden hayli uzak ve ulaşımı hayli zor bir konumda dağlık bölge içinde yükselen bir doğa harikası olan bu oluşum halk arasında Ulutaş veya Sulutaş olarak bilinmektedir. Çevresindeki peyzaj içinde muhteşem bir görünüme, yüksek ve yekpare bazaltik bir kayaç oluşuma ve konik bir görünüme sahip bir tepe üzerinde insan eliyle yapılan bazı düzenlemelerle oluşturulmuş olan bu tapınak tüm benzerlerinden de çok farklı bir oluşumda karşımıza çıkmaktadır.

Aslında Burhaniye ilçe sınırları dâhilinde Karadere köyünün ardında yükselen kesimde kalan ve Madra Sıradağları içinde yer alan Asarkaya olarak bilinen bir başka kaya tapınağına da hayli yakın bir konumda bulunması bakımından da dikkat çekicidir. Arazinin dağlık olması iki kaya tapınım alanının bir biriyle ulaşımını zor gibi göstermekteyse de antik çağlarda kullanılan bazı dağ yollarının şimdikinden hayli farklı bir ulaşım ağıyla her iki tapınım alanını da bir birine bağladığını göstermektedir.

Bu yüksek yekpare kaya kitlesinin zirvesinde yer alan tören alanına ulaşım hayli zordur. Kayanın güneybatı tarafındaki yamaçlarda yapılmış olan basamakların zaman içinde yok olmasının da bunda rolü büyüktür.

Kaya kitlesinin eteğinde güneybatı tarafta kaya oyularak yapılmış bir kapı ve kapıdan aşağı inen basamaklarla girilen tören alanı, kayanın güney ve güneybatı tarafındaki kademeli küçük platformlardan başlayarak yukarı doğru yükselen bir merdiven teşkilatının izlerini göstermektedir. Bu ulaşım hattı dik yamaç boyunca yükselerek kayanın zirvesinde yer alan tören alanına ulaşmaktadır.

Kayanın zirvesinin batı tarafında yer alan yaklaşık bir yarım daire oluşturan geniş düzlem üzerinde kayaya oyulmuş üç dikdörtgen çukur yer

almaktadır. Aslında benzeri ktonik karakterli sunaklarda da görülen ve adakların yakılması için yapıldığı anlaşılan bu çukurların zamanla suyla dolmuş olması nedeniyle bu tapınağa Sulutaş adı verilmiştir.

Zirvede yer alan bu düzlemin arkasında doğu tarafta kayalar içinde kalan bir mağara düzenlemesi ve koltuğu hatırlatan bir kayaç oluşum fark edilmektedir.

Madra Dağları'nın iç kesimlerinde kalan bu iki kaya oyma tapınak dışında yer alan bir başka kutsal alan ve içinde yer alan kaya tapınaklarına sahip bir başka anıt Havran'a bağlı Sarnıç köyünün yanı başında yükselen konik bir yükselti üzerinde olan Küçük Çal Tepe üzerinde yer almaktadır. Halk arasında Şıvga olarak adlandırılan bu alanın yamaçlarının orta kesimlerinde yer alan büyük kuru taşlardan oluşan örme duvarlardan yapılmış geniş bir duvar teşkilatı arkasında yer alan değişik bölümlerden meydana gelen kaya oyma birimlerden oluşan bir komplekse rastlanmaktadır. Zirvede yer alan düzlem üzerinde Ulutaş/Sulutaş zirvesindeki düzlemde yer alan çukurlara benzer, fakat daha büyük boyutlu üç çukur bulunmaktadır. Bu alanda çok sayıdaki kiremit buluntusu yanında duvar izlerine de rastlanmaktadır. Bu zirve alanının hemen yanı başında bulunan kaya oyma altar düzenlemesi de çok dikkat çekicidir.

Bu kutsal alanın karşısına gelen ve Büyük Çal Tepe olarak bilinen kaya kitlesi içinde yer alan İnönü Mağaraları değişik bölümlerden oluşan bir komplekstir. Bu mağaralar içinde Ana Tanrıça Kültü'nün geçerli olduğu kutsal mağara oluşumunun varlığını gösteren buluntular yanında çok erken süreçlere giden bir kullanıma dair izler de keşfedilmiştir. Arkeolojik açıdan büyük öneme haiz olan bu bölge layık olduğu ölçüde çalışılmadan burada yapılmış olan Havran Barajı tarafından tahrip edilmiştir.

Havran, Çakırdere köyü yakınlarındaki Ulutaş/Sulutaş'tan çok da uzak olmayan ve Madra Dağ silsilesi içinde bulunan ihtişamlı bir diğer kaya tapınağı olan Asarkaya da bu tip tapınaklar içinde değişik özelliklere haiz olarak dikkat çekmektedir. Tüm değişikliklerine rağmen tüm diğer benzerleriyle örtüşen bir işleve sahip olduğu anlaşılan bu tapınağın da şifalı sular ve bu sularla yapılan tedavilerle yakın ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu kaya tapınağının hemen altına gelen vadi içinde kalan kesimde akmakta olan şifalı bir suyun özellikle cilt hastalıkları başta olmak üzere birçok hastalığa da iyi geldiği mahalli halk arasında dile getirilmiş bulunmaktadır.

Her ne kadar bu bölgede son yıllarda gezi yapmış olan bazı kişiler tarafından komik bir biçimde bu kaya tapınağı kale ve gözetleme kulesi olarak tanımlanmış olsa da, bu tanımlama bilimsel gerçeklikten uzak bir sanrı olarak kalmaya mahkûmdur. Aslında bu tanımlama geziyi yapanların yetersiz bilgi ve deneyimleri yanında kutsal kaya anıtları ve kaleler hakkında hiç bilgi sahibi olmadan bu tanıyı kafalarında uydurmaları nedeniyle ortaya atılmış yanlışlarla dolu tamamen bilimsellik dışı bir rüya olmaktan da öteye gidemeyecektir. Kale ile kaya tapınağını bir birinden ayırt edememek bir araştırmacı için aslında bir utanç kaynağı olarak kalmaya da mahkûmdur. Hiç araştırma yapmadan tezler üretmek de aslında hiç affı olmayan bir hata olarak tarihteki yerini alacaktır.

Burhaniye ilçesinin Madra Dağları eteğinde bulunan Karadere köyüne dâhil olan Bören Yaylası'nda yer alan Asarkaya, yüksek dağlar arasında bulunan dik ve ulaşımı zor bir vadi içinde yer almaktadır. Aslında bu dik vadiye yukardan bakar konumdaki dimdik yükselen kaya kütlesi üzerinde insan eliyle sınırlı ölçüde yapılmış ve daha çok bu kaya kitlesinin doğal oluşumuna göre tertiplenmiş küçük platformlar dikkat çekmektedir

Zirveye doğru daralarak yükselen kademeli bir biçimde şekillenmiş bulunan kayanın zirve kesiminde Antik Çağ kayıtlarında tariflerine sıklıkla rastladığımız adakların yakılması veya kanlarının toplanması için yapılmış bir çukur ve kanalın yer aldığı görülmektedir. Bu zirve bölümünün doğu tarafında ise hayli tahrip olmuş bir altarın izleri seçilmektedir.

Asarkaya'nın eteğinde kuzey ve kuzeydoğu tarafta Roma Dönemi özellikleri gösteren mimari yapıların varlığını gösteren tuğla ve kiremit kalıntıları yanında pithos ve keramik parçalarının bulunması da bu tip bir kaya tapınağı için son derece doğal bir durumdur. Orijinal durumunda bir sağlık tesisi olarak da kullanılmış olduğu fark edilen tapınağın dini personeli kadar, bu tapınağı ziyarete gelen kişilerin de iskânı için yapılmış bazı binalar olduğunu göstermektedir. Yerleşim alanlarına bu kadar uzakta kalan bir tapınım alanı için de bu durum son derece doğaldır. Bu noktada Asarkaya çevresindeki yükseltiler üzerinde kist tipi mezarlardan oluşmuş geniş nekropol yer almış olması da ilginç bir biçimde bu durumu desteklemektedir.

Üçpınar mevkisinde çok daha fazla olan kist mezarların yoğunluğu yerleşim alanının küçüklüğüne karşın nekropol alanlarının çok daha geniş

boyutlu olmasıyla doğru orantılı olarak, Asarkaya Kaya Tapınağı çevresindeki kutsal alanların gömü için özellikle kullanılması ve özellikle bu kutsal alan içinde gömü yapılması olgusunu akla getirmektedir. Ana Tanrıça'nın şefaatine sığınan ölü ruhları olgusu Orta Çağ sürecinde Hıristiyan Dünyası'nda Meryem'in şefaatine sığınan ruhlar şeklinde de karşımıza çıkmakta olup, Asarkaya'daki durum Çaltılı'da ve birçok diğer kaya tapınağındaki benzer özellikler ile tam bir uyuşum göstermektedir.

Yine bölgede gezinen kişilerce bir gözetleme kulesi veya kale olarak tanımlanmış olan Burhaniye ilçesine bağlı Kırtık köyünün hemen alt tarafında bulunan Ballıktaş da aslında ilginç bir kaya tapınağıdır. İster doğal özellikleri isterse de kaya üzerinde görülen insan elinden çıktığı belli olan bazı izler bu oluşumun kale veya gözetleme kulesi olamayacağını çok açık bir biçimde göstermektedir. Bu tapınağın da kaleyi kuleden, kuleyi sunaktan, gerçeği de masaldan ayırt edemeyenler için kale olarak değerlendirilmesi son derece doğaldır.

Ballıktaş'ın doğal oluşumuna bakıldığı zaman hemen fark edilen bazı özellikleri tüm diğer kaya tapınakları ile tamamen uyuşum içindedir. Kompleks bir oluşuma sahip olan Ballıktaş, alt kısımda bulunan derin bir mağara, üstte kademelerle yükselen üst altar bölümleri yanı sıra hemen yanı başındaki kaynak ve akarsu ile bir bütün oluşturmaktadır. Üst kısımda bulunan ve üstteki sur duvarlarının temel izleri olduğu ileri sürülmüş olan kayaya oyulmuş oluşumlar ise kale duvarı için değil, tapınağın parapetlerini yerleştirmek için yapılmış soket çukurlarıdır.

Ballıktaş'ın üst bölümündeki teşkilat özellikleri gözetleme kulesinden çok Güneş ve Ay kültleri ile ilişkili basamaklı ve kademeli sunak teşkilatının varlığını kanıtlamaktadır. Bu durum üst kısmın doğu-batı eksenli olarak doğuya bakacak şekilde teşkilatlandırılmış olmasından da belli olmaktadır.

Ayrıca yüzeyde rastlanan ve daha çok Roma Dönemi özellikleri gösteren yapı malzemesi kalıntıları ile pitos ve keramik parçaları askeri özelliklerden çok burada yaşayan tapınağın koruyucu rahiplerinin varlığını gösterir niteliktedir.

Asarkaya ve Ballıktaş gibi Burhaniye ilçesinin Madra Dağları üzerinde yer alan ilginç bir kaya tapınım alanı daha mevcuttur. Bu kaya tapınağı diğerlerine göre daha farklı bir biçimde karşımıza çıkmasına

rağmen kültistik kimliği açıkça fark edilebilmektedir. Bu anıt Kuyumcu ve Kırtık köyleri arkasına gelen Çamoba Yaylası'nda bulunan 968 metre rakımlı Kaplan Sivrisi üzerinde yer almaktadır. Çevresine hâkim durumdaki bu yükseltinin aslında Antik Çağ kayıtlarında bir madenci kenti olarak bahsedilen Trarion kentinin akropolü olması akla uygundur. Aslında akropol ve çevresindeki yerleşim alanı dışında yer alan ve çok geniş alanlara yayılan nekropollerin varlığı da bu yerleşmenin aslında bir kent olabileceğini kanıtlar niteliktedir.

Bir tapınak özelliği gösteren akropol kesiminin kuzeybatı tarafında rüstik duvar kalıntıları arasından bir rampayla ulaşıldığı görülen giriş bölümü aracılığıyla çok ilginç özellikler gösteren tapınım alanına ulaşılmaktadır. Çok ağır bir biçimde tahrip edilmiş kayaç yükseltiler üzerinde niş ve diğer bazı oyuklar fark edilmektedir. Bu kayalık zirvenin batı tarafında yıkılan kaya bloklarıyla tamamen dolmuş bir mağara teşhis edilmektedir. Bu mağaranın önünde de kayaya oyulmuş bir hazne görülmektedir. Temenos duvarı olduğu fark edilen rüstik duvarlarla çevrilmiş bu kutsal alan burada bulunduğu ifade edilen orman gözetleme kulesi ve defineci faaliyetleriyle ağır biçimde tahrip edilmiştir.

Bu kutsal alan teşkilatı aslında İzmir ili, Dikili ilçesine bağlı Kansız köyünün hemen arkasında yükselen antik yerleşim alanının akropol kesimindeki teşkilatı da hatırlatır niteliktedir. Bir Aeol kenti olduğu anlaşılan bu yerleşim de kayaç bir tepe üzerinde yükselen bir zirve üzerinde yer alan kayaya oyulmuş bir niş ve çevresindeki değişik oluşumlardan ibarettir. Kayaç arazinin tam zirvesinde yer alan dörtgen niş de Ana Tanrıça kabartmaları veya heykelciklerinin yerleştirildiği koruyucu ve aynı zamanda da Tanrıça'ya yönelik ayinlerin yapılmasına hizmet eden nişleri hatırlatmaktadır.

Burhaniye ilçesi Bahadın köyünün doğusunda Karınca Deresi'nin yanı başında bulunan Dedekaya ve karşısında yer alan İnkaya, bölgenin en ilginç kaya tapınım alanlarının başında gelmektedir. Bir bütün teşkil eden Dedekaya ve Karınca Deresi'nin öbür tarafında yer alan İnkaya aslında bir bütün teşkil ederek tüm dünya üzerinde bulunan benzeri tapınaklarla tam bir uyum içindedir. Son yıllarda bölgede dolaşan bazı kişiler bu önemli kült merkezini komik bir şekilde kale ve yerleşim alanı olarak tanımlamıştır. Bu tamamen yanlış bir yorum olup, bu tanımlı yapanların bu tip tapınım alanları hakkında hiçbir bilgi sahibi olmaması kadar kaleler hakkında da son derece yetersiz kalan bilgilerinden kaynaklanmaktadır.

Dedekaya ve İnkaya birbirini tamamlayan iki ünite olarak geniş bir kültürel oluşumun parçaları oldukları kadar gelişen süreç içinde özellikle de Helenistik Dönem itibarıyla farklılaşmış bir biçimde ana tapınak kimliği yanında Asklepion işlevine sahip kılınmış olduğu izlenimini de vermektedir. Bu noktada öncelikle yazarın yapmış olduğu çalışmalar esnasında Dedekaya kült kompleksini oluşturan ana kayalık alanın Karınca Deresi ile temas eder durumdaki bir bölümünden akmakta olan sıcak şifalı bir suyun varlığını gözlemlemiş olması özellikle dikkat çekici olmuştur.

Aslında genel özellikleri itibarıyla Frig ve Lidya tipi kaya tapınım alanlarından farklı bir biçimde benzerleri daha çok Trakya ve Kuzeybatı Anadolu kapsamında karşımıza çıkan Trako-Frig tipi bir sunak özelliği göstermektedir. Dedekaya ilginç bir biçimde Balkanlara bağlanan bir kimlikte karşımıza çıkmaktaysa da, özellikle Asklepion benzeri bir kullanıma da sahip olmuş olması farklı bazı özellikleri de dikkate almamızı zorunlu kılmaktadır.

Dedekaya ve İnkaya kült kompleksi kuzey ve güney tarafında yükselen iki yüksek kayaç yükseltinin arasına sıkışmış dar bir akarsu vadisi içinde yer almakta olup, bu konumu itibarıyla de kale olarak teşkilatlandırılmış bir oluşum olamayacak bir topografik özelliğe sahiptir. Bu dar akarsu vadisinin tabanında yer alan bu kompleksin kesinlikle ufku tamamen kapalı olup, kale olgusunun gerektirdiği tüm konumsal ve işlevsel özelliklerden tamamen uzak bir oluşuma sahiptir. Bu noktada kale duvarı olarak bazı kişiler tarafından tanımlanmak istenen kaba taş duvar kalıntıları bu bölgede zeytinlikleri bulunan köylülerin sınır duvarları olması yanında kutsal alanı çevreleyen Temenos duvarlarının da kalıntıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada ana kült alanının merkezi teşkilatının kuzey tarafında bulunan ve günümüzdeki yolun arkasında bulunan kalıntılar da bir yerleşim alanından çok, kutsal alanla bağlantılı görevliler ve bu alana ibadet ve şifa bulma amacıyla gelen ziyaretçilerin konaklaması için yapılmış binaların kalıntılarıdır. Bu alanın bir kale ve yerleşim alanı olarak yorumlanması tamamen abesle iştigal olup, bu konuda hiçbir bilgisi olmayan ve eğitimi de son derece yetersiz kalmış kişilerin kendilerini teşhir etme çabasının sonucu olmuştur.

Karınca Deresi'nin kuzey tarafında yer alan Dedekaya kült kompleksi değişik birimlerden oluşmuş ve geniş bir alana yayılan çok karmaşık bir oluşuma sahiptir. Her ne kadar günümüzdeki şekliyle kült

alanın kuzey tarafından geçen ve Karadere köyüne doğru giden asfalt yol tarafından kısmen kesilmiş olan kült alanına bu yol üzerinden girilmekteyse de, aslında orijinal şekliyle bu kutsal alana girişin Karınca Deresi istikametinden olduğu fark edilmektedir. Dere tarafındaki girişten kademe kademe yükselen platformlar aracılığıyla en üst platform ve platformun kuzey, kuzeydoğu tarafında yer alan kaya kitlesi üzerindeki kültistik oluşumlara ulaşılmaktadır. Karınca Deresi'nden kuzeye doğru kademeli bir çıkış gösteren hafif eğimli patika oluşumunun sağ ve solunda yer alan kayaç oluşumlar üzerinde kaya oyma düzenlemelere rastlanmaktadır. Aslında küçük altar ve sunak benzeri düzenlemelere rastlanmakta olması da bu bölgelerde de bazı törenler yapılmış olduğunu akla getirmektedir.

Bu hafif eğimli patika ile kült alanının merkezini oluşturan geniş bir açıklığa ulaşılmaktadır. Aslında bir tören alanı şeklinde düzenlenmiş olan bu açıklığın doğu tarafında dikdörtgen şekilli büyük bir havuz veya hazne bulunmaktaydı. Bu havuzun kuzey ve güney taraflarında basamaklı bir düzenlemenin teşhis edilmiş olması bu havuzun bir tür takdis ve arınma amaçlı kullanımı olduğunu göstermekteydi. 1999 ve daha sonraki yıllarda bu alanı sürekli olarak ziyaret eden yazar ve ekibinin mevcudiyetine tanık olduğu bu havuzun daha sonraki süreç içinde defineciler ve maden arayanlarca tahrip edildiği anlaşılmaktadır. 2010 yılından sonraki süreçlerde bölgede dolaşan kişilerin hayali ve faraziyelerle dolu yazılarında bu havuzdan bahsetmemiş olmaları ilgi çekici olup, bu kişileri bu havuzu görememiş olmaları veya bu oluşumu algılamaktan uzak bilgi düzeylerinden kaynaklanan bilimsellik dışı hayalci bir bakış açısına sahip olmaları durumuyla açıklanabilecek bir durum arz etmektedir.

İçinde büyük havuzun da bulunduğu bu tören alanını kuzeyinde yükselen ve kutsal alanın kalbini oluşturduğu anlaşılan birkaç alt bölümden oluşmuş kayaç oluşumun üzerinde yer alan basamaklarla ulaşılan ve üç alt bölümden oluşan bir naos bölümü mevcuttur. Bu naos bölümünün kuzeydoğu tarafında kalan düzlem üzerinde 1999 yılında ikili koltuk benzeri bir düzenleme tespit edilmiş ve koltuk benzeri altar düzenlemesinin ilginç bir biçimde güneydoğu yönüne dönülecek şekilde teşkilatlandırıldığı da teşhis edilmiştir. Bu ikili koltuk benzeri oluşum 2000 yılında bölgede faaliyet gösteren defineciler veya bölgede faaliyet gösteren madenciler tarafından dinamitlenerek yok edilmiştir. Bu kişilerin aslında bütün Dedekaya ve İnkaya kült alanını havaya uçurma amacıyla eyleme geçtiği, fakat bölgede yoğunlaşan jandarmanın denetimlerinin artmasıyla bunu gerçekleştiremedikleri halk arasından derlenen bilgiler neticesinde

anlaşılmıştır.

Naos bölümünün batı tarafında bulunan zirve düzlüğü üzerinde, benzeri birçok kaya tapınağında da karşımıza çıkan -yaklaşık- bir kare plana sahip derin bir adak yakma çukuru yer almaktadır. Bu çukurun hemen yanında batı tarafta bir kapı benzeri oluşum yer almaktadır. Bu oluşumlar dışında -buraya daha sonraki yıllarda gelen kişilerce zaman içinde aşağı yuvarlandığı ifade edilen kale duvarlarının temeli olduğu iddia edilen- aslında bu naos bölümünün mahremiyetini korumak amacıyla oluşturulmuş olan parapetlerin yerleştirilmesi için yapılmış oyuklar ve dörtgen biçimli oyuklara da rastlanmaktadır.

Bu naos bölümünün hemen altına gelen ve kutsal alanın kuzey tarafındaki bir kaya oyuğu içinde dikdörtgen bir hazneye rastlanmaktadır. Bu bölüme geniş tören alanından çok dar bir geçitle ulaşılmakta olup, bu bölümden yukarıdaki naos bölümüne de ulaşan bazı basamak kalıntılarında da anlaşıldığı gibi bir başka geçit de gözlenmektedir.

Bu bölümün takdis amaçlı büyük havuz, naosu teşkil eden altar ve adak yakma çukurunun bulunduğu bu kompleks içinde özellikle kremasyon törenleri için teşkilatlandırılmış bir bölüm olabileceğini akla getirmektedir.

Karınca Deresi'nin güney tarafında yer alan İnkaya -bazı kişilerce yerleşim alanı olarak yorumlanmışsa da- aslında Dedekaya kompleksinin ayrılmaz bir parçası olan bir kutsal mağaradır. Aslında bir *abadon* olarak da kullanılmış olduğu anlaşılan İnkaya içinde ilk yapılan çalışmalar esnasında mağaranın içinde doğu ve batı tarafta yer alan kayadan oyulmuş bir sedir biçimi karşılıklı oturma düzeneğinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu düzenlemenin daha sonraki yıllarda tamamen yok edildiği anlaşılmaktadır. Bu düzenlemenin teşhis edilmiş olması bu mağaranın inkubasyon törenleriyle bağıntılı uygulamalar için hazırlanmış abaton işlevine haiz bir kutsal mağara olduğunu düşündürmektedir.

İlk çalışmalarda gayet sağlam olarak gözlemlenmiş olan mağaranın girişindeki kayadan oyma düzenlemenin çanak bölümü ve altındaki delik, kokulu libasyonlar için hazırlanmış olduğu izlenimini vermiştir. Bu oluşum özellikle kutsal mekânların girişinde yer alan kutsal su ve takdis uygulamalarını da akla getirmektedir. Bu düzenleme de zaman içinde ağır biçimde tahrip edilmiştir.

İlk çalışmalar esnasında her ne kadar tahrip edilmiş olsa da mağara içinde iki geçit olduğu ve bu geçitlerin mağaranın içinde yer aldığı kayaç yükseltinin yukarı yamaçlarına açılan ve tepeye ulaşan bir geçit teşkil ettiği gözlemlenmiştir.

Burhaniye ilçesi sınırları içinde kalan Hisarköy'ün hemen yanında yükselen konik bir tepenin zirvesinde yer alan ilginç bir kaya altarı bu bölgede çok etkin olan Tanrıça Kültü ile doğrudan bağlantılı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Zirve düzleminin merkezinde yer alan ve koltuk biçimi iki yan yana oluşumdan meydana gelmiş bu altar düzenlemesi özellikle Balkanlar ve Kuzeybatı Anadolu üzerinde benzer örnekleri görülen bir örnektir. Frig kaya altarı yanında Batı ve Güneybatı Anadolu'da da pek çok benzeri görülen bu kaya anıtının alt kısmında mevcut olan küçük mağara ve su haznesinin son yıllarda tahrip edildiği anlaşılmıştır.

Orta Çağ sürecinde çevresine surlar ve tahkimat kuleleri yapılarak bir kaleye dönüştürülmüş olan bu anıt bölgede bulunan koltuk biçimi altarlardan en ilginç örneklerinden biridir.

Buna karşın üzerinde adak çanaklarının rahatlıkla seçildiği doğal kemer biçimi bir kayaç oluşum gösteren Deliktaş, Burhaniye ilçesine bağlı Dutluca köyünün kuzey, kuzeydoğu tarafında yer alan ilginç bir oluşum olup, açıklığı itibarıyla kuzeydoğu yönüne bakacak bir biçimde konuşlanmıştır. Kaya kitlesi üzerinde yer alan sunu çukurları ve bazı başka oluşumlar bu kaya kitlesinin bir kaya tapınağı olarak kullanılmış olduğunu göstermekte olup, baktığı yön itibarıyla de yaz ekinoksu ile ilişkisi fark edilmektedir. Köy halkı arasından derlenen bilgiler itibarıyla bu kayaç oluşumun çok yakın tarihlere kadar da halk inanışlarında önemli bir işleve sahip olduğu anlaşılmıştır.

Burhaniye ilçesi sınırları dâhilinde yer alan ve tamamen hatalı bir şekilde kale olarak tanıtılmak istenen bir başka tapınım alanı da Börezli köyünün doğu - güneydoğu tarafında yükselmekte olan Fuğla Tepe üzerinde yer almaktadır. Yazarın ilk çalışmalarından sonra ağır biçimde tahrip edilmiş ve büyük ölçüde tanınamaz hale getirilmiş olan bu kutsal alanın ilk çalışmaları esnasında tespit edilmiş olan altar düzenlemeleri, hazneler ve bu oluşumların altında yer alan mağaranın tamamen yok edildiği anlaşılmaktadır. Bu bölgede yapılan çalışmalar esnasında yüzeyde rastlanan Demir Çağı keramik buluntuları bu alanın gerçek ve orijinal kullanım süreci ile ilişkili bilgiler vermektedir.

Tanrıça Kültü ile yüksek tepeler ve kayalıklar arasındaki yakın ilişkiyi bilen araştırmacıların çok iyi bildiği, buna karşın yetersiz kişilerin yalan yanlış kulaktan dolma bilgileriyle yanlış bir biçimde kale olarak tanımladığı ilginç bazı başka buluntu alanlarının da bulunduğu Körfez Bölgesi bu tip anıtlar açısından önemli bir yöredir. Gömeç ve Ayvalık ilçeleri dâhilinde irili ufaklı benzer kaya tapınım alanı arasında özellikle Ayvalık ilçesi Tıfıllar köyü yakınlarında bulunan konik yüksek bir tepenin zirvesinde bulunan Asarkaya dikkat çekicidir. Yüzeyde bulunan veriler itibariyle yoğun olarak Helenistik Dönem buluntusu gösteren Asarkaya çalışmaları esnasında Tanrıça heykelcikleri parçalarına rastlanmış olması, daha sonraki süreçte tahkimatlı bir niteliğe büründürülmüş olsa da bu alanın Tanrıça Kültü ile ilişkili bir kullanımının da olduğunu ortaya koymaktadır.

Çanakkale il sınırları dâhilinde komşu Balıkesir gibi çok sayıda kaya tapınağı ve kaya tapınım alanı olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat Çanakkale kapsamında bu tip tapınak ve tapınım alanları yeterince araştırılıp, çalışılmadan kaldığı için şu anda bilinen anıtların sayısı fazla değildir. Fakat bilinen anıtlar da diğer benzerleri ile birçok benzeri özelliklere sahip oldukları kadar benzeri tapınım özelliklerine açık bir durum sergilemekte ve Ana Tanrıça Kültü ile yakın bir ibadet ve ayin sistematığına haiz özellikler göstermektedir.

Çanakkale il sınırları içinde kalan bu tür kaya tapınakları arasında hiç şüphesiz en tanınmış olanı her ne kadar Zeus Altarı olarak tanınsa da aslında bir Ana Tanrıça sunağı olan anıttır. Bu anıt Küçükkuyu yerleşmesinin kuzeyinde yer alan ve aslında Ayvacık ilçesi, Adatepe köyü yakınlarında yer alan Dedetepe mevkinde bulunmaktadır. Bağımsız bir kaya kitlesinin işlenmesiyle yapılmış olan kaya sunağı kayanın üstüne çıkan merdivenleri, üst kısımda bulunan hazne, kanallar ve altar düzenlemeleriyle daha çok Almanya ve Orta Avrupa'da bulunan benzeri anıtları hatırlatmaktadır.

Yine Ayvacık ilçesi sınırları içinde Çaltıköy yakınlarında bulunan Alikaya Tepesi içinde bulunduğu vadiye hâkim yüksek bir tepe üzerinde yer almaktadır. Kesme taş duvar izleri yanında kaya üzerinde bulunan adak çukurlarının açıkça teşhis edildiği bu tapınım alanı üzerinde yoğun olarak rastlanan Helenistik Dönem verileri hemen görülebilmektedir.

Çanakkale'nin Yenice ilçesi Armutcuk köyü yakınlarında bulunan Evkaya bir diğer ilginç kaya tapınım alanı olarak dikkat çekmektedir. Merdiven Kayası olarak da bilinen Evkaya yekpare bir kaya kitlesinin doğu tarafında bulunan kayadan oyma basamaklara sahip iki merdiven düzenlemesiyle ulaşılan zirve düzenlemesine sahiptir. Çevresinde geniş bir nekropol alanı vardır.

Yine Yenice ilçesi sınırları içinde kalan Boynaba yakınlarındaki Üvecik Tepe de yüksek bir kayalık tepe ve çevresinde yapılan kaya oyma giriş bölümü, basamaklar ile birlikte kaya oyma nişler yanında bazı bina kalıntıları ile dikkat çekmektedir.

Çanakkale il sınırları dâhilinde kalan ve bilinen bir diğer kaya tapınağı da Bozcaada'da Alaybey köyü yakınlarında bulunan Kocabayır mevkinde yer almaktadır. Daha önceki basamaklı örneklerden daha farklı bir yapılanma gösteren bu kaya tapınağı, kaya kitlesinin ortasında yer alan köşegen bir açık alan ile bunun çevresinde kaya yüzeylerine işlenmiş adak çukurları, hazneler, nişler ve kayaya oyulmuş pencere benzeri bir açıklığa sahiptir.

Manisa ili aslında birçok kaya tapınağı ve kaya tapınım alanına sahip olduğu bilinen bir il olmasına rağmen bu ilin sınırları dâhilinde farklı tiplerde kaya anıtlarına rastlanması bakımından da dikkat çekicidir. Özellikle bu ilin kuzey kesimlerinde Trakya ve Kuzeybatı Anadolu anlayışına uygun tipte kaya tapınakları ve tapınım alanlarına rastlanırken, güney kesimlerde de daha çok Lidya tipi anıtların varlığı görülmektedir. Bu noktada özellikle Manisa ili Kırkağaç ilçesine bağlı Karakurt yerleşmesi yakınındaki Semerdamlı Kaya Tapınağı kaya oyma basamaklarla çıkılan bir taht şeklinde düzenlenmiş olmasıyla Kuzeybatı Anadolu, Frig ve Lidya tipi Tanrıça tahtları arasında yer almaktadır. Buna benzer bir başka anıtsa, yine Kırkağaç ilçesine bağlı Çaltıcık yakınlarında bulunmaktadır. Bu kayadan oyma basamaklarla ulaşılan bir tepe düzlemine sahip anıt da Ana Tanrıça Kültü ile ilişkili özellikler göstermekte olup, çevresinde yer alan kaya mezarlarıyla ilginç bir durum arz etmektedir. Bu tip basamaklı kaya tapınaklarına Anadolu'da geniş bir coğrafyada rastlanmaktadır (13).

İzmir ilinin Bergama ve Dikili ilçeleri dâhilinde de geçiş bölgesi özellikleri gösteren bazı kaya anıtları mevcuttur. Bunlar arasında en iyi çalışılmış ve tanınmış olan Bergama ilçe merkezi yakınlarındaki Kapıkaya

bir Tanrıça taht düzenlemesi ve Mithraeum olarak da kullanılmış olan kutsal mağaradan oluşmuş tapınım merkezidir (14). Helenistik ve Roma dönemlerinde de kullanılmış olan bu anıt Ana Tanrıça ve Güneş Kültü bağlantısını göstermesi kadar kutsal mağarayla bağıntılı erginleşme ve hatta incubation olgusuna işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir.

İzmir ili sınırları içinde bulunan ilginç kaya anıtları arasında Dikili, Deliktaş köyünün hemen yanı başındaki Zindancık ve Aliğa ilçesi Aşağışakran köyü Asartaşı gibi anıtlar orijinal yapım ve kullanım safhası sonrasında yapılan düzenlemelerle değişimlere uğramıştır. Buna rağmen bu anıtlar büyük ölçüde ilk kullanım safhası hakkında ilginç fikirler veren kaya tapınakları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anıtlar ve çevresinde bulunan nekropollerin varlığı da ayrıca dikkat çekicidir.

Kaya tapınakları ve nekropol alanları arasındaki ilişkiyi gösteren bir başka anıt -bölge dışında da olsa- Ana Tanrıça Kültü ile kaya tapınakları ve nekropol bağıntısını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu anıt Denizli ili, Çal ilçesi, Bayıralan yakınlarında yer almaktadır.

SONUÇ

Çok geniş bir çalışma alanı olan kaya oyma ve kaya kült alanları antik çağların en önemli anıtları arasında yer almakta olup, özellikle Ana Tanrıça kültleri ve diğer Mister kültlerle iç içe geçmiş olmaları açısından dini, dünya görüşü, yaşam biçimi vs. gibi konuları aydınlatabilmemiz açısından büyük öneme sahiptir. Bu geniş konu için bir ön tanıtım amacı güden bu makaleye konu olan anıtların interdisipliner anlamda geniş açılımlı çalışmaları devam etmekte olup, bu anıtlar çok daha geniş boyutlu ve geniş hacimli makale ve kitaplar aracılığıyla yayına aktarılacaktır.

Ön bir genelleme yapmak açısından Mister kült alanları ve kaya anıtlarının her ne kadar denizden uzak gibi dursalar da su kültleriyle iç içe olduğu, bir türomphalos teşkil ederek evrenin düzenini temsil ettikleri anlaşılmaktadır. Bu anıtların yaşanan ve yaşam ötesi âlem kadar, var olanla var olmayan arasında bir bağ oluşturdukları, sembolik olduğu kadar okültik ve gizlemlili bir güç merkezi oldukları da bellidir. Bu anıtlar sosyal ve politik olduğu kadar dini ve kültürel bir merkez teşkil ederek, astronomik ve astrolojik bir bütünleşme noktası da oluşturmakta ve onları yaratanların algısına uygun bir biçimde işlev görecektir şekilde teşkilatlandırılmış bulunmaktadır. Bunların yaşanan ve gözle görülebilen dünyanın ötesinde

bulunan ve var olanı tamamlayan gözle görülmeyen öteki dünya ile de bir temas noktası teşkil ettikleri de gözden kaçmamaktadır.

Bunlar dışında bu gibi kaya tapınakları ve tapınım alanlarının sağlık ve tedavi amacı güden işlevleri olduğu da fark edilmektedir. Bu olgu da aslında bu kaya tapınaklarının sahibi olan doğüstü güçlerin, ister Tanrıça isterse de bir Tanrı kimliğinde karşımıza çıkan aşkın varlıklarının hâkimiyetinde kalan yetki ve yeteneğin yansıması olup, özellikle Tanrıça'nın Var Etme kudretiyle uyumlu bir niteliğe haizdir.

Bu tip kaya tapınakları, sunaklar ve diğer tapınım alanlarının çok yaygın bir şekilde nekropol alanlarıyla iç içe olması aslında bir omphalos olarak da algılandığı anlaşılan bu anıtların ölüm ve yeniden doğuş olgusuyla da yakın ilişkisini göstermektedir. Özellikle bir Kader Tanrıçası ve Yaşam-Ölüm-Yeniden Doğuşu yönlendiren bir Tanrıça olgusunun da odağını teşkil ettiği bir inanç sisteminin de merkezini oluşturmaktadır. Bu durum sadece Anadolu ve Trakya için değil bu tip anıtların bulunduğu tüm her yer için de geçerlidir. Bu durumun en güzel örnekleri İtalya'nın -özellikle Mister kültürün hâkim olduğu Etrüsk Bölgesi başta olmak üzere- birçok bölgesi ile birlikte İberik Yarımadası, Kafkaslar ve Balkanlarda yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa kıtası üzerinde de çok yaygın olarak görülen bu anıtların birçok benzeri de dünyanın farklı yörelerinde mevcuttur.

Bu kutsal anıtlar ve onlarla bağıntılı kutsal alanların Ana Tanrıça ve Güneş kültleri ile yakın bağları bulunduğu ve maddi ve manevi anlamda da çok geniş bir bütünün en önemli parçası oldukları netlikle gözlenebilmektedir. Burada Var Eden Tanrıça ve Yaratan Tanrı bir bütünleşme noktası bulmakta ve hayatın devamını sağlamaktadır.

İlk kullanım süreçleriyle başlayan kültistik ve işlevsel amaçların çok fazla değişmeksizin daha sonraki süreçlerin maddi ve manevi taleplerine göre kullanıma sunulduğu ve bu anıtlarında bu duruma göre teşkilatlandırıldığı da gözden kaçmamaktadır.

Bu anıtların tam olarak incelenerek işlevlerinin aydınlatılabilmesi için geniş boyutlu interdisipliner çalışmaların yapılması da zorunluluk arz etmektedir. Bu tip anıtlarla ilgili çalışmalar yapacak kişilerin öncelikle de ön yargılardan uzak ve yeterli bilgi birikimine sahip olmaları kadar geniş bir bakış açısına sahip olmaları da bu konunun yeterince aydınlatılabilmesi için büyük önem taşımaktadır (15)

Dipnotlar:

- 1) Fol, V. 2008b, s. 138,
- 2) Aydıngün,Ş.-H.2013,s.71
- 3) NurenginBeksaç, Ş. 2015, çeşitli yerler,
- 4) Efe, T. , 2002, 2004, çeşitli yerler ; Efe, T. – Mercan, Y., 2002, çeşitli yerler.
- 5) Hoepfner, W., 1966; çeşitli yerler.
- 6) Bu tapınak ile arazi çalışması yapmamızdaki katkıları nedeniyle Sayın Recep Somuncu'ya sonsuz teşekkürlerimizi sunmak isteriz.
- 7) Fıratlı, N.- Tuğrul, N., 1966, çeşitli yerler. Ne yazıktır ki bu anıt ve kitabesi geçtiğimiz yıl içinde definciler tarafından tamamen tahrip edilerek yok edilmiş bulunmaktadır.
- 8) Bu konuda bizi aydınlatan ve görüntüleri sağlayan Sayın Engin Topaloğlu'na sonsuz teşekkürlerimizi sunmak isteriz.
- 9) Beksaç, E. Nurengin Beksaç, Ş., 2016, çeşitli yerler.
- 10) Harmancık kaya altarı ve tahtları konusunda verdiği bilgiler için Prof. Dr. Celil Bozkurt'a teşekkürlerimizi iletmek isteriz.
- 11) Porozhanov, K. – Portalsky, A., 2012, çeşitli yerler.
- 12) Umut Murat Doğan, Ms., çeşitli yerler.
- 13) Doğan, U.M., Ms. Çeşitli yerler ; Doğanay, O.- Karauğuz, G., 2008, çeşitli yerler..
- 14) Radt, W. 1973, çeşitli yerler.
- 15) Bu hususlar özellikle Türkiye'de bu sahada çalışmalar yapan veya yapacak olan kişiler için ifade edilmiş olup, benzeri anıtların bulunduğu birçok ülkede çalışmalar yapan araştırmacıları kapsamamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydıngün, Ş.-H. 'Erken Demir Çağı'nda 'İstanbul Boğazı' Üzerinden Trak/Frig Kavimlerinin Anadolu'ya Geçişine Ait İlk Bulgular', Arkeoloji ve Sanat, 142, 2013, s. 65-78,
- Beksaç, E. 'Balıkesir İli, Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Pre- ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması 1999', 18. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt, 2, Ankara 2001, s. 113-122,
- 'Balıkesir İli, Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Pre- ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması 2000', 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt, 2, Ankara, 2002, s. 283-288,

- 'Voices of Mysia. The Three Rock-Cut Sanctuaries Of Bigadiç In Province Of Balıkesir', *Thracia*, XV, Sofia, 2003, s.149-161,
- 'Balıkesir İli, Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Pre- ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzeysel Araştırması 2002', 21. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 1, Ankara, 2004, s. 193-202,
- 'Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Kaya Oyma ve Megalitik Anıtlar ve Kült Alanları, Edirne Kırklareli 2004', 23. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Antalya, 2005, Ankara, 2006, s.283-293,
- 'Kırklareli İli Vize İlçesi İç Kesimi ve Pınarhisar İlçesi Erenler Köyündeki Kaya Oyma Anıtlar ve Kült Alanları', *Yıldız Dağları ve Yakın Çevresi Tarihi Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu*, 22-23 Mayıs 2006, İstanbul, 2006, s.31-40,
- 'Traklar ve Doğu Trakya', *Yöre*, 74, 2006, s.3-28,
- 'Vize'nin Trak Kimliği', *Yöre*, 80, 2006, s.17-19,
- 'Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Kaya Oyma ve Megalitik Anıtlar ve Kült Alanları, Edirne Kırklareli 2005', 24. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Çanakkale, 2006, Ankara, 2007, s. 183-201,
- 'Traklar'ın Güçlü Sesi ve Kutsanmışın Nefesi: Trak Döneminde Vize'nin Kutsal ve Politik Kimliği', *II. Uluslararası Vize Sempozyumu*, Vize, 2007, s.9-25,
- 'Doğu Trakya'da Traklar', *Aktüel Arkeoloji*, 3, 2007, s. 25-41,
- 'Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Kaya Oyma ve Megalitik Anıtlar ve Kült Alanları Edirne Kırklareli 2006', 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Kocaeli, 2007, Ankara, 2008, Cilt3, s. 71-85,
- 'Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Kaya Oyma ve Megalitik Anıtlar ve Kült Alanları Edirne Kırklareli 2007', 26. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara 2008, Ankara 2009, Cilt1, s.181-190,
- 'Sinanköy Kalesi ve Yerleşim Alanı', *Yöre*, 113, 2009, s.6-21,
- 'Some Rock-Cut Monuments Of The Regions Of Burhaniye And Havran, Southern Side Of The Gulf Of Adramytteion', *Arte Prehistorica* (internet/elektronik) 2009,
- 'Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Kaya Oyma ve Megalitik Anıtlar ve Kült Alanları Edirne Kırklareli 2008', 27. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Denizli, 2009, Ankara 2010, Cilt I, s.187-202,
- 'Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Kaya Oyma ve Megalitik Anıtlar ve Kült Alanları Edirne Kırklareli 2008', 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı, İstanbul, 2010, Ankara, 2011, Cilt2, s.131-143,
- 'Traklar'ın Anıları. Trakya'nın Anıtları I' *Yöre* 118, 2010, s.3-18,
- 'Traklar'ın Anıları. Trakya'nın Anıtları II', *Yöre*, 119/120, 2010s. 59-76,

- 'Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Kaya Oyma ve Megalitik Anıtlar ve Kült Alanları Edirne Kırklareli 2009', *29.Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Malatya, 2012, Cilt3,S. 1-13,
- 'Trakya'nın Gizemine Işık Tutan Üç Anıt', *Aktüel Arkeoloji*, 26, 2012, s.86-90,
- 'Madralar'ın Edremit Körfezi ile İlişkili Kesimlerinin Arkeolojisi', *Madra Dağları Ulusal Çalıştayı*. Edremit, 2013, s.213-222,
- 'Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Kaya Oyma ve Megalitik Anıtlar ve Kült Alanları Edirne Kırklareli 2010', *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2012, 30-1, 2013, s. 43-50,
- 'Bir Başka Enez. Bir Başka Öykü. Traklar 'ın Enezi', *Yöre*,161, 2014, s.76-97,
- 'Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Kaya Oyma ve Megalitik Anıtlar ve Kült Alanları Edirne Kırklareli 2012', *32.Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2014, 32-1, 2015, s. 253-283,
- 'Kocaeli ve Çevresinin Arkeolojisi', *I.Uluslararası Gazi Akçakoca Sempozyumu ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli, 2015, Cilt1, s.51-71,
- 'Kutsalın İz Düşümleri: Vize ve Çevresindeki Kaya Sunakları ve Kutsal Alanlar'
- 'Bithynia'dan Yükselen Saklı İzler Kocaeli ve Çevresinde Bulunan Birkaç Kült Anıtı', *II. Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli, 2016, Cilt I, s.35-41,
- 'Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Kaya Oyma ve Megalitik Anıtlar ve Kült Alanları Edirne Kırklareli 2013', *33. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2015, Ankara, 2016, s.437-447,
- 'Kutsalın İz Düşümleri: Vize ve Çevresindeki Kaya Sunakları ve Kutsal Alanlar', *IV. Uluslararası Vize Tarih ve Kültür Sempozyumu*,17-18 Ekim 2008, Vize, 2015, s.15-31,
- Beksaç, E. , Hatipler,M., Nurengin Beksaç, Ş.**
- 'The Dolmens Of The Eastern Thrace', *Proceedings OfI. International Symposium Of Megalithic Monuments And Cult Practices*, Bloevgrad, 2012, s.24-39,
- 'Bithynia, Traklar ve Diğer Balkanlı Halklar: Trakoloji Bakış Açısından Genel Bir Kimlik Çalışması', *III. Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli, 2017, VI. I, s. 95-127,
- Beksaç, E- Nurengin Beksaç, Ş.**
- Tarihin Işığında Burhaniye.Balıkesir, 2005

'The Foggy Phantoms Near The Sea', *Thracia, XVIII*, Sofia, 2009, s.391-415,

'El Mar, El Rio Y El Santuario', *Izkustvo I Ideologia*, Sofia, 2012, s.472-487,

'Çağların Kavşağında Edremit Körfezi ve Edremit', *II. Uluslararası Kaz Dağları ve Edremit Sempozyumu*, İzmir, 2013, s. 22-30,

'Kocaeli ve Çevresinin Erken Tarihi ve Arkeolojisine Kısa Bir Bakış', *I. Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, İzmit, 2015, s.41-59,

'Bithynia'dan Yansıyan Saklı İzler: Kocaeli ve Çevresinde Bulunan Birkaç Kült Anıtı', *II. Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, İzmit, 2016, s. 3-10,

'Kutsal Kayaların Gölgesinde: Trak Dünya Görüşünde Kaya Anıtları. Yaşam, Ölüm, Sağlık', *Uluslararası Söz, Sanat, Sağlık Sempozyumu*, Edirne, 2015, Edirne, 2016, s.533-545,

'Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Erken Kültistik (Kaya-Oyma ve Megalitik) Anıtlar ve Kült Alanları Projesi Edirne ve Kırklareli İlleri Yüzeysel Araştırması Kaya Sunakları ve Bağıntılı Kült Alanları Çalışmaları', 34. Araştırma Sonuçları Toplantıları, Cilt 1, Edirne, 2017, s.609-622,

'İpsala'nın Erken Günleri: Arkeoloji ve Tarihiyle Erken İpsala', Her Yönüyle İpsala, Edirne, 2020, s.1-15,

'In Guidance Of The Sacred Rocks And Sacred Caves: Some Rock-Cut Monuments And Some Caves From The Eastern Thrace And Northwestern Anatolia', *Megalithic Monuments And Cult Practices*, Blagoevgrad, 2020, s.46-57,

'Keşan'ın Arkeolojisi', *Keşan Araştırmaları*, Edirne, 2021, s. 3-17,

'Sacred Hill Çöke' (basımda)

'Under The Sacred Rocks' (basımda)

Berndt-Ersöz, S.

Phrygian Rock-Cut Shrines: Structure, Function And Cult Practices. Leiden, 2006,

Doğan, U.M.

'Batı Anadolu'da Basamaklı Kaya Sunakları ve Bunların Frig Bağıntıları Hakkında', (Mss.)

Doğanay, O.- Karauğuz, G.

'The Stepped Rock Monuments Of Isauria Region/ Isauria Bölgesi Basamaklı Kaya Anıtları', *Arkeoloji ve Sanat*, 127, 2008, s.45-68,

Domaradzki, M.

'Sanctuaires Thraces Du Iie-Ier Millenaire Av. NI Acta Archaeologica Carpatica', 25, 1986, s.89-103,

Efe, T.,

'Yassıkaya: Karadeniz Ereğli (Heraclea Pontica) Yakınlarında Bir İlk Tunç Çağı Yerleşmesi', 23. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2001, Ankara, 2002, s.315-326,

'Yassıkaya, an Early Bronze Age Site near Heraclea Pontica (Kdz Ereğli) on the Black Sea Coast; B. Hänsel Festschrift für Němejcová Pavùková', Berlin, 2004, pp. 27-38,

Efe, T., - Mercan, Y.

'Yassıkaya: Karadeniz Ereğli (Heraclea Pontica) Yakınlarında Bir İlk Tunç Çağı Yerleşmesi', 23. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, Cilt 1, 2002, pp. 361-368,

Fıratlı, N., Tuğrul, N.

'Germanos Frig Kitabesi', İstanbul Arkeoloji Müzesi Yıllığı, İstanbul, 1966, pp. 230-235,

Fol, A.,

Ancient Thrace, Sofia, 2001,

Thracian Culture, Told And Untold, Sofia, 2010,

Fol, V.

Skalata, Konyat, Ogbnyyat. Sofia, 1993,

Megalitni I Skalno-izsecheni. Sofia, 2000,

Pametnişi V Drevna Trakiya. Sofia, 2000,

Skalni Toposi Na Vyara V Yugoiztochna Europa i V Mala Aziya Prez Grebnostta, Sofia, 2007,

Orpheus, The Thracian, Sofia, 2008,

The Thracians. Sofia, 2008,

'The Rock As A Topos Of Faith'; Kostov et al., Geoarchaeology And Archeominerology. Sofia, 2008, s.153-162,

Fol, A. – Marazov, I.,

Thrace And The Thracians, Sofia, 1977,

Genov, A.I.

Oboshestvenata Priroda Skalni Svetilišta Ot Rila, Rodopita İ Pirin. Veliko Trnova, 2018,

Goodison, L.,

Death, Women And The Sun, Londra, 1989,

Gotsev, A.

'Megalithic Monuments In Southern Bulgaria- A Comparative Analysis', Megalithic Monuments And Cult Practices. Blagoevgrad, 2020, s.86-99,

Graichen, G.

Das Kultplatz Buch. Hamburg, 1988,

Hoddinott, R.F.

The Thracians. Londra, 1981,

Hoepfner, W.

Forschungen an der Nordküste Kleinasien II.1: Herakleia Pontike-Eregli: eine baugeschichtliche Untersuchung. Ergänzungsbande zu den Tituli Asiae Minoris nr. 1. Vienna, 1966,

Judeich, W.

‘Bericht über eine Reise im nordwestlichen Kleinasien’, Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften. Berlin, 1898, pp. 531-555,

Magnotta, A

Il Culto Della Dea Madre Nella Terra Di Luna. Floransa, 2015,

Marazov, I.,

Ancient Thrace, Plovdiv, 2005,

Marinatos, N-Hagg, R

Greek Sanctuaries. Londra, 1993,

Markov, V.

Sacred Territory Around Popovo Lake In Pirin Mountains And The Famous Sanctuary Of Dionysos-Sabazios In Ancient Thrace, Megalithic Monuments And Cult Practices, Blagoevgrad, 2020, s.13-37,

Nurengin Beksac, Ş.

‘Kıyıköy (Salmydessos) Kaya Sunağı’, IV. Uluslararası Vize Sempozyumu, Vize, Vize, 2015, pp. 31-39,

Porozhanov, K.- Portalsky, A.

‘A Rock-Cut Object In The Arctonnesos (Apol. Rhod. Arg. 961-1102)’ Proceedings Of The First International Symposium Ancient Cultures In South East Europe And The Eastern Mediterrane. Megalithic Monuments And Cult Practices. Blagoevgrad, 2012, s. 58-62,

Radt, W.

‘Neue Ausgrabungen in Pergamon: Kapi Kaya – ein ländliches Heiligtum der Göttermutter und des Sonnengottes Mithras’, Antike Welt, 1973, 4-4, pp. 31-39,

Roller, L.

Ana Tanrıçanın İzinde. İstanbul, 2004,

Ruseva, M.

Thracian Cult Architecture. Yanbol, 2000,

Saka, A. (2016).

‘Antik Dönemde Edremit Körfezi: Balıkesir İli Edremit, Havran, Burhaniye, Gömeç İlçeleri Yüzey Araştırması’ (Ege University, Doctorate Thesis) İzmir. 2016,

Theodossiev, N.

'Sanctuaries And Cult Places In Northwest Thrace During The 1st Millenium BC', *Archaeologica Bulgarica*, II-2, 1998, s.15-28,

Tilley, C.

The Materiality Of Stone. Oxford, 2004,

Tilley, C-Bennett, W.

'An Archaeology Of Supernatural Places: The Case Of West Penwith' , *Journal Of Royal Anthropological Institute*, NS, 7, 2001, s.335-362,

Triandafyllos, D.

'Les Sanctuaires En Plain Air Dans La Region de Cicones', *Thracia Pontica*, 3, 1985, s.128-141,

Urtans, J.

Ancient Cult Places Of Semigalia. Riga, 2008,

Zdravkova-Dimitrova, Y.,

'From Late Bronze Age To Early Iron Age Thracian Sanctuaries In The Eastern Rhodopi Mountain, Bulgaria', *Anodos*, 6/7, 2006/2007, Trnava, 2008, s. 493-509.

Yayına Geliş Tarihi:05/12/2022
Yayına Kabul Tarihi:23/12/2022
Online Yayın Tarihi:31/12/2022

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:6, Sayı:17, Yıl:2022, Sayfa:448-480
ISSN: 2587-2206

TRAKYA'DA RESTORASYON UYGULAMALARININ ANIT DEĞER ÖLÇÜTLERİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Tülay CANITEZ¹

Nevzat İLHAN²

Özet

Trakya Bölgesi, yüzyıllar boyunca ortak bir coğrafyaya ve tarihsel geçmişe sahip farklı uygarlıkları barındırmıştır. Günümüzde Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan sınırları içinde kalan, büyük bir coğrafi alanı tanımlayan bölgenin üçte biri ülkemiz sınırları içerisinde yer almakta ve Doğu Trakya ya da Türkiye Trakyası olarak adlandırılmaktadır. Türkiye Trakyası'nda da farklı uygarlıklar tarafından çok sayıda anıtsal ve sivil mimari yapı inşa edilmiştir. Mimari mirası oluşturan bu yapılar insanlığın ortak malı olup tüm özgün nitelikleriyle ve değerleriyle korunması gereken yapı ve yapı gruplarıdır. Korumanın temel amacı, tarihi bir yapının ya da yapı grubunun korunmaya değer nitelikleri ve değerleriyle birlikte korunarak sürekliliğinin sağlanmasıdır. Bu çalışmada da Trakya bölgesindeki tarihi yapıların anıt değer ölçütlerinin sürekliliği araştırılmıştır.

Çalışma kapsamında Türkiye Trakyası'nda restorasyon geçirmiş anıtsal yapılar seçilmiş ve taşınmazların kültür varlığı olarak tanımlanabilmesi için sahip olması gereken anıt değer ölçütleri ele alınmıştır. Bu doğrultuda, Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (EKVKBK) ve Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü (EVBM) arşivlerinde yapılan araştırma ve yerinde gözlem sonucu seçilen yapıların koruma uygulamaları tespit edilmiştir. Tespitlere dayanarak, seçilen yapıların restorasyon uygulamalarının anıt değer ölçütlerinin sürekliliğine etkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Trakya, Koruma, Anıt Değer Ölçütleri, Cami

* Bu çalışma birinci yazarın "Trakya Bölgesi Ortak Tarihsel, Kültürel Gelişim Süreci ve Türkiye Trakyası Koruma Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir (Canitez, 2010).

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, tulaycanitez@trakya.edu.tr, ORCID:0000-0003-1011-2789

² Prof. Dr., Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, ORCID: 0000-0002-7964-6968

Atıf/Citation: Canitez, T. & İlhan, N. (2022). Trakya'da Restorasyon Uygulamalarının Anıt Değer Ölçütleri Üzerinden Değerlendirilmesi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(17), 448-480.

EVALUATION OF RESTORATION APPLICATIONS IN THRACY BY MEMBERS OF MONUMENTAL VALUE

Abstract

The Thrace Region has hosted different civilizations with a common geography and historical background for centuries. Today, one third of the region that defines a large geographical area within the borders of Turkey, Greece and Bulgaria is located within the borders of our country and is called Eastern Thrace or Turkish Thrace. Many monumental and civil architectural structures were built by different civilizations in Turkish Thrace. These structures, which constitute the architectural heritage, are the common property of humanity and are building and building groups that should be protected with all their original qualities and values. The main purpose of conservation is to ensure the continuity of a historical building or building group by protecting it with its qualities and values worthy of protection. In this study, the continuity of the monumental value criteria of the historical buildings in the Thrace region was investigated.

Within the scope of the study, the monumental structures that have undergone restoration in Turkish Thrace have been selected and the criteria for the monumental value that the immovables must have in order to be defined as cultural assets are discussed. In this direction, the conservation practices of the monumental structures selected as a result of the research and on-site observation in the archives of Edirne Regional Board for the Conservation of Cultural Heritage (EKVKBK) and Edirne Regional Directorate of Foundations (EVBM). Based on the findings, the effect of the restoration practices of the selected buildings on the continuity of the monumental value criteria was evaluated.

Keywords: Thrace, Conservation, Monument Value Criteria, Mosque

GİRİŞ

Eskiçağda çeşitli dönemlerde farklı sınırlara sahip olan Trakya, günümüzde üç ülkenin -Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan- sınırları içinde kalmaktadır. Bulgaristan'ın güney kesimini (Filibe, Eski Zağra, Hasköy, Burgaz, Kırcaali), Yunanistan'ın Thraki yönetim bölgesini (İskeçe, Gümülcine, Dedeağaç, Dimetoka) ve Türkiye'nin Avrupa'daki (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale-Gelibolu Yarımadası, İstanbul Avrupa Yakası) sınırlarını içine alan bölgeyi kapsamaktadır (Mansel, 1938) (Şekil 1).

Yapılan çeşitli arkeolojik kazılarda ilk yerleşim izleri Neolitik (M.Ö. 4500-3000) döneme kadar uzanmaktadır (Kızis, 1992). Genellikle köy ve mezra niteliğindeki yerleşmelerde yaşayan Traklarda şehirleşme M.Ö. 7 yüzyılda başlamıştır (Sayar, 2006). Tarihsel süreçte birçok saldırıya maruz kalan Traklar, M.Ö. 6-5. yüzyılda Perslerin ve Makedonyalıların (Erzen, 1994; Pandermalis, 1992), MÖ 3. yüzyılda Keltlerin istilasına uğramış; MÖ 2. yüzyıldan itibaren de Romalıların tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. MS 44-46 yıllarında tamamen Roma İmparatorluğu sınırlarına dahil edilmiştir (Mansel, 1938). Roma'nın Trakya'yı eyalet haline getirmesiyle birlikte yollar yapılmaya başlanmış ve birçok yeni kent kurulmuştur (Mansel, 1938). Got, Vizigot ve Slavların 3.-7. yüzyıllar arasındaki istilaları ve göçleri sonucunda Trakya'nın nüfus yapısı büyük değişikliğe uğramıştır (Kazhdan, 1991). 7. yüzyılda bölgede bir Bulgar devleti kurulmuş ve Bizans, Balkan Dağları'nın kuzeyinde kalan bütün Trakya topraklarını Bulgarlara bırakmak zorunda kalmıştır (Avramea, 2002).

Şekil 1. Trakya sınırları (Trakya Bölgesi. b.t.)

8., 9. ve 10. yüzyıllarda Bizanslılar ve Bulgarlar arasındaki savaşlar, ardından 1018'de ilk Bulgar devletinin yıkılması dönemin önemli siyasi olayları arasında yer almıştır (Avramea, 2002). Bizans İmparatorluğu, 14. yüzyılda topraklarını ve siyasi iktidarını büyük ölçüde yitirmiş ve doğudan gelen Osmanlı gücünün baskısına karşı gelememiştir. Osmanlılar 1360'lardan başlayarak doğu ve merkezi Trakya'ya akınlar düzenlemiştir. I. Murad zamanında (1360-61) Dimetoka, 1363'te Edirne (Adrianopolis), 1364 yılında da Gümülcine (Komotini) alınmıştır. Ayrıca Sofya, Filibe, Eskizağra, Yanbolu ve Karnobat gibi pek çok Bulgar kenti de ele geçirilmiştir. I. Bayezid döneminde (1389-1402), Tırnovo (1393), Vodin (1396) ve Dobruca (1400) ele geçirilerek buralardaki Bulgar egemenliğine son verilmiştir. Böylece Bulgaristan yaklaşık 500 yıllık bir dönem için Osmanlıların egemenliğine geçmiştir (Akın, 2001).

Rumeli Eyaletini oluşturan en önemli yönetim birimlerinden biri olan Paşa Livasının Trakya'yı da içine alması nedeniyle bölge Osmanlı döneminde 'Paşaeli' adıyla anılmıştır. Osmanlı-Rus Savaşları (1828-29 ve 1877-78) sonucunda Rusya bölgedeki denetimini güçlendirmiştir. Balkan Savaşları (1912-13) Trakya'da büyük hasara yol açmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Neuilly (1919), Sevr (1920) ve Lozan (1923) antlaşmalarıyla Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye arasındaki sınırlar yeniden belirlenmiş ve günümüze kadar değişmeden kalmıştır.

Trakya Bölgesi, coğrafi konumu ve Avrupa-Asya arasında önemli bir geçiş noktası olması nedeniyle çeşitli uygarlıkların sahip olmak için mücadele ettiği ve kurulduğu; bu nedenle farklı uygarlıkların izlerini taşıyan, kültürel miras açısından da zengin yerleşimlere sahip bir bölge olmuştur. Dolayısıyla Türkiye Trakya'sı sınırları içerisinde kalan Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde de çok sayıda anıtsal ve sivil mimari örnekleri inşa edilmiştir (Canitez, 2010). Ancak kültür mirası olan bu yapılar inşa edildikleri tarihten günümüze doğal etkenler, yangınlar, savaşlar ve insanların verdiği zararların yanı sıra konumu, zeminin durumu, hatalı yapı malzemesi kullanımı, kötü işçilik gibi nedenlerden dolayı zarar görerek onarıma gereksinim duymuş ve çeşitli dönemlerde onarım geçirecek günümüze ulaşmıştır. Yapılan müdahaleler yapıların sürekliliğini sağlamakla birlikte, hatalı uygulamalar özgünlüklerinin ve değerlerinin kısmen ya da büyük oranda yitirilmesine sebep olmuştur. Bu doğrultuda çalışmada, koruma uygulamalarının tarihi yapıların anıt değer ölçütleri üzerine etkileri incelenmiştir. Çalışmanın materyalini Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerindeki camiler oluşturmuş; camiler arasından da 2000-2021 arasında restorasyon geçirenler ve gerekli verileri ulaşılabilenler ele alınmıştır. Bu doğrultuda Edirne kent merkezinde

yer alan 52 adet camiden Üç Şerefeli Cami, II. Bayezid Camii ve Medrese Ali Bey Camii; Kırklareli kent merkezinde yer alan 5 adet camiden Hızırbey Cami; Tekirdağ kent merkezinde yer alan 5 adet camiden de Rüstem Paşa Camii ile Orta Cami örneklem olarak seçilmiştir. Literatür araştırmalarına, Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü (EVBM) ve Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (EKVKBK) arşivlerinde yapılan araştırmalara, yerinde yapılan gözlem ve tespitlere dayanan çalışmada, örnek yapıların tarihsel süreçte geçirdiği onarımlara değinilmiş, özellikle son dönem koruma uygulamalarının anıt değerlerine ve değerlerin sürekliliğine etkileri değerlendirilmiştir.

1. ANIT DEĞER ÖLÇÜTLERİ

Kültürel mirasın en önemli göstergelerinden olan taşınmaz kültür varlıkları; geçmişte toplumların yaşam biçimleri, birbirleriyle olan ilişkileri, estetik anlayışları ve geçmişte varılan teknik düzeyin en somut belgelerindedir. Geçmişin tanıkları olan bu taşınmaz varlıkların gelecek nesillere aktarılması için korunmaları önemlidir. Geçmişten gelen tarihi yapıların korunmasını gerekli kılan ve onların kültür varlığı olarak tanımlanabilmesi için taşıdıkları niteliklerle bir değer oluşturması ve korumayla ilgili yasal düzenlemeler kapsamına alınabilmesi için de belli değerleri taşıması gereklidir. Bu anıt değer ölçütlerinin biri veya birkaçı bir araya gelerek taşınmazın korunması için gerekli koşulları oluşturmaktadır. Tarihi bir yapıyı korunmaya değer kılan öğeler farklı çalışmalarda benzer başlıklarda incelenmiş olup bu çalışmada Madran ve Özgönül (2005)'ün değerlendirme ölçütleri alınmıştır (Tablo 1).

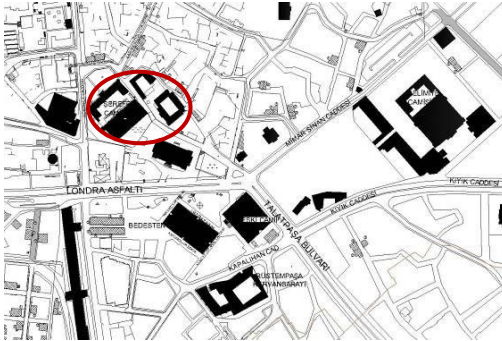
Değer adı	Tanımı
<i>Belge değeri</i>	Kültür varlıkları, yapıldıkları dönemin yapı sanatı, o yapıda yaşayanların nitelikleri ve yaşam biçimini anlamamıza yarayan en önemli belgelerdir. Hatta yapıların bir araya gelerek oluşturdukları kentsel sit alanları da yine oluştukları dönemin şehirleşme anlayışını, yürütülen ticari etkinliklerin niteliği ve bunların işlevsel dağılımını, komşuluk ilişkileri gibi birçok bilgiyi bize anlatabilmektedir.
<i>Süreklilik değeri</i>	Kültür varlığının kullanımının sürmesi ve modern yaşam koşullarının gereklerini yerine getirmesi ile ilgili bir değerdir. Özellikle özgün işlevini günümüzde de sürdürebilen yapılar "süreklilik" değerinin önemli temsilcileri olmaktadır.
<i>Tarihsel değer</i>	Yapı ya da yapı grubunun o yerleşmenin Tarihi değer diğer boyutu "eski" olmakla tarihindeki bir olayla, bir değişimle ilgilidir. Bir diğer deyişle, bir kültür varlığının ilgisinden kaynaklanır. yaşı arttıkça değeri de çoğalmaktadır.
<i>Anı değeri</i>	Her toplumun geçmişteki olaylarla ilgili anıları vardır. Bu anılar kimi hallerde bir yapıyla özdeşleşir. Örneğin, bir kişinin doğup büyüdüğü yapı, o kişi için önemli bir değer taşıyabilir. Bazı yapı ya da yapı grupları da tarihteki bir olayın canlı tanıkları olduğu için, o yöre ya da tüm ülke halkı tarafından o olaylarla birlikte anılırlar.
<i>Mitolojik değer</i>	O yörede yaşayanların bir yapı ya da alanı bir efsaneye, bir söylentiye bağlamaları ile oluşur.
<i>Artistik ve teknik değer</i>	Kültür varlığının tasarımındaki anlayışı, teknik, yapısal ve süsleme özelliklerini, dönemin ulaştığı düzeyi ve o dönem işçiliğinin kalitesini kapsar.
<i>Özgünlük değeri</i>	Bir yapı ya da yapıya ait mimari öğeler, yapıldığı dönemin mimari anlayışını, süsleme anlayışını, yapı malzemesinin kullanım biçimini, bir diğer deyişle tüm niteliklerini günümüze değin bozulmadan ve değişmeden sürdürmüşse, özgün bir yapı olarak tanımlanır. Özgünlük "tasarım ve biçim, malzeme, kullanım ve işlev, gelenek ve teknik, konum ve yerleşim, ruh ve anlatımı, ilk tasarım ve tarihsel evrim" olarak tanımlanır (Nara Özgünlük Belgesi, 2005).
<i>Enderlik değeri</i>	Az bulunan, örneği az olan hemen her şey daha değerlidir. Yapılar ve sit alanları için de bu böyledir. Örneği azalan ya da döneminde belirli özellikleriyle tek olarak yapılan yapılar daha değerli olmaktadır.
<i>Teklik değeri</i>	Bu değer, yapının türü, mimari üslubu, yapıldığı dönem, tasarımcısı ve içinde bulunduğu bölge gibi değişik belirleyicilere bağlı olarak oluşur.
<i>Grup değeri</i>	Kültürel varlıkların bir arada bulunmasından kaynaklanır.
<i>Çokluk değeri</i>	Çevre ölçeğinde bir kavram olan çokluk değeri, belli bir yapı türünün tanımlanmış bir alanda, coğrafi bölgede ya da ülkedeki sayısı ile ilgilidir. Bir alanda ya da zaman diliminde, diğer yapı türü ve/ya da elemanlarla karşılaştırıldığında, çoğunlukta olan yapı türü ve/ya da elemanlara çokluk değeri verilmesi düşünülebilir.
<i>Homojenlik değeri</i>	Homojen olma kavramı, o alan içerisindeki yapı, parsel, sokak, meydan vb. ölçeklerdeki değerlerin eşit sayı ve nitelikte dağılmış olmalarından kaynaklanmaktadır.
<i>Ekonomik değer</i>	Kültür varlıkları günümüzde de yaşamın belli gereksinimlerine cevap verebiliyorsa-kullanımına devam ediliyorsa, ülke ekonomisine ekonomik bir katkı sağlamış olur. Ayrıca, yapının, kültür varlığı olmasından ya da koruma eylemine konu olmasından kaynaklanan değer de ekonomik değer olarak düşünülmelidir.
<i>İşlevsel değer</i>	Yapı ya da alanın özgün işlevinin devamı öngörülebildiği gibi, yeni bir kullanıma uyarlanması da düşünülebilir.
<i>Geleneksel değer</i>	Yapıyı oluşturan toplumun yerleşmiş gelenekleri, yaşam biçimleri ve inanışları ile ilgili bir değerdir. Mimarlık ürünleri, geleneğin şahitleri olarak bu değeri taşırlar.
<i>Eğitim değeri</i>	Yapılan ve onların biraraya gelerek oluşturdukları kentsel, kırsal ve arkeolojik alanları, yaşamın mekâna yansımaları olarak kabul edildiğinde, bu yapı ve alanlar, değişik dönemlerde yaşayan topluluklar ve onların sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yaşamlarıyla ilgili olarak en somut bilgileri veren somut birer kaynak olmaktadır. Bu bağlamda öğretici bir değerleri vardır.

2. TRAKYA'DA RESTORASYON UYGULAMA ÖRNEKLERİ

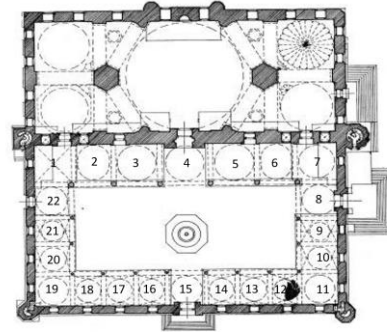
Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde yer alan camilerden Üç Şerefeli Cami'nin 2006-2009, II. Bayezid Camii'nin 2007-2009, Medrese Ali Bey Camii'nin 2015, Hızır Bey Camii'nin 2007-2009, Rüstem Paşa Camii'nin 2005-2007 ve 2017-2018, Orta Camii'nin de 2012-2016 yılları arasında gerçekleşen son dönem restorasyon uygulamaları ele alınmaktadır.

2.1. Edirne Üç Şerefeli Cami

II. Murad tarafından 1437-1447 yılları arasında yaptırılan cami, Saatli Medrese, mektep, çeşme ve hazîreden meydana gelen küçük bir külliye'dir (Ahmet Badi, 2000; Aslanapa, 1997; Tanman, 1998) (Şekil 2). Cami, dikdörtgen planlı ana ibadet mekânı ile ortasında şadırvan bulunan revaklı avludan oluşmaktadır (Şekil 3). Revaklı avlunun dört köşesine minare yerleştirilmiştir. Cami ibadet mekânı altıgen fil ayağı üzerine 24.10 m'lik büyük bir kubbe, giriş cephesine göre sağda ve solda 10.80 m'lik ikişer küçük kubbe ve araları dolduran dört küçük kubbeye örtülüdür (Tanman, 1998, Abdurrahman Hibri, 1996). Şadırvan avlusunu oluşturan revaklar 22 birim, son cemaat yeri ise 7 birimli olup sol köşedeki tekne tonoz, diğerleri kubbe ile örtülüdür. Yapı çeşitli dönemlerde onarımlar geçirmiştir.

Şekil 2. Kentiçi konumu

Şekil 3. Plan (Aslanapa, 1997'den düzenlenmiştir)

1763 yılı onarımı: Edirne'de meydana gelen 1752 depreminde zarar görmüş, kubbelerinde çatlak olduğu gibi bazı kubbeleri de yıkılmış, şerefelerine kadar dört minaresi çökmüştür. 1763 yılında yapılan onarımla statik açıdan yapıya takviyelerde bulunulmuş, yok olan bölümler 18. yüzyıl mimari anlayışıyla yeniden yapılmıştır (Ayverdi, 1972).

1930-1955 yılları arasındaki onarımlar: Caminin minareleri Balkan Savaşı (1913) sırasında tekrar yıkılmıştır. Cumhuriyet döneminde Edirne Valisi Hacı Adil Bey tarafından onartılmıştır. Yivli minare, 1930 yılında strüktürel sorunları olması nedeni ile yeniden inşa edilmiştir. Cami 1953 yılı depreminden büyük ölçüde zarar görmüş; kubbe, duvar ve kemerlerinde

çatlaklar meydana gelmiştir. Bu dönemde alınan müdahale kararlarına göre, orta mekândaki iki büyük ayağı bağlayan çürümüş ahşap gergilerin yerine çelik gergilerin konulması, bu gergilerin ahşap kaplama ile gizlenmesi yer almaktadır (Altınsoy, 1999).

1965 yılı onarımı (EVBM arşivi): 1965 yılı onarımları kapsamında bazı kubbe ve tonozlar onarılmış, pencere söveleri yenilenmiş, sıva yapılmış, harimin tuğla döşemeleri yenilenmiştir.

1971 yılı onarımı (EVBM arşivi): Caminin esas kubbesi ile her iki yanındaki küçük kubbelerin kurşun etkeleri altından geçerek kubbeleri saran betonarme kirişler yapılmış, kubbe kurşunları yenilenmiştir. Kemer aralarına gergi demiri yapılmıştır. Minarelerdeki şerefe altı taşları değiştirilmiştir.

1973 yılı onarımı (EVBM arşivi): Cami içindeki kubbelerde tezyinat araştırması için sıva ve badana raspası yapılmış, kemer aralarına konulan gergiler boyanmıştır.

1986 yılı onarımı (EVBM arşivi): Caminin revaklı avlusu taş ve mermer döşemeleri kırık ve hasarlı olması dolayısıyla tamamen sökülüp yenilenmiştir. Son cemaat yerinin taş ve mermer kaplamaları yapılmıştır.

1991-1993 yılı onarımı (EVBM arşivi): Üst örtü kurşun kaplamaları yenilenmiş, taş ve mermer onarımları yapılmış, duvar ve kubbelerdeki çatlaklar onarılmıştır.

1996 yılı onarımı (EVBM arşivi): Prof. Dr. Müfit Yorulmaz tarafından hazırlanan teknik rapor doğrultusunda kuzeybatı burmalı gövdeli minarenin onarımı gerçekleştirilmiştir. Bu rapora göre; minarenin külah, petek, şerefe döşemesi ve şerefe altı bilezik dahil sökülmesi ve yeniden örülmesi, mevcut taşlar arasında çatlak ve eksikleri olanların onararak yeniden kullanılması önerilmiş ve söz konusu öneriler uygulanmıştır.

1998-1999 yılı onarımı (EKVKBK arşivi): Üç Şerefeli Cami mihrabının solunda ve doğu duvarında imitasyon olarak yapılmış duvar kaplamalarının orijinal taş duvarlara uyum sağlamaması nedeni ile kaldırılarak özgün taş malzeme kullanılarak uyumlu hale getirilmesi sağlanmıştır. Yapıda özgün altıgen tuğla yer döşemesinin eksik ve beton olan yerleri, özgün ile aynı boyut ve biçimde pişmiş toprak malzeme ile tamamlanmıştır (EKVKBK arşivi).

2006-2009 yılı onarımları (EKVKBK arşivi): Revak kubbelerinin onarımı ve takviyesi: aşırı deformasyon yapmış olan ve bu sebeple çatlakların onarılamayacak düzeye ulaştığı revak kubbeleri sökülerek yeniden yapılmıştır. Az hasarlı olan kubbeler, kemerler ve kubbe tamburları onarılmış ve sağlamlaştırma yapılmıştır. Revak kubbelerine ait kemerler, paslanmaz

çelik gergilerle caminin beden duvarlarına bağlanmıştır. Yapıda bazı sütun başlıkları çatlamış ve yer yer kırılmış durumda olup, bu çatlak ve kırıklar özel epoksi enjeksiyon malzemeleri ve dekoratif epoksi tamir macunları ile onarılmıştır. Üç şerefeli minarenin onarımı ve güçlendirilmesi amacıyla minarenin basamaklarındaki çatlaklar epoksi enjeksiyonu ile doldurulmuş ve çelik lamalar kullanılarak güçlendirilmiştir. Kavallı minarede, şerefenin üstünde aşırı hasar ve düşeyden sapma tespit edilmiş ve kaideye kadar sökülerek yeniden örülmüştür. Ayrıca yapının ahşap elemanları onarılmıştır.

2007 yılı onarımı kapsamında ayrıca caminin revaklı avlusunun güçlendirilmesine yönelik tüm revak dış duvarlarına ve iç sütunların temellerine mini kazık çakılmak suretiyle güçlendirme yapılmıştır. Zeminde tespit edilen suyun tahliyesi için tüm yapı çevresinde drenaj sistemi uygulanmıştır. Hasar görmüş olan kubbelerin üst örtü kurşunları açılmış, gerekli dikiş ve enjeksiyonlar yapıldıktan sonra kubbeler içten ve dıştan karbon elyaf bantlar ile sarılarak sağlamlaştırılmış ve sıvanarak üzerlerine tezyinatlar yapılmıştır.

Caminin ana kubbe ve avlu revak kubbelerinin kalemişi süslemelerine yönelik olarak “Sivaları dökülmüş ve bozulmuş olan son dönem Barok süslemelerin kopyalarının alınarak tespit edilip, alttaki klasik dönem süslemelerin çıkartılması amacıyla raspa yapılması ve klasik dönem süslemelerin korunması, yüzeylerin temizlenmesi ve eksik kısımlarının aynı desen ve renkte tamamlanması” (EKVKBK arşivi) kararı alınmıştır. Cami ana kubbesinde ve avlu revak kubbelerinde raspa sonucu kısmi olarak özgün bezemeye ulaşılmış, desen tamamlama işlemlerinden sonra aslına uygun olarak yenilenmiştir. Özellikle avlu revak kubbelerinde ve geçiş öğelerinde kısmi olarak barok bezeme sergilenmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Edirne Üç Şerefeli Cami³

		
Revaklı avlu (EVBM, 1986)	Ana mekân kubbe kalemişi bezemesi (EVBM, 1986)	Ana mekân kubbe kalemişi bezemesi-2022

³ Kaynak belirtilmeyen fotoğraflar birinci yazara aittir.

Tablo 2. devam

		
Son Cemaat Mahalli -1990 (EKVKBK arşivi)		6 No.lu kubbe-2022
		
8 No.lu kubbe-2006 (EVBM arşivi)	8 No.lu kubbe--2022	18 No.lu kubbe-2006 (EVBM arşivi)
		
18 No.lu kubbe-2022	15 No.lu kubbe-2006 (EVBM arşivi)	15 No.lu kubbe-2022
		
Minare onarımı-2007 (EKVKBK arşivi)		
		
Güneybatı cephesi-2022	Kuzeydoğu cephesi-2022	Kuzeybatı cephesi-2022

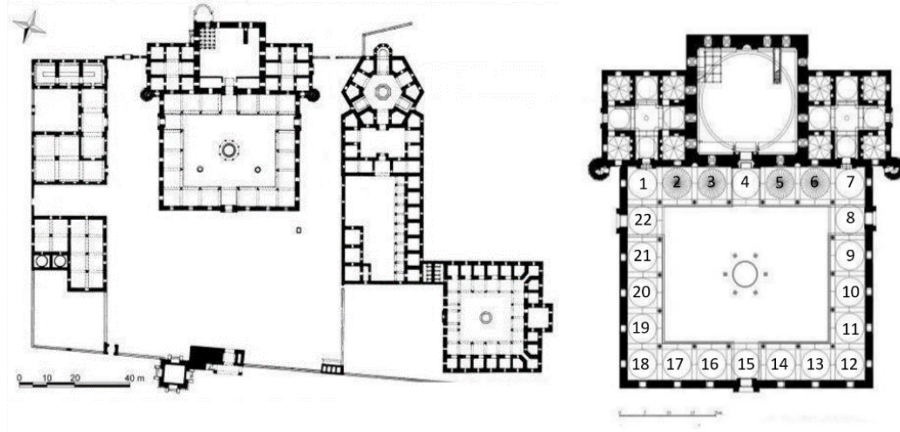
Tablo 2. devamı

		
Güneydoğu cephesi-2022	Revaklı avlu-2022	Taç kapı-2022
		
Mihrap-2022	Minber-2022	
		
İç mekân-2022		Kündekâri kapı-2022

2.2. Edirne II. Bayezid Camii

Külliyenin yapımına 1484 yılında başlanmış olup (Eyice, 1992) 1488 yılında tamamlanmıştır (Ahmet Badi, 200; Bayrakal, 2001) . Külliye, cami, medrese, darüşşifa, tabhane, imaret, çifte hamam, sıbyan mektebi, muvakkithane, mehterhane, mutfak, fırın, erzak depoları, değirmen, köprü ve su dolaplarından oluşmaktadır (Gurlitt, 2006). Günümüze cami, medrese, darüşşifa, tabhane, imaret, köprü, mutfak ve fırın ulaşmıştır (Benian & Mısırlı, 2022) (Şekil 4).

Külliye birimlerinin merkezinde yer alan caminin girişi, önünde yer alan revaklı avludan sağlanmaktadır. Avlu revakları kubbe ile örtülü ve merkezinde üstü açık mermer bir şadırvan yer almaktadır. Cami kubbe çapı 20 m. (Eyice, 1992; Müderrisoğlu, 1990; Kuban, 2007) olup sağ ve sol beden duvarlarına bitişik 9 birimli ve her birim kubbe ile örtülü tabhaneler bulunmaktadır. Yapı çeşitli dönemlerde onarımlar geçirmiştir.

Şekil 4. Külliye yerleşim planı ve cami planı
(Edirne II. Bayezid Külliyesi, b.t.'den düzenlenmiştir)

Edirne'de 1953 yılında meydana gelen deprem sonrası minareleri zarar görmüş ve **1960-70'li** yıllarda minareleri onarılmıştır. 1992 yılında da son cemaat mahallindeki sütun, sütun başlıkları ve kemerleri onarılmıştır (EVBM arşivi).

EKVKBK, 03.06.2004 tarih 8032 sayılı kararda, kubbe kalemışı restorasyonuna yönelik yapılması gerekli uygulamalar belirtilmiştir. Buna göre kubbenin kısmen ayrılmış sıva tabakalarının mikroenjeksiyon yöntemi ile sağlamlaştırılması, kubbe, beden duvarlarında ve pandantifler üzerindeki sağlam durumda olan kalemışlerinin temizlenerek yerinde korunması, mevcut kalemışlerinin rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması ve mevcut kalemışlerinin yenilenmeden temizlenerek korunması gerektiği kararı alınmıştır (EKVKBK).

1998-2005 yılı onarımları (EVBM arşivi): Caminin ön cephesinde taş onarımları yapılmış, alçı dışlık ve müzeyyen içlik yapımı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yapının iç beden duvarlarındaki derz ve kalem işlerinin onarımı yapılmış, kadınlar mahfili düzenlenmiş ve hünkar mahfili, mihrap ve minber temizliği yapılmıştır. Ayrıca yapının yer döşemeleri yenilenerek cami üst örtününün kurşun tamir işleri gerçekleştirilmiştir.

2006 yılı onarımı (EVBM arşivi): Yapının sudan zarar görmesini engellemek amacı ile külliye çevresinde yağmur sularının toplanması ve atılmasını sağlayacak drenaj sistemi yapılmıştır.

2007-2009 yılı onarımları (EVBM arşivi): Bu dönemdeki restorasyon çalışmaları cami ile birlikte tabhaneler, imarethane ve fodlahaneyi kapsamaktadır. Camide gerçekleşen uygulamalar; avlu, son cemaat mahalli ve iç ve dış cephede yapılanlar şeklinde açıklanmıştır. Cami revak avlusunun giriş kubbelerinde çatlak onarımı yapılarak kubbe kurşunları yenilenmiştir. Revak ve avlu döşemeleri onarımı ile birlikte gerekli yerler yenilenmiş, sütun ve sütun başlıkları temizlenmiştir. Cami son cemaat mahalli ve revaklı avlu kubbelerinde raspa yapılarak kalemişleri yenilenmiştir. Kalemişi bezemeler raspa öncesi barok özellikte olup raspa sonrası her kubbe kendi içinde değerlendirilmiştir. Raspa ile alt tabakadaki ulaşılabilen klasik dönem bezemesi ortaya çıkarılarak yenilenmiş ve mevcut barok bezeme de kısmi olarak sergilenmiştir. Cami dış cephelerinde taş temizliği ile birlikte gerekli bölümlerde taş ve tuğla çürütmeleri yapılarak yeniden örülmüştür. Yapının iç cephelerinde ise taş ve tuğla tamirleri ile birlikte derz ve sıva işleri yapılmıştır. Ayrıca yapıda künde-kârî pencere kepenkleri onarılarak pencere ve kapı doğramaları yenilenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Edirne II. Bayezid Camii

		
Külliye genel görünüm (Zobar, 2021)	Son cemaat mahalli ve ana mekân-1992 (EVBM arşivi)	Son cemaat mahalli-1992 (EVBM arşivi)
		
Şadırvan ve son cemaat mahalli -1992 (EVBM arşivi)	Cami iç beden duvarları derz yapımı (2005 yılı onarımı)	Drenaj sistemi öncesi-2006 (EVBM arşivi)
		
Tabhane-restorasyon öncesi-2007 (EVBM arşivi)	Son cemaat mahalli-restorasyon öncesi-2007 (EVBM arşivi)	Son cemaat mahalli ve avlu döşemeleri, restorasyon öncesi-2007 (EVBM arşivi)

Tablo 3. devamı

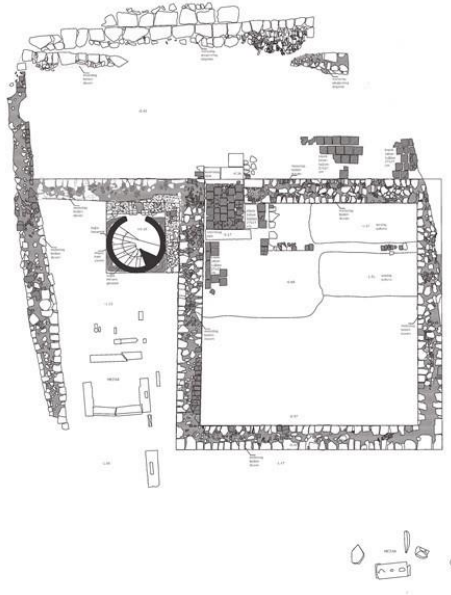
		
Ahşap künde kari kapı, restorasyon öncesi ve sonrası-2008 (EVBM arşivi)		Son cemaat mahalli-2008 (EVBM arşivi)
		
Güneybatı cephesinde taş onarımı-2008	Minare onarımı-2008	Son cemaat mahalli cephe temizliği-2008 (EVBM arşivi)
		
Son cemaat mahalli sütun ve sütun başlıklarının onarımı ve kalemışı yapılması-2008 (EVBM arşivi)		
		
Kurşun yenileme-2008 (EVBM arşivi)	Güneybatı cephesi- aşırı plastik onarım-2022	
		
Güneydoğu cephesi - aşırı plastik onarım-2022	Cami kuzeydoğu cephesi - aşırı plastik onarım-2022	Cami kuzeybatı cephesi ve son cemaat mahalli-2022

Tablo 3. devamı

		
Mihrap-2022	Kadımlar mahfili-2022	Minber-2022
		
Hünkar Mahfili-2022	Harim-2022	Ana kubbe-2008
		
Ana kubbe-2022	2 No.lu kubbe-2008	2 No.lu kubbe-2008
		
3 No.lu kubbe-2008	3 No.lu kubbe-20022	13 No.lu kubbe-20022
		
14 No.lu kubbe-20008	14 No.lu kubbe-2022	15 No.lu kubbe-2022

2.3. Edirne Medrese Ali Bey Camii

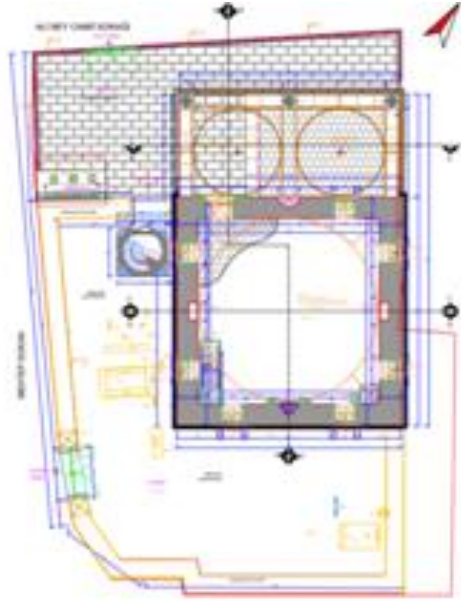
Cami, 1498 tarihinde Mustafa oğlu İbrahim Bey tarafından inşa ettirilmiştir (Rıfat Osman, 1999; Meriç, 1963). Edirne'de gerçekleşen 1745 yılındaki yangın ve 1751 yılındaki depremde yapının büyük hasarlar aldığı, kubbesinin ve minaresinin üst kısımlarının yıkıldığı varsayılmaktadır (Peremeci, 1939). Uzun süre bakımsız kalan yapıdan 2007 yılında başlayan kazı ve projelendirme çalışmaları öncesi sadece şerefeye kadar minaresi gelebilmiştir. EKVKBK'nun 11.01.2007 tarih ve 1210 sayılı kararı ile rölöve, restitüsyon ve rekonstrüksiyon projelerinin hazırlanmasına yönelik kazı çalışmalarının Edirne Müzesi kontrolü altında yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan kazı çalışmaları 07.10.2008-07.11.2008 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmaları sonucunda cami ve çevresinin plan ve konum özellikleri kısmen de olsa ortaya çıkarılmış ve ana mekânın 9.70x9.45 m ölçülerinde olduğu ve duvar kalınlığının 90 cm ve moloz taş örgülü olduğu tespit edilmiştir (EVBM arşivi), (Şekil 5).

Şekil 5. Kazı sonrası mevcut durum (EVBM arşivi)

Yapının rekonstrüksiyonuna yönelik süreçte ise yapıya ait yazılı, görsel vb bilgiye ulaşamaması nedeniyle Edirne'deki tek kubbeli camiler ile karşılaştırmalı çalışma yapılmıştır (EVBM arşivi). Karşılaştırmalı çalışma sonucunda yapının pencere açıklıklarının yerine ve formuna karar verilmiş;

iç mekânı ve süslemeleri hakkında da herhangi bir belge olmamasından dolayı süslemeler yapılmamıştır. Yapının minberi ahşaptan ve oldukça sadece yapılmıştır. Üst örtü ile ilgili olarak, 1917 yılındaki görselde kırma çatı ve alaturka kiremit kaplamanın yangın ve deprem sonrası uygulanmış olabileceği varsayılarak Edirne tek kubbeli camilerinde yapılan karşılaştırmalı çalışmaya göre tek kubbeli ve tromp geçiş ögesi olabileceği kabulüyle uygulama gerçekleştirilmiştir. Son cemaat yeri için de karşılaştırmalı çalışma yapılmış ve çalışma sonucuna göre son cemaat yerinin kubbeli olacağı ve geçiş ögesi olarak da pandantifin uygulanacağı belirlenmiş ve uygulanmıştır. Son cemaat yeri ve avlu zemininde doğal taş kullanılmıştır. Yapının kısmen mevcut olan minaresinde zamanla oluşan malzeme ve derz kayıpları ile oyulmalar ve çatlaklar tespit edilmiştir. Minare yüzeyi temizlenerek eski fotoğraflar ve eldeki veriler doğrultusunda özgün malzeme ve yapım tekniği ile yeniden yapılmıştır. Ayrıca ayakta duran hasarlı minare kaidesi ve gövdesi tuğla malzeme ile bütünlenmiştir (Şekil 6) (Tablo 4).

Şekil 6. Rekonstrüksiyon projesi-plan (EVBM arşivi)

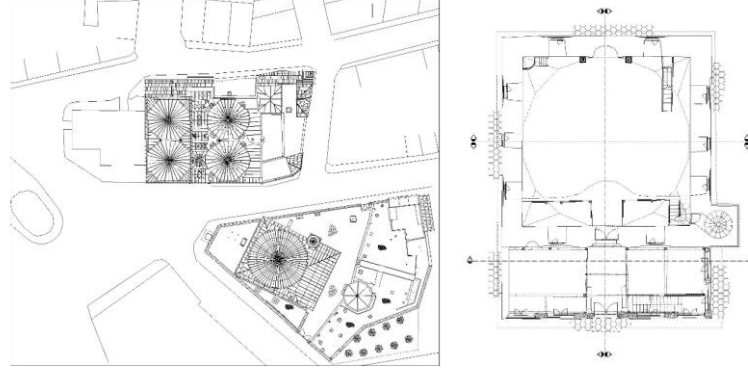
Tablo 4. Edirne Medrese Ali Bey Camii

		
Cami genel görünümü-1917 (Rıfat Osman)	Kazı öncesi-2007	Kazı sonrası-2008 (EVBM arşivi)
		
Kuzeybatı cephesi-2022	Kuzeydoğu-kuzeybatı cephesi-2022	Güneybatı-güneydoğu cephesi-2022
		
Güneydoğu-kuzeydoğu cephesi-2022	Minare-2022	Son cemaat mahalli-2022
		
Mihrap ve minber-2022	Kadınlar mahfli-2022	Kadınlar mahfli-2022

2.4. Kırklareli Hızırbey Camii

Kırklareli'nin merkezinde yer alan külliye cami, hamam, arasta ve hazîreden oluşmaktadır. Cami kitabeden anlaşıldığı üzere Kösemihalzâde Hızır Bey tarafından 1383'te (H.785) inşa ettirilmiştir (Karakaya, b.t.).

Tek kubbeli, kare planlı olan cami, kuzeyinde sonradan eklenmiş bir son cemaat mahalli ile harimin kuzeybatısında yer alan tek şerefeli minarenden oluşmaktadır (Şekil 7). Yapı farklı dönemlerde onarımlar geçirmiştir.

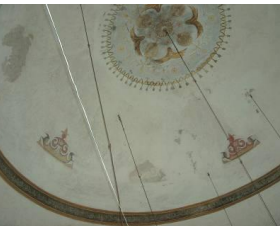
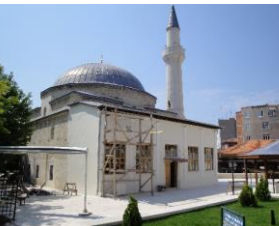

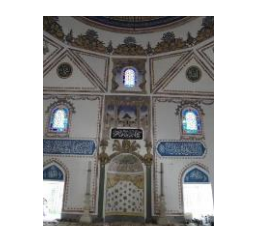

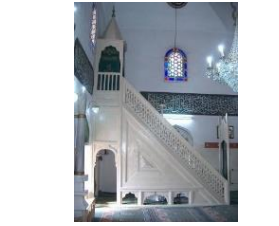

Şekil 7. Hızırbey Külliyesi yerleşim planı ve cami planı (EKVKBK arşivi)

Hızırbey Camii son cemaat mahalli 1824 (H.1240) yılı depremi sonrası yıkılmış ve Aydoslu Hacı Yusuf Paşa tarafından onarılmıştır. Zamanla yeniden yıkılan son cemaat mahalli 1887/89 yılında Tosunoğlu Ali Efendi tarafından yaptırılmıştır. Caminin içerisinde 19. yüzyılda yapılan onarımlar sırasında uygulanan barok kalem işleri yer almaktadır. Tek şerefeli ve çok yüzlü olan minare gövdesi Balkan Savaşı sırasında, 1912'de Bulgarlar tarafından yarısına kadar yıkılmış, 1937 yılında da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yenilenmiştir (Tuncel, 1974)

EKVKBK'nun 26.10.2007 tarih ve 1655 sayılı kararı ile rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri; 15.11.2007 tarih ve 1677 sayılı karar ile restorasyon tadilat projesi, 17.10.2008 tarih ve 2113 sayılı karar ile tadilatlı restorasyon projesi ve tezyinat projesi uygun bulunmuştur. Yapının restorasyonu 2009 yılında tamamlanmıştır.

2007-2009 yılı onarımı: Yapının beden duvarlarında önceki onarımlarda kullanılmış olan tüm çimento sıvalar raspa edilmiştir. Ahşap öğeler (minber, kadınlar mahfili, son cemaat yeri tavanı) ve ana mekân beden duvarları üzerindeki yağlı boyalar raspa edilerek pinoteks ve vernik uygulaması yapılmıştır. Beden duvarlarının zemine yakın yerlerinde nem problemine yönelik olarak yapının etrafına drenaj sistemi yapılmıştır. Kubbe kalemışı bezemelerinin üzerinde yer alan kireç badana raspa edilerek alttan çıkan izler neticesinde Barok kalemışı bezeme yenilenmiştir. Cami orijinal zemin kaplaması üzerinde yer alan ahşap döşeme kaldırılarak özgün altıgen tuğla döşeme açığa çıkarılmıştır. Bozulan taş malzeme çürütülerek yenilenmiştir. Ana mekânda yer alan tüm ahşap pencere doğramaları, son cemaat yeri ve ana mekân giriş kapısı ile son cemaat yeri ahşap tavanı sökülerek tamamen yenilenmiştir. Cami avlusunda çevre düzenleme çalışmaları kapsamında wc, abdesthane ve gusülhane yapılmıştır (Tablo 5).

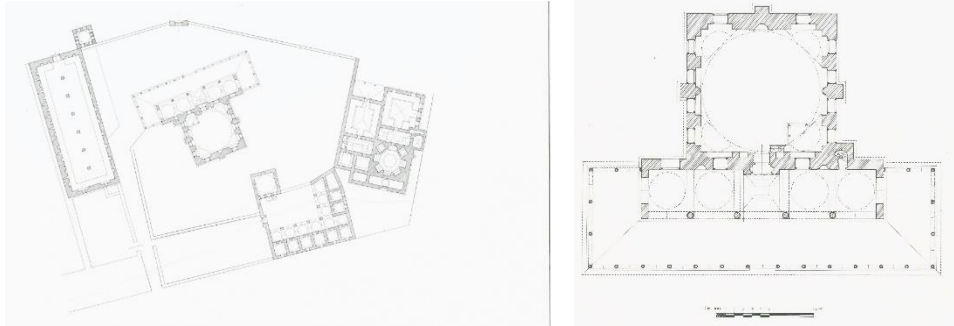
Tablo 5. Kırklareli Hızırbey Camii

		
Güneydoğu cephesi-restorasyon öncesi-2008 (EKVKBK arşivi)	Kuzeybatı cephesi-restorasyon öncesi-2008 (EKVKBK arşivi)	Güneybatı cephesi-restorasyon öncesi-2008 (EKVKBK arşivi)
		
Son cemaat mahalli-restorasyon öncesi-2008 (EKVKBK arşivi)	Cami ana mekân kubbe kalemîşi-restorasyon öncesi- 2008 (EKVKBK arşivi)	Kuzeybatı cephesi-restorasyon aşaması - 2009
		
Güneybatı cephesi-restorasyon aşaması-2009	Mihrap-restorasyon aşaması-2009	Cami iç mekân- restorasyon aşaması-2009
		
Mınber-restorasyon öncesi-2009	Kuzeybatı ve güneybatı cepheleri-restorasyon sonrası-2022	
		
Son cemaat mahalli -restorasyon sonrası -2022	Cami ana mekân kubbe kalemîşi-restorasyon sonrası-2022	Cami iç mekân- restorasyon sonrası-2009

2.5. Tekirdağ Rüstem Paşa Camii

Rüstem Paşa tarafından Mimar Sinan'a (Sai Mustafa Çelebi, 2002; Meriç, 1965) yaptırılan cami tek kubbeli olup portalinde yer alan iki kitabeden biri olan inşa kitabesinde 1553 (H. 960) yılında inşa edildiği, diğer kitabede de 1841 (H.1257) yılında tamir edildiği anlaşılmaktadır. Medrese, bedesten, kervansaray, hamam, imaret, cami ve kütüphaneden oluşan külliye günümüze sadece cami özgün niteliklerini koruyarak gelebilmiştir (Tuncel, 1974; Sönmez, 1988), (Şekil 8).

Düzgün kesme küfeki taş (Umaroğulları & Kartal, 2021) olarak inşa edilen cami, kare planlı ana mekân ile bunun kuzeybatısındaki minare ve önündeki çift revaklı son cemaat yerinden oluşur. İç revak beş kubbeli, dış revak tek yöne eğimli çatı ile örtülüdür. Üzeri tek kubbe ile örtülü ibadet mekânının dört köşesindeki geçiş ögesi tromptur. Kubbe çapı 13.6m (Kuran, 1988) duvar kalınlıkları ise 1.55-1.65m arasındadır. Yapı farklı dönemlerde restorasyon geçirmiş olup aşağıda açıklanmıştır.

Şekil 8. Külliye yerleşim planı (restitüsyon) ve cami planı (Ülgen, b.t.)

1841 yılı onarımında kubbe kasnağındaki ayrılmalar harçla doldurularak demir kenetlerle bağlanmış; kubbe ve beden duvarlarındaki kalemişi bezemeler yenilerek pencereler ve yıkılmış durumdaki müezzin mahfili yeniden yapılmıştır (Alkan, 2020). Son cemaat mahalli dış revaktaki ahşap kirişler ve tavan yenilenmiş, iç revak kubbelerinde de sıva onarımları yapılarak kalemişleri yenilenmiştir. Minarenin külah kısmı da yeniden yapılarak derz onarımı gerçekleştirilmiştir (Alkan, 2020). Tuncel (1974), caminin yan cephelerindeki paydaların da 1841 onarımında yapılmış olabileceğini belirtmektedir (s. 35).

1947 yılında ana kubbedeki çatlaklar beton malzeme ile sağlamlaştırılarak ihtiyaç gerektiren kısımlarda kurşunlar yenilenmiş, alçı içlik pencereler ve beton dışlık yeniden yapılmıştır. 1964 yılında son cemaat

mahalli dış revak zemin kaplamaları yenilenmiş, şadırvan onarılmış ve cami ihata duvarları yapılmıştır. 1990-1991 yılı son cemaat mahallinin kırık mermer sütunları onarılmış, demir gergilerin bir kısmı ve dış revak ahşap tavanı yenilenmiş, cami giriş cephesi muhdes boyaları temizlenmiştir. 1992-1993 yıllarında caminin bazı kalemişleri ile kurşunları yenilenmiş ve ihata duvarları onarılmıştır (Alkan, 2020).

2005-2007 Yılı Onarımı: 30.04.2005 tarih ve 371 sayılı karar ile rölövesi uygun görülen yapının restitüsyon ve restorasyon projeleri 13.10.2005 tarih ve 578 sayılı kararla onaylanmıştır.

1999 depremi sonrası caminin iç ve dış duvarlarındaki mevcut çatlaklarda ve açılmalarda ilerleme olduğu ve yaklaşık on yıl önce ayrılan taşları birbirine bağlamak amacı ile kullanılan demir kenetlerin (EKVKBK) zaman içerisinde dış etkiler nedeniyle korozyona uğraması sonucu mevcut çatlakların ve ayrışmaların arttığı tespit edilmiştir. Ana kubbe kasnak altı pandatiflerde ve pencere içlerinde düşey yönde kısmi çatlak ve ayrılmalar, pencerelerin üzeni seviyelerinde kılcal çatlaklar, cami dış cephe duvarlarında çatlaklar, taşlarda erime ve kopmalar, yüzey kirliliği ve bitkilenme gözlenmiştir. Tespit edilen kılcal çatlaklara özgün harç ile benzer özellikteki harç, düşük basınç altında enjekte edilmiştir. 2-5 mm olarak gözlenen derz açılmaları paslanmaz çelik çubuklarla onarılmış, daha önceki onarımlarda yapılan tüm çimento harçlı uygulamalar sökülerek yapıya özgün nitelikte sıva uygulanmıştır. Yer döşemesi tuğla olarak yenilenmiş, mihrap ve minberde temizleme işlemi gerçekleştirilmiş ve ahşap gergilerin tümü müdahaleden geçirilmiştir.

2017-2018 Yılı Onarımı: Cami iç mekân duvarlarında, kubbe altı kısmında, pencere üzerlerinde, pencere içlerinde ve aralarında raspa yapılarak ortaya çıkarılan Barok üslup kalemişleri yenilenmiştir (EKVKBK) (Tablo 6).

Tablo 6. Tekirdağ Rüstem Paşa Camii

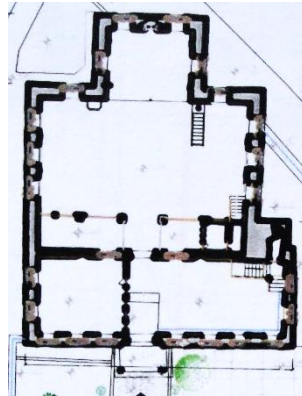
Tablo 6. devamı

Mihrap ve ana ibadet mekânı-restorasyon öncesi-2008 (EKVKBK)		Üst sıra pencere- restorasyon öncesi 2008
Cami genel görünüm ve son cemaat mahalli-2022		
Son cemaat mahalli ve cami ana ibadet mekânı ve kubbe kalemişi bezemesi-2022		
Cami ana ibadet mekânı-2022		

			
Duvar yüzeylerinde kalemîşi-2022		Cami ana ibadet mekânı-2022	
			
Minber-2022	Mihrap ve minber-2022	Alt sıra pencere-2022	Mukarnaslı taç kapı-2022

2.6. Tekirdağ Orta Cami

Tekirdağ Merkez İlçede yer alan caminin yapım tarihi bilinmemekle birlikte Kürkçü Sinan Bey tarafından 1520'li yıllarda yaptırılmıştır (Ateş, 2011). Daha sonra yıkılan cami 1854-55 yıllarında yöre halkı tarafından mevcut temelleri üzerine yeniden inşa ettirilmiştir (Orta Cami, Tekirdağ, b.t.), (Şekil 9).

Şekil 9. Orta Cami planı (EKVKBK arşivi)

Dikdörtgen planlı camide kare mihrap çıkıntısı ve iki katlı son cemaat mahalli bulunmaktadır. Kuzeybatı köşesinde kare kaideli tek şerefeli minaresi yer almaktadır. Cami düz ahşap tavanla örtülü olup yağlı boya barok süslemelerle bezenmiştir. Kıрма çatı alaturka kiremit kaplıdır. Yapının geçirdiği onarımlara yönelik uygulamalar aşağıda açıklanmıştır.

Belirli aralıklarla restore edilen ve sürekli kullanılan yapı, yapısal bütünlüğünü büyük ölçüde koruyarak günümüze ulaşmıştır. Ancak zaman içerisinde hava kirliliği ve iklimsel etkilerle, özgünlüğünü büyük ölçüde koruyan mimari elemanlara ait malzeme yüzeylerinde bozulmalar tespit edilmiştir. Yapının beden duvarlarının kum taşı ile yapılmış olması, dış etkilerden daha fazla zarar görmesine yol açmıştır. Ayrıca çatı ve drenaj sistemlerinden kaynaklanan aksaklıklar nedeniyle de belirli bölgelerde nem yoğunluğunun arttığı buna bağlı olarak da aşınma ve biyolojik patina gibi bozulmaların yoğunlaştığı gözlenmektedir.

1999 yılı depremi sonrasında oluşan yapının pencere kenarlarında ve pencere kemerlerinin kilit noktalarında çatlaklar gözlenmiştir. Çatlaklar çimento enjeksiyon ile onarılmaya çalışılmış ancak çözüm yetersiz kalmıştır. Yapının doğu cephesindeki betonarme hatılın varlığı, daha önceki dönemlerde yapıya müdahale edildiğini göstermektedir.

EKVKBK'nun 13.06.2008 tarih ve 1948 nolu kararı ile rölöve (detay), restitüsyon ve restorasyon projeleri onaylanmış olup uygulamalar 2012-2016 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Restorasyon çalışmaları sırasında yapılan raspa çalışmalarıyla yapının beden duvarları ve zemininde çatlaklar tespit edilmiş olup taşıyıcı sistemin güçlendirilmesine yönelik EKVKBK'nun 19.09.2013 tarih ve 1235 sayılı kararı ile rapor hazırlanmış ve restorasyon revizyon projesi kabul edilmiştir. Bu kararlar çatlaklara hidrolik kireç katkılı enjeksiyon harcı enjekte edilmiş ve çelik kenetler kullanılmış, beden duvarlarına da paslanmaz çelikten hatıl uygulaması gerçekleştirilmiştir. Yapı aynı zamanda muhdes eklerden arındırılmıştır (EKVKBK arşivi). Cephelede çimento derzler çıkarılarak derz onarımı yapılmış ve tüm taş yüzeyler temizlenerek püskürtme yöntemi ile koruyucu uygulanmıştır. Taş malzemenin erimesi ve niteliğini kaybetmesi sonucu bozulan söveler yenilenmiştir. İç mekân duvarlarındaki mevcut sıvaların çimento katkılı olması nedeni ile alçı süslemelerde malzeme kaybı ve erimeler görülmüş olup alçı süslemeler yenilenmiştir. Ahşap minber, mihrap ve giriş kapılarında raspa yapılmış ve raspa sonucu tespit edilen çatlaklar onarılarak çürüyen kısımlar yenilenmiştir. Ahşap koruyucuyla boyandıktan sonra süslemelere altın varak uygulaması yapılmıştır (Tablo 7).

Tablo 7. Tekirdağ Orta Cami

		
Kuzeybatı cephesi-restorasyon öncesi-2008 (EKVKBK arşivi)	Güneybatı cephesi- restorasyon öncesi-2008 (EKVKBK arşivi)	Duvar yüzeyinde bozulmalar-restorasyon öncesi-2009 (EKVKBK arşivi)
		
Zeminden yükselen nem sorunu ve betonarme hatıl kullanımı-restorasyon öncesi-2008 (EKVKBK arşivi)	Kadınlar mahfili- restorasyon öncesi-2009	Kadınlar mahfili- restorasyon öncesi-2009
		
Minber ve mihrap- restorasyon öncesi-2009	Minber ve mihrap- restorasyon öncesi-2009	Ahşap tavan göbeği-restorasyon öncesi-2009
		
Kuzeybatı cephesi-2022	Kuzeydoğu cephesi-2022	
		
Kuzeybatı-güneybatı cephesi-2022	Güneydoğu cephesi-2022	

Tablo 7. devamı

	
Son cemaat mahalli kalemîşi-2022	Mihrap ve minber-2022
	
Minber ve kadınlar mahfili-2022	Pencere düzeni-2022

SONUÇ

Bir taşınmazın kültür varlığı olarak kabul edilebilmesi için bazı anıt değer ölçütlerine sahip olması gerektiği gibi anıt değerlerinin korunması ve sürekliliğinin sağlanması da önem taşımaktadır. Bu nedenle yüzyıllar öncesinden günümüze ulaşan tarihi yapılara süreç içerisinde gerek doğal gerekse insanlar tarafından gerçekleştirilen olumsuz etkenlere bağlı olarak müdahale edilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan camiler de döneminin yapım tekniğini, estetik anlayışını, sosyal ve ekonomik düzeyini yansıtan birer somut belge niteliğinde olup süreç içerisinde geçirdikleri onarımlarla günümüze ulaşmışlardır. Ancak yapılan müdahaleler yapıları günümüze taşımakla birlikte hatalı uygulamalar sonucu değerlerinin kısmen veya büyük oranda yitirilmesine de neden olmuştur.

Çağdaş koruma kavram ve kuramı doğrultusunda, tarihi belge ve estetik değer olarak kültür mirasının tüm özgünlüğü ile korunması gerekmektedir. Bu doğrultuda incelenen camiler özellikle son onarımları dikkate alınarak değerlendirildiğinde (Tablo 8):

Üç Şerefeli Cami'nin harim ana kubbesinin ve avlu revak kubbelerinin bezemelerinde, barok bezeme raspa edilmiş; raspa sonucu özgün bezeme izine rastlanılan kubbe ve geçiş ögelerinde desen tamamlama yöntemi uygulanmış, kısmi olarak da raspa öncesine ait barok bezeme sergilenmiştir. Tüm kubbe ve geçiş ögelerinde raspa sonucu özgün kalemîşi

bezeme izine rastlanılmamışsa da hâkim dönem uygulanması kararı doğrultusunda özgüne uygun kalem işleri ile bezeme restorasyonu gerçekleştirilmiştir. Oysaki bezeme restorasyonunda genel yaklaşım “*özgün bezemesini yitirmiş değişik dönemlerden bezemesel programlar içeren bir tarihi yapının, bezemelerindeki tarihi belge değerinin korunması, bu amaçla sağlamlaştırma ve mevcudu muhafaza etme*” (EKVKBK) şeklindedir. Dolayısıyla koruma uygulamalarında yapıya mal olmuş farklı dönem kalemişi bezemelerinin de tarihi bir belge olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

II. Bayezid Camii'nin son cemaat mahalli ve avlu revak kubbeleri kalem işlerinin restorasyonunda da Üç Şerefeli Cami kubbelerinin bezeme restorasyonundaki yaklaşım uygulanmıştır. Her iki farklı dönemin sergilenmeye çalışıldığı bu yaklaşım olumlu görülmekle birlikte yapılan uygulamaların ağırlıklı olarak raspa sonucunda kısmen ortaya çıkan bezeme izlerine dayanılarak büyük oranda tamamlanması yönünde olduğu görülmektedir. Oysa barok bezemenin mevcut hali ile korunarak raspa sonucu kısmi olarak ulaşılan bezemenin kısmen sergilenmesi yaklaşımı ile dönem karmaşası önlenebilirdi. II. Bayezid Camii'nin cephelerinde aşırı plastik onarım uygulamaları ise yapının tarihsellik değerini kaybetmesine sebep olmuştur. Buna karşın cephelerinde, yapıya “yaşamışlık” dokusu kazandıran ve zarar vermediği tespit edilen patina tabakası korunabilir, gereksiz taş yenilemelerinden kaçınılabilirdi.

Edirne'de rekonstrüksiyonu gerçekleştirilen Medrese Ali Bey Camii ise -kazı sonucu ortaya çıkan temel izleri dışında- tamamen karşılaştırmalı çalışma yöntemi ile ayağa kaldırılmıştır. Kesin belgelere dayanmadan, tamamen karşılaştırmalı çalışma yoluyla inşa edilen caminin özgünlük, tarihsellik ve belge değerinin olmadığı bir gerçektir.

Kırklareli Hızırbey Camii koruma uygulamalarında da cephelerde aşırı plastik onarım uygulamaları yapının tarihsellik değerini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca tüm ahşap öğelerin tamamen yenilenmesi nedeniyle ‘malzemede özgünlük’ değerini kaybettiği söylenebilir.

Rüstem Paşa Camii'nde, geçmiş dönem hatalı uygulamaların ortadan kaldırılarak yapıya zarar vermeyecek müdahale yöntemlerinin tercih edildiği; fakat cephelerde aşırı plastik onarımlarla yapının tarihsellik değerinin olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir.

Orta Cami'de de geçmiş dönem müdahalelerinin mevcut sorunlara çözüm olmaktan çok sorun oluşturur nitelikte olduğu; yapının özgünlüğüne zarar verdiği anlaşılmaktadır. Son dönem restorasyon uygulaması ile hatalı uygulamalar yapıdan kaldırılmış; yapı özgünlüğüne kavuşturulmuştur.

Tablo 8. Yapıların Anıt Değer Kriterlerine Göre Analizi

ÖLÇÜTLER		DEĞERLENDİRME												
		Üç Şerefeli Cami		II.Bayezid Camii		Medrese Ali Bey Camii		Hızırbey Camii		Rüstem Paşa Camii		Orta Cami		
		R.Ö	R.S.	R.Ö	R.S.	R.Ö	R.S.	R.Ö	R.S.	R.Ö	R.S.	R.Ö	R.S.	
SANATSAL VE MİMARİ DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ	Belge	+	+	+	+	-	-	+	-	+	+	+	+	
	Enderlik	+	+	+	+									
	Özgünlük	Malzeme	+	-	+	-	-	-	+	-	+	-	-	+
		İşçilik	+	-	+	-	-	-	+	-	+	+	-	+
		Tasarım	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
	Süreklilik	+	+	+	+			+	+	+	+	+	+	
	Artistik- Teknik	+	+	+	+									
	Geleneksel	+	+	+	+									
TARİHSEL VE KÜLTÜREL DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ	Anı					+	+							
	Tarihsel	+	+	+	-			+	-	+	-	+	+	
	Mitolojik													
	Eğitim	+	+	+	+			+		+	+	+	+	
KENTSEL DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ	Teklik	+	+	+	+									
	Çokluk													
	Grup													
	Homojenlik													
EKONOMİK DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ	İşlevsel	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	
	Ekonomik													

Sonuç olarak; Trakya Bölgesi'nde yer alan ve koruma uygulamaları değerlendirilen anıtsal yapıların uygulama sonrası genellikle belge, malzemede özgünlük, tarihsellik değerlerini kaybettikleri söylenebilir.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Hibrî, (1996). *Enîsü'l-müsâmirîn: Edirne Tarihi 1360-1650* (Çev. Ratip Kazancıgil). Edirne.

Ahmet Badi, (2000). *Riyâz-ı Belde-i Edirne: Edirne Şehri Bahçeleri (Edirne Şehri Tarihi)* (Çev. Ratip Kazancıgil). Cilt I, İstanbul.

Alkan, M. (2020). Tarihi süreçte Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi. *Türk Dünyası Araştırmaları TDA*, Ocak - Şubat 2020 Cilt: 124 (244), 25-66.

Aslanapa, O. (1989). *Türk sanatı* (2. Basım). İstanbul.

Aslanapa, O. (1997). *Türk sanatı*. Remzi Kitabevi.

Aslanapa, O. (2013). *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*. Edirne Kitaplığı: 3, (2. Baskı). Edirne Valiliği Kültür Yayınları.

Ateş, H. (2011). Tekirdağ. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tekirdag> adresinden 22 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Avramea, A. (2002). Land and Sea Communications, Angeliki E. Laiou (Ed.), *Fourth-Fifteenth Centuries. The Economic History of Byzantium From the Seventh through the Fifteenth Century* (C: 1, s. 57-90) içinde. Washington DC: Dumbarton Oaks.

Ayverdi, E. H. (1972). *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403 - 1451)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü.

Bayrakal, S. (2001). *Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler*. T.C Kültür Bakanlığı Yayınları/2555.

Benian, E. & Mısırlı, A.(2022). *Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Edirne II. Bayezid Külliyesi Tıp Medresesi Örneği*. Mimarlık ve Yaşam Dergisi, 7(1), 95-122.

Canitez, T. (2010). *Trakya Bölgesi Ortak Tarihsel, Kültürel Gelişim Süreci ve Türkiye Trakyası Koruma Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Edirne II.Bayezid Külliyesi. (b.t). <https://www.sanatin Yolculugu.com/edirne-ii-beyazid-kulliyesi/> adresinden 18 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Erzen, A. (1994). *İlkçağ Tarihinde Trakya (Başlangıçtan Roma Çağına Kadar)*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Eyice, S. (1992). *Beyazıt II Camii ve Külliyesi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 6,s.42-45) içinde. İstanbul.

Goodwin, G. (1971). *A History of Ottoman Architecture*. London: Thames&Hudson.

Gurlitt, C. (2006). *Edirne'deki Yapılar*, (C. Gurlitt; notlarla yay. haz. M. Özer), Edirne: Yöre Dergisi, Yöresel Kitaplar Dizisi:1, Edirne.

Karaçam, N. (1970). *Bütün Yönleriyle Kırklareli ve İlçeleri*. İstanbul: Yaylacık Matbaası.

Karakaya, E. (b.t.). Hızırbey Külliyesi.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/hizir-bey-kulliyesi> adresinden 20 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Kazhdan, A. K., (Ed.). (1991). *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford University Press, New York and Oxford.

Kizis, Y. (1992). *Thrace*. Atina: Melisa Publishing House.

Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: YEM Yayın.

Kuran, A. vd. (1988). *Mimar Başı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, (C.II, 175-214) içinde. T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

Madran, E. & ve Özgönül, N. (2005). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*. TMMOB Mimarlar Odası.

Mansel, A. M. (1938). *Trakya'nın Kültür ve Tarihi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası.

Mercimek Altınsoy, G. (1999). *Edirne Camilerinde 18. Yüzyıl Onarımları* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Meriç, R. M. (1963). *Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında*. Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul: Berksoy Matbaası.

Meriç, R.M. (1965). *Mimar Sinan Hayatı, Eseri I (Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler)*. Ankara: TTK Basımevi.

Müderrişoğlu, F. (1990). *Edirne II. Bayezid Külliyesi*. Vakıflar Dergisi, (Sayı: XXII, 151-198). Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

Orta Cami, Tekirdağ. (b.t.).
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tekirdag/gezilecekyer/orta-cami782447> adresinden 22 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Pandermalis, D. (1992). *Ancient Macedonia, Makedonia The Historical Profile of Northern Greece*. Thessaloniki.

Peremeci, O. N. (1939). *Edirne Tarihi*. Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu.

Rıfat Osman (1999). *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi, Camiler ve Mescitler*. (Sadeleştiren: Ü. (Ayan) Özsoy), Ankara: T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Sai Mustafa Çelebi (2002). *Yapılar Kitabı Tezkiretü'l Bünyan ve Tezkiretü'l Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)*. (Haz. Hayati Develi). Koçbank.

Sayar, M.H., (2006), "Trakya Kavşaktaki Durak" *Arkeoatlas*, 5:162-167.

Sönmez, Z. (1988). *Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar- Belgeler*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.

Tanman, M.B. (1998). "Edirne'de Erken Dönem Osmanlı Camileri ve Özellikle Üç Şerefeli Cami Hakkında", E.N.İşli, M.S.Koz (Haz.) *Edirne: Serhattaki Payitaht* (s. 325-352) içinde. Yapı Kredi Yayınları.

Trakya Bölgesi. (b.t.). <https://www.trakyanet.com/trakya.html> adresinden 15 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Tuncel, M. (1974). *Babaeski Kırklareli ve Tekirdağ Camileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Umaroğulları, G. & Kartal, S. (2021) *Erken Dönem Osmanlı Yapılarında Kullanılan Trakya Bölgesi Küfeki Taşının Fiziksel ve Mekânik Özelliklerinin Sonuçları Üzerine Bir Model Önerisi*. Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi, 6 (2), 384-395, e-ISSN: 2548-0170.

Ülgen, A.S. (b.t.). Tekirdağ Rüstem Paşa Camii planı, 1/100 - Plan of Rüstem Paşa Mosque in Tekirdağ, 1/100. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/70564> adresinden 21 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Ülgen, A.S. (b.t.). Tekirdağ Rüstem Paşa Heyeti restitüsyon projesi vaziyet planı, 1/200 - Site plan of the restitution project of Rüstem Paşa Complex in Tekirdağ, 1/200. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/78840> adresinden 21 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Zobar, G. (2021, 17 Mayıs). Sultan II. Bayezid Külliyesi için hedef UNESCO'nun kalıcı listesi. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/sultan-ii-bayezid-kulliyesi-icin-hedef-unesconun-kalici-listesi/2244040> adresinden 18 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Yayına Geliş Tarihi: 05/12/2022
Yayına Kabul Tarihi: 22/12/2022
Online Yayın Tarihi: 31/12/2022

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:6, Sayı:17, Yıl:2022, Sayfa:481-489
ISSN: 2587-2206

ENDÜSTRİ 4.0'IN MUHASEBE SÜRECİNE ETKİSİ

Havva ARABACI¹

Özet

Muhasebe, bir ekonomik birimin mali olaylarına ilişkin belgelerin toplanması, kaydedilmesi, sınıflanması, özetlenmesi, analiz edilmesi ve yorumlandıktan sonra raporlar halinde bilgi kullanıcılarına sunulması faaliyetleridir. Muhasebe kaydetme, sınıflandırma ve raporlama fonksiyonlarını belirli bir süreç içinde gerçekleştirir. Bu süreç, muhasebe süreci olarak adlandırılmaktadır. Muhasebe, bilgisayarın geliştirilmesi ve teknolojik değişim olan dijitalleşme süreci olmak üzere iki büyük değişim yaşamıştır. Günümüzde hemen hemen tüm işletmelerde muhasebe işlemleri bilgisayarlar yardımıyla yapılmaktadır. Bilgisayarın muhasebede kullanılmaya başlanması ile bilgisayarlı muhasebe sistemine geçilmiş ve muhasebe yazılımları geliştirilmiştir. Bilgisayarlı muhasebe sisteminde, muhasebe işlemleri ile ilgili bilgiler toplanmakta, kaydedilmekte, sınıflandırılmakta ve finansal raporlar düzenlenmektedir. Fatura oluşturma, fatura kaydetme, vergi hesaplama ve beyanname gönderme gibi çeşitli muhasebe işlemleri dijital araç ve yöntemlerle yapılmaktadır. Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte muhasebe gelişme göstermiş, muhasebe sürecinde dijital teknolojiler, akıllı muhasebe sistemleri, robotik muhasebe gibi sistemler geliştirilmiştir. Günümüzde işletmeler küreselleşme ve gelişen teknolojinin etkisi ile Endüstri 4.0'ın etkisine girmişlerdir. Bu çalışma, Endüstri 4.0 uygulamalarının muhasebe sürecine etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Süreci, Dijital Muhasebe, Endüstri 4.0.

IMPACT OF INDUSTRY 4.0 ON THE ACCOUNTING PROCESS

Abstract

Accounting is the activities of collecting, recording, classifying and summarizing documents related to financial events of an economic unit, analyzing and presenting them to information users in the form of reports after interpretation. It performs accounting

¹ Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi, Edirne SBMYO, Edirne/Türkiye arabacih@hotmail.com
ORCID No: 0000-0003-0212-6590

Atıf/Citation: Arabacı, H. (2022). Endüstri 4.0'ın Muhasebe Sürecine Etkisi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(17), 481-489.

recording, classification and reporting functions within a certain process. This is called as accounting process. Accounting has experienced two major changes, the development of the computer and the digitalization process, which is a technological change. Today, accounting transactions are carried out with the help of computers in almost all businesses. With the use of computers in accounting, computerized accounting system has been adopted and accounting software has been developed. In the computerized accounting system, information about accounting transactions is collected, recorded, classified and financial reports are prepared. Various accounting operations such as creating invoices, recording invoices, calculating tax and sending tax returns are done through digital tools and methods. With the developments in information technologies, accounting has developed and systems such as digital technologies, smart accounting systems, robotic accounting have been developed in the accounting process. Today, businesses have been under the influence of Industry 4.0 with the effect of globalization and developing technology. This study was conducted to examine the effect of Industry 4.0 applications on the accounting process.

Keywords: Accounting, Accounting Process, Digital Accounting, Industry 4.0.

GİRİŞ

18. yy. sonlarında 1. Sanayi devrimi ardından 20 yy.'da hayata geçirilen seri üretim süreci 2. Sanayi devrimi olarak adlandırılan endüstri devrimini başlatmış, 1970'lerde otomasyonun gelişmesi ile 3. Sanayi devrimine geçilmiştir. 2011 yılında resmi olarak başlayan yeni sanayi devrimi, 4. Sanayi devrimi veya Endüstri 4.0 olarak da adlandırılmıştır. "4. Sanayi devrimini makinelerin, bilgisayarların, insanların ve nesnelerin interneti olarak" (Özsoylu, 2017: 45) tanımlamak mümkündür.

Yeni sanayi devriminin getirdiği dijital dönüşüm ve değişimler ile işletmede çalışan işgücünün yerine büyük oranda robotların alacağı düşünülmektedir. Bu süreçte ise muhasebe uygulamaları, muhasebe sistemi ve muhasebe mesleğinin değişmesi öngörülmektedir (Rasgen ve Gönen, 2019: 2907).

Muhasebe, işletmede ortaya çıkan finansal olayları kaydeder, sınıflandırır, özetler ve bu bilgileri analiz ederek yorumlar (Ataman, 2005: 1) Muhasebe, bir ekonomik birimin mali olaylarına ilişkin belgelerin toplanması, kaydedilmesi, sınıflanması, özetlenmesi, analiz edilmesi ve yorumlandıktan sonra raporlar halinde bilgi kullanıcılarına sunulması faaliyetleridir. Muhasebenin fonksiyonları ve araçları Tablo 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Muhasebenin Fonksiyonları ve Araçları

Muhasebenin Fonksiyonları	Araçları
Kaydetme	Yevmiye defteri (Günlük Defter)
Sınıflandırma	Defter-i Kebir (Büyük Defter)
Raporlama	Temel Finansal Tablolar (Bilanço ve Gelir Tablosu)
Analiz ve Yorum	Finansal Analiz Teknikleri

Kaynak: Sorumlu yazar tarafından düzenlenmiştir.

Finansal olaylara ilişkin veriler belgeye dayalı olarak yevmiye defterine kaydedilir, yevmiye defterinden de defter-i kebire (büyük deftere) işlenir. Faaliyet dönemi sonunda muhasebe bilgileri finansal tablolara (bilanço, gelir tablosu ve diğer finansal tablolara) aktarılır. Finansal tablolar (Mali tablolar), analiz teknikleri (oran, karşılaştırmalı, dikey ve trend analiz yöntemleri) kullanılarak analiz edilir ve analiz sonuçları yorumlanarak işletme ile ilgili finansal bilgilere ulaşılabilir.

1. MUHASEBE SÜRECİ

Muhasebe kaydetme, sınıflandırma ve raporlama fonksiyonlarını belirli bir süreç içinde gerçekleştirir. Bu süreç, muhasebe süreci olarak adlandırılmaktadır. Bu süreci dönem başı, dönem içi ve dönem sonu yapılan işlemler olmak üzere üç başlık altında toplanabilir. Muhasebe süreci Tablo 2.'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Muhasebe Süreci

Dönem Başında Yapılan İşlemler	
İşe devam etmekte olan işletmeler	İşe yeni başlayan işletmeler
<ul style="list-style-type: none"> • Açılış bilançosunun düzenlenmesi. • Açılış kaydının yapılması (yevmiye ve defter-i kebire kaydedilmesi). • Bilanço ve envanterin, envanter defterine kaydedilmesi. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kuruluş envanterinin çıkarılması. • Kuruluş bilançosunun düzenlenmesi. • Kuruluş kaydının yapılması (yevmiye ve defter-i kebire kaydedilmesi). • Bilanço ve envanterin, envanter defterine kaydedilmesi.
Dönem içinde yapılan işlemler	
<ul style="list-style-type: none"> • Gerçekleşen finansal nitelikteki işlemlerin yevmiye defterine kaydedilmesi. • Yevmiye defterinde yapılan kayıtların büyük deftere aktarılması. • Aylık mizanların düzenlenmesi. 	
Dönem sonunda yapılan işlemler	
<ul style="list-style-type: none"> • Genel geçici mizanın düzenlenmesi. • Envanter çıkarılması. • Envanter ve düzeltme kayıtlarının yapılması. • Kesin Mizanın düzenlenmesi. • Finansal raporların düzenlenmesi (Kapanış bilançosu ve gelir tablosu ile diğer finansal tabloların). • Kapanış kaydının yapılması. 	

Kaynak: Sorumlu yazar tarafından düzenlenmiştir.

2. DİJİTALLEŞME VE MUHASEBE

Günümüze kadar muhasebe de ilki bilgisayarın geliştirilmesi, ikincisi ise teknolojik değişim olan dijitalleşme süreci olmak üzere iki büyük değişim yaşanmıştır. Bilgisayarın muhasebede kullanılmaya başlanması ile bilgisayarlı muhasebe sistemine geçilmiş ve birçok muhasebe ile ilgili paket yazılım geliştirilmiştir. “Bilgisayarlı Muhasebe Sistemleri; işletmelerde yapılan işlemlere ilişkin verilerin elektronik olarak elde edildiği, transfer edildiği ve saklandığı muhasebe sistemleri olarak tanımlanmaktadır” (Gullkvist, <http://citeseerx.ist.psu.edu>; Güney, 2016: 346).

Muhasebe sürecinde kayıtlar otomatik olarak bilgisayar tarafından gerçekleştirilmekte olup bilgiler toplanmakta, kaydedilmekte,

sınıflandırılmakta ve işletme ile ilgili raporlama yapılmakta ve çıktılar alınmakta, elektronik ortamda anında tüm kullanıcılara iletilmektedir. Bilgisayar ortamında, verilerin doğruluğunun kontrolleri yapılmaktadır (Arslantaş, <http://www.muhasabetr.com>). Manuel yapılan muhasebe kayıtları çok zaman alırken bu kayıtların bilgisayarlarda, yapılması işlemlere hız kazandırmış ve kayıt hatalarını azaltmıştır (Tuan, 2014: 20-27).

3. Sanayi devriminde, otomasyonun gelişmesi ile dijitalleşme süreci başlamıştır. Muhasebe sisteminin dijitalleşmesiyle birlikte, muhasebe süreci daha şeffaf, daha hızlı ve daha doğru olarak yapılacak, hata payı en aza indirilmiş olacaktır. Yeni sanayi devrimi ile birlikte geleneksel muhasebeden yalın muhasebeye geçiş söz konusu olmaktadır.

Yalın muhasebe, ticari bilgi ve belgelerin düzenlenmesinde, arşivlenmesinde, mali olay veya işlemlerin kayıt altına alınmasında, finansal raporların hazırlanmasında ve denetiminde, sıfır hata hedefine dönük, daha kolay, hızlı yararlı, düşük maliyetli vb yol ve yöntemlerin olup olmadığını araştırmak, bulmak ve uygulamaktır (Can ve Güneşlik, 2013: 19).

Günümüzde muhasebe işlemleri ile ilgili bilgi ve belgelerin toplanması, muhasebe fişleri, yevmiye ve defter-i kebir kayıtlarının yapılması, finansal raporların düzenlenmesi (bilanço ve gelir tablosu ile diğer finansal tabloların) ve bu raporların yorumlanması bilgi teknolojileri aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.

3. ENDÜSTRİ 4.0 VE MUHASEBE SÜRECİ

Teknolojik ilerlemeler sonucunda işletmeler dijitalleşme süreci ile karşı karşıya kalmıştır. İşletmelerin dijitalleşme süreci, fiziksel ortamdaki dijital ortama aktarım olarak tanımlanabilir (Tutkunca, 2020: 67). Dijitalleşme sürecinin Endüstri 4.0 sonrasında hız kazandığı görülmektedir. Endüstri 4.0, üretimle ilgili bütün birimlerin birbiri ile olan ortak çalışmalarını planlanmakta, dijital verilerin yazılımını ve bilişim teknolojilerinin birimlerin birbiriyle uyumlu olarak çalışmasını öngörmektedir (Schuh vd., 2014: 1; Kablan, 2018: 1563).

Endüstri 4.0 temel olarak;

- Cihazların bulunduğu fiziksel mekanlar,
- İletişimin kurulmasını sağlayan sanal ağlar,
- Bulut bilişim sistemi içerisinde gömülü büyük veri ve

- Sunucu sistemleriyle uygulama düzeyini gösteren akıllı kentler, tesisler ve hizmetlerden oluşmaktadır. (Alçın, 2016: 23; Garip, 2020: 309).

Endüstri 4.0, otomasyondaki gelişme olduğu gibi akıllı gözlem ve karar alma süreçlerini de içermektedir. İşletmelerde muhasebe kayıtları, stok sayımları da akıllı ve öğrenen sistemlerle yapılabilecektir (Kagerman v. d. 2011: 2; Arslan ve Demirkan, 2019:42,51). “Akıllı sistemler ile muhasebe kayıt sistemi akıllı kayıt sistemine dönüşecektir. Oluşturulacak akıllı sistemler ile muhasebe de kaydetme, sınıflandırma, özetleme ve raporlama fonksiyonları yapılabilecektir (Kablan, 2018: 1567-1568).

Elektronik Veri Değişimi (EDI) ve Elektronik Fon Transferinin (EFT) geliştirilmesi muhasebe veri ve bilgilerinin dijital olarak değişiminin başlangıcı olarak kabul edilmiştir (Özdemir, 2020: 13). Elektronik faturalandırma, elektronik defter, web tabanlı muhasebe yazılımı ve vergi makamlarına elektronik raporlama gibi “dijital teknolojiler, akıllı muhasebe sistemleri, robotik muhasebe gibi sistemler geliştirilmiştir” (Gullkvist, 2011: 25-26; Özdemir, 2020: 13).

Fatura oluşturma, faturaların muhasebe fişlerine, yevmiye defteri ve defter-i kebirlere kaydedilmesi, finansal raporların düzenlenmesi, beyannamelerin düzenlenmesi ve iletilmesi gibi işlemler bilgisayar, yazıcı, akıllı telefon, internet vs. dijital araçlar ile gerçekleştirilmektedir (Özdemir, 2020: 10-11). Geliştirilen e-muhasebe uygulamaları ile anlık tutulabilecek kayıtlar sayesinde bilgiye erişim çok daha hızlı bir şekilde gerçekleşecektir. Aynı zamanda oluşturulan bilginin şeffaflığı artacaktır (Arslan ve Demirkan, 2019: 51).

Endüstri 4.0 sürecinde yeni işlerin ve yeni faaliyet alanlarının ortaya çıkması beklenmektedir. Bu sistem insan, makine ve ürün etkileşiminin üst düzeyde olduğu bir sistemdir. Bu dönemde yazılım, donanım ve iletişim teknolojileri gibi alanlardaki işlerde insan kaynağına olan ihtiyaç artacağından insan kaynağının ucuz ve yoğun olduğu ülkelerde önemli bir istihdam sorunu yaratacağı düşünülmektedir. Gelişen teknolojilerle birlikte çalışma koşullarında önemli değişiklikler olması da beklenmektedir. Bulut bilişim teknolojisinin kullanılmaya başlanmasıyla uzaktan çalışma mümkün hale gelebilecektir. Nesnelerin iletişimi ile muhasebe sürecindeki emek gücünün azalması, bu dönüşümün hızlanmasına katkı sağlayacaktır.

Nesnelerin iletişimi; fiziki bir varlığı olan canlı cansız her nesnenin veri ağlarıyla bağlantılı olduğu bir iletişim ağı olarak tanımlanabilir (Erturan ve Ergin, (2017: 15).

Endüstri 4.0'ın muhasebecilik mesleğine dolayısıyla da muhasebe eğitimi üzerinde değişimler yaratması beklenmektedir. (Yürekli ve Şahiner, 2017: 157). Bu nedenle teknolojiyi kullanabilen sistem tasarımcısı muhasebe mühendislerine başka bir ifade ile mali mühendislere ihtiyaç duyulacaktır (Erturan ve Ergin, 2018: 15). Teknolojideki gelişmeler muhasebe ve mühendislik bilim dallarının birbirine entegre olarak çalışmasını zorunlu hale getirecektir.

SONUÇ

Bilgisayarların muhasebede kullanılmaya başlanması ile verilerin toplanması, kaydedilmesi, finansal raporların hazırlanması, saklanması, beyannamelerin düzenlenmesi ve ilgililere iletilmesinde, etkinlik sağladığı gibi işlemlerin bilgisayarda yapılması muhasebe işlemlerine hız kazandırmış ve kayıt hatalarını da azaltmıştır.

Bilgisayar, internet, yapay zeka, bulut bilişim teknolojileri, big data gibi yaşanan gelişmeler birçok alanda dijitalleştirmeyi sağlamıştır. Teknolojik ilerlemeler sonucunda işletmeler dijitalleşme süreci ile karşı karşıya kalmıştır. Günümüzde bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte fatura oluşturulması, defterlere kaydedilmesi, finansal raporların düzenlenmesi, beyannamelerin hazırlanması ve ilgililere iletilmesi gibi işlemler dijital araçlarla gerçekleştirilmektedir.

Endüstri 4.0, otomasyondaki gelişmeyi içerdiği gibi akıllı gözlem ve karar alma süreçlerini de içermektedir. Bu süreçte ise muhasebe uygulamaları, muhasebe sistemi ve muhasebe mesleğinin değişmesine de etki edecektir. Bu süreçte yazılım, donanım ve iletişim teknolojileri gibi alanlardaki işlerde insan kaynağına olan ihtiyaç artacağından dolayı istihdam sorunu yaratabilecektir. Muhasebe sürecindeki emek gücünün azalması nedeniyle teknolojiyi kullanabilen sistem tasarımcı muhasebe mühendislerine ihtiyaç duyulacaktır.

KAYNAKÇA

Alçın, S. (2016). Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0 Journal of Life Economics, (8), 19-30.

Arslan, M.C. ve Demirkan, S. (2019). Endüstri 4.0 Muhasebe Sistemine Etkisi Üzerine Kurumsal Bir İnceleme. Enderun Dergisi, 3(1), 40-56.

Arslantaş, B. A. (2016). Muhasebe Bilgi Sisteminde Teknoloji-I. <http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/burcu/001/yazdir.php> (E. T.: 31.03.2016)

Ataman, Ü. (2005), Genel Muhasebe. Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Can, A. ve Güneşlik, M. (2013). Yalın Yönetim Felsefesinin Önemli Bir Boyutu Olarak Muhasebede Yalınlaşma Düşüncesi Ve Bir Yalın Muhasebe Uygulaması Örneği: Kendine Faturalama. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 1-22,

Erturan, İ. E. ve Ergin, E. (2018). Muhasebe Mesleğinde Dijitalleşme: Endüstri 4.0 Etkisi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, (72), 153-165.

Garip, O. (2020). Dijital Çağda Muhasebe Ve Mali Mühendislik. [file:///C:/Users/ASUS/Downloads/MaliMhendislik%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ASUS/Downloads/MaliMhendislik%20(1).pdf) (E. T.: 15.10.2022).

Gullkvist, B. (2011). Drivers of Diffusion of Digital Accounting Practice. (Edited by: Annukka Jokipii And Johanna Miettinen). Contributions to Accounting, Auditing and Internal Control. Vaasa: Acta Wasaensia, 25-43.

Gullkvist, B, Towards Paperles Accounting And Auditing. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.101.3007&rep=rep1&type=pdf> (E. T.: 30.03.2016).

Güney, C. (2016). Bilgisayarlı Muhasebe Sistemlerinde Denetim Riskleri ve Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri (BDDT). Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4 (28), Temmuz, 344-364.

Kablan, A. (2018). Endüstri 4.0, Nesnelerin İnterneti, Akıllı İşletmeler ve Muhasebe Denetimi. Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.23, Endüstri 4.0 ve Örgütsel Değişim Özel Sayısı, 1561-1579.

Kagermann, H., Lukas, W.-D. and Wahlster, W. (2011). Industrie 4.0, Mit Dem Internet Der Dinge Auf Dem Weg Zur 4. Industriellen Revolution. Vdi Nachrichten, s. 2.

Özdemir, K. (2020). Endüstri 4.0: Akıllı Fabrikalar Ve Muhasebe Uygulamalarına Olası Etkileri. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Özsoylu, A. F. (2017). Endüstri 4.0. Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 21(1), Haziran, 41-64.

Rasgen, M. ve Gönen, S. (2019). Endüstri 4.0 ve Muhasebenin Dital Dönüşümü. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(3), 2898-2917.

Schuh, G., Potente, T., Wesch, C., Weber, A.R., Prote, J.P. (2014). Collaboration Mechanisms to Increase Productivity in the Content of Industrie 4.0. Robust Manufacturing Conference. Elsevier B:V., 51-56.

Tuan, K. (2014). Bilgisayar Destekli Bağımsız Muhasebe Denetiminde Güvenilirliği Etkileyen Faktörler: Türkiye'de Bağımsız Denetçiler Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi, Adana.

Tutkunca, T. (2020). İşletmelerde Dijital Dönüşüm ve İlgili Bileşenlerinin Analiz Edilmesi Üzerine Kavramsal Bir Araştırma. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(1), 65-75.

Yürekli, E. ve Şahiner, A. (2017). Muhasebe Eğitimi ve Endüstri 4.0 İlişkisi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, (55), 152-162.

Yayına Geliş Tarihi:12/12/2022
Yayına Kabul Tarihi:22/12/2022
Online Yayın Tarihi:31/12/2022

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:6, Sayı:17, Yıl:2022, Sayfa:490-512
ISSN: 2587-2206

COVID-19 KÜRESEL SALGININDA BÜTÜNLEŞTİRME YOLUYLA EĞİTİM UYGULAMALARINA YÖNELİK EBEVEYN GÖRÜŞLERİ

Didem KAYAHAN YÜKSEL¹

Fadime İŞCEN KARASU²

Özet

COVID-19 küresel salgını nedeniyle eğitim etkinliklerine ara verilmesi ve uzun bir süre uzaktan eğitim yoluyla devam ettirilmesi zorunluluğu söz konusu olmuştur. Bu süreçten pek çok özel gereksinimli öğrenci ve ebeveyni yakından etkilemiştir. Özel gereksinimli öğrenci ebeveynlerinin bu zorlayıcı süreçleri nasıl deneyimlediklerini ortaya koymak nitelikli uygulamalar için yol gösterici olabilir. Bu araştırmanın amacı COVID-19 küresel salgın döneminde sunulan bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamalarına yönelik ebeveyn görüşlerini incelemektir. Temel nitel araştırma deseninde tasarlanan bu çalışmada veriler araştırmacılar tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Katılımcılar x ilinde salgın döneminde bütünleştirme uygulamalarından yararlanan özel gereksinimli öğrencilerin ebeveynleridir (n=10). Veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Günlük yaşamda zaman yönetiminde zorlanma, çocuklarının eğitimine aktif katılım, çocukların problem davranışlarında artış, çocukların uyum güçlükleri ve motivasyon eksiklikleri, öğretmenlerle daha hızlı iletişim gibi bulgular araştırmanın önemli bulgularındandır. Bulgular ilgili alanyazın doğrultusunda tartışılmıştır. İleri araştırmalar ve uygulamalar için bulgulara dayalı olarak aile ve öğretmen eğitim etkinlikleri gibi konularda önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamaları, COVID-19 küresel salgını, Özel gereksinimli öğrenci ebeveynleri.

¹ Dr. Öğr. Üyesi Didem Kayahan Yüksel Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-0184-6070>

² Dr. Öğr. Üyesi Fadime İşcen Karasu Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü ORCID No: <https://orcid.org/0000-0003-3703-3343>

Atıf/Citation: Kayahan Yüksel D., & İşcen Karasu F. (2022). Covid-19 Küresel Salgınında Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamalarına Yönelik Ebeveyn Görüşleri. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(17), 490-512.

PARENT VIEWS ON INCLUSIVE EDUCATION PRACTICES DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract

Due to the COVID-19 pandemic, it has become necessary to suspend educational activities and to continue through distance education for a long time. Many students with special needs and their parents were closely affected by this process. Revealing how parents of students with special needs experience these challenging processes can be a guide for quality practices. The purpose of this research is to examine parental views on educational practices through integration presented during the COVID-19 global epidemic period. In this study, which was designed in a basic qualitative research design, the data were obtained by the researchers through a semi-structured interview form. Participants are parents of students with special needs who benefited from integrating practices during the epidemic in province x (n=10). The data were subjected to descriptive analysis. Findings such as difficulty in time management in daily life, active participation in children's education, increase in children's problem behaviors, adaptation difficulties and lack of motivation of children, and faster communication with teachers are among the important findings of the research. The findings were discussed in line with the relevant literature. Suggestions for further research and applications, such as family and teacher training activities based on the findings, are also included.

Keywords: *Inclusive education practices, COVID-19 pandemic, Parents of students with special needs.*

GİRİŞ

Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkıp tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 küresel salgınında tedbir amaçlı atılan adımlardan birisi okulların kapatılması olmuştur (Keşkek & Kayahan- Yüksel, 2022). Sürecin daha ne kadar devam edeceğinin tahmin edilmesi pek de kolay olmadığından eğitimin aksamaması adına zorunlu bir uzaktan eğitim süreci hızla yaşamımıza girmiştir (Arı, İşcen-Karasu, & Kahraman, 2022). Yüzyüze eğitim öğretime ara verilmesi ve uzun bir süre uzaktan eğitim yoluyla devam ettirilmesi zorunluluğu, eğitim sistemi içinde yer alan pek çok özel gereksinimli öğrenciyi yakından etkilemiştir. Özel gereksinimli öğrenciler tipik gelişen akranlarından farklı olan eğitim ve sosyal gereksinimlerinin karşılanabilmesi için bireyselleştirilmiş eğitim düzenlemelerine ihtiyaç duyan gruplardır (Hallahan, Pullen, Kauffman, & Badar, 2020). Özel gereksinimli öğrenciler için ayrı sınıflarda ya da okullarda özel eğitim seçenekleri bulunsa da bütünleştirme yoluyla eğitim ülkemizde son zamanlarda hızla kabul görmekte ve yaygın olarak uygulanmaktadır. En genel anlamıyla bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamaları özel gereksinimli öğrencilere tipik gelişen akranlarıyla bir arada, ancak kendilerine ve/veya öğretmenlerine destek hizmetler

sunulması koşuluyla eğitim verilmesi olarak tanımlanabilir (Florian, 2008). Küresel salgının eğitim etkinliklerini en çok etkilediği dönemlerdeki verilere göre ülkemizde okul öncesinden ortaöğretime kadar tüm kademelerde örgün eğitime devam eden 425.816 özel gereksinimli öğrencinin yarısından fazlası (n=231.000) bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamalarından yararlanmıştır (Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2020-2021). Resmi olarak sisteme kayıtlı olmayan özel gereksinimli öğrencilerin varlığı da göz önünde bulundurulduğunda bu rakamların daha fazla olduğu söylenebilir.

COVID-19 küresel salgın döneminde bütünleştirme yoluyla eğitimlerine devam eden öğrencilerin farklı eğitim gereksinimlerinin olabildiğince karşılanabilmesi için çeşitli uyarlamalar, ek çalışmalar, destek hizmetler, öğretmen ve aile işbirliğinin artıracak tedbirler alınması gerekmiştir. Bu amaçla özel eğitim okullarına, sınıflarına ve bütünleştirme eğitimine devam eden tüm özel gereksinimli öğrencilere yönelik Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Çerçeve Uzaktan Eğitim Programı doğrultusunda çeşitli tedbirler alınmıştır. Bu süre zarfında ilkökul ve ortaokul kademelerindeki özel gereksinimli öğrenciler için asenkron olarak günlük birer saat TRT EBA TV’de özel eğitim dersleri gösterilmiştir. Temel eğitim ve orta öğretim programını takip eden özel gereksinimli öğrenciler için EBA internet platformundan ya da diğer çevrimiçi platformlardan bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarında edindikleri kazanımlardan itibaren senkron olarak günlük canlı sınıf uygulamaları/dersler yürütülmüştür. Kavram öğretimi, okuma-yazma, matematik, dil ve iletişim ile günlük yaşam beceri alanlarına ait dijital özel eğitim uzaktan eğitim içerikleri hazırlanmıştır. Özel gereksinimli öğrencilerin çeşitli alanlardaki gelişimlerini ve becerilerini desteklemeyle ilgili konularda ailelere ve öğretmenlere yönelik bilgilendirme videoları paylaşılmıştır. Özel gereksinimli öğrencilerin evde aileleri ile birlikte eğitici, öğretici ve eğlenceli zaman geçirmelerini sağlayacak ders dışı etkinlikler hazırlanmıştır. Bakanlık tarafından özel eğitimle ilgili hazırlanan basılı materyaller dijital hale dönüştürülerek e-kütüphane oluşturulmuştur. Bazı ders kitapları uyarlanarak etkileşimli dijital hale dönüştürülmüş ve erişime açılmıştır. Özel gereksinimli öğrenciler ve ailelerine eğitsel destek sunan “Özelim Eğitimdeyim” mobil uygulaması hazırlanmıştır. Görme yetersizliği olan öğrenciler için TRT EBA TV’de betimlemeli anlatımlı ders videoları gösterilmiştir (Kayahan-Yüksel & İşcen-Karasu, 2021; MEB, 2020; Sani-Bozkurt vd., 2021).

Görüldüğü üzere, hazırlıksız ve zorunlu bir şekilde geçiş yapılan uzaktan eğitim sürecinde özel gereksinimli öğrencilere ek destekler sağlamak

üzere ülkemizde, kaynaklar dâhilinde olabildiğince hızlı bir şekilde yukarıda sayıldığı gibi çeşitli tedbirler alınmıştır. Bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden öğrencilerin bu düzenlemelerden en üst düzeyde fayda sağlaması ise okul idaresi ve öğretmenlerin olduğu kadar ailelerin de etkin işbirliğini gerektirmiştir. Aileler çocuklarının ihtiyaçları, ilgilileri, performansı gibi konularda okulla bilgi alışverişinde bulunarak, okuldaki etkinliklere katılım göstererek ve öğretimi okul dışındaki ortamlarda sürdürerek çocuklarının eğitim süreçlerinde önemli rol oynarlar. Özellikle özel gereksinimli öğrenci aileleri çocuklarının gelişimini bu şekilde desteklemede daha önemli bir paya sahiptirler (Ingersoll & Dvortcsak, 2006; Kesiktaş, 2013; Yüksel & Uyanık, 2021a). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde ailelerin çocuklarının eğitim süreçlerinde tanılamadan değerlendirmeye, yerleştirmeden izlemeye kadar tüm aşamalarda aktif katılımcı olarak yer almaları gerekliliği vurgulanmaktadır (MEB, 2018). Buradan hareketle tipik gelişen öğrenci ailelerine göre özel gereksinimli öğrenci ailelerinin, çocuklarının eğitim süreçlerindeki rol ve sorumluluklarının halihazırda hayli farklılaştığını söylemek mümkündür (Yüksel & Uyanık, 2021b). Bunun yanı sıra küresel salgın döneminde de çocuklarının ders programlarını takip ederek canlı derslere katılmalarını sağlamak, dersler sırasında yapılması gereken etkinlikleri/çalışmaları öğretmenlerin rehberliğinde çocuklarına uygulamak, ders dışı etkinlikleri çocuklarıyla birlikte gerçekleştirmek gibi artan rol ve sorumlulukları ile özel gereksinimli öğrenci ailelerinin bu süreçten oldukça fazla etkilendiği söylenebilir (MEB, 2020). Özel gereksinimli öğrenci ailelerinin bu zorlayıcı süreçleri nasıl deneyimlediklerini ortaya koymak, olası benzer durumlarda en üst düzeyde fırsat eşitliği sağlamak ve yüksek nitelikli bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamaları için yapılabilecek düzenlemelere yol gösterici olabilir.

İlgili alanyazın incelendiğinde COVID-19 küresel salgınında özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerle yürütülmüş çok sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Bunlardan bazıları ayrı özel eğitim sınıflarına ya da okullarında devam eden özel gereksinimli öğrencilerin ebeveynlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüş ve deneyimlerini ortaya koymaktadır (Erdem, Ünay, & Çakıroğlu, 2021; Sop & Dalkılıç, 2021; Üresin, İlik, Anıl, & Alıcıoğlugil, 2021). Bazı çalışmalarda bütünleştirme uygulamalarından yararlanıp yararlanılmadığı belirtilmeksizin özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden özel gereksinimli öğrencilerin ebeveynlerinin küresel salgın dönemindeki gereksinimlerini (Yıldırım-Parlak, Karahan, Demiröz, & Özaydın, 2022), deneyimlerini (Özmete & Pak, 2022), yaşadıkları sorunları (Aydemir, 2021), bununla birlikte duygu durumlarını (Koçbeker-Eid & Seçil-Karamuklu, 2022), yaşanan sorunlarla

başta çıkma tutumlarını (Lotfi, Özkan, & Oğuz, 2021), anksiyete ve yaşam kaliteleri üzerindeki etkileri (Yarar, Bayramoğlu, & Şenol, 2021) incelemektedir. Diğer taraftan COVID-19 küresel salgınında bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamalarına yönelik ebeveyn görüşlerinin ele alındığı birkaç araştırmaya ulaşılmıştır. Ulaşılan bu çalışmalarda ebeveynlerle birlikte öğretmenlerin (Başar & Gündüz, 2022; Yazgan, 2022) ve öğrencilerin (Mirici, 2022) görüşleri ele alındığı gibi, bütünleştirme yoluyla devam eden öğrencilerle birlikte ayır özel eğitim uygulamalarına devam eden özel gereksinimli öğrencilerin ailelerin de görüşlerine başvurulduğu (Forteza-Forteza, Rodríguez-Martín, Álvarez-Arregui, & Menéndez Álvarez-Hevia 2021) görülmüştür. Yazçayır ve Gürgür'ün (2021) çalışmalarının ise alanyazında bu araştırmaya en yakın çalışma olduğu söylenebilir. Yazçayır ve Gürgür çalışmalarında TV derslerinin düzenli izlenmemesi, çevrimiçi derslere katılımın azlığı, öğretmenlerden yeterince geribildirim alınmaması, ailelerin destek hizmetlere ulaşamaması, paydaşlarla yeterince iletişim ve işbirliği sağlanamaması, uzaktan eğitime yönelik çocukların isteksiz oluşu ve uyum gösterememeleri gibi sonuçlara ulaşılmışlardır. Bu araştırmanın sonuçlarının da alan yazındaki sınırlı sonuçlara sınırlı da olsa katkı sunacağı düşünülmektedir.

Yukarıda özetlenen bilgiler ışığında bu araştırmanın amacı COVID-19 küresel salgın döneminde sunulan bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamalarına yönelik ebeveyn görüşlerini incelemektir.

1. YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden olan temel nitel araştırma deseninde tasarlanmıştır. Temel nitel araştırma bir duruma ilişkin görüş, öneri veya beklentilerin belirlenmesi amacıyla kullanılan bir araştırma desendir (Merriam, 2009). Bu bağlamda herhangi bir duruma ilgili pratik biçimde veri toplama olanağı sunmaktadır. Bu araştırmada COVID-19 küresel salgın döneminde sunulan bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamaları bir durum olarak ele alınarak bu duruma ilişkin ebeveyn görüşleri incelenmiştir.

1.1. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları belirlenirken amaçlı örnekleme desenlerinden ölçüt örnekleme tekniği kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme ile katılımcı gruba ilişkin duruma özgü bazı özellikler belirlenerek bu özellikleri taşıyan bireyler araştırmaya dâhil edilmektedir (Creswell, 2014). Bu

araştırma için belirlenen ölçüt ise katılımcı ebeveynin özel gereksinimli çocuğa sahip olması ve çocuğun küresel salgın döneminde bütünleştirme yoluyla ilkököl düzeyinde eğitim almasıdır. Bu bağlamda araştırmanın katılımcıları bahsi geçen ölçütü sağlayan ve araştırmaya kendi rızasıyla katılmaya gönüllü olan on ebeveynden oluşmaktadır. Araştırmanın bu aşamasından sonra etik ilkeleri korumak adına katılımcı ebeveynlerin isimleri gizlenerek K1, K2, K3, ..., K10 şeklinde kod isim kullanılmıştır. Aşağıda katılımcı ebeveynlere ilişkin betimleyici bilgiler yer almaktadır.

K1 39 yaşında kadındır. İlkokul mezunu olan K1 ev kadınıdır. Evli ve iki çocuk sahibidir. Aile gelir durumu orta düzeydedir. K1'in bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden bir kız çocuğu vardır. K1'in çocuğu altı yaşında iken hafif düzey zihinsel yetersizlik tanısı almış olup bir devlet ilkökölünün dördüncü sınıfında eğitime devam etmektedir. K1'in çocuğu ayrıca bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden destek eğitim almaktadır. K2 38 yaşında erkektir. Üniversite mezunu olan K2 evli ve üç çocuk sahibidir. Öğretmen olan K2'nin aile gelir durumu iyi düzeydedir ve bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden bir kız çocuğu vardır. K2'nin çocuğu 8 yaşında özel öğrenme güçlüğü tanısı almış olup bir devlet okulunun üçüncü sınıfında eğitime devam etmektedir. K3 40 yaşında kadındır. İlkokul mezunu bir ev kadını olan K3 evli ve dört çocuk sahibidir. Aile gelir durumu orta düzeydedir. K3'ün bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden bir kız çocuğu vardır. K3'ün çocuğu beş yaşında hafif düzey zihinsel yetersizlik tanısı almış olup bir devlet ilkökölünün üçüncü sınıfında eğitime devam etmektedir. Ayrıca bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden destek eğitim almaktadır.

K4 35 yaşında kadındır. Lise mezunu olan K4 güzellik uzmanı olarak çalışmaktadır ve aile gelir durumu iyi düzeydedir. K4 evli ve 2 çocuk sahibidir. K4'ün çocuğu doğuştan bedensel yetersizlik tanısına sahip olan ve bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden bir erkek çocuğu vardır. K4'ün çocuğu bir devlet ilkökölünün üçüncü sınıfında eğitime devam etmektedir. bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden destek eğitim ve fizyoterapi almaktadır. K5 40 yaşında kadındır. İlkokul mezunu olan K5 ev kadınıdır. Evli ve üç çocuk sahibidir. Aile gelir durumu düşük düzeydedir. K5'in bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden bir erkek çocuğu vardır. K5'in çocuğu yedi yaşında iken hafif düzey zihinsel yetersizlik tanısı almıştır. Halihazırda bir devlet ilkökölünün üçüncü sınıfında eğitime devam etmektedir. K6 32 yaşında erkektir. Lise mezunu olan K6 çağrı merkezi personeli olarak çalışmaktadır. Evli ve iki çocuk sahibi olan K6'nın aile gelir durumu orta düzeydedir. K6'nın bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden

bir kız çocuğu vardır. K6'nın çocuğu iki yaşında iken işitme yetersizliği tanısı almış olup bir devlet okulunun ikinci sınıfında eğitime devam etmektedir.

K7 37 yaşında kadındır. Lise mezunu olan K7 ev kadınıdır. Bekar ve bir çocuğu olan K7'nin aile gelir durumu düşük düzeydedir. K7'nin bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden otizm tanılı bir erkek çocuğu vardır. K7'nin çocuğu dört yaşında tanı almış olup bir devlet okulunun ikinci sınıfında eğitime devam etmektedir. Ayrıca bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde destek eğitim almaktadır. K8 41 yaşında erkektir. Lise mezunu olan K8 oto tamircisidir. Aile gelir durumu yüksek düzeyde olan K8 evli ve iki çocuk sahibidir. K8'in çocuğu yedi yaşında iken dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanısı almıştır ve bütünleştirme yoluyla eğitime devam etmektedir. K8'in çocuğu bir devlet ilkokulunun üçüncü sınıfında eğitime devam etmekte olup erkektir. K9 35 yaşında kadındır. İlkokul mezunu olan K9 ev kadınıdır. Evli ve üç çocuk sahibi olup aile gelir durumu orta düzeydedir. K9'un çocuğu doğuştan bedensel yetersizlik ve beş yaşında iken hafif düzeyde zihinsel yetersizlik tanısı almıştır. K9'un çocuğu bütünleştirme yoluyla bir devlet ilkokulunun dördüncü sınıfında eğitime devam etmektedir. Ek olarak bir özel eğitim merkezinde fizyoterapi alan çocuk erkektir. K10 41 yaşında kadındır. Ortaokul mezunu olup ev kadınıdır. Aile gelir durumu orta düzeyde olup evli ve dört çocuk sahibidir. K10'un çocuğu bütünleştirme yoluyla eğitime devam etmekte olup erkektir. Bir devlet ilkokulunun dördüncü sınıfında eğitime devam etmekte olan çocuğu dört yaşında iken hafif düzeyde zihinsel yetersizlik tanısı almıştır.

1.2. Veri Toplama Aracı

Görüşme kaynak kişinin bir duruma ilişkin görüş, duygu ve önerilerini sözel yolla almaya yarayan bir veri toplama yöntemidir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Yarı yapılandırılmış görüşme ise araştırmacıya görüşme sırasında esneklik kazandıran bir tekniktir. Bu nedenle araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde kullanılmak üzere araştırmacılar tarafından ebeveyn görüşme formu geliştirilmiştir. Ebeveyn görüşme formu geliştirilirken alanyazın taraması yapılarak olası görüşme soruları belirlenmiştir. Daha sonra kapsam geçerliliğini sağlamak adına bir özel eğitim, bir sınıf eğitimi ve bir eğitim bilimleri alanından doktora derecesine sahip üç uzmandan uzman görüşü alınmıştır. Uzmanlardan gelen dönütler doğrultusunda görüşme soruları revize edilerek katılımcı gruba benzer özellik gösteren bir ebeveyn (33 yaşında, kadın, ilkokul mezunu, ev kadını, çocuğu bütünleştirme yoluyla

eğitime devam eden) ile pilot çalışma yapılmıştır. Pilot alışma sonrasında ebeveyn görüşme formuna nihai hali verilmiştir. Ebeveyn görüşme formu beş soru ve sonda sorularından oluşmaktadır. Görüşme formunda ebeveynlerin COVID-19 küresel salgın döneminde bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden çocuklarının eğitimine ilişkin görüşleri, yapılan uyarlamalardan faydalanabilme durumu, süreçte yaşanılan olumlu olumsuz durumlar ve benzer durumlarda nitelikli eğitime erişim hususunda önerilerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır.

1.3. Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Araştırmanın veri toplama sürecinde öncelikle X Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kuruluna başvurularak araştırmanın etik izni alınmıştır. Daha sonra İç Anadolu Bölgesinde bulunan bir il merkezindeki ilkokullarda ve aynı il merkezindeki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde duyuru yapılarak araştırmaya katılmaya gönüllü ebeveynler belirlenmiştir. Gönüllü ebeveynler ile araştırmacılar tarafından yüz yüze görüşmeler yapılmıştır ve görüşme sırasında veri kaybını önlemek adına katılımcı ebeveynlerin bilgilendirilmiş onamları alınarak ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Görüşmeler yaklaşık 30'ar dk. sürmüştür. Araştırma verileri 2021-2022 eğitim öğretim yılının bahar döneminde toplanmıştır.

Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde NVivo nitel veri analiz programı kullanılarak betimsel analiz yapılmıştır. Betimsel analiz ile araştırma verileri gruplandırılıp yorumlanarak okuyucuya daha anlaşılır bulgular sunulmaktadır (Glesne, 2012; Patton, 2014). Veri analiz sürecinde öncelikle görüşme kayıtları Microsoft Word formatında deşifre edilmiştir. Daha sonra katılımcı görüşleri betimsel bir çerçevede gruplandırılarak zihin haritaları ve direk katılımcı ifadeleri eşliğinde sunulmuştur.

1.4. İnandırıcılık ve Aktarılabilirlik

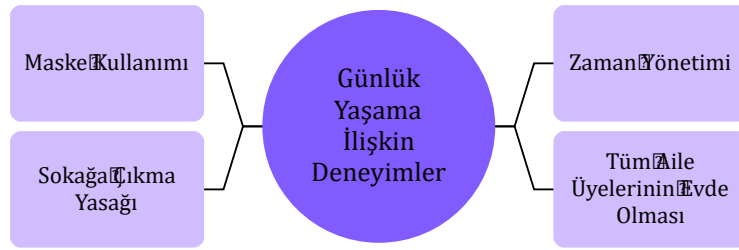
Nitel araştırmalarda inandırıcılık ve aktarılabilirliği sağlamak adına bazı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu araştırmada ise görüşme formunun kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla uzman incelemesinden yararlanılmıştır. Katılımcı özellikleri ayrıntılı olarak betimlenmiş ve katılımcı ifadelerinden örnekler sunulmuştur. Görüşmeler sırasında ses kayıt cihazı ile görüşmeler kayıt haline alındıktan sonra deşifre edilmiştir. Ayrıca üç katılımcı ile araştırma bulguları paylaşılarak okuduklarının gerçeği yansıtıp yansıtmadığı sorulmuş ve bu yolla katılımcı teyidi alınmıştır.

2.BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular günlük yaşama ilişkin deneyimler, ebeveynlik deneyimleri, çocuğa ilişkin deneyimler ve öğretmene ilişkin deneyimler başlıkları altında sunulmuştur.

2.1. Günlük Yaşama İlişkin Deneyimler

COVID-19 Küresel salgın döneminde çocuğu bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden ebeveynlerin günlük yaşam ilişkin deneyimlerini yansıtan zihin haritası Şekil 1’de sunulmaktadır.

Şekil 1. Günlük Yaşama İlişkin Deneyimler

Şekil 1’de görüldüğü üzere katılımcı ebeveynlerin maske kullanımı, sokağa çıkma yasağı, zaman yönetimi ve tüm aile üyelerinin evde olması yönünde deneyimleri bulunmaktadır. Katılımcı ebeveynler çocuklarının özel gereksinimleri olması sebebiyle özellikle maske kullanımı ile ilgili güçlükler yaşadıklarını ifade etmiştir. Çocuklarının maske takmak istemediği ve maskeyi yanlış taktığını belirtmişlerdir. K7 bu durumu şu şekilde betimlemektedir:

Çocuğum kesinlikle maske takmak istemedi. Dışarı çıktığımızda çok sorun oldu. Hep uyardı görevliler, insanlar. Rehabilitasyondaki öğretmen de diyordu maske taksın diye. Anlatamadım kimseye. Yani onlar da haklı ama bu çocuk otizmli istemiyor, tepki gösteriyor. Biraz sorun oldu bu yüzden.
K7

Ebeveynlerin yaşadıkları bir diğer deneyim ise sokağa çıkma yasağı ile ilgilidir. Katılımcı ebeveynlerden bazıları sokağa çıkma yasağının çocuklarının fiziksel iyi oluşlarına olumsuz etki ettiğini ancak daha sonra özel gereksinimli çocuklarla ebeveynlerine belirli çerçevede sokağa çıkma serbesti sağlanması ile durumun düzeldiğini ifade etmektedir. Çocuğu bedensel yetersizlik yaşayan ebeveynin ifadesi aşağıda sunulmaktadır.

Dışarda gezmek istiyor her gün. Çok ağladı evde. Sonra bizim çocuklara izin verdiler dışarı çıkınca çok mutlu oldu. Zaten fiziğe de izin verdi devlet. Ben de araştırdım. Öğretmen de bilgi verdi. Sonuçta bu çocukların hareket etmesi, dışarı çıkabilmesi çok önemli. K4

Katılımcı ebeveynlerin yaşadıkları bir diğer durum zaman yönetimi ile ilgili güçlüklerle ilişkilidir. Ebeveynler evde eğitime devam eden başka çocuklarının da olması sebebiyle zaman yönetimine ilişkin sorunlar yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu durumun sebebi ise bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden çocuğun eğitimine daha fazla zaman ayırma gereksinimidir. Örnek katılımcı ifadesi aşağıda sunulmaktadır.

Evde üç çocuk var hocam. Ben derslere çocuğumla katılmak zorundayım. Yani ben yanında durmasam kalkıyor geziyor. Evin her yerinde elinde telefon öğretmenim bak burası benim odam burası mutfak diye evi gezdiriyor. Mahremiyet falan kalmadı zaten. Ya da dersi dinlemiyor. Bir şey yapmıyor. Ben bu yüzden yanında oturmak zorundayım. Ama diğer çocuklarımın da bana ihtiyacı var. Keşke bizim çocuklara başka destekler sağlanabilse. K9

Ebeveynlerin özellikle vurguladığı bir diğer husus ise tüm aile üyelerinin aynı anda evde olması durumudur. Ebeveynlerin bu duruma ilişkin olumlu ve olumsuz deneyimleri bulunmaktadır. Bazı katılımcılar eşleri ve diğer çocuklarının bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden özel gereksinimli çocuğun eğitimine katılarak daha rahat bir biçimde bu süreci geçirdiğini ifade etmektedir. Ancak bazı katılımcılar özellikle diğer çocukları ile özel gereksinimli çocukları arasında sorunlar yaşandığını vurgulamaktadır. Aşağıda örnek katılımcı ifadeleri sunulmaktadır.

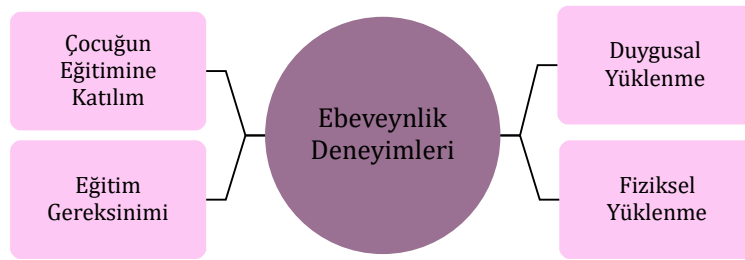
Yani bizim için daha da iyi oldu diyebilirim. Abisi liseye gidiyor. Pandemi sebebiyle hep evdeydik işte. Abisi çok yardımcı oldu. Yani özellikle ödevleri falan hep o yaptırdı. Kardeşine çok şefkatli oldu. İlişkileri tam bir abi kardeş ilişkisi oldu. K5

Kızım evde sıkıldıkça bir şeylerle uğraşmaya başladı. EBA'da (Eğitim ve Bilişim Ağı) görmüş. Deney yapıyorum diye eline geçenleri birleştirip bir şeyler yapıyordu. Ben tek ilgilenen bir şeyle, öğrenir belki diye ses etmedim. Ama ablası elinden alıyordu. O da ablasına bağıyor, kendini yerlere atıyor.

Sonrada bir kavga tutturuyorlar işte. Kavga dövüşle geçti yani zaman, çok zordu benim için çok. K1

2.2. Ebeveynlik Deneyimleri

Çocuğu bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden ebeveynlerin küresel salgın döneminde ebeveynlik deneyimlerini yansıtan zihin haritası Şekil 2’de sunulmaktadır.

Şekil 2. Ebeveynlik Deneyimleri

Şekil 2’de görüldüğü üzere ebeveynlerin deneyimleri; çocuğun eğitimine katılım, eğitim gereksinimi, duygusal yüklenme ve fiziksel yüklenme şeklindedir. Ebeveynler bu süreçte çocuklarının eğitimine daha aktif bir şekilde katılım sağladıklarını ifade etmişlerdir. K3 ve K6 bu durumu aşağıdaki şekilde betimlemektedirler.

Benim çocuğum üç yıldır okula gidip geliyor. Bomboş. Okuma yazma hiçbir şey yoktu. Ben ilk günler pek bir şey yapmadım. Ama sonra baktım bu süreç uzuyor. Youtube videoları izledim. Uğraştım. Önce kendim nasıl öğreteceğim öğrendim. Sonra çocuğuma okuma yazma öğrettim. Bir anne olarak bu beni çok gururlandırdı. Demek istediğim yani, bizim öğretmenimiz tabi ki uğraştı çocuk için ama demek ki öğrenebiliyor. Ben evde öğretebildiysem. Keşke diyorum en baştan elimi taşın altına koysaydım. K3

Hocam ben mecburen hep çocuğumun yanında oturdum. Öğretmen özel bir çalışma yapmadı benim çocuğum için. Okuldaki gibi olmasın hiç değilse ben yanındayken çocuğumu destekleyim istedim. Sabah kalktık birlikte tabletin karşısına geçtik, ders bitene kadar. Dikkati dağılınca uyardım, hadi bak öğretmenin dediğini yap dedim, elinden tuttum yazdırdım.

Kızım da çok mutlu oldu. Ders başlayınca öğretmenim dur annem gelmedi daha diyordu. Öyle uyum sağladık. K6

Katılımcı ebeveynlerden bazıları aile eğitimlerine gereksinim duyduklarını ifade etmiştir. Ebeveynlerin tamamı kendilerine bir aile eğitim hizmeti sunulmadığını vurgulamaktadır. özellikle uzaktan eğitim sistemini kullanmaya yönelik dijital yetkilikler, çocuklarının yetersizlik türüne ilişkin bilgilendirmeler ve davranış problemleri ile mücadele etme konularında eğitim gereksinimleri olduğunu belirtmektedirler. Örnek katılımcı ifadesi aşağıda sunulmaktadır.

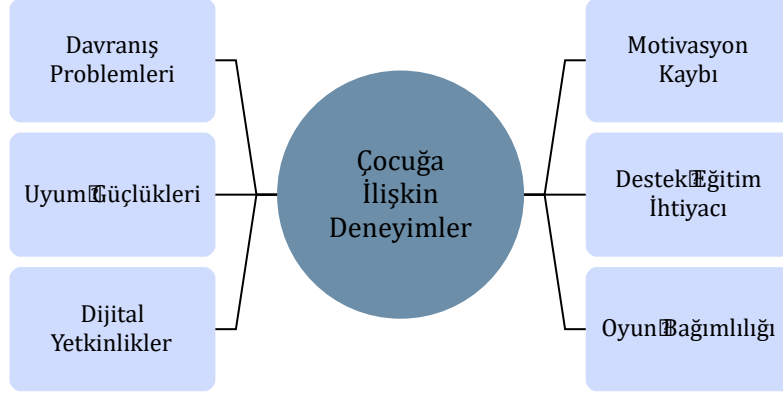
Ben ilkokul mezunuyum. Bugüne kadar tablet, bilgisayar bilmiyordum. Bizim çocuklar zaten zor. Yani diğer çocuklar kendi kendilerine girdiler canlı derse. Benimki anne, anne gel. Şifre diyor bir şey diyor. Hocam vallahi çok zorlandım. Madem dersler böyle işlenecek bizi eğitseler, öğretselerdi. Diğerlerini bilmem ama ben kendim zorla, yarım yamalak öğrendim. K1

Ebeveynler küresel salgın döneminde çocuklarının eğitimi nedeniyle duygusal ve fiziksel yüklenmeye maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Devamlı evde olmanın yetirdiği artan iş yükü fiziksel yüklenmeye, çocukların eğitimleri ve aile sağlığı ile ilgili endişeler ise duygusal yüklenmeye kaynaklık etmektedir. Ebeveynler bu dönemde duygusal destek gereksinimlerinin de arttığını ancak bir çalışma yapılmadığını ifade etmiştir. K9 bu durumu aşağıdaki şekilde betimlemiştir.

Ben yoruldum. Hem özel bir çocuğun olması hem de ev işleri çok yıprattı beni. Çocuğum daha önce haftada iki gün fizik tedavi alıyordu. Gelişimi geride kalmasın diye egzersizlerini ben yaptırды. Ama biraz kilosu olduğu için çok zorladı. Sağ olsun fizik öğretmeni (fizyoterapisti kastederek) bize hareketleri öğretmişti. Hep telefonlaştık. Bu hareketi yaptır bugün diyerek beni yönlendirdi. Ama kolay olmuyor. Keşke bize böyle okullardaki rehber öğretmenler gibi kişiler destek verseydi. Ama yine iş başa düştü. K9

2.3. Çocuğa İlişkin Deneyimler

Küresel salgın döneminde çocuğu bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden ebeveynlerin çocuklarına ilişkin deneyimlerini yansıtan zihin haritası Şekil 3'te sunulmaktadır.

Şekil 3. Çocuğa İlişkin Deneyimler

Şekil 3'te görüldüğü üzere ebeveynler bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden çocukları açısından problem davranışlar, uyum güçlükleri, dijital yetkinlikler, motivasyon kaybı, destek eğitim ihtiyacı ve oyun bağımlılığı açısından bazı deneyimler yaşamıştır. Katılımcı ebeveynler özel gereksinimli çocuklarının davranış problemlerinde bir artış olduğunu ve bu güçlüklerle mücadele etmede yetersizlikler yaşadıklarını ifade etmektedir. K10 bu durumu aşağıdaki şekilde ifade etmektedir.

Bizim öğretmenimiz başlarda çocuğumu sınıfına kabul etmek istemedi hatta RAM'a (Rehberlik ve Araştırma Merkezi) dilekçeler yazdı. Bize de söyledi alın diye. Ama sonra RAM bu çocuğun hakkıdır diye cevap verince kabul etti çocuğumu. Bir anne şefkatiyle resmen bağına bastı. Derslerde yine aynı bir şey yapmadılar ama sevdi onu. Bu yüzden çocuk bağlandı öğretime. Ondan mıdır ben mi bir şeyi yanlış yapıyorum biliyorum ama hiç yapmadığı hareketleri yapmaya başladı. Videolar izliyor internetten. Bilmiyorum. Ama saldırganlık başladı. Kendini yerden yere vuruyordu istediği olmayınca. Biz bundan zorlandık. K10

Ebeveynler çocuklarının uzaktan eğitim sistemine uyum ile ilgili güçlükler yaşadıklarını ayrıca dikkat sürelerinin kısa olması sebebiyle bu uyum güçlüğüne daha da arttığını ifade etmektedir. Aşağıda örnek katılımcı ifadesi sunulmaktadır.

Öğretmen oradan seslendikçe benim nefesim tükendi. Öğretmenlerin işi çok zor. Çocuğuma bak, dur dinle demekle geçti dersin yarısı. Bir oyun gibi geldi çocuğuma uzaktan eğitim. Kavrayamadı yani. Derste arkadaşlarıyla sohbet

etmeye çalıştı. Öğretmen birkaç defa dersten attı mecburen.

K6

Uzaktan eğitime katılım konusunda özel gereksinimli çocuklarının dijital yeterliliklerinin sınırlı olduğunu ifade eden aileler bu konuda salgın sonrasında çalışmaların yapılması gerekliliğini vurgulamaktadır. K x bu durumu aşağıdaki gibi betimlemektedir.

Hocam olmuyor. Aslında dersler açısından çok kötü değildi. Ama öğretmen benim derse katılmama izin vermedi. Siz yanında durmayın diyordu. Benim çocuğum bunu anlayamıyor. Ama oyunu açmayı biliyor. Canlı derste mikrofon açıyor, yanlışlıkla çıkıyor dersten. Dedim öğretmene yanında durayım, en azından kontrol ederim diye. Ama işte...

K3

Ebeveynlerin bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden çocuklarına ilişkin yaşadıkları bir diğer deneyim ise çocukların yaşadıkları motivasyon kaybına ilişkindir. Dikkatini derse yöneltme ve sürdürmede zorluk yaşayan çocuklar bu dönemde daha da artan güçlüklerle karşılaşmıştır. Aşağıda örnek katılımcı ifadesi sunulmaktadır.

Bu konuda yaşanan sorun benim çocuğumun engeliyle ilgili diye düşünüyorum. İlk birkaç hafta iyi gitti ama sonra öğrenme isteği tamamen gitti. Ben elimden geldiğince destek olmaya çalıştım. K2

Katılımcı ebeveynler bu dönemde destek eğitimin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nca yapılan düzenleme ile çocukların destek eğitim hizmetlerinden faydalanmalarını ise olumlu bir durum olarak ifade etmektedirler. Aşağıda örnek katılımcı ifadesi sunulmaktadır.

Rehabilitasyona gidene kadar ders görmedi. Evde imkanlarımız vardı ama katılmak istemedi. Zaten katılsa da bir şey yapılmıyor benim çocuğuma özel. Ama rehabilitasyon serbest olunca biz de rahatladık. En azından çocuk dışarı çıktı.

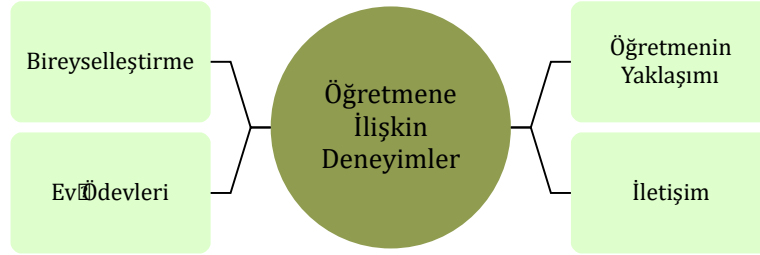
K1

Son olarak ebeveynler uzaktan eğitim döneminde çocukların dijital teknoloji ile daha fazla etkileşime girdiklerini ve çocuklarında oyun bağımlılığı geliştiğini düşündüklerini ifade etmektedir. K5 bu durumu şu şekilde betimlemektedir:

Odada tek bırakamıyorum artık. Derse diye alıyor telefonu hemen oyun. Eskiden çok nadir eline alırdı telefonu. Pek bilmiyordu oyunları. Ama şimdi resmen bağımlı. Alamıyorum elinden. Bizde tablet bir taneydi. Onunla da abisi derse girdi. Bu yüzden telefon vermek zorunda kaldım. Şimdi alamıyorum elinden. K5

2.4. Öğretmene İlişkin Deneyimler

COVID-19 Küresel salgın döneminde çocuğu bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden ebeveynlerin çocuklarının öğretmenlerine ilişkin deneyimlerini yansıtan zihin haritası Şekil 4'te sunulmaktadır.

Şekil 4. Öğretmene İlişkin Deneyimler

Şekil 4'te görüldüğü üzere ebeveynlerin öğretmenlere ilişkin bireyselleştirme, ev ödevleri, öğretmenin yaklaşımı ve iletişim konularında deneyimleri olmuştur. Katılımcı ebeveynlerden bazıları öğretmenlerin çocukları ile bireysel ders yaptığını ve bu uygulamanın çocuklarının eğitimine çok katkısı olduğunu ifade ederken bazı ebeveynler öğretmenlerin herhangi bir bireyselleştirme olmaksızın derslere devam ettiklerini vurgulamaktadır. Aşağıda örnek katılımcı ifadeleri sunulmaktadır.

Bizim öğretmenimiz ilgili. Sabah çocuk uyanmakta zorlanıyordu. Diğer çocukların dersine katılıyor ama anlamıyordu. Öğretmen dedi ki size her gün saat on birde bireysel ders yapacağım. Çok faydası oldu. K5

Ebeveynlerin öğretmenlerin verdikleri ev ödevleri konusunda bazı olumlu ve olumsuz tecrübeleri olmuştur. Bazı öğretmenler süreci çok daha hazırlıklı yürütürken bazı öğretmenlerin ise küresel salgın şartlarını dikkate almadığı katılımcı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Katılımcı ifadelerinden örnekler aşağıda sunulmaktadır.

Bizim öğretmen bir dosya hazırlamış. Benim çocuğuma hem o dosyayı verdi hem de ona özel bazı çalışma kağıtları koymuş. Memnun oldum görmezden gelmediği için. K8

Hocam ben çocuğuma ödev yok yapma dedim. Düşünebiliyor musunuz? Öğretmen Whatsapp grubuna yolluyor. Şunları çıktı alın bunu yapın diye. İmkanlar da sınırlıydı. K3

Öğretmen yaklaşımının bütünleştirme yoluyla eğitime devam eden çocukları üzerinde çok etkisi olduğunu savunan ebeveynler, öğretmenlerin özel gereksinimli çocuklar konusunda mesleki açıdan daha donanımlı hale gelmesi gerektiğini savunmaktadır. K1 bu durumu aşağıdaki şekilde ifade etmektedir.

Ben şunu gördüm bu süreçte benim çocuğumun eğitiminde hiçbir değişiklik olmadı. Bu çocuk sınıfta zaten yok. Yani yok hükmünde. Diyorlar ya bu çocuklar özel falan. Hep lafta kalıyor. Öğretmenlerin eğitim alması lazım. K1

Katılımcı ebeveynler küresel salgın döneminde öğretmenleri ile rahatlıkla iletişim kurabildiklerini hatta iletişimlerinin daha da güçlendiğini belirtmektedir. Aşağıda örnek katılımcı ifadesi sunulmaktadır.

Öğretmen hemen Whatsapp grubu kurdu. Hem oradan hem bireysel olarak bilgi verdi. Daha iyi iletişim kurabildik. K2

SONUÇ

Bu araştırmada COVID-19 küresel salgın döneminde sunulan bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamalarına yönelik ebeveyn görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ebeveynler günlük yaşamlarına, ebeveynliklerine, çocuklarına ve öğretmenlere ilişkin deneyimleriyle ilgili görüşlerini bildirmişlerdir.

Ebeveynler COVID-19 salgınında günlük yaşamlarına ilişkin deneyimlerini maske kullanımı, sokağa çıkma yasağı, zaman yönetimi, tüm aile üyelerinin evde olması bağlamlarında betimlemişlerdir. Buna göre, çocuklarının maske kullanımında ve fiziksel iyi oluşlarında, kendilerinin ev ve diğer çocuklarla ilgili işlere zaman ayırma konusunda zorlandıklarını belirtmişlerdir. Aile üyelerinin tam gün bir arada olmalarının ise özel gereksinimli çocuklarının kardeşlerle geçinememe ya da kardeşlerle iyi ilişki geliştirme şeklinde hem olumsuz hem de olumlu yönlerinden bahsetmişlerdir. Bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamalarından yararlanan okul öncesi

dönemdeki özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin bildirimlerine göre, Yazgan'ın (2022) çalışmasında da bu araştırmanın sonucunda ortaya koyulduğu gibi çocuklar evde kalmaktan sıkılmışlardır. Belirli zaman aralıklarında kısıtlamalardan muaf tutulması bu çocukların fiziksel aktivitelerini artırmıştır. Fiziksel aktivitenin artması özel gereksinimli çocukların stres ve davranış bozukluklarının önlenmesi ile fiziksel sağlığının korunmasında önemli bir araç olarak bilinmektedir (Uzunçayır & İlhan, 2020). Gürbüz'ün (2022) çalışmasında bu araştırmanın sonucuna benzer olarak ev işlerine ve diğer çocuklara zaman ayıramama durumu ebeveynlerin yaşadığı sorunların arasında ilk sırada yer almaktadır. Araştırmacı ebeveynlerin salgın döneminde artan sorumluluklarının stres, endişe ve bunalma gibi sorunlara neden olabileceğini bildirmektedir. Özmete ve Pak'ın (2022) bildirimine göre kardeş eğitimleriyle salgın döneminde özel gereksinimli çocuklar evde desteklenebilmektedir. Bu çalışmada da büyük kardeş özel gereksinimli küçük kardeşinin derslerine yardımcı olarak kardeşiyle olumlu ilişkiler geliştirmiştir.

Katılımcıların ebeveynlik deneyimleri çocuğunun eğitimine katılım, kendi eğitim gereksinimleri, duygusal ve fiziksel yüklenme şeklindedir. Buna göre ebeveynler çocuklarının eğitimlerine daha aktif katılabilmişlerdir. Diğer taraftan dijital yetkinlik, çocuklarının yetersizlik türü, davranış problemlerini kontrol etme gibi konularda eğitim desteklerine ulaşamamışlardır. Bu süreçte kendilerini fiziksel ve duygusal yönden yorgun hissetmişlerdir. Aydemir (2021) çalışması sonucunda bu çalışmada sonucunda olduğu gibi ebeveynlerin çocuklarının fiziksel ve bilişsel gelişimine daha iyi katkı sunabildiklerini ortaya koymuştur. Demiröz ve arkadaşları (2021) ile Koçbeker-Eid ve Seçil-Karamuklu (2022) yine bu araştırmanın sonuçlarında sıklıkla vurgulandığı gibi ebeveynlerin çocuklarının davranışlarını nasıl yönetecekleri konusunda eğitime olan gereksinimlerini vurgulamışlardır. Yazar ve arkadaşları (2021) özel gereksinimli çocuk ailelerinin ruhsal sağlıklarının bu çalışmada duygusal yönden yorgun hisseden annelerde olduğu gibi olumsuz etkilendiğini belirlemişlerdir.

Ebeveynler davranış, uyum, dijital yetkinlik, motivasyon, dijital oyun gibi konularda çocuklarının olumsuz deneyimlerinin olduğunu bildirimlerdir. Buna göre, çocuklarının problem davranışları artmış ve bunu yönetmişlerdir. Dikkat sürelerinin kısa olması, dijital materyalleri kullanmada yetersizlik gibi nedenlerle derslere uyum ve motivasyonları güçleşmiştir. Ayrıca ebeveynler çocuklarının dijital oyun bağımlılığından söz etmişlerdir. Alanyazında da küresel salgın döneminde özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarının arttığı ortaya konulmuştur (Colizzi, Sironi, Antonini, Ciceri,

Bovo, & Zoccante, 2020; Özmete & Pak, 2022; Yazgan 2022). Ebeveynlerinin bildirimlerine göre özel gereksinimli öğrencilerin zorunlu uzaktan eğitim sürecinde uyum güçlükleri, dikkat sürdürme sorunları, motivasyon eksiklikleri gibi sonuçlar bu araştırmada ortaya çıkan ve ilgili alanyazında da sıklıkla karşılan önemli sonuçlardır (Başar & Gündüz, 2022; Forteza-Forteza vd., 2021; Mirici, 2022; Trzcińska-Król, 2020; Üresin vd., 2021; Yazçayır & Gürgür, 2021). Yazgan (2022) bu araştırmada olduğu gibi ebeveynlerin çocuklarının dijital oyun bağımlılığından olumsuz etkilendiklerini belirttiklerini ortaya koymuşlardır. Sancho, Mondragon, Santamaria ve Gorrotxategi (2021), özel gereksinimli öğrencilerin teknolojiyi aşırı kullandıklarını bildirmektedir. Üresin ve arkadaşları (2021) bu araştırmanın sonuçlarının aksine ebeveynlerin çocuklarının ekran kullanımını büyük ölçüde kontrol altına alabildiklerini belirlemiştir.

Son olarak ebeveynlerin çocuklarının öğretmenlerine yönelik bireyselleştirme, ev ödevleri, öğretmen yaklaşımı ve iletişim bağlamalarında deneyimleri olmuştur. Bireyselleştirme konusunda hem olumlu hem de olumsuz görüşler paylaşılmıştır. Buna göre bazı öğretmenler çocuklara yönelik bireysel ders yaparlarken, bazı öğretmenler herhangi bir bireyselleştirme yapmaksızın derslerine devam etmişlerdir. Ev ödevleri konusunda da olumlu ve olumsuz görüşler bildirilmiştir. Buna göre, bazı öğretmenler gereken materyallere kadar ailelere ulaştırırken bazıları ise görevleri sadece dijital platformda bildirmekle yetinmişlerdir. Ebeveynler mesleki yetkinlik açısından öğretmenlerin gelişmeye ihtiyaçları olduğu doğrultusunda olumsuz görüş bildirilerken, öğretmenlerle iletişim konusunun salgın döneminde daha kolay olduğu şeklinde olumlu görüş bildirmişlerdir. Parmigiani ve arkadaşları (2020) zorunlu uzaktan eğitim sürecinde özel gereksinimli öğrencilerle ilgili yaşanan sorunların önlenmesinde aileler ve öğretmenler arasındaki etkileşimin oldukça yüksek payına önemle dikkat çekmektedirler. Araştırmacılar bu süreçte ilerleme kaydetmenin önemli ölçüde ailelerle öğretmenlerin işbirliği yapma ve organize olmaya istekliliklerine bağlı olduğuna vurgu yapmaktadırlar (Aktaran. Başar & Gündüz, 2022).

Bu araştırmada ortaya konulan sonuçlar değerlendirilirken bulguların İç Anadolu Bölgesinde bulunan bir şehirden sınırlı sayıda katılımcıdan elde edilen veriye dayalı olduğu unutulmamalıdır. Araştırmanın yukarıda sıralanan bulgularından hareketle ileri araştırmalarda ve uygulamalarda uzaktan eğitim süreçleriyle ilgili olarak çalışılması için bazı konularda önerilerde bulunulabilir. Buna göre, bütünleştirme yoluyla eğitimlerine devam eden özel gereksinimli öğrencilerin (a) ebeveynlerine teknoloji

kullanımı, özel gereksinimli öğrencilerin özellikleri, davranış yönetimi konularında bilgi ve deneyimlerini artıracak eğitim etkinlikleri, (b) öğretmenlerine öncelikle bireyselleştirme, ailelere yönelik olumlu yaklaşım ve iletişim geliştirme, ödevlendirme alanlarında olmak üzere mesleki yeterliklerini geliştirecek eğitim etkinlikleri ve (c) ailelerle öğretmenlerin işbirliğine duyarlılığını-istekliliğini geliştirecek etkinlikler üzerinde çalışılabilir. Başka bir öneri de salgın döneminde ebeveynlerin fiziksel ve duygusal yönden yorgunluklarının ve bunların olumsuz etkilerinin en aza indirgenmesi adına, kardeş eğitimleriyle salgın döneminde özel gereksinimli çocukların evde desteklenebilmesi konusunda araştırmalar ve uygulamalar yürütülmesi şeklinde olabilir.

KAYNAKÇA

Arı, Y., İşcen-Karasu, F., & Kahraman, H. (2022). Özel eğitim okul müdürleri COVID-19 küresel salgınında uzaktan eğitim sürecini nasıl yönettiler? *Sivas Cumhuriyet University Educational Sciences Institute Journal*, 1(2), 157-142.

Aydemir, E. (2021). Küresel salgın bağlamında özel gereksinimli çocuk sahibi ebeveynlerin yaşadığı sorunlar. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 1-12.

Başar, A. Y., & Gündüz, Y. (2022). COVID-19 pandemi sürecinde özel gereksinimli öğrencilerin uzaktan eğitim yaşantılarına ilişkin öğretmenlerin ve ailelerin görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 643-662.

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage Publications.

Colizzi, M. Sironi, E., Antonini, F., Ciceri, M. L., Bovo, C., & Zoccante, L. (2020). Psychosocial and behavioral impact of COVID-19 in autism spectrum disorder: An online parent survey. *Brain Sciences*, 10(6), 1-14. <https://doi.org/10.3390/brainsci10060341>

Demiröz, K., Yıldırım-Parlak, Ş., Küçük Karahan, S., & Kayhan, N. (2021). Özel gereksinimli çocukları olan sağlık çalışanı annelerin covid-19 salgın süreci deneyimleri. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50(2), 749-777. <https://doi.org/10.14812/cufej.847347>

Erdem, R., Ünay, E., & Çakıroğlu, O. (2021). COVID-19 Sürecinde özel eğitimde uzaktan eğitime yönelik ebeveynlerin görüşleri. *Dokuz Eylül*

Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, (52), 465-479.
<https://doi.org/10.53444/deubefd.929329>

Florian, L. (2008). Inclusion: Special or inclusive education: Future trends. *British Journal of Special Education*, 35(4), 202-208.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8578.2008.00402.x>

Forteza-Forteza, D., Rodríguez-Martín, A., Álvarez-Arregui, E., & Menéndez Álvarez-Hevia, D. (2021). Inclusion, dyslexia, emotional state and learning: Perceptions of Ibero-American children with dyslexia and their parents during the COVID-19 lockdown. *Sustainability*, 13, 2739.
<https://doi.org/10.3390/su13052739>

Glesne, C. (2012). *Nitel araştırmaya giriş*. (çev. A. Ersoy ve P. Yalçınoglu). Anı Yayıncılık.

Gürbüz, M. (2022). Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin salgın döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim süreci hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim*, 51(233), 443-460. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.788016>

Hallahan, D. P., Pullen, P. C., Kauffman, J. M., & Badar, J. (2020). Exceptional learners. In *Oxford Research Encyclopedia of Education*. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Paige-Pullen/publication/343324277_Exceptional_Learners/links/606de8c492851c8a7baf1ed3/Exceptional-Learners.pdf.

Ingersoll, B., & Dvortcsak, A. (2006). Including parent training in the early childhood special education curriculum for children with autism spectrum disorders. *Topics in Early Childhood Special Education*, 26(3), 179-187. <https://doi.org/10.1177/02711214060260030501>

Kayahan-Yüksel, D., & İşcen-Karasu, F. (2021, 25-27 March). *Examining interactive contents of activities adapted for inclusive students according to expert opinions* [Sözlü bildiri]. 8. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi, Burdur.

Kesiktaş, A. D. (2013). Okulöncesi kaynaştırma uygulamalarında ailelerle iletişim ve işbirliği. B. Sucuoğlu ve H. Bakkaloğlu (Ed.). *Okul öncesinde kaynaştırma: Ne, ne zaman, nerede, neden, nasıl, kim?* içinde (Birinci basım). Kök Yayıncılık.

Keşkek, M. & Kayahan-Yüksel, D. (2022). Öğretmenlerin covid-19 pandemi döneminde uzaktan eğitime ilişkin metaforik algıları. *Sinop*

Koçbeker-Eid, B. N., & Seçil-Karamuklu, E. (2022). COVID-19 salgını sürecinde özel gereksinimli çocuğu olan annelerin yaşadıkları güçlüklerin ve duygu durumlarının incelenmesi. *Millî Eğitim*, 51(233), 419-442. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.787866>

Lotfi, S., Özkan, A. O., & Oğuz, N. (2021). Özel gereksinimli çocuklara sahip annelerin covid-19 salgını süresince yaşadığı sorunlarla başa çıkma tutumlarının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 787-803. <https://doi.org/10.33417/tsh.893271>

MEB – Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. 07.07.2018 tarihli ve 30471 sayılı Resmi Gazete. Retrieved from <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>.

MEB – Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı (2020). Özel eğitim ihtiyacı olan öğrenciler için çerçeve uzaktan eğitim programı. Retrieved from https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_11/23181506_CERCEVE_UZAKTAN_EGIYTIYM_PROGRAMI.pdf.

Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2020-2021 (National Education Statistics: Formal Education 2020-2021). Retrieved from https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_09/10141326_meb_istatistikleri_organ_egitim_2020_2021.pdf.

Mirici, I. H. (2022). Inclusive Educational Practices in Turkey During the Period of COVID-19. In *Inclusive Pedagogical Practices Amidst a Global Pandemic* (pp. 287-300). Springer, Cham.

Özmete, E., & Pak, E. (2022). Engelli çocuğa sahip annelerin COVID-19 salgını sürecindeki deneyimleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, Erken Görünüm*. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.933981>

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Çev. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.

Sancho, N. B., Mondragon, N. I., Santamaria, M. D., & Gorrotxategi, M. P. (2021). The well-being of children with special needs during the

COVID-19 lockdown: Academic, emotional, social and physical aspects. *European Journal of Special Needs Education*, 1-14. <https://doi.org/10.1080/08856257.2021.1949093>

Sani-Bozkurt, S., Bozkuş-Genç, G., Vuran, S., Yıldız, G., Çelik, S., Diken, İ. H., ... (2021). COVID-19 Salgınında Türkiye'deki özel gereksinimi olan öğrenciler ve ailelerine yönelik uzaktan özel eğitim uygulamalarına ilişkin uzman bakış açısı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, Erken Görünüm. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.786118>

Sop, A., & Dalkılıç, Z. (2021). *Hafif düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip çocukları olan ebeveynlerin covid-19 salgını sırasında uzaktan eğitimdeki deneyimleri* [Tam metin sözlü bildiri]. 15. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi, Gaziantep.

Trzcińska-Król, M. (2020). Students with special educational needs in distance learning during the COVID-19 pandemic – parents' opinions. *Interdisciplinary Contexts of Special Pedagogy*, 29, 173–191. <https://doi.org/10.14746/ikps.2020.29.08>

Uzunçayır, D., & İlhan, E. L. (2020). COVID-19 pandemi döneminde özel gereksinimli çocukların fiziksel aktivite ihtiyaçları: Ebeveyn görüşüyle nitel bir değerlendirme. G. Hepgüner ve A. S. Yücel (Ed.). *Spor ve sağlık bilimlere multidisipliner bakış* içinde. Güven Plus Grup.

Üresin, E., İlik, Ş. Ş., Anıl, A., & Alicioğlugil, A. (2021). Pandemi döneminde uzaktan eğitimin özel gereksinimli öğrencilerin ebeveynlerinin görüşlerine göre incelenmesi. *Millî Eğitim Özel Eğitim ve Rehberlik Dergisi*, 1(2), 121-147.

Yarar, F., Bayramoğlu, S., & Şenol, H. (2021). COVID-19 pandemi döneminin özel gereksinimli çocuk annelerinde anksiyete ve yaşam kalitesi üzerine etkisinin incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 410-416. <https://dx.doi.org/10.33631/duzcesbed.871934>

Yazcayır, G., & Gurgur, H. (2021). Students with special needs in digital classrooms during the COVID-19 pandemic in Turkey. *Pedagogical Research*, 6(1), 1-10. <https://doi.org/10.29333/pr/9356>

Yazgan, B. (2022). *Okul öncesi dönemde özel gereksinimli çocukların covid-19 pandemisi döneminde uzaktan eğitimlerine yönelik görüşlerin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. SeÇkin Yayıncılık.

Yıldırım-Parlak, Ő., Karahan, S., Demiröz, K., & zaydın, L. (2022). Kovid-19 salgını sürecinde özel gereksinimli çocukları olan ebeveynlerin ihtiyaÇları. *Kalem Eēitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 12(1), 25-54. <https://doi.org/10.23863/kalem.2021.199>

Yüksel, A. & Uyanık, Y. (2021a). *Dezavantajlılıēın bir adım ötesi: engelli ocuk sahibi kadınlar ve sosyal politika*. Kriter Yayıncılık.

Yüksel, A., & Uyanık, Y. (2021b). Engelli ocuk sahibi kadınların yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 805-830. <https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.997669>